

БАС РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Баданбекқызы З. - ф.ғ.к., доцент

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абуов Ж.А. - ф.ғ.д., профессор

Мирзоев К.И. - ф.ғ.д., профессор

Абдрахимова Г.Б. - ф.ғ.к., доцент

Букабаева Б.Е. - ф.ғ.к., доцент

Кемелбекова З.А. - ф.ғ.к., доцент

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Brent - PhD (АҚШ)

Ханс Шахл - PhD (Австрия)

Фатима Шнан-Давен - PhD (Франция)

Наср М.Ариф - PhD (Араб Эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы - ф.ғ.д., профессор (ҚХР)

Иноятова У.И. - п.ғ.д. (Өзбекстан)

Осман Кабадайы - PhD (Турция)

НӨМІРГЕ ЖАУАПТЫ ТҮЛҒА:

Есенаман С.Е. - магистр, оқытушы

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Есенаман С.Е. - магистр, оқытушы

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343-Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Баданбеккызы З. - ф.ғ.к., доцент

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Абуов Ж.А. - д.ф.н., профессор

Мирзоев К.И. - д.ф.н., профессор

Абдрахимова Г.Б. - к.ф.н., доцент

Букабаева Б.Е. - к.ф.н., доцент

Кемелбекова З.А. - к.ф.н., доцент

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент - PhD (США)

Ханс Шахл - PhD (Австрия)

Фатима Шнан-Давен - PhD (Франция)

Наср М.Ариф - PhD (Арабские Эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы - д.ф.н. (КНР)

Иноятова У.И. - д.п.н. (Узбекистан)

Осман Кабадайы - PhD (Турция)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ЖУРНАЛА:

Есенаман С.Е. - магистр, преподаватель

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Есенаман С.Е. - магистр, преподаватель

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 12 февраля 2013 г. №13343-Ж

Периодичность 4 раза в год

EDITOR-IN-CHIEF

Tanat Ayapova - Doctor of Philological Sciences, Professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Zaure Badanbekkyzy - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

EDITORIAL STAFF:

Zhumagaly A. Abuov - Doctor of Philological Sciences, Professor

Knyaz I. Mirzoyev - Doctor of Philological Sciences, Professor

Gulnara B. Abdrakhimova - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Bakhytkul E. Bukabayeva - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Zada A. Kemelbekova - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Ali AliShaban - PhD Kair (Egypt)

Davis Brent - PhD (USA)

Hans Schachl - PhD (Austria)

Fatima Shnah-Daven - PhD (France)

Nasr M. Arif – PhD (Arab Emirates)

Alimseyit Abilkazy - PhD (China)

Inoyatova U.I. - Doctor of Philological (Uzbekistan)

Osman Kabadayı - PhD (Turkey)

Saule Yessenaman - MA, teacher is responsible for this issue.

EXECUTIVE SECRETARY:

Saule Yessenaman - MA, teacher

**Journal is registered at the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
(Certificate №13343-J) 2013, February 12**

Periodicity 4 times a year

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

МРНТИ: 14.35.09

Ungutbayeva L.S.¹

*¹2nd year Master's student of the specialty 6M011900- Foreign Language: two foreign languages,
Suleyman Demirel University, Almaty, Kazakhstan*

**DEVELOPING STUDENTS' WRITING SKILLS WITH THE HELP OF PROJECT
BASED LEARNING IN ESP IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Abstract

The paper addresses the issues that Higher Education Institutions encounter on the course of teaching ESP (English for Specific Purposes). It is challenging for educators to find authentic materials for graded readers, which is related to the students' subject of studies. To tackle these problems universities aspire to use PBL (Project Based Learning) in foreign language education to facilitate writing, reading skills with the help of authentic materials. Participants of this research are second year students of university. They have a course called Professional English as a part of curriculum. Primary sources have been used to collect information for research.

Key words: Project based learning, English for specific purposes, writing.

Унгутбаева Л.С.¹

*¹Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка,
Университет Сулеймана Демиреля, Алматы, Казахстан*

**РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМА С ПОМОЩЬЮ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ
ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ДЛЯ СПЕЦ. ЦЕЛЕЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЯХ**

Аннотация

В документе рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются вузы в процессе обучения английского языка для спец. целей. Педагоги сталкиваются со сложностями в поиске аутентичных материалов, которые связаны с предметом обучения студентов, для начинающих и базовых уровней. Чтобы решить эти проблемы, университеты стремятся использовать проектное обучение в образовании на иностранном языке для улучшения навыков письма и чтения с помощью аутентичных материалов. Участники этого исследования - студенты второго курса университета, которые изучают предмет под названием «Профессиональный английский» в рамках учебной программы в Университете Международного Бизнеса (УМБ). Данный предмет является вторым модулем обучения иностранного языка после «Основного Английского». Первичные источники были использованы для сбора информации для исследования.

Ключевые слова: проектное обучение, английский для специальных целей, письмо

Унгутбаева Л.С.¹

¹Сулейман Демирел Университет, 6М011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ЖОБА АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН АРНАЙЫ МАҚСАТТА ОҚИТУ ЖӨНІНДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІН ЖАЗУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Аңдатпа

Мақала нақты мақсаттар үшін ағылшын тілін үйрену процесінде жоғары оқу орындарының алдында тұрған міндеттерді қарайды. Мұғалімдер оқушыларға бастаушы және базалық деңгейдегі оқыту субъектісіне қатысты түпнұсқа материалдарды табу қиындықтар тудырады. Осы мәселелерді шешу үшін, университеттер дағдыларын жазбаша және түпнұсқа материалдарды пайдалана отырып, оқу жақсарту үшін шет тілінде білім беру саласындағы жоба оқыту пайдалануға бейім. Осы зерттеуде қатысушылар - Халықаралық бизнес университетінің екінші курс студенттері. Оқушылары оқу бағдарламасының шеңберінде «Кәсіби ағылшын тілі» деп аталатын тақырыпты оқып жатыр. Бұл курс «Негізгі ағылшын» пәнінен кейін екінші модуль шет тілін үйрену болып табылады. Зерттеу үшін ақпарат жинау үшін бастапқы көздер пайдаланылды.

Түйін сөздер: жобаны оқыту, арнайы мақсаттағы ағылшын тілі, жазу

Higher education institutions in Kazakhstan are applying Project based learning approach (“PBL”) in teaching English for specific purposes (“ESP”) to improve writing, speaking, listening and reading skills. However, there is little evidence to claim that this approach in second language acquisition is efficient for learning language. This research proposal will be focused on using PBL approach to improve students’ writing skills in ESP [1].

PBL within ESP provides students with the opportunity to deal with different moral, social, personal, and business problems set in simulated business contexts applying their subject-specific knowledge, practicing their creativity, critical thinking, and decision-making skills as well as communication skills. Teaching ESP for students whose major are business- and management-oriented, learning activities will provide students with opportunities not only to apply their subject-specific knowledge in new learning situations but also to acquire new interdisciplinary information [2].

There is an obvious connection between writing and reading, since both of them intersect in learning process. Productive skill of writing in ESP in higher education institutions requires ability to read authentic texts and summarize the information. It causes difficulties for lower levels (Elementary, Pre-Intermediate) to read authentic materials in ESP course.

Possible theoretical implications: Improvement of students’ writing skills and increase their level of activeness in the class.

Possible practical implications: The results on how to develop student’s writing abilities in ESP will be considered. In this research the effect of PBL in ESP will be analyzed.

According to Yeshengazina KBTU has already implemented project-based approach in teaching ESP and the article reveals the drawbacks which is the absence of balance between the content and language for English teachers. Thus, specific features of the subjects still remain unclear for instructors. Another point to consider is that it takes a lot of time for a teacher to find authentic materials with proper content and appropriate difficulty of student’s level. Moreover, it is obvious that it is problematic to find authentic articles for elementary or pre-intermediate level students [3].

In order to achieve satisfactory results in writing it is necessary to identify what kind of writing activities are effective in ESP in higher education institutions and what should be done to improve academic writing in ESP taking into account the level of students’ English

The purpose of this research is to find the effective ways to improve writing skills of students (1); to justify whether PBL is effective in ESP (2); to back up the proposed possible ways of improving writing skills with evidence.

The aim of the research is to answer the following questions:

- Is PBL effective in teaching writing skills in ESP courses in Kazakhstani higher education institutions?
- What kind of difficulties do students encounter while dealing with authentic materials?

LITERATURE REVIEW

In common, PBL is a strategy of instruction that triggers as a setting for undergraduate studies to obtain understanding of issues and fundamental information [4]. Compared to conventional instruction, conducted in lecture format, PBL ordinarily happens inside small groups encouraged by a facilitator who searches to stop supporting students gradually, while empowering students to acknowledge more responsibilities as a key part of their learning course [5]. In any case, it is not factual data, as PBL is dynamic learning and self-directed learning, where students are in charge of their learning, as they recognize what they know around the issue now, and at that point discover what they require to discover out, what questions are significant to their request and what activities they are required to take.

PBL for medical education was adopted in the 1960s for the first time at McMaster College. As PBL picked up acknowledgment and validity in medical education, associated fields such as dental education; environmental health; nursing education and occupational therapy.

Royeen have started to use PBL in their disciplines as a part of the whole curriculum or instructional strategy in traditional curriculum tool [6].

Bridges and Hallinger have connected altered PBL approach to the preparation of school directors [7], while, Casey and Howson [8] have researched the use of PBL approach in the instruction of preservice instructors. A major, organizing premise of PBL is connecting theoretical information to pragmatic application via the use of collaborative groups in which students are dependable for choosing what is to be learned. Collaborative learning is the premise of Vygotskian concepts that characterize learning as the social development of knowledge. Acquisition of new information and reconstruction existing information develop as people with contrasting perspectives, experiences, and levels of information about a theme engage in exploring, settling, and eventually making a new, shared understanding of the topic through interaction with each another. A principal method of reasoning for instructional approaches that promote cooperation between learners is that such approaches more closely show the "real-world" than traditional learning strategies. That is, tasks requiring participation among people reflect how assignments are more often finished in practice [9] and as such language plays a key role.

The reason of this paper which cuts across two diverse boundaries; Project Based Learning (PBL) and Language Learning, hence, is to examine experiences picked up around the use of PBL in English for Specific Purposes (ESP) language learning setting. Teaching and learning of all English language courses including ESP at universities in Kazakhstan have been instructional in nature: teachers convey formal addresses to transmit information; students get it passively and at that point reproduce it precisely in examinations. This lecturer-centered teaching/learning approach may be simple for teachers, but it does not give an active learning environment, [4] for the students, hence, some of the time the learning results and input from the students are not palatable. Moreover, students' abilities required by bosses such as cooperation, communication, problem solving are usually not emphasized in the conventional strategies of instructing English.

All the included staff, students, experts and English instructors have their own capacities in this procedure as well. The part of the English teacher is setting the learning objective, characterizing dialect related prerequisites to the introduction and helping the students with the introduction dialect. The master part is instructing the students on the decision regarding the point, if necessary; giving a training help to the English educators with understanding the substance of understudy chose themes and characterizing the understudy introduction assessment criteria as far as the substance of a discourse. A few cases of the address themes introduced by the understudies are "Microeconomics versus Macroeconomics", "The part of cash in economy", "What makes a business effective?" and so forth. The English educator should realize that to dole out such an errand, his understudies ought to know about note-taking techniques and note-taking styles, or essentially understudies should be prepared in arranging data from the addresses in stream outlines, tree charts, headings and notes, or spidergrams. Also, a considerable measure of classroom rehearse is expected to instruct the students to utilize a proper sort of a realistic coordinator for a scope of data: speculations or suppositions took after by supporting data, arrangement of occasions, comparison and differentiation, circumstances and end results and so forth. Obviously, this undertaking requires great compressing aptitudes and in addition sufficient introduction abilities that are developed amid the ESP course.

Another successful action to cultivate students' indepth appreciation of the topic through the medium of the English dialect is the utilization realistic coordinators for compressing stretched out data

and instructing understudies to translate data from diagrams, graphs, pies or tables. This is basically done to help the rookies comprehend Statistics, a standout amongst the most troublesome subjects for yesterday's schoolchildren. The procedure includes three gatherings: the understudies, English instructors and Lecturers in Statistics. The goal of this movement is to outfit the students with compelling written work procedures and valuable dialect pack [7, 3] for the understudies to make best utilization of at their instructional exercises in Statistics. The contribution from the educators in Statistics identifies with the decision of the sources, points and recognizing a particular vocabulary to compress the designs input data. The abilities understudies acquire through the Academic Writing-1 course in the primary semester are exchanged to the ESP perusing and listening assignments, which require compressing data as realistic coordinators. Cases of condensing in realistic arrangement incorporate writings with characterization, sequencing, occasion order, planning a graph or a table with information. Condensing and exhibiting data graphically is a standout amongst the most agreeable procedures for the students in light of the assorted variety of themes to look over, chance to be autonomous in making realistic coordinators all alone, and succinctness of the dialect, which is organized and designed presently.

Much assessment about PBL have been conducted on curricular and directions development. For the most part, the investigate has searched results (e.g., comparisons of achievement outcome measures of students in PBL versus conventional curricula), the organizational and regulatory tasks were included in executing innovative educational modules, and students' information-gathering. However, little research has been conducted on the basic learning forms of PBL in ESP, particularly on developing students' writing skills in collaborative groups [10].

The independent variables of this research are PBL in ESP and higher education institution, whereas dependent variable is the proficiency of writing skills of the students.

One of the ways interdisciplinary connections are acknowledged in foreign language education guideline in the ESP is the understudies' engagement in the Project-based learning.

More particularly, there are effectively engaged with professionally arranged largescale ventures which infer an understudy autonomous or bunch learning styles. PBL pushes understudies towards genuine learning by methods for self-revelation and self-investigation, which request propelled perusing, composing, and thinking abilities. By genuine learning we imply that the students are offered assignments to discover, gather, select, process, compress or present the data identified with their future expert professions in organizations utilizing different electronic and non-electronic assets and correspondence frames. This may incorporate talking specialists on various themes took after by report composing or introductions. Another great illustration is outlining a deride organization, went before by explore into ventures and markets to distinguish potential market specialty and open doors for the business advancement. Recorded underneath are a few titles of professionally-arranged semester-long ESP courses, broadly rehearsed in the ESP and other resources at University of International Business (UIB):

1. Writing business success stories.
2. Setting up a mock-up company in students' professional field.
3. Exploring a company a student would like to work for.
4. Researching a problem of professional interest.

These kinds of undertakings have a place with guided composition assignments and English educators working couple with the teachers in Economics, Management and Business Communication give rules clear and nitty gritty directions, which incorporate portrayal of the considerable number of stages with settled due dates. From the methodological perspective a definitive objective of these composition undertakings is to stir understudies' enthusiasm for diagnostic and imaginative business composing by giving an empowering learning condition that rouses understudies to expand their insight through self-ponder. From a down to earth perspective, such ventures can be considered as pre-benefit introduction exercises with understudies' hands-on genuine expert engagement. Regardless of the undeniable preferences of interdisciplinary for the understudies and educators, for example, more profound and more extensive cognizance of the topic, more important substance based securing of the remote dialect, upgraded understudy inspiration, and so forth., there are a few disadvantages that call for consideration. One of them is the trouble for the English instructor to keep up a harmony between the substance and dialect, which is seen distinctively by pros from different fields of study. The bargain here is to build up open and serious correspondence between all the included educators and lead courses as well as workshops to convey and gain from different experts about the particular highlights of their

subjects. Another possible test is the determination of the material for think about as far as the dialect multifaceted nature and the span of the writings for preparing in the English classrooms, which are now and again excessively broad and have an eighteenth - nineteenth century dialect. The arrangement here is to concur together on the prerequisites to the substance and size of the data, and time for handling the materials.

The following trouble is preparing materials and building up the errands for the students, which is tedious for all members. For this situation teachers' working hours must be decreased, roughly to 12 hours for every week to permit more opportunity for arrangement and material preparing. At long last, it is fundamental for the English gatherings to be level-based: this causes the English educators to outline assignments with the perspective of the understudies' dialect level. The cross-curricular instructing is gathering pace and to actualize it in Kazakhstan, ESP or interdisciplinary methodologies ought to be presented and honed generally in optional school training.

References

1. Barrows, H. S. (1988). The tutorial process. Springfield, IL: Southern Illinois University School of Medicine.
2. Glen, S. (1995). Towards a new model of nursing education. *Nurse Education Today*, 15(2), 90-95.
3. Yeshengazina S.A.(2013) Enhancing interdisciplinary cooperation through EFL. *Bulletin KazNU. Filology series. №3 (143)*. 147-151
4. Zhang, G. (2002). Using Problem-based Learning and Cooperative Group Learning. Retrieved from <http://science.uniserve.edu.au/pubs/china/vol1/guiling.pdf>
5. Hmelo-Silver, C. E. & Barrows, H.S. (2006). Goals and strategies of a problem-based learning facilitator. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), 21-39.
6. Royeen, C.B. (1995). A problem-based learning curriculum for occupational therapy education. *Journal of Occupational Therapy*, 49(4), 338-346.
7. Bridges, E. M., & Hallinger, P. (1995). Problem based learning in leadership development. Portland: University of Oregon. ERIC Clearinghouse on Educational management.
8. Casey, M.B., & Howson, P. (1993). Educating preservice students based on a problem-centred approach to teaching. *Journal of Teacher Education*, 44(5), 361-369.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
10. Branda, L. A. (1990). Implementing problem based learning. *Journal of Dental Education*, 54(9), 548-549.

MPHTI:14.25.09

Ushurova S.M¹, Mirzoeva L.Y²

Suleyman Demirel University,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language: two foreign languages

²Scientific supervisor: Doctor of philological science, professor

ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION IN TEACHING COMPUTER SCIENCE AT SECONDARY SCHOOLS

Abstract

The article discusses Kazakhstani Secondary Education with EMI programs. It is a developing system and not much research has been done in this field since EMI in Kazakhstani Secondary Education has been implemented gradually. One of the groups of stakeholders that face the difficulties is students since it is challenging for students to communicate and to write in foreign language due to the lack of language proficiency. Therefore, investigating students' and teachers' language-oriented challenges in

EMI academic context the study can explain the issue and help to understand students' issues and balance support for addressing their language challenges.

Key words: English as a medium of instruction, trilingual policy, challenges.

Уиурова С.М.¹ Мирзоева Л.Ю.²

Университет Сулеймана Демиреля,

¹Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² Научный руководитель, профессор, д.ф.н.

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК КАК ЯЗЫК ПРЕПОДАВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ

Аннотация

В статье рассматривается роль преподавания информатики в общеобразовательных школах на английском языке. Это развивающаяся система, и в этой области было проведено мало исследований. Одна из групп заинтересованных сторон, которые сталкиваются с трудностями, это ученики, которые сталкиваются с трудностями в письме и разговорной речи из-за низкого уровня знания. Таким образом, изучая языковые проблемы учеников и преподавателей в академическом контексте, исследование может объяснить проблему и помочь понять проблемы учеников и сбалансировать поддержку для решения их языковых проблем.

Ключевые слова: Английский язык как средство обучения, трехязычная политика, проблемы.

С.М.Уиурова¹ Л.Ю. Мирзоева²

Сулейман Демирел университети,

¹6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

² Ғылыми жетекші. , ф.ғ.д., профессор

ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ ИНФОРМАТИКА ПӘНІН АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ

Аңдатпа

Берілген ғылыми мақалада информатика пәнін ағылшын тілінде орта мектептерде оқытудың рөлі қарастырылған. Қазақстандық орта мектептерде информатика пәнін ағылшын тілінде оқыту жүзеге асырылуда. Бұл дамып келе жатқан жүйе болғандықтан бұл салада ғылыми зерттеулер аз кездеседі. Қиындықтарға тап болатын мүдделі тараптардың бірі – оқушылар, тіл біліктілігінің жетіспеуіне байланысты қарым-қатынас жасауда және жазбаша жұмыстарды орындауда қиындықтарға тап болуда. Осы мақалада біз оқушылар мен мұғалімдердің информатика пәнін ағылшын тілінде оқытуда және оқудағы қиындықтарын зерттеп және оны шешу жолдарын қарастырамыз.

Тірек сөздер: Ағылшын тілі оқу құралы, үш тілді білім беру саясаты, қиындықтар.

English as a medium of instruction may have both cultural and political implications in countries where the main language is not English, internationalization of education and the wish to compete globally has led to the growth of English as a medium of instruction at secondary schools. In the present research, a working definition of EMI is the use of the English language to teach academic subjects in countries where the first language (L1) of the majority of the population is not English. EMI focuses primarily on subject learning and uses the language of instruction as a tool to perform that objective. EMI makes it obvious that the language of instruction is English.

The usage of English Language has become significant in our daily life. It is a fact that English Language is the language that is used globally in the world nowadays. Such changes in the life of society were largely influenced by the development of the Internet and other means of communication. It should be noted that English became the main language of international communication in spheres of politics, business and science. Thus, abilities and readiness for communication and work with information in

several languages become the important requirements imposed by society. English is used as a lingua franca in many international settings. It is seen as the language of science and academia and more than 90% of all information in the world, for example, textbooks and research articles are written in English. Moreover, it is believed that using EMI in schools can promote students' interest and motivation in learning English language. The importance of English was clearly stated by President N. Nazarbayev in his address: "We need the English language to enter the global arena; out of 10 million books published in the world 85% are in English; the science, all the new developments and information - they are all in English nowadays". Therefore, Kazakhstani education is gradually shifting to the usage of EMI in secondary schools. The implementation of Strategy 2050 in Kazakhstan enhanced the importance of English as a medium of instruction in education within the frame of trilingual policy. This study aimed at exploring how English as a medium of instruction in secondary education is managed within the frame of trilingual policy implementation in Kazakhstan.

Research has revealed that the language of instruction has reflection on students' subject achievements. There is positive and relevant correlation between language performance and performance in other academic subjects. This suggests that learners who are proficient in the language of instruction perform well in subjects taught in that language. Another research which supports this idea is that students who are not successful in the language of instruction generally perform poorly in subjects taught in that language. The language of instruction plays a crucial role in providing effective communication in the classroom.

Mwinsheikhe, in a study to investigate the English proficiency of students and teachers in Tanzania secondary schools and the way they cope with the English/Kiswahili dilemma during science lessons, found that the use of English as medium of instruction was a problem for majority of the teachers and students. He noted that both teachers and students were unable to express themselves clearly in English. As a result, teachers and students used coping strategies as code switching, safe talk, negative reinforcement and teaching English during lessons. The study concluded that English as medium of instruction is a barrier to effective teaching and learning in Tanzania Secondary Schools; hence the use of Kiswahili to complement the use of English as medium of instruction. Analyzing the empirical research on challenges in EMI, it was identified that all challenges were caused by language barrier and around language skills.

As noted in many previous research works, there are five major EMI challenges facing content lecturers in EMI classrooms, namely 1) *teachers' language abilities*, 2) *student's low English proficiency*, 3) *engaging the class discussion*, 4) *preparation time for lectures*, and 5) *teaching recourses*.

1) First and foremost, teachers are reported to experience difficulties related to language ability to conduct EMI courses. Accordingly, Vinke *et al.*, (1998) argue that teachers have difficulty expressing themselves fluently, correctly and effectively. The idea is clearly supported by Wilkinson (2005); lecturers encounter difficulties in using English for communication purposes, such as using humor, telling anecdotes, making digression, and giving spontaneous examples. In teaching process, moreover, some instructors tend to have problems with pronunciation, accent, fluency, intonation, grammar and even non-verbal behavior.

2) Students' English proficiency is considered as one of the major factors challenging lecturers in the teaching process. As pointed out by Ashcraft (2006), content lecturers face the challenges of teaching their subject courses in English to students who are not proficient enough to follow teachers. Some of these lecturers felt frustrated because in addition to their academic fields, they have to scope with language issues in their classrooms, which demands extra knowledge and skills regarding second language acquisition process.

3) The third challenge for EMI lecturers is a task of engaging class discussion in English. It is found that the most prominent difficulty encountered by the content lecturers is getting students' responses in English. This in return affects the communication between lecturers and students and slows down the teaching process. It is argued that good students' unwillingness to speak up is not because they do not understand the lesson but rather because they are not proficient in English.

4) The next challenge is related to preparation time for lectures in English. As noted in Vinke's research, teachers reported that they spent more time on preparing for teaching in English. Although none of the lecturers had attempted to quantify this extra time taken, their subjective experience was that significantly more time was needed. This extra time is due to lecturers looking up terms and phrases and planning lesson in English.

(5) The final challenge is limited resources. In an attempt to examine several Asian countries' language policies, Baldauf *et al* observe that *„funding for normal programs, the training of teachers and money for textbooks are all inadequate“*.

The Opportunities of EMI. There are at least four factors supporting the possible implementation of EMI at secondary schools: 1) The fact that trilingualism gives cognitive advantages, 2) The fact that the important role of English would motivate students and teachers to learn the language, 3) The fact that EMI would give students and teachers more exposure to English and more chances to acquire it, and 4) The fact that literacy skills and strategies acquired in a learner's native language.

All in all, EMI program develops students' subject vocabulary and English language proficiency. However, there are a number of issues that need to be considered in order for the implementation of EMI to be successful. First, it is important to develop cooperative work between content and English teachers. Developing English language proficiency is crucial to enable teachers to apply code switching and vocabulary teaching within EMI classes.

References

1. Julie Dearden. January 2015. English as a medium of instruction – a growing global phenomenon.
2. Barnard, R and McLellan, J (eds) (2013) Codeswitching in University English-Medium Classes. Bristol: Multilingual Matters.
3. Graddol, D. (1997). The future of English? London: British Council.
4. Chang, Y. Y. (2010). English-medium instruction for subject courses in tertiary education: Reactions from Taiwanese undergraduate students. Taiwan International ESP Journal, 2(1), 55-84.
5. Jimenez-Munoz, A. (2015) Flipping lectures: analyzing student workload in EMI contexts. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 212, DOI: p 35-41.
6. Mwinsheikhe, H. M. (2009) Spare no means: Battling with the English/Kiswahili dilemma in Tanzanian secondary school classroom. In B. Brock-Utne and I. Skattum (eds), Languages and Education in Africa: A comparative and transdisciplinary analysis. UK: Symposium Books, p. 223-235.

MPHTI 16.01.45

Ryskulova A.¹

¹master-student MKTU them. Yassawi

RELEVANCE OF CLIL TECHNOLOGY

Abstract

Content and Language Integrated Learning (CLIL) has become the umbrella term describing both learning another (content) subject such as physics or geography through the medium of a foreign language and learning a foreign language by studying a content-based subject. The basis of CLIL is that content subjects are taught and learnt in a language which is not the mother tongue of the learners. There is no doubt that learning a language and learning through a language are concurrent processes, but implementing CLIL requires a rethink of the traditional concepts of the language classroom and the language teacher.

Key words: Content and Language Integrated Learning, a content-based subject, mother tongue, promote

Рыскулова А.¹

¹магистрант МКТУ им. Ясауи

АКТУАЛЬНОСТЬ CLIL ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация

Интегрированное предметно-языковое обучение – это общий термин, характеризующий изучение предметов, таких как физика или география посредством иностранного языка и обучение иностранному языку с помощью изучения контента. Основой CLIL является то, что предметы контента преподаются и изучаются не на родном языке. Разумеется, изучение языка и обучение посредством языка – одновременные процессы, но внедрение CLIL технологии требует переосмысления традиционных концепций об обучении иностранному языку и преподавателей иностранного языка.

Ключевые слова: Интегрированный предметно-языковой подход, предметы контента, родной язык, способствовать.

Рысқұлова Ә.¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Андатпа

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту басқа физика география сынды пәндерді шет тілі негізінде және шет тілі контент негізінде оқыту болып табылады. Пән мен тілді кіріктіріп оқытудың басты ерекшелігі контент негізіндегі пәндер ана тілінде оқытылмайды және берілмейді. Тіл үйрену және тіл арқылы үйрену сөзсіз бір мезгілде жүзеге асады, бірақ пән мен тілді кіріктіріп оқыту технологиясын енгізу тіл сыныптары мен шет тілі мұғалімдері туралы дәстүрлі түсініктерді қайта қарауды талап етеді.

Кілт сөздер: Пән мен тілді кіріктіріп оқыту, контент негізді пән, ана тілі, ынталандыру

Content and Language Integrated Learning (CLIL) is an approach where students learn a subject and a second language at the same time. A science course, for example, can be taught to students in English and they will not only learn about science, but they will also gain relevant vocabulary and language skills.

It's important to note that CLIL is not a means of simplifying content or reteaching something students already know in a new language. CLIL courses should truly integrate the language and content in order to be successful – and success is determined when both the subject matter and language is learned [1, p.91].

CLIL can work for students of any age, all the way from primary level to university and beyond. So long as the course content and language aims are designed with the students' needs in mind, there is no limit as to who can benefit from this teaching approach. However, it is most commonly found in primary and secondary school contexts.

Many teachers see CLIL as a more natural way to learn a language; when a subject is taught in that language there is a concrete reason to learn both at the same time. And as students have a real context to learn the language in, they are often more motivated to do so, as they can only get the most of the content if they understand the language around it.

Moreover, being content focused, CLIL classes add an extra dimension to the class and engage students, which is especially advantageous in situations where students are unenthusiastic about learning a language.

CLIL also promotes a deeper level of assimilation – as students are repeatedly exposed to similar language and language functions and they need to produce and recall information in their second language.

Furthermore, it has the advantage that multiple subjects can be taught in English, so that students' exposure to the language is increased, meaning their language acquisition is faster [2, p.48].

CLIL also encourages students to develop 21st Century skills, including the ability to think critically, be creative, to communicate and collaborate. As CLIL is subject-focused, language teachers may also have to develop their own knowledge of new subjects in order to teach effectively.

They must also structure classes carefully so that the students understand the content of the lesson, as well as the language through which the information is being conveyed. And when it comes to classroom management, educators need to be very aware of individual student understanding and progress.

It's therefore important to consistently check and scaffold the materials to be sure both the language and content are being learned.

It's important to have a strategy in place when applying CLIL in your courses. One of the key things to remember is that the language and subject content are given equal weight and that it shouldn't be treated as a language class nor a subject class simply taught in a foreign language.

According to *Coyle's 4Cs curriculum* (1999), a successful CLIL class should include the following four elements:

- Content – Progression in knowledge, skills and understanding related to specific elements of a defined curriculum
- Communication – Using language to learn whilst learning to use language
- Cognition – Developing thinking skills which link concept formation (abstract and concrete), understanding and language

Culture – Exposure to alternative perspectives and shared understandings, which deepen awareness of otherness and self [3, p.90].

Using a number of frameworks can help you prepare your lessons and make sure activities are challenging, yet achievable for your learners.

CLIL, the subject matter provides the fodder as well as the communicative context in which the target language is learned. That means every vocabulary word, phrase and concept is both immediately relevant and meaningful. There is a direct context in which the word becomes useful, vivid and alive. Students learn the words, phrases and concepts as they need them. In fact, in CLIL, students often first feel the necessity of learning the word/concept before they actually discover what it means.

Compare this to a dry vocabulary list, where students first learn the translation of certain words or phrases and then think up scenarios where they can apply them. Language is learned in context, students have an easier time saving the lessons in long-term memory. They have a repertoire of anchors that could remind them. In a way, they have the whole classroom experience tied to it. In rote memorization, the mental connections are not as strong.

In CLIL, there are hardly any grammar lessons. It doesn't concern itself with surface forms like sentence structure or verb conjugation. Proper observance of rules come far second to the comprehension of language. That's just how we learned as children. That's why there are plenty of native speakers who have a hard time explaining the rules of grammar of their native tongue, because they didn't learn it that way. They acquired their language in the normal course of life, interacting with mom and dad, listening as adults talk to each other, watching cartoons. It was not formalized training; it was a very practical socialization.

A CLIL class offers that same scenario to students—to see language in action, being used to communicate in a concentrated and relevant context.

In addition, CLIL understands that in learning any language, errors, guesses and negotiation of meaning are all part of the journey. Although not explicitly stated, mistakes are part of the curriculum.

It's this active involvement with the language and the engagement of critical thinking skills that make CLIL so effective. It's not some passive, pie-in-the-sky thing. Language is not some future occurrence that students get ready for in case they encounter it. Language is alive and in their face, and they'll have to do something about it, wrestle with it and use it.

The importance of motivation in language acquisition has already been established in study after study. What is great about a CLIL class is that it efficiently uses students' innate motivation for the subject matter (like history, chemistry or math) and indirectly channels it to a target language.

Because subject matter and medium of instruction are inseparable and intertwined, the target language ultimately benefits from the natural interest a student has for the topic.

In a way, CLIL starts with the student's passion and uses that to fuel learning. Again, students won't be asking, "Why am I studying this? Where will I use this?" They will have already answered those questions for themselves. As language teachers, when we're looking for illustrations to help explain a point, we try to look for examples or illustrations that students will find interesting, something that will resonate with them or perk up their attention and pique their curiosity. Well, CLIL starts off with a really big hook—the very topic that interests the student, thus warding off many of the motivational issues in learning the language.

Nobody's saying that the journey will be easy, especially when the first language is rarely, if at all, referenced. What CLIL hopes is that by integrating language and content, students will go over the natural hurdles of learning with more motivation and greater interest.

Since I've been stressing that CLIL is a subject class, not a language class, you're probably wondering, "Can I still use CLIL if I'm not specialized in any other subject matter like physics, history or music?" Of course! You don't have to go back to university and take up a new major. You can simply apply CLIL to an individual lesson. How might we go about this?

First, in order to provide a meaningful context, **choose a topic** that would be interesting for your class. For example, maybe as a lesson in your English class, you can teach them how to make a fruit salad. Bring the ingredients to class and set them on a table for the class to see. As a language teacher, you'll be tempted to turn this into a language lesson and proceed to immediately translate the names of the fruits into English and display them for the whole class to see. But don't. It will only sound like you're giving them a new set of vocabulary words to memorize, the only difference being you brought actual objects for them to see [4, p.110].

As a CLIL lesson, think of it as having an English cooking show, with your students as a live audience. Talk to your students while you're slicing up the fruits. You may have to repeatedly point to an apple in order for them to get that you're referring to the apple, but don't give them the Kazakh translations. Your class will feel better and remember more if they discover the translation for themselves rather than you directly giving it to them.

Continue making your fruit salad. After finishing your recipe, only then can you review what the class has learned. But even then, you don't have to give them the direct translations for the fruits.

With CLIL, you stop being the language teacher for the moment, and become a subject teacher instead. CLIL-based lessons provide students with meaningful context with which they can learn and anchor the target language, learning it naturally.

CLIL the general method and CLIL as applied in a language class are still in their infancy, to be sure. While more work needs to be done in coming up with teaching techniques and strategies, what is clear today is that CLIL can be a great way to teach a new language, broaden horizons and bring greater understanding among diverse groups of people.

References:

1. Alba, J. O. (2009). Themes and vocabulary in CLIL and non-CLIL instruction. *Content and Language Integrated Learning: Evidence from Research in Europe*, 41, 130.
2. Arocena Egaña, E., Cenoz, J., & Gorter, D. (2015). Teachers' beliefs in multilingual education in the Basque country and in Friesland. *JICB*, 3(2), 169-193. doi:10.1075/jicb
3. Ball, P., Kelly, K., & Clegg, J. (2015). *Putting CLIL into Practice*. Oxford University Press.
4. Banegas, D., Luis. (2012). CLIL teacher development: Challenges and experiences. *LACLIL*, 5(1), 46-56. doi:10.5294/laclil

МРНТИ 16.01.45

Smagulova Aigerim¹, Tussupova Alma², Orazova Zhansaya³

¹Candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

*²Candidate of philological sciences, associate professor chair of «Diplomatic translations» faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
a.tussupova@mail.ru*

³ Master of Education Central Asian university Almaty, Kazakhstan zhadraorazova@mail.ru

MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Abstract

The article is based on the importance of the application in the practical part of the most effective methods and techniques in teaching a foreign language in the modern world. This article discusses the current problems of teaching foreign languages as a science, reveals the factors that determine the specifics of its development, from methodological recommendations and private methods to the theory of teaching foreign languages. Particular attention is paid to the analysis of the interrelationships of the methodology with philosophy, linguistics, psychology and didactics, as well as the description of such characteristic features as interdisciplinarity, anthropocentricity, and different levels. Substantiates the specifics of the object-subject area of the methodology as a science

Key words: teaching method, direct methods, translation methods, mixed methods, natural method, practical method, communicative method, intensive methods, problem-based learning, modular training, project method.

Смагулова Айгерим¹, Тусупова Алма², Оразова Жадра³

¹филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті дипломатикалық аударма кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан e-mail:

smagulova.aigerm@kaznu.kz тел.: +7 7011674373

²филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті дипломатикалық аударма кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан e-mail: a.tussupova@mail.ru tel.:

³білім беру магистрі Орталық Азия Университеті Алматы қ., Қазақстан e-mail: zhadraorazova@mail.ru

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚИТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Аннотация

Мақала қазіргі заманғы әлемде шет тілін оқытудағы ең тиімді әдістер мен әдістердің практикалық бөлігінде қолданудың маңыздылығына негізделген. Бұл мақалада шет тілдерін ғылым ретінде оқытудың қазіргі мәселелері талқыланып, оның даму ерекшеліктерін анықтайтын факторларды, әдістемелік ұсынымдар мен жеке әдістерден шет тілдерін оқытудың теорияларына дейін анықтайды. Философия, лингвистика, психология және дидактика әдіснамасының өзара байланысып, сондай-ақ пәнаралық, антропология және әртүрлі деңгейлердің сипаттамаларын сипаттауға ерекше көңіл бөлінеді. Әдіснаманың ғылым ретінде субъект-пәндік саласының ерекшелігін негізге алады.

Түйін сөздер: оқыту әдісі, тікелей әдістер, аударма әдістері, аралас әдістер, табиғи әдіс, практикалық әдіс, коммуникативтік әдіс, қарқынды әдістер, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, жобалау әдісі.

Смагулова Айгерім¹, Тусупова Алма² Оразова Жансая³

¹кандидат филологических наук, доцент кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, e-mail: smagulova.ai germ@kaznu.kz

²кандидат филологических наук, доцента кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан e-mail: a.tussupova@mail.ru

³магистр педагогических наук Центрально-Азиатский университет г.Алматы, Казахстан e-mail: zhadraorazova@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация

Статья основана на важности применения в практической части наиболее эффективных методов и приёмов в обучении иностранного языка в современном мире. В этой статье рассматриваются актуальные проблемы методики обучения иностранным языкам как науки, вскрываются факторы, обуславливающие специфику ее развития от методических рекомендаций и частной методики до теории обучения иностранным языкам. Особое внимание уделяется анализу взаимосвязей методики с философией, лингвистикой, психологией и дидактикой, а также описанию таких ее характерных черт, как междисциплинарность, антропоцентричность, разноуровневость. Обосновывается специфика объектно-предметной области методики как науки

Ключевые слова: метод обучения, прямые методы, переводные методы, смешанные методы, натуральный метод, практический метод, коммуникативный метод, интенсивные методы, проблемное обучение, модульное обучение, проектный метод.

MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The history of methods of teaching foreign languages knows numerous and diverse attempts to find the most rational method of teaching foreign languages. The natural method, which pursued purely practical goals — learning first and foremost the ability to speak and read light text, has long satisfied the needs of a society in which productive knowledge of a foreign language was the privilege of its upper classes. With the emergence of schools and the introduction of a foreign language as a general educational subject, at first they tried to teach the language in a natural way, but it was soon replaced by the translation method, which reigned supreme until the middle of the 19th century. Over the next hundred years, there was a constant struggle between supporters of natural, then direct, and translation methods, and although modern methods of teaching foreign languages are very different, the question of using the native language in teaching foreign languages or abandoning it is still of great importance. when establishing a methodological credo of a methodological school [1, pp. 253-254].

The objective need of modern society is the search for optimal ways of organizing the educational process, rational options for the content of education and its structure. It is important that the school tests different learning strategies. The more alternative methodological solutions there are, the more fruitful will be the search for new ways of teaching the subject as a whole. At the same time, the central problems of restructuring the teaching of foreign languages in secondary schools are the issues of setting goals, as well as the content of education adequate to them. On the one hand, the goal is determined by the objective needs of the majority, expressing its social order, on the other hand, it determines the entire training system, determining the content of this system and its organization. Strengthening the communicative side of this focus is reflected in the transformation of the goals of learning foreign languages and the content of learning. It is not just about knowing the language, but about the ability to use it in real communication, i.e. on practical knowledge of the language and, therefore, on the development of "communicative competence." At the same time, language competence and its constituent part - grammatical skills and abilities, occupy a leading place in the process of achieving this goal. There is no doubt that communication is possible only if there is language competence, which is based on grammatical skills and abilities. In this regard, the problem of methods in teaching the grammatical side of speech seems to be one of the most relevant, since existing strategies for learning the grammatical side of speech have shown their inconsistency. In traditional teaching, the functional side of grammatical skill,

which is leading in the construction of a speech statement, is assigned a secondary role: the form is first assimilated. With regard to the functional side, students, most often, only grammatical meaning is reported. At best, the result is this: the student knows the structure, the rule of its formation, but does not own it. Thus, it is necessary to introduce such methods of teaching the grammatical side of speech that would meet modern requirements for the subject "Foreign Language". One of these methods is the functional approach.

Many problems associated with the problem of functional-directed teaching of grammar have already received coverage in the works of Passov, EI, Skalkin, VP, Brumfit C.J., Johnson K., and others. The problem of the functional approach to learning the grammatical side of speech belongs to the insufficiently studied, despite the significant amount of work, textbooks (both domestic and foreign authors). The practical implementation of all the basic principles of the functional approach is not reflected in any of the textbooks I have studied. These circumstances determine the choice of the research topic.

But before proceeding to the consideration of individual methods of teaching foreign languages and the history of their development, it is necessary to define the concept of "teaching method", as well as to identify the main features of the classification of teaching methods in foreign languages.

Teaching methods - one of the most important components of the educational process. Without the use of appropriate methods, it is impossible to achieve the goal, to implement the intended content, to fill the training with cognitive activity [2, p.9].

The term "**method**" in modern foreign literature can correspond not only to the term "method" (Eng.), But also to "approach" (Eng.), Meaning "approach"; In some reference books for teachers, the term "method" is not used at all, only the "methodology" of instruction is considered. In the domestic methodology of IL, the term "method", in addition to designating the whole system or the whole direction of education, may denote individual elements of the system (method of teaching phonetics or grammar and etc.), which often corresponds to the term "techniques" in the literature of other countries. [3, c.23].

One of the most promising technologies for teaching foreign languages and monitoring the quality of education in recent years has become a language portfolio. E. V. Vatoropina, L. N. Koshel interpret the model of a multi-purpose language portfolio as a tool for raising the level of teacher's and student's subjectivity in educational activities, student's self-assessments in the process of mastering a foreign language and the level of knowledge of the language being studied, and also as a tool for demonstrating a learning product. "Student's portfolio" can act as a component of the technology of organizing independent learning activities and students' professional and personal self-development in foreign language classes. In language, representing a method of learning and a form of organizing students' independent educational activities, undoubtedly, being a means of developing their necessary skills of reflection of their own activities, that is, self-observation, thinking, a tool of self-assessment of their own cognitive, creative work.

Consequently, as a means of introducing and expanding student-centered and individualized education in higher education, it is possible to develop the formation of a Portfolio - a student's "Portfolio" (or a student's educational package: Learning Educational Activities Packet = LEAP). A student's portfolio is a set of documents independent work of the student, which reflects his efforts, progress and achievements in one or several areas. When studying a foreign language at an institution of higher education, it is advisable to start forming the "Portfolio" of educational products from the beginning of the 1st semester and continue until the exam. An exemplary list of students' methodological products included in the "Portfolio" and developed by the author:

1. Evaluation sheet ("Scoringsheet") - separately or entered in the diary of learning a foreign language.
2. The results of diagnostic tests and their analysis.
3. The results of examinations and their analysis.
4. Abstracts (individual reading).
5. Description of the preparation and participation in the University Olympiad on FL.
6. Description of the preparation and participation in the scientific student conference.
7. Participation in an essay contest.
8. Materials of individual project activities.
9. Materials of participation in collective and group projects.
10. Diary of learning OI.

11. Schedule of attendance.

12. Self-reflection of educational activity on semesters.

13. Self-assessment of work. It was noticed that students are very interested in the practice of compiling their training "Portfolios", they work with enthusiasm. They create a holistic picture of objective progress in a certain area.

In the process of organizing the pedagogical support of students in the study of the subject "Foreign Language" project activities can also be carried out in the form of a "case" method. Case-based technologies (case-study learning) are traditionally used in training, when students are offered specific situations from practice. Teachers using the case method understand its essence differently and it is interpreted as: - an innovative technology (Yu.P. Surmin, AV Sidorenko) in a methodological context: a complex system that integrates other cognitive methods (E.N. Krasikova) - a form of organizing independent work of students (M.Yu. Eremina) - a project (M.Yu. Eremina) - a way of organizing educational material (for example, foreign language speaking) (AE Niyazova) - a type of group work (M. Y. Eremina) - a means of teaching professional-oriented communication in English yskom language (TP Frolova). Thus, A.E. Niyazova believes that each case contains exercises that ensure the activation of the four components distinguished in the content of learning foreign language speaking: motivational, procedural, effective, reflexive. Exercises can be presented in three groups: 1) aimed at providing students with an educational and verbal situation, theme, problem 2) aimed at preparing discussions, projects, brainstorming 3) of a control character. Professionals of the case method claim that each case material must have an individual structure peculiar only to it. A well-designed case is characterized by clearly defined time, plot and explanatory structures. The case method in a methodological context is a complex system into which other cognitive methods are integrated. According to E.N. Krasikova, it includes modeling, game techniques, brainstorming, discussion. T. P. Frolova identifies three main components in the structure of the case: 1) Introduction: setting the task - the names and positions of the characters. 2) Problem - a brief description (from the perspective of various participants in the events). 3) Materials for the solution (scientific, methodical, statistical, literary, etc.).

Currently, the task of the teacher is not only to equip the students with modern knowledge, but also to teach students to independently acquire this knowledge, to be able to assimilate them, based on the already studied. To achieve these goals, the Web-quest technology (Web Quest) is used, which is used in both school and university learning practices. Teachers, teachers and methodologists study this technology from different angles. Thus, O. Yu. Pestretsova uses an educational web quest (webquest) in a foreign language classroom at school as a problem task with role-playing game elements, for the fulfillment of which information resources of the Internet are used. A.V. Isaeva is studying the use of a web quest as a form of organizing students' independent work. Zh. I. Sadovskaya uses web quest technology as a way to increase students' motivational activity. G. A. Vorobiev, in his work, considers the web-quest technology as a means of developing the students' foreign-language sociocultural competence. A. A. Dragunova gives a description of the exercises that can be applied in the classroom, as well as examples of topics in which work with a web quest can be organized, defines the skills and abilities of students that are formed and developed when working with a web quest.

According to Bernie Dodge, the web quest assumes a clear structure: Introduction (Introduction), Task Formulation (Task), Task Execution Procedure (Process), Assessment of Learned Activity (Evaluation) Conclusion. G.A. Vorobiev also notes that web quests should be structured according to a special "formula" and consist of the following mandatory parts in relation to educational activities at the university:

- Introduction, in which the student is presented with a problem, situation, background information (**Introduction**).
- An executable and interesting task (**Task**).
- A set of information sources, selected by the teacher, necessary for the assignment (**Resources**).
- A description of the process that will lead students to complete the assignment. (**Process**)
- The conclusion, which sums up the event, reminds students of what they have learned and, perhaps, provides an installation for further work on this topic (**Conclusion**).

The following are viable forms of working with **web quests**:

- Creation of short-term web quests on linguistic and problematic topics. The result of the work can be discussions, round tables, small presentations.

- Creation of medium-term and long-term web quests that can be performed by students in partly in class, in part-time, with independent work in computer classes.
- Creating web quests by the students themselves. This option can be used at senior courses or in the magistracy.

The perception of the model occurs in the process of presentation, which can be defined as showing the model in action, showing its functioning in speech.

For example, the presentation of the “Second Conditional” theme might look like this:

Provides an installation for the lesson: "We'll know what to say." And further: "If I'm a taxi-driver, I'm spending my day at school" (the form of the subjunctive mood is highlighted by voice). The presentation ends with the phrase: "But I'm not a doctor and I'm not a taxi driver."

Thus, the presentation of a new grammatical material begins with a preliminary hearing. If the anticipating hearing is organized correctly and the student perceives the same type of phrases, understanding what function these phrases implement, then this contributes to the birth of the speech stereotype as the basis of grammatical skill. Hearing, moreover, is accompanied by internal speaking, which plays a crucial role in strengthening the stereotype.

The perception of a grammatical phenomenon by ear is followed by visual reinforcement, in the form of speech patterns, such as in Figure 2.1.

Figure 2.1 - Examples of speech samples

Such speech patterns fully reflect the function of the studied grammatical phenomenon. But they also provide an opportunity to draw students' attention to the form that they had previously perceived by ear.

Another way of presenting the material may look like this: a more complex and voluminous text is proposed for the pre-hearing, which fully reflects the functions of the presented grammatical phenomenon. But along with the fact that the text is “absorbed” by students by ear, they also have a written version of this text in front of them. Thus, the hearing process proceeds simultaneously with the pronunciation and reading of the material.

On the basis of research materials conducted in the methodology of teaching foreign languages on the problem of teaching the grammatical side of speaking English and, in particular, on the problem of applying different approaches to teaching the grammatical side of speech, it can be concluded that there is currently no single universal method of teaching a foreign language. However, preference is given to the use of student-centered technologies that stimulate the creative activity of students and combined techniques that meet modern standards. relevant requirements for the subject “foreign language”, namely: formation of the ability to independently solve communicative tasks in a foreign language;

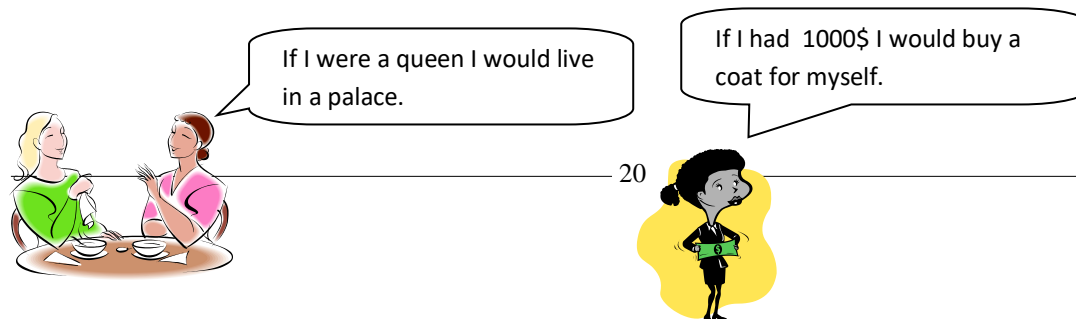
The formation and development of all components of communicative competence.

Having determined the modern requirements for teaching a foreign language, it should be noted that the functional approach to the teaching of foreign languages, and in particular the grammatical side of speech, makes it possible to most optimally achieve the main goals that are set before the subject of a foreign language at present.

Thus, taking into account the need of modern society for practical knowledge of a foreign language, the functional approach was the "golden mean" that reconciled two opposing points of view on the grammar in a foreign language course, namely: reassessment of its role in a foreign language course on the one hand and an unjustified reduction of grammatical material on the other hand.

The functional approach prefers the use of student-centered technologies, which makes it possible to significantly increase motivation and stimulate creative activity of students, which ultimately leads to an increase in the effectiveness of this approach. Also, it is necessary to take into account the basic principles of learning, such as the principle of speech orientation, functionality, situationality, novelty and collective interaction.

Theoretically, the modern theory and practice of teaching a foreign language has a pronounced communicative orientation, which contributes to the all-round development of the personality and the development of the spiritual values of students. The functional approach corresponds to the current trends in the methodology, namely, it offers: practical presentation of grammatical material;

- adequate use of training exercises that provide a link between the formal and functional side of grammatical skills;
- preferential use of situational conditional speech and speech exercises with a focus on value.

The data of the main provisions of the functional approach are reflected in the developed set of exercises and were implemented practically in the conducted experimental training.

Based on the material of the conducted training, it was revealed that the functional approach is an effective means of developing grammatical skills and abilities aimed at practical implementation in natural communication, and the developed set of exercises can serve as a practical tool used to teach the grammatical side of speech in the middle and senior stages high school. I would also like to note that all these factors, along with the information richness and saturation of the Internet with socio-culturally significant information, as well as the result of the quest, which has real value and is used in future educational and professional activities of students, are one of the main reasons for the high performance technology web quests. It seems promising to create a constantly growing bank of web quests in the unified information educational network of universities and on their websites on the existing scientific background.

In the course of conducting experimental training, the object of control was the language competence of students, namely the formation of grammatical skills, which is an important component of communicative competence as a whole. When applying a functional approach to learning the grammatical side of speech, and in particular communicative exercises, the formation of both the formal and functional side of a grammatical skill can be characterized as productive, effective and sustainable. All the qualities of grammatical skill, thanks to the use of the developed complex of communicative exercises, are formed consistently, firmly and thus have a sufficient degree of development for solving communicative tasks in a foreign language, i.e. for practical use of a foreign language.

References:

1. Galskova N. D., Tareva E.G. Values of the modern world, globalization and intercultural education as a value // Foreign languages at school. - 2012. - № 1
2. Konyshева, A.V. English. Modern teaching methods / A.V. Konyshева. - Minsk: Tetra Systems, 2007. - 352 p.
3. Vitlin, J.L. The evolution of foreign language teaching methods in the XX century / Zh.L. Vitlin // Foreign languages at school. - 2001. № 2. - p. 23-29.
4. <https://bibliofond.ru/view.aspx?id=70025>
5. L. Hashemi with Raymond Murphy "English Grammar in Use". Supplementary Exercises, CUP 2005.
6. L. Jones "Communicative Grammar Practice". CUP 2002.
7. J.C. Richards, T.S. Rogers "Approaches and Methods in Language Teaching", Cambr. Univ.Press, 2003.
8. M. Rivoluceri "Grammar Games" GB, CUP 2003.
9. J. Seidl "Grammar Four". OUP 2006.
10. J. Shephard "The Anti-Grammar Grammar Book", Longman UK, 2002.
11. Liz&John Soars Headway Pre-Intermediate, Oxford Univ. Press, 2015.
12. P. Viney, K. Viney "Grapevine" Student Book 3. OUP 2012.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

МРНТИ 16.01.45

Aiym Zhumanova¹, Seydikenova A.S.²

¹Al-Farabi Kazakh National University, master student. Almaty, Kazakhstan

²Scientific Supervisor

LINGUISTIC IDENTITY OF TRANSLATOR IN A VIEW OF MODERN SCIENTIFIC PARADIGM

Abstract

The problem of the linguistic identity of the translator is discussed as a reflection of the anthropocentric approach in translation studies. The urgency of this problem is due to the fact that the phenomenon of the linguistic identity of the translator becomes one of the key concepts of the theory and practice of translation, determining the strategy and tactics of making optimal translation decisions. The purpose of the article is to identify the role of the linguistic identity of the translator in the system of modern research paradigms: linguocentric, communicative, functional-typological, cognitive. Appeal to the synergistic paradigm allowed us to explain the essence of translation as a process, during which there is a generation of new meanings that were not in the original text and which become necessary for understanding the translation text in the translation culture. This means that the meanings formed in its fields enter into synergistic interaction with each other, unpredictable, ambiguous, conditioned by one goal - the translation text must be adopted by a new culture, it is natural to integrate into it. The theory of the linguistic personality of a translator is a scientifically based independent research area that, to one degree or another, reflects the state of modern translation theory. Despite the difference in existing approaches and scientific paradigms in the field of translation studies, the problem of the linguistic identity of the translator is becoming increasingly important.

Keywords: anthropocentrism, linguistic identity of translator, translation model, translation space, adequate translation, translation process, synergetic paradigm, modern landscape of translation, linguistic ability.

Жуманова А.,¹ Сейдкенова А.С.²

¹магистрант КазНУ им.Аль-Фараби

²научный руководитель

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ ПЕРЕВОДЧИКА В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ПАРАДИГМ

Аннотация

Проблема языковой идентичности переводчика обсуждается как отражение антропоцентрического подхода в переводческих исследованиях. Актуальность этой проблемы обусловлена тем, что феномен лингвистической идентичности переводчика становится одним из

ключевых понятий теории и практики перевода, определяющих стратегию и тактику принятия оптимальных переводческих решений. Целью статьи является выявление роли языковой идентичности переводчика в системе современных исследовательских парадигм: лингвоцентрической, коммуникативной, функционально-типологической, когнитивной. Обращение к синергетической парадигме позволило нам объяснить суть перевода как процесса, в ходе которого возникает поколение новых значений, которых не было в исходном тексте и которые становятся необходимыми для понимания текста перевода в культуре перевода. Это значит, что значения, сформированные в его областях, вступают в синергетическое взаимодействие друг с другом, непредсказуемо, неоднозначно и обусловлены одной целью - текст перевода должен быть принят новой культурой, естественно в нее интегрироваться. Теория языковой личности переводчика является научно обоснованной областью независимых исследований, которая в той или иной степени отражает состояние современной теории перевода. Несмотря на разницу в существующих подходах и научных парадигмах в области переводческих исследований, проблема языковой идентичности переводчика становится все более актуальной.

Ключевые слова: антропоцентризм, лингвистическая идентичность переводчика, модель перевода, пространство перевода, адекватный перевод, процесс перевода, синергетическая парадигма, современное пространство перевода, лингвистические способности.

А.Жуманова¹, А.С.Сейдкенова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, магистр

²Ғылыми жетекші

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҒЫЛЫМИ ПАРАДИГМІҢ ЖАРЫҚТА АУДАРМАШЫСЫНЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Аудармашы тілінің сәйкестігі мәселесі аудармалық зерттеулердің антропоцентриалды тәсілінің көрінісі ретінде талқылануда. Бұл мәселенің өзектілігі аудармашы лингвистикалық сәйкестілік феномені трансляция теориясы мен практикасының негізгі түсініктерінің бірі болып табылады және аударма шешімдерін оңтайландыру стратегиясын және тактикасын анықтайды. Мақаланың мақсаты қазіргі зерттеу парадигмалары жүйесіндегі аудармашының тілдік бірегейлігінің рөлін анықау болып табылады. Синергетикалық парадигмаға лингвоцентрикалық коммуникативтік функционалдық когнитивтік қатынас арқылы аударманың мәні. Бұл мәтінде болмаған және аударма мәдениетінде аударма мәтінін түсіру үшін қажетті болатын жаңа мәндерінің ұрпақтары пайда болатын процесс ретінде түсіндіру мүмкіндік береді. Оның салаларында қалыптасқан мәні бір-бірімен синергетикалық өзара іс- қимылға түсетіні бір мақсатпен бірдей емес шартталған аударма мәтіні жаңа мәдениетпен қабылдануға тиіс. Әрине, оған тілдік теориялар интеграциялануы тиіс аудармашының жеке басы тәуелсіз зерттеулердің ғылыми негізделген саласына байланысты. Ол белгілі бір дәрежеде аударманың қазіргі теориясының жағдайын көрсетеді. Аудармашылық зерттеу саласындағы қазіргі көзқарастар мен ғылыми парадигмалардың айырмашылықтарына қарамастан, аудармашының тілдік бірегейлігі мәселесі неғұрлым өзекті болып келеді.

Кілт сөздер: антропоцентризм, аудармашының лингвистикалық ұқсастығы, аударма моделі, аударма кеңістігі, барабар аударма, аударма процесі, синергетикалық парадигма, аударманың қазіргі заманға ландшафты, лингвистикалық қабілеттері.

The anthropocentric character of the evolution of translation theory as a knowledge system in retrospect and in the long term allows us to formulate some leading principles that have long defined and continue to define its system description. The current state of development of translation studies can be presented through the prism of the linguistic identity of the translator, which fully meets the idea of anthropocentrism. In this article, we intend to summarize the currently available ideas about the essence of the translation process, focusing on the phenomenon of the linguistic identity of the translator as a

central concept of the theory and practice of translation. Our vision of the existing research paradigms can be characterized as follows. First, the linguistic personality of the translator is reflected in such a system of concepts as linguistic consciousness, linguistic ability, communicative need, communicative competence, translation thinking, translation worldview, translation picture of the world. Secondly, the totality of the above-mentioned qualities of a linguistic personality is, to one degree or another, implemented in various approaches to understanding the translation process, determining the strategy and tactics of translation activities, ways of setting specific translation tasks and achieving optimal translation solutions. From the totality of the existing approaches, we have singled out the following: linguocentric, communicative, functional-typological, cognitive. It is these approaches, in our opinion, that determine the state of the theory and practice of translation activities at the turn of the XX – XXI centuries. Along with these key parameters, which are subject to analysis from the standpoint of each approach, we pay special attention to the isolation of translation units and the identification of criteria for assessing the quality of translation. This is the range of problems that we intend to highlight in this article. We turn to the general characteristics of the approaches. Let's start with the linguocentric. We emphasize that this approach has been implemented in the overwhelming majority of domestic studies; it can be said that classical Russian translation studies held these positions, and there are many followers and adherents among modern scholars. We are talking about outstanding scientists who created the foundation of modern science: A.V. Barkhudarov, V.N. Komissarov, I.I.I. Retker, L.K. Latyshev, V.G. Hack, et al. Scientists have described and developed the basic models of translation: situational-denotative, transformational, semantic, theory of equivalence levels. According to the situational-denominational model, any situation of reality can be described by means of any language, which reflects the idea of principled translatability. The transformational model emphasizes lexico-syntactic rephrasing and semantic modifications, which is reflected in the numerous translation techniques and transformations offered to translators. Semantic models are aimed at explication of semantic discrepancies between languages. As for the theory of equivalence levels, we are talking about the possibility of achieving equivalence between the texts of the original and the translation at the following levels: the goal of communication, the level of description of the situation, the level of the word, the structure of the utterance, the level of signs. We do not dwell in detail on the content of this approach, since it is presented in numerous publications that have received wide acclaim. At the same time, we believe that the modern landscape of translation studies cannot be imagined without a linguocentric approach, which is the basis for many subsequent concepts and approaches. We turn to the communicative models. From our point of view, the most interesting here is the interpretive translation theory (ITT), developed by French researchers D. Celeskovich and M. Lederer [14]. The Russian-language version of their concept is presented in the study of T.I. Bodrova-Gozhenmos. The authors emphasize that “ITT is not a linguistic, but a communicative translation theory” [3, p. 44]. The most important idea of the authors of the ITT is that the generation of the translation text is done according to the same laws as the generation of the text in the native language: “Just as in monolingual communication, we perceive not individual words of the utterance, but its integral meaning, and in translation we do not isolate the meaning of the words that constitute the utterance, but extract the general meaning from the text of the original” [3, p. 47]. At the same time, the authors emphasize that the meaning is not identical to the sum of the meanings of its constituent words. Within the framework of this concept, there are three levels of translations, which we briefly describe. First, we are talking about the level of translation of individual words that are considered out of context (for example, the translation of technical nomenclatures), which can be represented as transcoding of language meanings. Secondly, the level of academic translation is highlighted when it is necessary to translate individual sentences in accordance with grammatical and lexical forms. In this case, we are talking about units of language, not units of communication. The third level concerns texts, which are units of communication. As Bodrova-Gozhenmos notes, “... texts (sayings) as units of verbal monolingual communication have a meaning composed of actualized in speech, linguistic meanings of words and sentences that make up the text, and cognitive additions, which the translator draws either from his cognitive baggage, or cognitive context” [3, p. 49]. It is the third level, when the translation text is generated, based on the meaning, according to the creators of the ITT, corresponds to the goals of communication. Refraining this concept through the prism of the problem we have stated, we come to the conclusion that only the third, the communicative level itself, makes it possible to highlight the role of the linguistic identity of the translator, since this is about its cognitive baggage and its cognitive context.

Indeed, it can be said that, in the ITP concept, the linguistic personality of the translator permeates the process of translation with its intellectual and emotional content, providing a full-fledged interpersonal, interlingual, and intercultural communication. The functional-typological approach is represented by two unrelated concepts. To the functional approach, we attribute, firstly, the development of the modern Canadian scientist J. Delily, most of which have not yet been translated into Russian, in connection with which we will present their own interpretation. Secondly, the modern Russian scientist L.M. Alekseeva. The merit of J. Delily, we consider, is the identification of eight translation functions by him, which fits into the modern linguocultural concepts of translation. The author identifies and analyzes the following translation functions: translation as a source of inspiration, translation as a school of style, transgressive translation, palliative translation, translation as a culture-forming factor, translation-barometer, identifying translation, translation as a transfer factor of literary genres. Let us emphasize the idea of J. Delily that translation is not just a dialogue of cultures, but it forms cultures [13, p. 46]. As is evident from the analysis of modern theoretical sources, some of the functions identified by the scientist were not previously considered in domestic studies. From the presented concept it is obvious that all the above functions belong to the linguistic identity of the translator. This conclusion is indisputable if we turn to such functions as a source of inspiration or a school of style. As for transgressive or palliative translation, the person who is the subject of the translation also decides on this type of translation. To some extent, this conclusion also applies to the function of the barometer, which shows what kind of texts and languages are translated more often: the translator selects those texts that will be in demand in the host culture. The role of the translator is most significant when considering the culture-forming function, which was repeatedly demonstrated in our works [7, 8, etc.]. From the standpoint of the concept we are developing, this function means that the translator has managed to harmonize the cultural urological meanings of the original and translation texts: without disturbing cultural values and stereotypes of the host culture, the translator maximally tolerantly introduces other values into it, thereby creating a favorable background for perception of the foreign language and foreign culture text.

Moreover, the linguistic space of the original culture expands the boundaries of its influence, and the intersection of linguistic spaces creates a new unique space of mutual understanding. Let us turn to the typological concept of translation of L.M. Alekseeva. The author of the concept puts forward his point of view on translation, which is significantly different from the purely linguistic interpretations of translation. Attention is focused on the extra-linguistic rationale of the translation, namely, on such concepts as meaning, thought-reflection, activity. At the same time, “the translation begins to be interpreted as an act of communication” [1, p. 13]. Translation is understood not as a single process, but as clearly differentiated and split into separate areas of activity. Postulating the ideas of the typology of translation, L.M. Alekseeva develops the concept of scientific translation as one of the independent types of translation activity. The author states the following: “For us, the starting point is that scientific translation is related to the scientific type of text and type of communication ... understanding a special text requires a translator to make special efforts to understand the original scientific text, which is expressed in the ability to model scientific knowledge, and not just search meanings of terms in dictionaries” [1, p. 25]. The author considers the translation as an activity of a translator, reflecting the translator's cognitive attitude to knowledge expressed in the original text. As you can see, the activities of the translator are highlighted in the concept of the scientist, which also indicates the increasing role of the language personality of the translator in this research paradigm. The cognitive approach to the analysis of the translation process is ambiguous. In this article, we will dwell in more detail on the synergistic concept of the translation space that we have developed, which can be classified as cognitive concepts, which will be shown below. Recall that the main provisions of our concept are presented in several monographs of the author, as well as they found a response in the dissertation research of students and followers. The monograph “Introduction to the synergy of translation”, published in 2014, was created by joint efforts. We understand translation as the process of transposing a set of heterogeneous meanings from one language to another, from one culture to another. This process is accomplished under the conditions of an open, self-developing system that includes the text of the original, the author of the original, the culture of the author of the original, the translator, the text of the translation, the culture of the translator, recipient, picture of the world of each subject - the author, translator, recipient, their intentions, intentions, presuppositions, values, ideas, worldview, etc. This state of affairs means that there is not, and there cannot be a homogeneous, indivisible meaning of the text of the original, there is no, and there can not be a single correct translation. The multi-meaning of the source text creates the multi-

meaning of the translation text, which is also not a constant value. The system in which the translation process proceeds is conditionally designated by us as the translation space. This term was first used in 2004 in the article "Hypothesis about the existence of a translation space" [6]. Later we assumed that, along with the translation space, there is a translation time, and their combination generates a translation chronotope [6]. Recall that the term "chronotope" is introduced in the linguistics of M.M. Bakhtin [9]. Introduction of the concept of "translation time", and after it, the clarification of the concept of "temporal meaning" I.N. Khaidarova is due to the fact that in each historical epoch their own translations are in demand: the translation created in the author's epoch may not satisfy subsequent generations [10]. In other words, the well-known saying "manuscripts do not burn" for translation texts means: "and translations become obsolete". It was in this perspective that the study of temporal meanings was performed. Khaidarova, who showed that temporal meanings are culturally oriented, i.e. what is acceptable in one culture requires translational interpretation in another culture, even if it is a question of the temporal extent of the phenomenon in question. For example, if a Russian person says: "wait one second (one second)", this does not mean that in a second you will hear the answer. You may need one minute or even a few minutes. And this should be taken into account by the translator! Translation space as a kind of mental, cognitive model, which is formed in the mind of a translator, is a field structure of a non-linear configuration, in which we distinguish between the core and the periphery. The core is the content of the text of the original, where the only explicit meaning of the text is formed - the factual one. Two more text fields are formed around the nucleus - energetic and phatic, where emotional and culturological meanings are formed, respectively. In addition, text fields are permeated with three more fields of subjects of translational communication - the author, translator, recipient. Each of them forms its own meaning: modal, individual-shaped, reflective. The meanings of all fields of the translation space are implicit, their comprehension requires the translator to have significant emotional and intellectual efforts aimed at decoding the original meanings, their further transcoding into the language and culture of the recipient. The most important idea that characterizes the translation space and distinguishes it from other translation models is synergy [4]. Appeal to the synergistic paradigm allowed us to explain the essence of translation as a process, during which there is a generation of new meanings that were not in the original text and which become necessary for understanding the translation text in the translation culture. This means that the meanings formed in its fields enter into synergistic interaction with each other, unpredictable, ambiguous, conditioned by one goal - the translation text must be adopted by a new culture, it is natural to integrate into it. It also means that novelty is unique for each culture: what is acceptable in Russian culture may be unacceptable in English. So, for example, the word "house" in the Russian language has an extremely broad semantics: this is the house in which we live, regardless of whether it is single-storey or multi-storey; it is also a family, a family hearth; this is any building that we see or are talking about. In English, we also find the word "home", which means home, but it turns out that this lexeme refers to the house from the inside. There are many pairs of words in English that are practically synonymous. One example is the words house and home. Both of these words refer to the place in which we live, and, in principle, inviting a friend to his home, you can use the word house, although most prefer to use the word home to describe their housing. Thus, the word home we used to call the place where we live, and the word house means the type of housing. Thus, a synergistic effect arises if the translator not only analyzed all the fields of the translation space, revealed meanings, but achieved the increment of new meanings. The synergistic aspects of translation are analyzed by G.G. Moskalchuk in the article "How do synergistic effects arise in the text" [12]. Agreeing with our diagram of the dynamic representation of the translation process, the scientist supplements it with an activity interpretation, exploring the activity of the translator. G.G. Moskalchuk introduces the following addition to our concept: "... the field of activity of the translator includes the pre-translation stage, where familiarization with the original takes place, the development of strategies and translation tactics. Then comes the translation itself and, finally, the process of post-translation activity ..." [12, p. 13]. Let us clarify that the focus of our research interest is on the translation process, as regards the pre-translation and post-translation stages, they are included in the concept in the form of studying the pretext, subtext, context oriented, respectively, to the author, translator, and recipient. At the same time, we consider the scholar's judgment that "... the text of the original acts as an incentive, energizing and directing the activity of a translator ..." [12, p. 13]. The next most important characteristic of our concept is the introduction of a system of criteria for assessing the quality of translation. If two criteria are traditionally used - adequacy and equivalence, then we have

included harmony and disharmony among them. We consider such a translation text to be harmonious, the meanings of which are commensurate with the meanings of the text of the original. We emphasize that the meanings are not identical, not identical, but correlated, since each subject of translational communication has the ability to generate its own meaning, therefore the meaning of the translator's field cannot be identical to the author's field, they can be close, similar, but they differ as much the translator is different from the author himself. It is this factor that prompted us to introduce the category of harmony. We consider harmony the ideal to which the translator seeks, and this ideal is achievable. The synergy of meanings in the translation space is the mechanism that leads the translator to harmonious translation. We correlate disharmony with the translation error, inaccuracy, inconsistency. In the case of a harmonious translation, we can speak of the translator as the carrier of an elite speech culture, i.e. the translator becomes an elite linguistic person. On the one hand, the linguistic personality of the translator itself develops and improves, on the other hand, the personality of the recipient for whom the translation is being developed and enriched, on the third hand, the culture of the recipient is enriched, which absorbs the results of high-quality, harmonious translation. In this situation we see the significance of all translation models, whoever they belong to. As for the significance of the linguistic identity of the translator in our concept, we emphasize that in the translation space we isolate the independent field of the translator, where a certain component of the integral meaning of the translation text is formed. The theory of the linguistic personality of a translator is a scientifically based independent research area that, to one degree or another, reflects the state of modern translation theory. Despite the difference in existing approaches and scientific paradigms in the field of translation studies, the problem of the linguistic identity of the translator is becoming increasingly important. Successful solution of this problem will open up new perspectives in the sphere of interaction of communicants belonging to different linguistic cultures. And if in one of his works V.I. Karasik notes that "the linguistic manifestation of personality is a metaphor ..." [5, p. 4], the further development of the theory of the linguistic identity of the translator will help ensure that metaphoricity will acquire the features of terminology.

References

1. Alekseeva LM, Shutemova N.V. Typology of translation. - Perm, 2012.
2. Barbery M. Treats: Per. from French - M., 2012.
3. Bodrova-Gozhenmos T.I. Interpretative Translation Theory: Fundamentals, Concepts, Definitions // Social and Cultural Problems of Translation: in 2 hours. Part 1. - Voronezh: Voronezh Publishing House. state University, 2006. - Vol. 7. - pp. 42–51.
4. Introduction to translation synergetics: monograph / ed. L.V. Kushnina. - Perm: Publishing House Perm. nat researches Polytechnic University, 2014.
5. Karasik V.I. Language manifestation of personality. - M.: Gnosis, 2015.
6. Kushnina L.V. Hypothesis of the formation and dynamic development of the translation space // Vestnik Tyumen. state un-that. - 2003.– № 4. - p. 144–149.
7. Kushnina L.V. Theory of Translation as an Interdisciplinary Anthropology // Bulletin of the PNRPU. Problems of linguistics and pedagogy. - 2014. - № 10. - p. 45–53.
8. Kushnina L.V. Realization of translation functions in the text // PNRIPU Bulletin. Problems of linguistics and pedagogy. - 2015. - № 2 (12). - p. 24–31.
9. Khaidarova I.N. Study of the category of translation time in a comparative aspect: author. dis. Cand. filol. sciences. - Tyumen, 2008.
10. Moskalchuk G.G. How do synergistic effects arise in the text // PNRIPU Bulletin. Problems of linguistics and pedagogy. - 2016. - № 2. - P. 8–16.
11. Bulletin PNRPU. Problems of linguistics and pedagogy № 4 2016 84 Bulletin of PNRPU. Issues in Linguistics and Pedagogics No. 4 2016
12. Tchékhev A.P. La Dame au petit chien, L'Évêque, La Fiancée (Folio bilingue). - Gallimard, 1993.

Aiym Zhumanova, Al-Farabi Kazakh National University (KazNU), master student.
+77018112281
aim_sul@mail.ru

МРНТИ 16.01.45

Aiym Zhumanova¹, Seydikenova A.S.²

¹Al-Farabi Kazakh National University, master student. Almaty, Kazakhstan

²Scientific Supervisor

MODERN PROBLEMS OF GENERAL THEORY OF TRANSLATION.

Abstract

The article discusses the current state of the general theory of translation. Based on the data of linguopragmatics and psycholinguistics, the author reveal the social aspect of translation. Much attention is paid to the problem of translational transformations and equivalence of translation. The importance of preserving the *usus* is emphasized during translation, with concrete examples demonstrating how the violation of the *usus* leads to communicative failures. The question of the importance of making a translation decision, its influence on the degree of understanding of the translated text is considered in detail. It also notes the need to develop an effective evaluation of the translation based on a critical approach in order to improve its quality.

Key words: translation, translation studies, general theory of translation, intercultural communication, social nature of translation, translation equivalence, language norm, *usus*.

Жуманова А.,¹Сейдкенова А.С.²

¹магистрант ҚазНУ им.Аль-Фараби

²научный руководитель

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

Аннотация

В статье рассматривается современное состояние общей теории перевода. На основании данных лингвопрагматики и психолингвистики автор раскрывает социальный аспект перевода. Большое внимание уделено проблеме трансляционных преобразований и эквивалентности перевода. Важность сохранения *узуса* подчеркивается во время перевода, с конкретными примерами, демонстрирующими, как нарушение *узуса* приводит к коммуникативным сбоям. Вопрос о важности принятия решения о переводе, его влиянии на степень понимания переведенного текста рассматривается подробно. В нем также отмечается необходимость разработки эффективной оценки перевода на основе критического подхода в целях повышения его качества.

Ключевые слова: перевод, переводоведение, общая теория перевода, межкультурная коммуникация, социальная природа перевода, эквивалентность перевода, языковая норма, *узус*.

А.Жуманова¹, А.С.Сейдкенова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, магистр

²Ғылыми жетекші

АУДАРМА ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ЗАМАНАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада аудармалардың жалпы теориясының күйі талқыланады. Лингвопрагматика және психоллингвистика туралы мәліметтер негізінде автор аударманың әлеуметтік аспектісін ашып көрсетеді. Аударма трансформациясы және аударма эквиваленттілігі мәселесіне көп көңіл бөлінеді. Ауызша аудармаларды сақтаудың маңыздылығын атап өтуге болады, ал нақты мысалдарда бұзылудың бұзылуына коммуникацияның жетіспеушілігі себеп болады. Аудару туралы шешімді қабылдаудың маңыздылығы туралы мәселе, аударылған мәтіннің түсіну деңгейіне әсер етуі егжей-тегжейлі қарастырылады. Сондай-ақ, ол сапасын жақсарту үшін сыни тәсіл негізінде аудармаларды тиімді бағалауды дамыту қажеттілігін атап өтеді.

Кілт сөздер: аударма, аударма, жалпы аударма теориясы, мәдениетаралық қарым-қатынас, аударманың әлеуметтік сипаты, аударма эквиваленты, тіл нормасы.

The object of studying the science of translation is translation activity, which is divided into several types depending on a pair of languages participating in bilingual communication, referred to as the source and the target language (SL and TL). For researchers in this field, translation is presented in different guises: translation from a given language into another, interpretation and translation, technical, legal, fiction translation, etc. Accordingly, translation and translation can be divided into different sections. At the same time, it is obvious that all types of translation have something in common that distinguishes translation from other types of language mediation (the so-called free translation, free retelling of content, referencing, etc.). Therefore, in the science of translation there is a section that treats the general, which is characteristic of all types of translation. This section is referred to as general translation theory. It is an essential part of the training course for qualified, broad-based translators (translators-professionals). The purpose of this article is to identify the most important problems faced by translation theory at the present stage. The starting point of the general theory of translation is the question of its social nature, for it is quite obvious that the algorithm of the translator's work and the quality requirements of his work are not determined by his subjective ideas about translation, but by certain expectations of the society and the resulting translation requirements. In a naive form (for people who did not translate and did not study in depth foreign languages), these expectations are that the translation should be the same as the original, only in another language. In this regard, the translation text is attributed to the author of the original and is used as if it is the original, cited and discussed as the words of the author of the original.

People who have an understanding of the problems of translation, of course, cannot be guided by such ideas about it. They know that translation is not always (or only rarely) the same as the original, but they also realize that, even without being the same, translation into bilingual communication should be an equivalent substitute for the original. But what does “equivalent” mean? In order to answer this question, it is necessary to clarify for the sake of what verbal communication generally takes place between people or, in other words, why people talk with each other or exchange written messages. Psycholinguistics gives the following answer: in a typical case, when a person enters into communication with another person, he does this in order to have a definite regulatory effect on the latter - to change the addressee's state of mind and / or emotions (to replenish his knowledge, to prove to him that something to induce him to something, to cause him a certain mood). So, L.A. Kiselev, for example, suggests even introducing such a concept as “emotema” [3, p. 98]. Linguopragmatics goes further and, considering communication as an activity, develops a theory of speech acts, analyzing communication from the point of view of the so-called action-based (activity) approach. As a result, the theory of speech acts was developed. Its founder, J. Austin, singled out such acts as locative (the act of generating a statement), illocutive (expression of intention), and perlocutive (influential). His follower J. Searle supplemented this classification with a propositional act uniting reference and predication. The speech act is considered successful if all the above components are successful. Ideally, the translator should take into account all the linguo-pragmatic components of the translated text, and in addition, take into account that all oral and written speech works of different scales: texts, phrases, replicas, etc. are embedded in a specific linguistic and extralinguistic context. Therefore, the equivalence of translation means that the translator must create in the target language speech works equivalent to translatable speech works according to the above criteria. Without

this, what he creates cannot be considered a translation. Inevitable at times when translating deviations from the original must have a certain (acceptable) measure. Without falling into literalism that impedes the perception of the text, the translator must reproduce the peculiarities of the language expression inherent in the author of the original. It is about how he said, and not how the translator interpreted it, whoever perceives the translation wants to know. Unreasonable deviations from the text of the original are comparable to the deception of the buyer. They blur the boundary between translation and those types of language mediation to which the concepts of “retelling”, “arrangement”, “free translation”, abstracts of various texts, informational references, reviews, annotations and other secondary texts based on foreign substrates are applicable. This problem worried and continues to excite the minds of translators since the appearance of the first translated texts. U. Eco, speaking of the problem of equivalence of translation, wrote: “... in my experience as an author translated into other languages, I constantly felt a conflict between the need for the translation to be “true” to what I wrote and the exciting discovery of how my text could (and sometimes should) be transformed, putting on the words of another language. And although sometimes I understood that translation was impossible (although such cases were always resolved in some way or another), I noticed the possibilities more often: in other words, I noticed how, when in contact with another language, the text showed interpretation potentials that were not known to me most, and how sometimes the translation could improve the original (I say “improve” precisely in relation to the intention that the text itself suddenly showed, regardless of the original intention that I had as an empirical author)” [10, p. 6]. In cases where the proximity of the source and target texts (SL and TL) adopted in the translation cannot be maintained, the translator should abandon the translation and resort to another type of language mediation (retelling, so-called free translation, etc.). However, it is sometimes difficult to reconcile the two above-mentioned translation requirements (compliance with the linguistic and pragmatic characteristics of ST and the maximum possible semantic and structural proximity of ST and TT), especially when the language of translation does not have lexical and phraseological, grammatical and linguocultural correspondences to the units and structures of the translated speech works. Therefore, the translator has to sacrifice the desire for semantic and structural proximity of ST and TT.

In a number of texts, the author's language as such is absent, since they mainly use standard methods of language expression - cliché (technical, legal, military texts). Therefore, when translating them, the translator's task of preserving semantic-structural proximity with IT is generally not worth it. We emphasize, however, that this kind of departure from the original is always forced. Unintentional departure from IT is qualified as a lack of translation - translational liberty. The translatability of ST (its potential equivalence of TT) also depends on the factors of the linguistic-ethnic barrier to be overcome, which distinguishes the carriers of SL and TL, which manifest themselves differently in different acts of translation. Thus, some differences of cultural and ethnic nature can a priori exclude the equivalence of ST and TT texts at their addressees. This raises the problem of translatability not in terms of transferring content (its different types), but in terms of compatibility of national mentalities and, therefore, for equivalent translation. However, as S.V. Evteev, “the practice of translation confirms the possibility of overcoming intercultural differences due to the experience of intercultural interaction and the fact that any culture is not a completely isolated education” [2, p.330]. As for the possibility of full-fledged translation, the range of views on this problem is quite wide. So, supporters of the concept of principled untranslatability (beginning with V. Humboldt) referred to the cases when translation is really impossible. For example, in situations of the so-called “ethnocultural rejection” associated with differences in beliefs, rites, traditions, customs, habits, etc. The system is not only a reproducing mechanism that allows its users to use again and again in various combinations and contexts existing and accepted by society as “correct” speech works. The system is also the unused possibilities of the language, allowing you to create non-existent units and their combinations, such as: snickering, PR, banning, the author burns, etc. In each language, these possibilities manifest themselves differently. For example, M.A. Chigasheva gives such examples of deonimization as, genschern, hartzen, merkeln (verb formation from proper nouns in German), ре пехтинг, псакинг (obviously, in these cases, the formation of deonyms in the Russian language was influenced by the word-formation model in English) and others. (for details, see [8, p. 43-47]). The function of the filter, screening out the products of the language system, which are not accepted by the literary language, is fulfilled by the language norm (for example, V. Mayakovsky's neologisms are

“серпастый” and “молоткастый”). A norm is a representation of the collective (educated) speakers of a literary language about what is right and wrong in their language.

Existing as an objectively given, the norm is reflected (codified) in grammars, dictionaries and other reference books. The translator must reproduce the degree of its normativeness in the text he creates. So, if ST complies with the SL standard, then the TT must comply with the TL standard, if ST, for example, for the sake of humorous effect, contains violations of the norm, the TT must reflect (as far as possible) this ST feature. The language norm operates with two “rigorous” assessments - right and wrong (regardless of linguistic and situational context. Speech norm (its more convenient name - *usus*) subdivides the products of the language system not according to the principle “(always) right - (always) wrong”, but according to the principle of “appropriate - inappropriate” in this context. However, their arguments are not consistent with the facts that indicate the efficiency of communication through translation. The speakers of different languages successfully contact in the field of foreign policy, fruitfully exchange scientific and technical experience, cultural values, etc. And this refutes the pessimistic view of translation. Meanwhile, nothing prevents to reconcile these facts, if we consider translation as a regularity of a statistical nature, according to which translation is not always possible, but at the same time the number of cases where a full translation is possible, overwhelmingly prevails over the number of cases when it is impossible. This ratio varies depending on the weight of the ethnocultural differences in the values at the “sign-to-sign” level. Accordingly, the most “easily translatable” should be considered scientific and technical texts, not “burdened” by these factors, but the most difficult to translate - texts of fiction. The equivalence of the impact of ST and TT is also determined by its language design - by how it corresponds to the recipients' skills in the field of speech perception, speech habits of this linguistic ethnic group, reflected in the concepts of “language norm” and “speech norm (*usus*)”, which are inseparably linked with the concept “Language system”. The latter is understood to be the totality of interdependent units of a language of a different level and the models by which they are combined to form statements. An *usus*, that is, the selection of means of linguistic expression by the speaker / writer, is also an indicator of his attitude towards the addressee and often determines the reaction of the latter. It is known, for example, that (deliberately) edited by Bismarck Emsky dispatch about the conversation of the Prussian king with the representative of France about the claim of one of the Hohenzollerns to the Spanish throne caused her deliberately disrespectful tone of Napoleon III’s anger after the victory over France, the German Empire. Yu.M. Lotman in one of the TV shows gave an example from a correspondence between two people who lived in the XIX century. One of them was on the social ladder a step below the other, and in addition, he was not aware of etiquette.

Thus, in his address to his superior, instead of “The dear sir,” he wrote “My dear sir,” which in those times was considered unheard of familiarity. Such verbal behavior gave rise to an aggressive (at that time) reaction by the addressee, who, in order to indicate “boor” to his defiantly daring behavior and put him in place, applied the appeal “My dear sir, my, my” in a reply letter. In the aspect of speech perception, a *usus* determines not only the addressee's reaction, but also how easy or, conversely, the addressee is to perceive the text. It is obvious that the presence in the text of unaccustomed words, combinations and constructions can significantly complicate his perception - the perceiver is forced to himself as if to translate what he hears and reads, from an unusual language to a familiar one. When translating it is necessary to take into account that the *usus* has a quantitative aspect, and the translator’s desire to use the usual methods of language expression can sometimes conflict with the desire to convey the content as precisely as possible. On this occasion, A.D. Schweitzer said that there would be no big trouble if the translator occasionally uses a less familiar method of linguistic expression for greater accuracy, however, if the text is oversaturated with little-used means of linguistic expression, a qualitative shift occurs and the translation text begins to be perceived with difficulty [9, p. 182]. Especially careful consideration requires the translation of ambiguous words. As rightly noted by Yu.E. Dorokhova, “Corresponding words in the original and in the translation should be equivalent only in the meanings in which they are used. Nevertheless, communicatively irrelevant meanings do not cease to exist and the associations associated with them can be realized in the same or a neighboring statement, for example, when using a word-play. Therefore, the content of multi-valued words in the original and in the translation cannot be considered absolutely identical” [1, p. 95-103]. The problem of general translation theory also includes the problem of criticism and evaluation of translation. To assess the quality of educational translations, a fairly simple classification of translation errors and determination of their weight (impact on the quality of translation) has been developed: distortions, inaccuracies, ambiguities,

normative-language and usual errors, translation liberties and literalisms. This issue is considered in more detail in the work of L.K. Latysheva "Translation: Problems of Theory, Practice and Methods of Teaching" [4, p. 134-143]. However, to assess professional translation, this "scale" is insufficient, because it allows you to see the shortcomings of the translation, but not its merits - such as the rhythm of speech (appreciated not only in fiction), the construction of a theme-rhematic chain, adequate to the logic of the author's presentation, reflected in translating other features of his style. It requires the opinion of a highly qualified translator or control editor of the translation literature publishing house. As for the "toolkit" of research in the general theory of translation, it should be recognized that it is not large. This is mainly a comparative study of originals and translations in combination with logical modeling, when we explain what we have at the "entrance" and "exit" of the translation process using hypotheses, dividing the hypothetical translation process into separate actions (translation techniques).

These techniques are described in more detail in the textbook "Translation Technology" [5, p. 113-252]. It cannot be argued that these actions (techniques) are a psychological reality, that the translator thinks: "I will apply this technique now." Of course, he does a lot of things intuitively (at the pre-theoretical level), but the practice of teaching translation shows that after completing the course of the theory and practice of translation, students begin to translate much better. Certain value for the general theory of translation is represented by the self-observation (introspection) of translators, who are also high-class translation practitioners. So, by self-observation A.D. Schweitzer, the translator comes to the final (optimal) version of the translation by searching and improving the "trial" options. In interpretation, due to its specificity, such a search occurs beyond the threshold of consciousness in the form of undeveloped translation decisions. In one of his speeches, brilliant synchronist A.D. Schweitzer said that this sort of search seems to occur even in simultaneous translation. M.Y. Zwilling clarifies: busting options is not just a chain of trial and error. "In the process of searching for a translation solution," he points out, "there is a concentration of effort ... on key parts of the search, which is indicated by the dissatisfaction felt by the translator or elusiveness, the vagueness of the idea of it" [6, p. 178]. Due to the limited linguistic translation tools and the lack of objectivity of their results, the question arises: has the general translation theory in its current state exhausted its possibilities? (See: [7, p. 91-96]). The most pessimistic conclusion is that the general translation theory has stalled in its development. Meanwhile, it can be assumed that since this science is relatively young, we are currently faced with "growing pains" when there is a search for new ways, more objective research methods that are less dependent on the researcher (for example, using neurolinguistic methods). Therefore, we should expect new discoveries, non-trivial results and further promising research.

References

1. Dorokhova E.Yu. Components of the semantics of lexical units and their transfer in literary translation. In the collection Problems of teaching philological disciplines to foreign students. Materials of the 3rd International Scientific and Methodical Conference. Voronezh, 2014. № 3. S. 95-103.
2. Evteev S.V. Linguistic and Cultural Model of Translation // Bulletin of the Bryansk State University. Acad. I.G. Petrovsky. №2. Bryansk: RIO BSU, 2014. P. 329-331.
3. Kiseleva L.A. Questions theory of speech exposure. M. : Izd-vo Leningrad State University, 1978. 160p.
4. Latyshev L.K. Translation: problems of theory, practice and teaching methods. M. : Education, 1988. p. 134-143
5. Latyshev LK, Severova N.Yu. Translation technology: a textbook and a workshop for academic bachelor / L.K. Latyshev, N.Yu. Severov. 4th ed, pererab. and add. M. : Yurayt Publishing House, 2016. 263 p. Series 58 Bachelor. Academic course.
6. Zwilling M.Ya. Heuristic aspect of translation and development of translation skills. // Reading, translating, speaking. Methods and linguistics / TN. Malchevskaya, L.V. Slavorodskaya, V.V. Goydin et al., Resp. ed. E.A. Reiman. L., Science. Leningrad Branch, 1977. p. 172-180.
7. Zwilling M.Ya. Has the theory of translation exhausted its possibilities? // M. Z. About translation and translators. M. : Eastern Book, 2009. p. 91-96

8. Chigasheva MA The word-building possibilities of anthroponyms in the German and Russian languages and the semantic content of the new lexical units. Ish. 2015. No. 12. P. 43-47.
9. Schweitzer A.D. Translation and linguistics. M., Military Publishing, 1973. 280 p.
10. Eco W. Say almost the same. Experiments on translation. SPb. : Symposium, 2006. 574 p.

Aiym Zhumanova, Al-Farabi Kazakh National University (KazNU), master student.
+77018112281
aim_sul@mail.ru

МРНТИ: 11.25.91

Gabdullin K.T.¹, Balbayeva Zh.²

¹ *PhD, associated professor, Al-Farabi Kazakh National University, email: gabdullin5682@gmail.com*

² *2-year Master degree student on specialty 6M050500-Regional studies, Al-Farabi Kazakh National University
sitar82@mail.ru*

THE ROLE OF THE MIDDLE EAST IN ENSURING THE ENERGY SECURITY OF INDIA

Abstract

Paper discuss the role of Middle East countries in ensuring energy security of India. Authors consider the features of external policy of India related to energy policy and relations between Middle East countries. The aim of the work is to determine the significance of Central Asia in the energy strategy of India, the potential and prospects for their interaction in the energy sector. The study considers relations of India with such countries like Kazakhstan, Saudi Arabia, Kuwait, Iran, UAE, etc. Research findings show that there are quite long list of problems in energy sector of India which may be solved by improving the cooperation between Middle East countries and India. Research findings help to identify the role and strong positions of Middle East in ensuring energy security of India.

Keywords: energy consumption, energy security, India, Middle East, oil, gaz.

Габдуллин К.Т.¹, Балбаева Ж.²

¹ *PhD, ассоциирленген профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
gabdullin5682@gmail.com*

² *6M050500-Аймақтану мамандығының 2-курс магистранты, Әл-Фараби Қазақ Ұлттық университеті
sitar82@mail.ru*

ҮНДІСТАННЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ТАЯУ ЖӘНЕ ОРТА ШЫҒЫСТЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада Таяу Шығыстың Үндістанның энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлі талқыланды. Авторлар Үндістанның сыртқы саясатындағы Таяу Шығыс елдерімен энергетика саласында орнатылған саяси қарым-қатынас ерекшеліктерін ерекшеліктерін қарастырады. Жұмыстың мақсаты - Үндістанның энергетикалық стратегиясында Орталық Азияның маңыздылығын, энергетикалық сектордағы өзара әрекеттестігі мен келешегін анықтау. Жұмыс барысында Үндістанның Қазақстан, Сауд Арабиясы, Кувейт, Иран, Біріккен Араб Әмірліктері және басқа елдермен энергетикалық қауіпсіздік бағытындағы қарым-қатынасы зерттелген. Зерттеудің нәтижелері Таяу Шығыс елдерімен ынтымақтастықты жақсарту арқылы шешілетін үнді энергетикалық секторында бірқатар проблемалардың бар екенін көрсетеді. Зерттеу

нәтижелері Таяу Шығыстың Үндістанның энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлі мен басым бағыттарын анықтауға көмектеседі.

Түйінді сөздер: энергияны тұтыну, энергетикалық қауіпсіздік, Үндістан, Таяу Шығыс, мұнай, газ.

Габдуллин К.Т. ¹, Балбаева Ж. ²

¹ PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби gabdullin5682@gmail.com

² Магистрант 2-курса специальности 6М050500-Регионоведение, Казахский национальный университет имени аль-Фараби sitar82@mail.ru

РОЛЬ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИНДИИ

Аннотация

В статье обсуждается роль стран Ближнего Востока в обеспечении энергетической безопасности Индии. Авторы рассматривают особенности внешней политики Индии, связанные с энергетической политикой и отношениями между странами Ближнего Востока. Целью работы является определение значимости Центральной Азии в энергетической стратегии Индии, потенциала и перспектив их взаимодействия в энергетическом секторе. В исследовании рассматриваются отношения Индии с такими странами, как Казахстан, Саудовская Аравия, Кувейт, Иран, ОАЭ и др. Результаты исследования показывают, что существует ряд проблем в энергетическом секторе Индии, которые могут быть решены путем улучшения сотрудничества между Ближним Востоком, страны и индия. Результаты исследования помогают определить роль и сильные позиции Ближнего Востока в обеспечении энергетической безопасности Индии.

Ключевые слова: энергопотребление, энергетическая безопасность, Индия, Ближний Восток, нефть, газ.

Introduction

Energy is an integral part of the development of human society, the economy and foreign policy of any country. The level of technical development affects productivity and socio-economic development in general. In turn, energy is a set of processes for receiving, transmitting, storing, and consuming energy [1].

India, as a large importing country, has recently experienced an acute shortage of energy resources. Currently, the level of use of nuclear and other types of renewable energy is not high, however, the share in the energy balance is gradually increasing. Another important energy product - gas by 2030 will occupy an important place in the consumption of energy resources (Table 1).

Table 1. Growth of primary energy demand in India in million tons

Вид энергии	1990 y.	2000 y.	2005 y.	2015 y.	2030 y.	Annual growth rate for 2005-2030 yy.
Coal	106	164	208	289	411	2,8%
Oil	63	114	129	173	272	3%
Natural gas	10	21	29	47	89	4,6%
Nuclear power	2	4	5	19	47	9,9%
Hydro-energy	6	6	9	17	32	5,3%
Bioenergy	133	149	158	168	211	2,1%
Other types of energy	-	-	1	6	21	15,8%

Total	186	311	537	719	1082	2,8%
*Note: resource - World Energy Outlook. 2018. China and India. Insights. International Energy Agency. - P. 465.						

Although high oil prices contribute to the priority of expanding the use of other types of raw materials, oil will also be an important energy resource for the development of the economy. Coal and uranium in India are of poor quality, and production centers are located at a considerable distance from consumption centers. The use of thorium in nuclear power because of the high cost is currently unprofitable. Therefore, imports of coal, oil, gas and uranium will only increase.

The purpose of this study is to determine the significance of Central Asia in India's energy strategy, the potential and prospects for their interaction in the energy sector.

Literature review

The conceptualization of energy security and the energy policy of India is devoted to a large number of works by Indian, British, American and Russian researchers. Among them, we should highlight D. Yergina [2] (Great Britain), K. Len [3], Shirley R. Jackson [4] (USA), G. Pant [5], S. D. Muni [6], B.K. Singh [7] (India), N.I. Voropaya [8] (Russia), as well as studies prepared by the Energy Research Center of the Asia-Pacific Region [9] and the Energy Research Institute of the TATA Corporation [10], which analyzes the principles, threats, elements, models of energy security, provides recommendations governments of different countries should be guided in their energy policy.

Methodology

The empirical basis of the thesis is based on the methods of analysis, which include event-analysis of India's energy projects abroad and the negotiation process of India and Central Asian countries in the energy sector; content analysis of contracts, strategies, concepts, five-year plans in India and Central Asian countries related to energy development; system method of interaction of elements of the international system; a comparative analytical method for determining the main trends and prospects for the development of the energy sector in India and the countries of Central Asia and a historical method for analyzing the development of the coal, oil, gas and nuclear power industries in India, as well as the evolution of India's foreign energy policy and the relations between India and the Central Asian countries in the energy sector.

Results and discussion

When considering the role of the Near and Middle East in India's energy security, it should be borne in mind that:

- The region has significant oil and gas resources. According to British Petroleum, oil reserves in the region amount to 101.8 billion tons or 54.4% of world reserves. Natural gas resources amount to 75.8 trillion. cc The region's share in world gas reserves is 40.5%. Oil and gas reserves are concentrated mainly on the continental shelf of the Persian Gulf. Saudi Arabian oil and gas reserves are estimated at 36.3 billion tons and 8 trillion. cc m., Iran has 18.8 billion tons and 29.6 trillion. cc m., Iraq 15.5 billion tons and 1.8 trillion. cc m., Kuwait 14 billion tons and 1.8 trillion. cc m., UAE 13.4 billion tons and 6 billion cubic meters. m., Qatar 2.7 billion tons and 25.3 trillion. cc m., Oman 700 million tons and 700 billion cubic meters. m., Syria 300 million tons and 300 billion cubic meters. m. and Yemen 300 million tons and 500 billion cubic meters. m. [3];

- oil in the region of high quality with low sulfur content, at a shallow depth, is located in large fields with developed infrastructure and does not require large investments. So, the development and production of oil in Saudi Arabia spends \$ 3 per barrel, which is significantly lower than in other regions where the cost of production is \$ 10-15 per barrel [11];

- despite the high growth rates of oil and gas consumption, the region will retain its position as the main global exporter of hydrocarbons;

- geographically, the region is located close to economically important areas of western and southern India.

The following table shows the growth dynamics of oil and gas production abroad (Table 2).

Table 2. Dynamics of growth of oil and gas production by Indian companies abroad, in million toe

	2014	2015	2016	2017	2018
Mining fields	9,05	8,962	8,529	8,763	9,129

Developed fields	0,031	0,664	1,484	1,957	2,324
Perspective deposits	0	1,09	2,47	3,98	5,63
Total	9,36	10,716	12,483	14,7	17,083
*Note: resource - Приложение - Report of the Working Group on Petroleum & Natural Gas Sector for the 12 nd Five Year Plan (2014-2018)					

Cooperation of India and the countries of the Middle East in the energy sector is developing in the following areas:

- import of oil and liquefied gas to India;
- India's investment in the oil and gas infrastructure of the countries of the region;
- investment of the countries of the region in the oil and gas infrastructure of India;
- India's investment in the development and production of oil and gas fields in the countries of the region;
- investment of the countries of the region in the oil refining industry of India;
- India's investment in the petrochemical industry and the power industry in the countries of the region;
- investment of the countries of the region in the petrochemical industry and power industry of India;
- prospects for the construction of the Iran-Pakistan-India gas pipeline.

India and Saudi Arabia. Saudi Arabia is the largest importer of crude oil to India. According to the Ministry of Oil and Gas, oil imports increased dynamically from 7 million tons in 1995 to 25.5 million tons in 2009. The share of oil imports from Saudi Arabia in the total oil imports of India decreased from 26% to 20%, due to with a decrease in the share of countries in the region in imports from 80% to 72% [11].

Back in 1981, India and Saudi Arabia established a Joint Commission on cooperation in the field of trade, science, technology and culture. In January 2005, both states signed a memorandum of cooperation in the energy sector. In the memorandum, the parties examined the areas of energy cooperation: long-term oil supplies from Saudi Arabia to India for a period of 30 years, oil refining (the parties agreed to invest in improving the quality of produced oil products) and petrochemicals (joint ventures in Saudi Arabia). In 2006, an agreement was signed between India and Saudi Arabia on the protection of investments and the avoidance of double taxation. Indian state-owned Indian Petrochemical Corporation Limited invested \$ 220 million in an ethylene and propylene petrochemical plant in Saudi Arabia. Indian companies Tata, Birla, Godrej and Boyce, Voltas, Ai-Kabar, Raymonds formed joint ventures with Saudi Arabian companies in the petrochemical sector. Other Indian companies Larsen and Toubro, Themax supply equipment to petrochemical enterprises. The Dobsal Company of India, an Indian company, won a tender for laying a 43 km-long gas pipeline. from the gas field Saaga to the gas processing plant Layakh Puer [11].

India and Kuwait. Kuwait's oil imports to India grew less rapidly from 4.6 million tons in 1995 to 11.9 million tons in 2009. The share of Kuwait's oil imports in India's oil imports fell from 16.8% to 9.3% [11].

In 1995, the Kuwaiti National Company Kuwaiti Petroleum Corporation and the Indian company India Oil Corporation established a joint refinery in Pardipe (Orissa), known as the "Eastern India Refinery Project". The project was approved by the Government of India in 1998. Both companies invested \$ 174 million in the project. The plant is capable of processing 9 million tons of oil per year. The share of Kuwaiti Kuwaiti Petroleum Corporation was 26%. Kuwaiti Petroleum Corporation has acquired a 26% stake in a refinery and petrochemical plant in Bangalore. In 2001, the Kuwaiti company invested in the Mangalore refinery and petrochemical plant. In turn, Indian companies RIL and GAIL are showing interest in investing in a petrochemical complex in Kuwait [4].

India and the UAE. Deliveries of oil to the United Arab Emirates in India increased from 7.37 million tons in 1995 to 13.1 million tons in 2009. The share of imports of the United Arab Emirates in oil imports from India decreased from 27% to 10.2% [11].

The Indian company Western Oil Company of India has built a Dubai oil refinery. The plant began operations in June 1993, with a processing capacity of 15 thousand tons per year, with capacity expansion

up to 30 thousand tons by the year 2000. UAE investment in the oil refining sector of India increased from \$ 200 million in the 1990s. up to 800 million dollars in the 2000s [4].

Active cooperation between the two states is developing in the gas sector. In February 1999, the Abu Dhabi Gas Liquefaction Company (Adgas) and the Indian company Metgas of India signed a long-term supply contract for 500 thousand tons of liquefied gas from the United Arab Emirates to India at Dubhol terminal for a period of 20 years. Another company, Al-Manhal International Group (AMIG), invested \$ 5.7 billion in the construction of a complex using liquefied gas as fuel in the state of Orissa. The complex includes a 2500 megawatt power plant and an ammonium and uria fertilizer plant. In the same year, the Indian company Vavasi Oil and Gas Private Limited (VOGL) joined the project, which resulted in the formation of the consortium AMIG-VOGL. It is planned that 5 million tons of liquefied gas in the complex will come from Austria [12].

India and Iran. Cooperation between India and Iran is developing in the fields of oil refining, petrochemistry, and the gas sector. Back in 1965, the joint efforts of the Ministry of Petroleum of India and the National Iranian Oil Company (NIOC) established Madras Refinery Limited. In 2000, the company was transformed into Chennai Petrochemical Corporation Ltd. In order to optimize the economic interaction between the two countries in 1983, a Joint Commission was formed, which regulates relations in the areas of agriculture, culture, scientific and technical cooperation, industry, transport and communications, energy and trade [14].

At the 11th session of the Joint Commission meeting in Tehran, it was decided to convert the Joint Commission into a Joint Committee in 2000 [15]. During the visits of the Prime Minister of India A. B. Vajpayee to Tehran and Iranian President Khatami in 2003 identified five priority areas for cooperation:

- cooperation in the field of energy security;
- stimulation of the creation of joint ventures in the fields of electric power industry, petrochemistry, oil refining, fertilizer production;
- stimulation of bilateral trade;
- cooperation in the field of science and technology, IT, telecommunications, electronics, pharmaceuticals and biotechnology;
- mutual investments.

Conclusion

The main areas of energy cooperation between India and the countries of Middle East are the oil and gas. These two sectors provide India with vast opportunities to establish energy security conditions. Therefore, India supports and develops relations with Saud Arabia, Kuwait, Iran and UAE. Partnership in energy sector with Middle East countries doesn't limited by oil and gas, moreover, it includes cooperation in the field of science and technology, telecommunications, electronics, pharmaceuticals and biotechnology, investment. These conditions help to achieve good relations between India and these countries in other industries and in political aspects too.

References

1. India Statistics. 2010-2018. Ministry of Statistics and Programme Implementation. Energy. – 2018 // http://mospin.nic.in/Mospin_New/site/India_Statistics.aspx?status=1&menu_id=43.
2. Yergin D. The Fundamentals of Energy Security. – 2007 // http://www.un.org/ga/61/second/daniel_yergin_energysecurity.pdf
3. Len C. Energy Security Cooperation in Asia: An ASEAN-SCO Energy Partnership? // Energy Perspective in Singapore and the Region / Ed. by Mark Hong and Teo Kah Reng. - Singapore: Institute of South-East Asia Studies, 2005. – P. 156-175.
4. Jacson S.A. Energy Security and Global Markets. – 2007 // http://www.rpi.edu/research/energy/speeches/ps_032107-energyfuturelondon.html
5. Pant G. India. The Emerging Energy Player. - New Delhi, 2008. – P. 285.
6. Muni S.D., Girijesh Pant. India's Search for Energy Security. Prospects for Cooperation with Extended Neighborhood. - New Delhi, 2005. – P. 253.
7. Singh B.K.. India's Energy Security. The Changing Dynamics. - New Delhi, 2010. – P. 251.
8. Energy security. Terms and definitions / Ed. ed. Voropai N.I. M. : IAC Energy, 2005. - C. 60.

9. APERCA (Asia Pacific Energy Research Center). Quest for Energy Security in 21 st Century: Resources and Constraints. – 2007 // http://www.jeej.or.jp/aperc/2007/pdf/2007/_Reports/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf.html.
10. TERI (Tata Energy Research Institute). Scoping Study for an Energy Security Model for India. – 2007 // <http://www.teriin.org/projects/ES/ES20030622.pdf>
11. BP Statistical Review of World Energy. – 2018 // http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf.
12. Dannreuther R. International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflicts. - Polinaries working paper. – 2010, September // http://www.polinares.eu/docs/d1-1/polinares_wp1_ir_theories.pdf.
13. Srinivasan N. Energy Cooperation between India and Its Neighboring Countries // Energy and Diplomacy / ed. by I.P. Khosla. - New Delhi, 2006. – P. 45-65.
14. Nazir K.J. Impact of Regime Change in Iraq. India's Energy Security and the Gulf. / ed. by S.N. Manohar. - New Delhi: Academic excellence, 2007. – P. 123-136.
15. Manjeet S. Pardesi and Ganguly S. India and Energy Security: a Foreign Policy Priority // Indian Foreign Policy in an Unipolar World / ed. by Harsh V. Pant. London, 2009. – P. 99-131.

МРНТИ:15.11.18

Ашимова З.А.,¹ Жумабекова А.К.²

¹Магистрант 2-курса специальности 6М020700-Переводческое дело

²Научный руководитель, д.ф.н., профессор

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ТЕЗАУРУСА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕЙ ПЕРЕВОД ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Аннотация

Одним из главных объектов исследования гуманитарных наук является языковая личность переводчика. Структура этого понятия состоит из трех уровней. Целью данной статьи является изучение значения переводческого тезауруса, так как тезаурус переводчика включает в себя сравнение и сопоставление системы ценностей характерных для текста оригинала и текста перевода.

Ключевые слова: языковая личность, прагматикон, лексикон, тезаурус.

Ашимова З.А.¹, Жумабекова А.К.²

Абай атындағы ҚазҰПУ,

¹6М020700-Аударма ісі мамандығының 2-курс магистранты

²Ғылыми жетекші, ф.ғ.д., профессор

ӘДЕБИ МӘТІНДІ ФУДАРАТЫН ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТҮЛҒАНЫҢ АУДАРМАСЫНЫҢ ТЕЗАУРУСЫ

Аңдатпа

Гуманитарлық ғылымдардың негізгі объектілердің бірі-аудармашы лингвистикалықтың ерекшелігі болып табылады. Бұл тұжырымдаманың құрылымы үш деңгейден тұрады. Бұл мақаланың мақсаты аудармашы тезаурусының мағынасын зерттеу болып табылады, өйткені аудармашы тезаурусы бастапқы мәтін мен аударма мәтініне тән мәндер жүйесін салыстыру мен түпнұсқаны қамтиды.

Кілт сөздер: лингвистикалық тұлға, прагматикон, лексикон, тезаурус

Ashimova Z.A.¹, Zhumabekova A.K.²
Abay KazNPU,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M020700-Translation Studies

²Scientific advisor: PhD in Philological Sciences, Professor

THE VALUE OF THE TRANSLATION THESAURUS OF A LINGUISTIC PERSONALITY TRANSLATING A LITERARY TEXT

Abstract

Nowadays one of the main researching objects is humanitarian sciences. Structure of this meaning consists of three levels. The main aim is learning meaning of translation thesaurus, as it includes comparison of cultural systems of original text and translated text.

Key words: language personality, pragmatics, lexicon, thesaurus.

«Языковая личность» является одним из главных объектов исследования гуманитарных наук. Язык играет огромную роль в становлении языковой личности, ведь человеческое общение определяется как следствие основного свойства языка, свойства формирования субъекта высказывания[1,7-34].

Впервые понятие «языковая личность» была введена В.В.Виноградовым. Это понятие занимает центральное место в антропологической лингвистике, и даже дает название новой научной дисциплине лингвистическая персонология. Предметом лингвистической персонологии является изучение идиолектной личности (языка индивидуума) во всем ее многообразии и полилектной личности (национального языка в пространстве и времени)[2, 112-116]. Человеческое мышление или самого человека нельзя изучать вне языка, также как и язык нельзя изучать вне человека. Поэтому такие понятия как «язык» и «личность» неразделимы. Язык оказывает огромное влияние на психологию личности и на сознание.

Термин «языковая личность» впервые был введен в науку Ю.Н.Карауловым. Структура этого понятия состоит из единства трех уровней: вербально-семантический (лексикон), когнитивный (тезаурус), мотивационно-прагматический (прагматикон) [3, 48-61].

Лексикон или вербально-семантический уровень подразумевает сформированность лексико-грамматических знаний в сравнительно-сопоставительном аспекте, так как переводчик всегда переключается с одного языка на другой. Интерпретация художественного текста требует осознания смысла художественного текста-оригинала, его средств художественной выразительности, сопоставления словесных образов создаваемых в тексте перевода.

Тезаурус переводчика художественной литературы включает в себя способность сравнивать и сопоставлять системы ценностей, концептов, характерных для текста оригинала и текста перевода, иерархий значимых смыслов, эстетических представлений, имеющих в сопоставляемых культурах. В рамках формирования тезауруса языковой личности переводчика художественной литературы вырабатывается и посреднический смысл профессиональной деятельности, определяется роль переводчика в межъязыковой межлитературной коммуникации [4, 254].

Мотивационный же уровень учитывает интерпретационную позицию переводчика, способы принятия переводческих решений, стратегии необходимые для оценивания качества перевода, организация переводческого процесса, отбора художественных произведений культуры оригинала для передачи в инокультурном контексте, освоение жанрово-стилистического богатства в эстетико-культурном сравнительно-сопоставительном аспекте.

Для данной статьи хотелось бы рассмотреть значение переводческого тезауруса языковой личности осуществляющей перевод художественного текста. Для примера возьмем «Слова Назидания» Абая в оригинале и сопоставим с переводом на русский язык выполненный Роланом Сейсенбаевым и Кларой Серикбаевой, а также с переводом на английский язык выполненный Ричардом МакКейном.

Слово первое имеет данный отрывок:

Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір бірталай өмірімізді өткіздік: алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық - әурешілікті көре-көре келдік. Енді жер ортасы жасқа келдік: қажыдық, жалықтық; қылып жүрген ісіміздің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік. Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткіземіз? Соны таба алмай өзім де қайранмын. Ел бағу? Жоқ, елге бағым жоқ. Бағусыз дертке ұшырайын деген кісі бақпаса, не албыртқан, көңілі басылмаған жастар бағамын демесе, бізді құдай сақтасын!

Хорошо я жил или плохо, а пройдено немало: в борьбе и ссорах, судах и спорах, страданиях и тревогах дошел до преклонных лет, выбившись из сил, пресытившись всем, обнаружил брэнность и бесплодность своих деяний, убедился в униженности своего бытия. Чем теперь заняться, как прожить оставшуюся жизнь? Озадачивает то, что не нахожу ответа на свой вопрос.

Править народом? Нет, народ неуправляем. Пусть этот груз взвалит на себя тот, кто пожелает обрести неисцелимый недуг, или пылкий юноша с неостывшим сердцем. А меня сохрани Аллах от непосильного бремени.

Whether for good or ill, I have lived my life, travelling a long road fraught with struggles and quarrels, disputes and arguments, suffering and anxiety, and reached these advanced years to find myself at the end of my tether, tired of everything. I have realized the vanity and futility of my labors and the meanness of my existence. What shall I occupy myself with now and how shall I live out the rest of my days? I am puzzled that I can find no answer to this question. Rule the people? No, the people are ungovernable. Let this burden be shouldered by someone who is willing to contract an incurable malady, or else by an ardent youth with a burning heart. But may Allah spare me this load which is beyond my powers!

В тексте используются логические замены, для максимального приближения смысла. Перевод на английский язык выполнен с русского перевода, так как перевод на английский язык соответствует русскому тексту. В исходном тексте Абай использует фразу «бізді құдай сақтасын!», что в переводе означает «хранит нас Бог», но переводчики на русский язык, учитывая культуру и веру казахского народа, используют «А меня сохрани Аллах», на английском языке Ричард МакКейн поддерживает идею традиций и культуры и воспроизводит на английском «But may Allah spare me». Переводчики решили использовать транслитерацию, они протренскрибировали реалию виде привычного для казахского народа слова «божество». Перевод отрывков Первого слова выполнен адекватно.

Также для второго примера предлагаю взять отрывок из четвертого слова:

Кулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ - өнерсіз иттің ісі. Әуелі құдайға сыйынып, екінші өз қайратына сүйеніп, еңбегінді сау, еңбек қылсаң, қара жер де береді, құр тастамайды.

Жить хитростью, обманом, попрошайничеством - удел бездарных проходимцев. Веруй в Бога, надейся на свое умение и силы. На честный и самоотверженный труд даже твердь земная ответит всходами.

To live by lies, deceit and begging is the lot of good-for-nothing rogues. Put your faith in the Lord, and trust in your own powers and abilities. Even the hardest earth will yield good crops to honest and selfless toil.

По-моему мнению данный перевод отрывков выполнен корректно, с максимальным приближением к исходному тексту, но имеются расхождения в переводах Слов, например во втором слове перевод слова «құдай» шел в виде перевода «Аллах», соответственно таким же был перевод на английский язык, в этом же слове рассматривается другой перевод этому слову «Бог», в английском варианте в виде «Lord», так как английский перевод выполненный Ричардом МакКейном основывался на переводе русского языка. Также здесь производится замена, в исходном тексте говорится «иттің ісі», что в дословном переводе означает «собачье дело», но переводчики с казахского языка перевели это как «удел бездарных проходимцев». Таким же образом, было переведено на английский язык. Учитывая подобные расхождения, можно сделать вывод, что не во всех языках имеются эквиваленты и переводчики пытаются найти адекватные замены максимально приближенные к основной мысли, задуманной автором.

Полагаясь на данные примеры, можно сделать вывод, что значение переводческого тезауруса играет одну из самых важных ролей при переводе, а также при восприятии текста читателем, так как тезаурус переводчика включает в себя умение сравнивать системы ценностей текстов оригинала и текста перевода, эстетических представлений имеющихся в сопоставляемых культурах.

Список использованной литературы:

1. Ю.С.Спепанов - «Язык и наука в конце 20 века», М.,1995;
2. В.П.Нерозняк - Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины. Язык. Поэтика. Перевод, М.,1996;
3. Ю.Н.Караулов - «Русский язык и языковая личность», М., 1987;
4. П.М.Топер – «Перевод в системе сравнительного литературоведения», М.: Наследие, 2000;
5. «Абайдың қара сөздері», Zharar, 2012-2018, Алматы
6. «Слова Назидания», Zharar, 2018, Алматы
7. «Book of words» / Eng. trans. by Richard McKane.- Almaty: El Bureau, 1995.- 122 p

МРНТИ:15.11.18

Қалыбай А.А.¹, Жумабекова А.К.²

¹Магистрант 2-курса специальности 6М020700-Переводческое дело

²Научный руководитель, д.ф.н., профессор

**АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНОВ, КАСАЮЩИХСЯ «ТЕОРИЮ ПЕРЕВОДА» В
«DICTIONARY OF TRANSLATION STUDIES» М. ШАТТЛВОРТА И М. КОВИ И
«ТОЛКОВОМ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКОМ СЛОВАРЕ» Л.Л. НЕЛЮБИНА**

Аннотация

Данная научная статья рассматривает переводоведческие термины в терминологических словарях на двух разных языках - английском и русском. Мы выбрали термин «Теория перевода», так как она до сегодняшнего дня является одной из актуальных понятии в переводоведении. «Теория перевода» имеет несколько синонимов, в статье были рассмотрены некоторые варианты и их понимание в русскоязычном пространстве. В целях обнаружения эквивалента между терминами и схожести в их смыслах был проведен анализ словарных статей из источников. В ходе проведенной работы приведенные термины были отождествлены сначала как родственные термины из одного источника, а затем были сравнены с их эквивалентами в другом словаре.

Ключевые слова: теория перевода, переводоведение, транслатология, ученые-исследователи, словарь, понятие.

Қалыбай А.А.,¹ Жумабекова А.К.²

Абай атындағы ҚазҰПУ,

¹6M020700-Аударма ісі мамандығының 2-курс магистранты

²Ғылыми жетекші, ф.ғ.д., профессор

М. ШАТТЛУОРТ ПЕН М.КОУИДІҢ «DICTIONARY OF TRANSLATION STUDIES» ЖӘНЕ Л.Л. НЕЛЮБИНИҢ «ТОЛКОВЫЙ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ» СӨЗДІКТЕРІНДЕ «АУДАРМА ТЕОРИЯСЫНА» ҚАТЫСТЫ КЕЙ ТЕРМИНДЕРДІҢ АНАЛИЗИ

Аңдатпа

Берілген ғылыми мақалада ағылшын және орыс тілдеріндегі сөздіктерінде кездесетін аударма терминдері қарастырылады. Аударма ісінде әлі күнге дейін өзекті болып келетіндіктен біз «Аударма теориясы» терминіне тоқталдық. «Аударма теориясының» синонимдері бар, мақалада солардың ішінен бірнеше нұсқалары мен олардың орыс тіліндегі аударма саласындағы түсініктері қарастырылды. Терминдердің арасындағы мағыналық ұқсастықтарды табу мақсатында ақпарат көздерінен алынған сөздік мақалалардың анализі жүргізілді. Жүргізілген жұмыс барысында аталған терминдер алғашында бір сөздіктен алынған синонимдес терминдермен теңдестірілсе, кейін екінші сөздіктегі эквиваленттерімен салыстырылды.

Тірек сөздер: аударма теориясы, аударма ісі, транслатология, зерттеуші-ғалымдар, сөздік, ұғым.

Kalybay A.A.,¹ Zhumabekova A.K.²

Abay KazNPU,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M020700-Translation Studies

²Scientific advisor: PhD in Philological Sciences, Professor

AN ANALYSIS OF SOME TERMS RELATED TO 'TRANSLATION THEORY' IN WORKS «DICTIONARY OF TRANSLATION STUDIES» OF M. SHUTTLEWORTH AND M. COWIE AND «ТОЛКОВЫЙ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ» BY L.L. NELIUBIN

Abstract

This scientific article examines translation terms in terminological dictionaries in two different languages - English and Russian. We have chosen the term "Translation Theory", since it is still one of the most relevant concepts in translation science. The Translation Theory has several synonyms; the article examined some variants and their understanding in the Russian-language space. In order to detect the equivalent between terms and similarities in their meanings, there was conducted an analysis of vocabulary articles from sources. In the course of the work, the terms were identified first as related terms from one source, and then compared with their equivalents in another dictionary.

Key words: translation theory, translation studies, translatology, scientific-researchers dictionary, concept.

Ещё в 18 в. русский поэт и драматург Александр Петрович Сумароков писал в своих эпистолах о том, как стоит переводить:

Посему скажу, какой похвален перевод:
Имеет в слоге всяк различие народ.
Что очень хорошо на языке французском,
То может в точности быть скаредно на русском.
Не мни, переводя, что склад в творце готов;
Творец дарует мысль, но не дарует слов.
В спряжение речей его ты не вдавайся
И свойственно себе словами украшайся .
На что степень в степень последовать ему?
Ступай лишь тем путем и область дай уму.
Ты сим, как твой творец письмом своим ни славен.

Достигнешь до него и будешь сам с ним равен.
 Хотя перед тобой в три пуда лексикон,
 Не мни, чтоб помощь дал тебе велику он,
 Коль речи и слова поставишь без порядка;
 И будет перевод твой некая загадка.
 Которую никто не отгадает век;
 То даром, что слова все точно ты нарек.
 Когда переводить захочешь беспорочно.
 Не то, — творцов мне дух яви и силу точно. [1, 179]

А на сегодняшний день мы имеем целые исследования, теории и научные предположения в сфере теории перевода. Переводоведение, как и любая другая наука, имеет так же собственные специальные термины, которые имели место быть изучены и объяснены учеными-лингвистами разных времен и стран. Были выпущены терминологические, толковые словари, среди которых мы и выделили две работы для рассмотрения терминов, касающихся «Теории перевода». Это словари «Dictionary of Translation Studies» английских ученых - М. Шаттлворта и М. Кови, а так же «Толковый переводоведческий словарь» русского филолога Л.Л. Нелюбина.

С момента появления Теории перевода как научной дисциплины (1972г.) были определены её цели и задачи, рассмотрены модели данной теории, а также ее понятие была отождествлена термину «переводоведение», введшим его в область данной лингвистической науки Джеймсом Холмсем. Сейчас наше поколение – мы имеем богатую базу исследований на эту тему, однако, стоит рассмотреть как термин «Теория перевода» представляется учеными двух разных языков: в нашем случае – английского и русского. Оба научных труда предназначены для использования студентов высших учебных заведений, так же учителей и всех исследователей сферы переводоведения. Необходимо учесть, что если взятый нами англоязычный словарь был впервые опубликован в 1997 г, то словарь Л.Л. Нелюбина в 2003 г.

Марк Шаттлворт и Мойра Кови добавили в свою работу сразу пять синонимичных терминов, относящихся к нашему понятию по теме статьи, это – *Theoretical Translation Studies*, *Translation Studies*, *Translation Theory*, *Theory of Translation* и *Translatology*. При поиске данных терминов в Словаре их между собой можно сопоставить следующим образом:

- *Theory of Translation* = *Theoretical Translation Studies* = *Translation Theory 2* (подразумевается, что статья имеет два подпункта, и второй из них подходит к *Theory of Translation*);
- *Translation Theory* = 1. *Translation Studies*; = 2. *Theory of Translation*.

То есть, вышеуказанные термины близки по значению. А если взять, к примеру, каждую словарную статью отдельно и кратко пройтись по ним, то мы получим вот что:

1. *Theoretical Translation Studies* основывается на схеме Дж. Холмса и сокращенно выглядит так [2, 170]

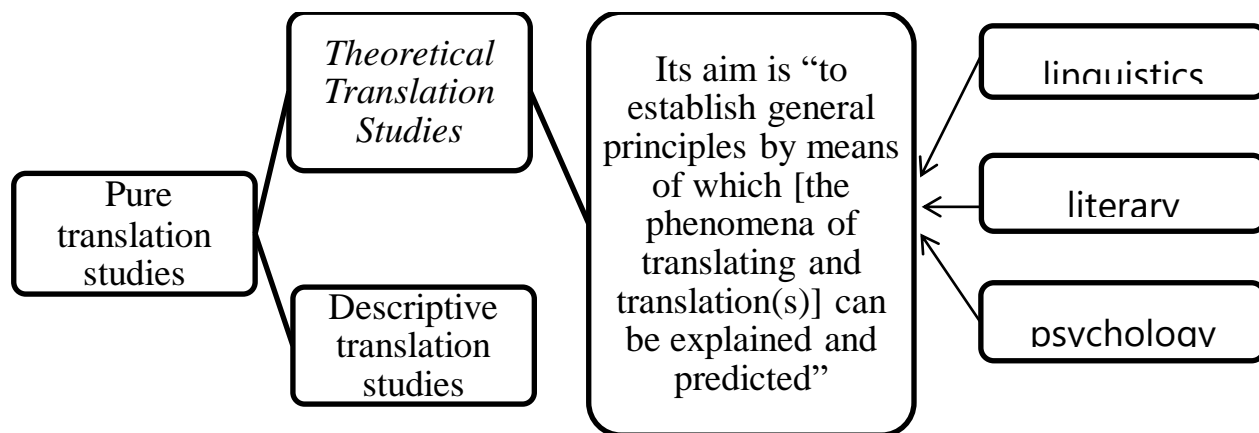

Таблица 1.

2. При растолковании термина *Translation Studies* английские ученые объясняют определением переводчика теоретика из Бельгии Андре Лефевра, что гласит «*discipline which concerns itself with problems raised by the production and description of translations*» [3, 234] В переводе означает «дисциплина, которая занимается проблемами при выполнении перевода». В статье так же можно найти как подразделили *Translation Studies* Гидеон Тури и Сьюзен Басснетт. В целом статья на этот термин довольно обширная и охватывает достаточное количество мнений самых разных ученых лингвистов [2, 183].
3. *Translatology*. Одно из интересных названий с точки зрения стилистики. Как пишет Марк Шаттлворт, сам термин пришел из немецкого языка от слова «*Translatologie*» где-то в 70-х годах, и больше всего употребляется в Канаде, Германии и Дании [2, 188]. Термин по смыслу подходит к тому же самому *Translation Studies*, что и неудивительно. К слову, в Толковом Словаре Льва Львовича также можно встретить данный термин. «Транслатология – то же, что *переводоведение*» пишет филолог [4, 227].
4. Здесь задается вопрос: а что тогда означает *переводоведение*? В Словаре дается описание переводоведения как термина из 2-х подпунктов, хоть и в обоих оно объясняется как наука о переводе, различие составляет то, что: 1) «наука о переводе как процессе и как тексте, изучающая историю перевода, его общие и частные теоретические основы, технику и методику процесса перевода, переводческие навыки и умения как сложных видов речезыковой деятельности в двуязычной ситуации, т.е. такой ситуации, когда процесс речезыкового общения (коммуникации) осуществляется средствами двух языков (в кодах двух языковых систем); 2) наука о переводе, изучающая вид речевой деятельности, в процессе которой должны репрезентировать заданные речевые произведения на ином языке» [4, 148]. Учитывая во внимание классификацию Г. Тури, приведенную в «*Dictionary of Translation Studies*», можно сказать, что *Translation Studies* = *Переводоведение* из труда «Толковый переводоведческий словарь» Л.Л. Нелюбина.
5. «*Теория перевода*» как терминологическая единица из «Толкового переводоведческого словаря» [4, 223]:

«Логически обоснованная модель двуязычной коммуникации»	«Научно обоснованное сопоставление систем двух языков. Не может развиваться без изучения своей истории»	«Научное направление изучающее закономерности взаимосвязи между текстами подлинника перевода»
---	---	---

Таблица 2.

В заключение хотелось бы сказать, что теория перевода – это та сфера, которая постоянно будет развиваться со временем, а её терминологический список – дополняться и расширяться на любом языке мира. При этом понятия могут иметь разные внешние стили, а означать схожий смысл. Те примеры, что мы привели выше и рассмотрели, являются прямым показателем этого. Мы можем ставить в один ряд такие термины как «*Theoretical Translation Studies, Translation Studies, Translation Theory, Theory of Translation* и *Translatology*» и «*Переводоведение, Транслатология* и *Теория Перевода*» при объяснении того или иного понятия, при этом их смысл не потеряется. Важно лишь то, что из какого источника смотреть в зависимости от цели передачи высказывания. К примеру, «*Dictionary of Translation Studies*» М. Шаттлворта и М. Кови будет отличным ресурсом для сбора информации о термине с разных точек зрения и его более обширного описания; а Лев Львович Нелюбин со своим трудом «Толковый переводоведческий словарь» эффективно поможет при понимании термина, сравнении терминологических определений, так же пользователь может углубить свои знания в поисках тех или иных авторов определений, так как автор задумал именно это.

Литература:

1. Тюленей С.В. Теория перевода: Учебное пособие. — М.: Гардарики, 2004. 336 с.

2. Mark Shuttleworth, Moira Cowie. Dictionary of Translation Studies: St. Jerome Publishing, Jan 1, 1997 - Translating and interpreting – 233 p.
3. Lefevere, André (1978) “Translation Studies: The Goal of the Discipline”, in James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds), 234-5.
4. Нелюбин Л.Л. толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2009, - 320 с.

МРНТИ:15.11.18

Оспан А. К.¹ Алтайбаева Д. Ю.²

¹Магистрант 2 курса специальности 6М020700-Переводческое дело

²Научный руководитель к.ф.н., доцент

ПРИМЕНЕНИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ДЛЯ КАЧЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация

Адекватный или как его ещё называют, эквивалентный перевод осуществляется на уровне, необходимом и достаточном для передачи неизменного плана содержания при соблюдении соответствующего плана выражения, т. е. норм переводящего языка. Происходит это из-за различия систем исходного языка и языка перевода. В подобных случаях переводчик прибегает к трансформационному переводу. Задача переводчика при достижении адекватности умело произвести различные переводческие трансформации для того, чтобы текст перевода как можно более точно передавал всю информацию, заключённую в тексте оригинала, при соблюдении соответствующих норм переводящего языка. В нашей статье мы рассмотрели виды переводческих трансформаций, проанализировали их классификацию с точки зрения Л.С. Бархударова. Для достижения адекватности перевода необходимы переводческие трансформации.

Ключевые слова: эквивалентный перевод, трансформации, адекватность перевода, процесс перевода, текст перевода, дословный перевод

Оспан А. К.¹ Алтайбаева Д. Ю.²

Абай атындағы ҚазҰПУ,

¹6М020700-Аударма ісі мамандығының магистранты

²Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., доцент

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ САПАЛЫ АУДАРУ ҮШІН АУДАРМА ТРАНСФОРМАЦИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Адекватты немесе басқаша айтқанда, баламалы аударма тиісті білдіру жоспарын, яғни аударма тілінің нормаларын сақтай отырып, мазмұнның өзгермейтін жоспарын беру үшін қажетті және жеткілікті деңгейде жүзеге асырылады. Бұл бастапқы тіл мен аударма тілі жүйелерінің айырмашылығы. Мұндай жағдайларда аудармашы трансформациялық аударма жасайды. Мұндай аударма сөздің немесе сөз тіркесінің ішкі түрін өзгертуден немесе сөз тіркесінің мазмұнын

барабар беру үшін оны толық ауыстырудан тұрады. Аудармашының міндеті адекваттылыққа жеткенде аударма мәтінінің түпнұсқа мәтінінде жазылған барлық ақпаратты, аудармашының тиісті нормаларын сақтай отырып, мүмкіндігінше дәл беру үшін әр түрлі аудармашылық трансформациялар жасай білу. Біздің мақалада біз аударма трансформациясының түрлерін қарастырдық, Л. С. Бархударов тұрғысынан олардың жіктелуін талдадық. Аударманың барабарлығына жету үшін аударма трансформациясы қажет.

Тірек сөздер: аудармашылық трансформациялар, аударманың адекваттылығы, түпнұсқа, аударма мәтіні

Ospan A. K. ¹Altaybayeva D.Y.²

Abay KazNPU,

¹ Master Degree 2 course of speciality 6M020700- Translation: Translation Studies

² Scientific advisor: Candidate of Philology, Professor

THE USE OF TRANSLATIONAL TRANSFORMATIONS FOR HIGH-QUALITY TRANSLATION WORKS OF FICTION

Abstract

Adequate, or as it is called, an equivalent translation is made at the necessary and sufficient level for transmission of constant plan of content subject to the relevant plan of the expression, namely the rules of the translation language. This happens because of the differences in systems of source language and target language. In such cases, interpreter uses transformational translating. Such a translation is to convert the internal form of a word or phrase, or its complete replacement for adequate translation of the statements content. The task of the translator to achieve adequate is ably produce various translation transformation to the translation as accurately as possible transmit all information contained in the original text, subject to the relevant rules of the translation language. This explains the large number of classifications proposed by a number of scientists and different from each other. In this article, we reviewed the kinds of translation transformations, analyzed their classification in terms of L.S. Barkhudarov. To achieve adequacy of translation is needed translation transformation.

Keywords: equivalent translation, translation process, translation transformation, original text

Общеизвестным является факт, что история перевода уходит своими корнями в далекое прошлое, к тем временам, когда появилась необходимость в общении между народами, говорящими на разных языках [1, с. 5]. В этот период и возникла потребность в людях, которые бы выступали посредниками в общении между разноязычными народами.

Переводчику важно знать переводческие «прецеденты» - наиболее типичные, проверенные переводческие решения. Как отмечает В. Н. Комиссаров, знание переводчиком правил, приемов и стереотипов помогает в условиях нехватки времени быстрее найти вариант перевода.

Переводческие трансформации – это технические приемы перевода, состоящие в замене регулярных соответствий нерегулярными (контекстуальными), а также сами языковые выражения, получаемые в результате применения таких приемов.

Л. К. Латышев определяет трансформацию как способ, перевода, для которого характерен отход от семантико-структурного параллелизма между оригиналом и переводом. Противоположный способ перевода, применение которого возможно при семантико-структурном параллелизме оригинала и перевода, – это подстановка.

Применение трансформаций как приемов должно быть мотивировано тем, что они обеспечивают большую степень эквивалентности, чем любое из возможных регулярных соответствий, позволяют избежать негативных последствий использования регулярных соответствий в определенных контекстах.

Как указывает А. Ф. Архипов, мотивами применения трансформаций могут быть:

стремление избежать буквализмов; стремление идиоматизировать перевод, приблизить его к нормам ПЯ;

необходимость преодоления межъязыковых различий в оформлении однородных членов предложения;

стремление избегать чуждых ПЯ словообразовательных моделей;

желание избежать неестественности, и эстетичности, громоздкости, неясности и нелогичности перевода; стремление (где это допустимо) к более компактному варианту перевода; такая компрессия текста перевода компенсирует его неизбежное увеличение в других отрезках; Для человека, который занимается переводческой деятельностью, очень важно осознать, что такое перевод, из каких этапов состоит данный процесс, как достичь адекватного перевода. Только знание и умение использовать в совокупности все эти аспекты переводческой деятельности могут обеспечить создание качественного перевода как художественной литературы, так и текстов, имеющих специальную направленность. Для переводчика очень важно найти тонкую нить соприкосновения с читателем, и здесь, конечно, могут быть свои особенности, так как переводчика и читателя могут разделять время и пространство [4, с. 147]. Каждый читатель не раз сталкивался с проблемой непонимания художественного произведения на родном языке, еще сложнее изучать произведение не в оригинале, а посредством перевода. В данном случае в процессе коммуникации участвуют не два человека (писатель и читатель), а три (писатель, переводчик и читатель).

Но каждый из нас обладает своей неповторимой индивидуальностью и именно благодаря этому невозможно создать два абсолютно одинаковых варианта перевода одного и того же художественного произведения [6, с. 175]. Способность творить помогает переводчику создать свой, эксклюзивный вариант перевода. Важно помнить, что сильное отхождение от оригинала и чрезмерное увлечение творческим подходом приводит к серьезным переводческим ошибкам, основная из которых — неадекватность, которая выражается в гигантской пропасти между оригиналом и переводимым текстом. Во избежание подобных неудач, профессиональный переводчик не должен выходить за границы переводческой этики.

Как отмечалось выше, все тексты, подлежащие переводу, очень разнообразны и различаются как по жанру, так и по способу перевода. Несмотря на разнообразие текстов, их можно подвергнуть определенной классификации. Если рассматривать текст с точки зрения функции сообщения, можно определить следующие виды перевода: научный перевод, перевод технической литературы, перевод религиозных произведений, художественный перевод и т. д. В нашей работе мы сосредоточим свое внимание на переводе художественных текстов и рассмотрим этот вид перевода более подробно.

Может показаться, что художественный перевод является самым хорошо изученным, так как это очень древний вид перевода. Но это мнение ошибочно, так как с течением времени язык подвергается различным изменениям и трансформациям. Поэтому художественный перевод также находится в постоянном движении. А самое интересное то, что именно новизна является важным условием его развития и успешного функционирования.

Художественные тексты включают в себя огромный спектр жанров. Эти произведения должны нести в себе две основные функции: производить воздействие на читателя и эстетически обогащать его. Так как в литературе рациональности отводится второстепенная роль, то наиболее важное значение здесь приобретает эстетическое познание реальности. В любом художественном тексте особое место занимает форма изложения. Художественные работы отличаются широким спектром средств, которые при его создании автор использует в неограниченном количестве. И каждый творец стремится создать нечто особенное, не похожее на уже существующие произведения [2, с. 17].

При создании художественного перевода необходимо избегать двух крайностей: с одной стороны, это дословный перевод, лишенный художественной окраски, с другой стороны, это создание художественно полноценного перевода, но лишенного эквивалентности с текстом оригинала. Поэтому переводчик должен неукоснительно следовать большому количеству требований, чтобы выполнить перевод произведения и не потерять его художественность, а также максимально приблизиться к оригиналу.

Но не всегда переводчику достаточно лишь знаний, он должен обладать особым мастерством, поэтому ему необходимо в совершенстве владеть как иностранным, так и родным языком. Из этого следует, что при обучении будущие переводчики должны уделять особое внимание изучению родного языка [5, с. 104].

Конечно, в процессе перевода немаловажное значение имеет разница культур. Очень часто это является главной причиной потерь, которые неизбежны при переводе фольклорных, жаргонных и диалектных элементов. Различия культур являются причиной сложностей, которые так или иначе можно проследить в тексте перевода. Об этом необходимо помнить и в процессе перевода постараться свести потери, связанные с данным фактором, к минимуму. Достичь этого можно благодаря использованию личных имен, названий растений и животных, географических названий.

Все художественные тексты отличаются от других видов текстов тем, что несут в себе колорит индивидуальности автора. А вот число переводов одного и того же произведения может быть создано неограниченное количество. Наличие большого количества переводов одного и того же художественного произведения говорит об актуальности и особой значимости произведения для читателей. Безусловно, каждый перевод будет включать индивидуальные особенности переводчика, которые отличают его не только от оригинала, но также и от всех других переводов того же текста.

Из всего вышеизложенного можно сделать вывод, что художественный перевод является фактом языковой и литературной деятельности. При художественном переводе вполне возможны отклонения от наивысшей степени передачи смысловой точности для сохранения художественности текста при переводе. Очень часто для этого переводчику приходится прибегать к использованию трансформаций, а уместное их использование является основной задачей при работе над текстом перевода. Благодаря применению переводческих трансформаций переводчик производит переход от единиц оригинала к единицам перевода. Если рассмотреть это понятие в более широком диапазоне, то можно сказать, что переводческие трансформации сводятся к замене при переводе одной формы на другую, которая является превращением, то есть это операции по перевыражению смысла. Переводческая трансформация — это перефразирование, которое относится к особому межъязыковому виду. Если мы будем сравнивать исходный текст и его перевод, то мы увидим, что некоторые части оригинала переведены дословно, а другие сильно отличаются от текста оригинала. Зачастую можно обнаружить отрезки, в которых текст перевода не имеет ничего общего с оригиналом. Это является ярким примером использования переводческих модификаций.

Какие виды переводческих трансформаций используются при переводе художественных произведений? Итак, переводческие трансформации подразделяются на:

Стилистические трансформации — это изменение стилистической окраски переводимого отрывка. Например: “Rosaleen had never had a child herself, so for the last ten years I’d been her pet guinea pig” [7, p. 2]. — У Розалин никогда не было своих детей, так что последние десять лет я была ее любимым подопытным кроликом.

Морфологические трансформации — это замена одной части речи другой или несколькими частями речи. Например: “I stopped buttoning and grabbed them up, fumbling with them, unable to think what to do, how to hide them” [7, p. 10]. — Я перестала застегиваться и схватила мамины вещи, стала щупать их, не в состоянии придумать, что с ними сделать, как их спрятать.

Синтаксические трансформации — это изменение синтаксических функций слов и словосочетаний. Например: “I heard a slow song of wind drift ever so slightly in the street behind us and move along the gutter” [7, p. 14]. — Ветер пел свою медленную песню, двигаясь вслед за нами по улице.

Семантические трансформации — это перекодирование информации на семантическом уровне. Например: “I could not hear myself think for all the bee hum” [7, p. 3]. — Из-за пчелиного жужжания в моей голове перепутались все мысли.

Лексические трансформации — это отклонения от прямых словарных соответствий. Например: “The one thing about him was the smallness of his ears, the ears of a child, ears like little dried apricots” [7, p. 14]. — У него была одна особенность — очень маленькие уши, такие же, как у ребенка, эти уши напоминали маленькие сушеные абрикосы.

Грамматические трансформации — это преобразование структуры предложения в процессе перевода в соответствии с нормами языка перевода. Например: “People in the back of police cars were not given the benefit of door handles or window cranks, I noticed, so we were glad not to know” [7, p. 14]. — Людям, сидящим на заднем сиденье полицейской машины, не полагались ручки на дверях и стеклоподъемники на окнах, но, как мне казалось, лучше было бы нам этого не знать.

Чаще всего в ходе переводческой деятельности используются трансформации смешанного типа. Обычно разного вида трансформации употребляются одновременно, то есть сочетаются друг с другом. Именно такой сложный, комплексный характер переводческих трансформаций и делает перевод столь сложным и трудным делом.

Существует большое количество классификаций переводческих трансформаций. Самыми известными из них являются классификации, предложенные такими известными лингвистами как Л.С. Бархударовым, В.Н. Комиссаровым и Я.И. Рецкером. Любую из этих трех классификаций можно взять за основу при работе над переводом художественных произведений, но мы считаем целесообразным предложить свою классификацию, которая, по нашему мнению, является наиболее полной и удобной в использовании.

Список литературы:

- 1.Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. / Е.В. Бреус Основы теории и практики перевода с русского языка на английский М.: Изд-во УРАО, 2000. — 207 с.
- 2.Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)/В.С. Виноградов Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — 222 с.
- 3.Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Т.А. Казакова Теория перевода (лингвистические аспекты) Спб., 2004 — 286 с.
- 4.Колесникова В.С. К проблеме художественного перевода как речемыслительной деятельности//Мир языка и межкультурная коммуникация/Материалы международной научно-практической конференции. Ч. 1. Барнаул: Изд-во БГПУ, 2001. — 153 с.
- 5.Семенов А.Л. Основы общей теории перевода и переводческой деятельности./А.Л. Семенов Основы общей теории перевода и переводческой деятельности. М., 2008. — 282 с.
- 6.Цвиллинг М.Я. Эвристический аспект перевода и развитие переводческих навыков./М.Я. Цвиллинг Эвристический аспект перевода и развитие переводческих навыков. М., 2002. — 264 с.

МРНТИ: 11.23.37

Шупанова Р.Э.¹, Габдуллин К.Т.²

¹PhD докторант 2 курса специальности 6D020900 – Востоковедение, кафедра Ближнего востока и Южной Азии, факультет Востоковедение, КазНУ имени аль-Фараби

²Научный руководитель, PhD, заведующий кафедрой Ближнего востока и Южной Азии, факультет Востоковедение, КазНУ имени аль-Фараби

ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА ПУТИ ПЕРЕХОДА К «ЗЕЛеноЙ» ЭНЕРГИИ

Аннотация

В данной научной статье рассматривается энергетическая политика Республики Казахстан в области возобновляемых источников энергии. Дается определение возобновляемым источникам энергии. Раскрывается потенциал развития ВИЭ в Казахстане и перечисляются проблемы, которые могут быть решены с помощью ВИЭ, такие как низкая энергоэффективность, удовлетворение растущей потребности в электроэнергии, вредные выбросы в окружающую среду. Также в статье описана деятельность и инициативы государства на пути перехода к «зеленой» энергии.

Ключевые слова: энергетическая политика, «зеленая» энергия, ВИЭ (возобновляемые источники энергии).

Шупанова Р.Э.¹, Габдуллин К.Т.²

¹ 6D020900 – Шығыстану мамандығының 2 курс PhD докторанты, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы, Шығыстану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

²Ғылыми жетекші, PhD, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы, Шығыстану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ «ЖАСЫЛ» ЭНЕРГИЯСЫНА КӨШУ ЖӨНІНДЕГІ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының жаңартылатын энергия көздері саласындағы энергетикалық саясаты талқыланады. Жаңартылатын энергия көздерін анықтама беріледі. Қазақстандағы жаңартылатын энергия көздерін дамыту әлеуеті ашылып, электр қуатына деген сұраныстың төмендеуі, қоршаған ортаға зиянды қалдықтардың шығарылуы сияқты жаңартылатын энергия көздері арқылы шешуге болатын мәселелердің тізімі беріледі. Сондай-ақ, мақалада «жасыл» энергетикаға өту жолында мемлекеттің қызметі мен бастамалары сипатталған.

Тірек сөздер: энергиялық саясат, жаңартылған энергия көзі, «жасыл энергия».

Shupanova R.E., ¹, Gabdullin K.T.²

¹ PhD doctoral student, 2nd course of specialty 6D020900 – Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Oriental Studies Faculty, Middle East and South Asia Department

²Scientific advisor, PhD, Al-Farabi Kazakh National University, Oriental Studies Faculty, Middle East and South Asia Department

POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ON THE WAY OF TRANSITION TO "GREEN" ENERGY

Abstract

This scientific article discusses the energy policy of the Republic of Kazakhstan in the field of renewable energy sources. The definition of renewable energy sources is given. The potential for the

development of renewable energy in Kazakhstan is revealed and the problems that can be solved with the help of renewable energy are listed, such as low energy efficiency, meeting the growing demand for electricity, harmful emissions into the environment. The article also describes the activities and initiatives of the state on the path to the transition to "green" energy.

Keywords: energy policy, RES (renewable energy sources), "green" energy.

В стремительно развивающихся странах экономический рост и увеличивающийся уровень благосостояния идут параллельно с соответственным увеличением потребности в энергопотреблении. Не секрет, что страны со значительной территорией и неравномерной ее заселенностью кроме производства электроэнергии для собственных нужд и экспорта в соседние страны вынуждены еще и импортировать часть энергии ввиду большей экономической выгоды импорта по сравнению с проведением подачи электроэнергии в малозаселенные и отдаленные районы страны. Традиционные природные энергоносители сжигаются, выделяя в огромном количестве углекислый газ CO₂ и нанося огромный ущерб окружающей среде. В этих условиях развитие возобновляемых источников энергии (ВИЭ), являясь мировой тенденцией, получило дополнительный стимул своему распространению. Сфера возобновляемых источников энергии демонстрирует высокие темпы роста по сравнению с традиционными источниками энергии, чьи темпы роста уже давно стабилизировались и не показывают столь впечатляющих результатов.

Актуальность рассмотрения данного типа производства энергии подтверждена инициативой Казахстана в проведении выставки ЭКСПО-2017. Кроме того, ряд законодательных правительственных решений подчеркивает уделяемое внимание данной сфере энергетического развития страны. В свою очередь создаваемые законодательной базой условия способствовали активизации заключения договоров с крупнейшими производителями возобновляемой энергии для строительства сети энергетических станций нового типа.

В широком смысле энергетика включает в себя возобновляемые и невозобновляемые ресурсы. Термин «возобновляемые источники энергии» появился в результате противопоставления невозобновляемым источникам энергии, также часто называемым «традиционными». Кроме того, сами возобновляемые источники энергии (ВИЭ) могут быть подразделены на традиционные и не традиционные, поскольку такие ресурсы энергии, как гидравлическая энергия, получаемая от деятельности ГЭС мощностью более 30 МВт, биомасса, получаемая от сжигания дров, торфа, угля и т.п., а также геотермальная энергия, стали привычными способами добычи энергии для человечества. Тогда как использование солнечной, ветровой, энергии волн, приливов, течений и океана, гидравлической энергии, получаемой от малых ГЭС мощностью менее 30 МВт, энергии биомасс, добываемой способами отличными от традиционных, биогаза, газа из захоронений мусора, газа от переработки сточных вод и других новых видов возобновляемой энергии либо находится в стадии разработки, либо только недавно начало применяться в производстве энергии. По причине сравнительно малого времени внедрения понятий возобновляемой энергетики данные понятия еще могут быть уточнены, так как если рассмотреть понятие ВИЭ в глобальном смысле, таковых не существует. Даже источник солнечной энергии – звезда нашей галактики Солнце – может быть со временем истощен. С другой стороны, если принять жизненный цикл планеты Земля за максимальный срок для человечества, позволяющий применить понятие возобновляемых и неистощимых источников энергии к солнечной, ветровой, энергии океана и биомасс, тогда существует возможность включения в понятие ВИЭ и тех ресурсов, которые могут в течение всего этого цикла перерабатываться и таким образом возобновляться. Данная вероятность конечно же может иметь место в процессе дальнейшего развития существующих и открытия новых источников энергии. Кроме того, различные мнения существуют по поводу включения ядерного топлива в ту или иную группу ресурсов. С одной стороны, запасы ядерного топлива потенциально огромны и бесконечны в рамках цикла жизни человечества в случае их развития, с другой стороны, высокий риск при его использовании для мировой экологии закрывает путь к включению в группу возобновляемых, по совместительству обладающих экологической чистотой, источников энергии. Таким образом, мы можем видеть частое упоминание о ядерном топливе как части невозобновляемой энергетики. При этом оно стоит несколько особняком от традиционных невозобновляемых источников энергии, являясь альтернативным источником энергии, которые

обычно включают в себя все источники энергии, не являющиеся повсеместно распространенными, и противопоставлены привычному традиционному топливу [1].

В апреле 2017 года Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев объявил о начале третьей волны модернизации Казахстана, выделив несколько направлений для модернизации сознания общества и каждого гражданина: конкурентоспособность, прагматизм, культ знаний, эволюционного, а не революционного развития Казахстана, а также открытости сознания [2].

Очевидно, что в рамках этих направлений необходимо внедрять и развивать «зеленую» энергетику в экономике Республики Казахстан с учетом дефицита электроэнергии в стране, особенно в южных регионах. Обширная территория Казахстана в 2,7 миллиона квадратных километров с низкой плотностью населения (5,9 человека / км²) приводит к значительным потерям энергии при ее транспортировке [3]. Поэтому использование малых установок для производства возобновляемой энергии позволит снизить затраты на электроснабжение отдаленных населенных пунктов, а это в свою очередь значительно снижает расходы на строительство новых линий электропередач. Правительство Казахстана планирует поступательное увеличение доли возобновляемых источников энергии в общем энергобалансе до 3% к 2020 году, до 10% к 2030 [4].

На сегодняшний день использование ВИЭ стало важным и незаменимым направлением развития энергетического сектора в будущем. Казахстан в этом отношении обладает достаточными ресурсами. Потенциал ветроэнергетики в Казахстане составляет 920 млрд кВт/ч в год, технически возможный гидропотенциал оценивается в 62 млрд кВт/ч, а потенциал солнечной энергии в южных районах республики достигает 2500-3000 солнечных часов в год.

Сегодня доля «зеленой» электроэнергии по-прежнему составляет менее 1% от общего объема производства. Отечественные специалисты поставили задачу достичь 3% доли в 2020 году, и к 2030 году доля станций с «зелеными» технологиями должна составлять уже 30%. Амбициозные планы достичь уровня 42% к 2050 году объявлены на Всемирном конгрессе инженеров и ученых на выставке ЭКСПО в июне 2017 года [5].

ВИЭ в соответствии с Государственной программой промышленного и инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы являются одной из высокотехнологичных отраслей, инновационных отраслей «новой экономики», развитие которых в значительной степени обусловлено уровнем научных исследований и разработок. Данная Программа указывает на важную роль образовательных организаций. Например, Автономная образовательная организация (АОО) «Назарбаев университет» участвует в разработке фундаментальных, прикладных и технологических исследований и разработок в области энергоэффективности и энергосбережения, возобновляемых источников энергии и охраны окружающей среды, перспективных материалов и источников энергии, разработке общей и персонализированной медицины для создания основ биомедицинской промышленности в Республике Казахстан [2].

Повторяющиеся кризисы в мировой экономике и осознание необходимости снижения энергоемкости экономики и неблагоприятного воздействия на окружающую среду заставили правительство страны активно поработать над созданием благоприятных условий для использования ВИЭ. Основным законом страны, регулирующим деятельность в сфере энергетики является Закон Республики Казахстан об электроэнергетике от 9 июля 2004 года № 588-ІІ. В 2006, 2012, 2013 годах были внесены и приняты соответствующие поправки в связи с повысившейся актуальностью разработки и развития альтернативных источников энергии, а также в связи с естественной необходимостью регулировать возникшие юридические отношения между производителями альтернативной энергии, государством и потребителями. В 2009 году был принят новый Закон Республики Казахстан от 4 июля 2009 года № 165-ІV «О поддержке использования возобновляемых источников энергии». В дополнение к нему некоторые юридические вопросы, появляющиеся в данной области, регулируются Земельным и Водным кодексами, Кодексом об административных правонарушениях, Законом О естественных монополиях и регулируемых рынках, О государственном регулировании производства и оборота биотоплива и Законом о ратификации устава международного агентства по ВИЭ (IRENA).

Следует отметить, что данные законы систематически обновляются и уточняются в связи с возникающими новыми реалиями. Казахстан приобретает опыт и получает поддержку со стороны международных организаций в области развития ВИЭ. Казахстанская программа по

сдерживанию изменения климата (КССМР) является трехлетним проектом Агентства США по международному развитию, направленным на поддержку Республики Казахстан в долгосрочном и устойчивом снижении энергоемкости ВВП и выбросов парниковых газов.

В 2009 году был принят Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии». Согласно пункту 1 статьи 8.1. Закона, фиксированные тарифы утверждаются Правительством Республики Казахстан сроком на пятнадцать лет для каждого типа возобновляемых источников энергии, поддержка которых предусмотрена Государственной системой планирования Республики Казахстан. Кроме того, в пункте 10 статьи 9 вышеупомянутого Закона утверждается, что государство оказывает адресную помощь отдельным потребителям в размере пятидесяти процентов стоимости установок для использования возобновляемых источников энергии с общей мощностью не более пяти киловатт в порядке, определяемом уполномоченным органом.

Согласно заявлению министра по инвестициям и развитию Жениса Касымбека на заседании Правительства Республики Казахстан по энергосбережению и энергоэффективности, с задачами, поставленными в Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года, а именно: снижение энергоемкости ВВП страны на 25% к 2020 году по сравнению с 2008 годом, страна справилась хорошо. Уже в сентябре 2017 года было объявлено, что энергоемкость ВВП Республики Казахстан снизилась на 28,8% по сравнению с уровнем 2008 года. В период с 2015 по 2016 год субъекты Государственного энергетического реестра инвестировали более 178 млрд. Тенге в энергосбережение. К концу 2020 года планируется инвестировать еще 200 млрд. тенге [6].

На этом фоне привлекательность возобновляемых источников энергии повышается, кроме того она связана с неисчерпаемостью этих ресурсов, независимостью от конъюнктуры цен на мировых энергетических рынках и экологической чистотой. Последний аргумент особенно важен, поскольку традиционная энергия оказывает негативное воздействие на окружающую среду как на местном, так и на глобальном уровне.

В итоге, можно сказать, что Казахстан делает осторожные, планомерные шаги в этом направлении. Это имеет видимый результат в виде значительного снижения энергоемкости производства ВВП в Казахстане за последние 20 лет. В сфере законодательной базы Казахстан решает проблемы чаще всего по мере их возникновения, со временем вводя новое законодательство и внося поправки в уже существующее. Правительство Казахстана кроме того принимает меры по повышению инвестиционной привлекательности данной области энергетики.

Литература:

1. Словарь-справочник терминов нормативно-технической документации. – Академик, 2015.
2. Назарбаев Н.А "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" – 2017.
3. Демографический ежегодник – 2016 (2017). Статистический отдел ООН, <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/products/dyb/index.cshtml>.
4. Обзор электроэнергетической отрасли Республики Казахстан. - Банк развития Казахстана, 2014, с.19.
5. Объединение юридических лиц «Казахстанская ассоциация организаций нефтегазового и энергетического комплекса «Kazenergy» <http://www.kazenergy.com/ru/operation/electric-power-industry/290/>
6. Касымбек Ж. Рапорт на заседании Правительства Республики Казахстан. Официальный вебсайт премьер-министра Республики Казахстан. 05/09/2017. <https://primeminister.kz/en/news/all/v-pravitelstve-rassmotreni-voprosi-po-dalneishemu-sovershenstvovaniu-sistemi-regulirovaniya-energoberezeniya-15235>

Смағұл Ж. Қ.¹ Ешимбетова З. Б.²

¹Магистрант 2 курса специальности “Переводческое дело” КазНПУ им. Абая

²Научный руководитель к.п.н.

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ В ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

Аннотация

В статье рассматриваются различные пути моделирования процесса перевода. Для классического и отчасти современного переводоведения характерно рассмотрение процесса перевода как системы разноуровневых трансформаций, применение которых позволяет создать соотносимый с оригиналом текст на языке перевода. Однако представляется, что при анализе переводческого процесса, предполагающем его препарирование до уровня отдельных операций, не может (и не должна) решаться задача описания собственно деятельности переводчика как сложного континуального процесса. Для решения этой задачи исследователю необходимо опираться на методологию.

Ключевые слова: теория перевода, переводческие модели, модели перевода, современные модели, анализ моделей, методы перевода.

Смағұл Ж. Қ.¹ Ешимбетова З. Б.²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранты

²Ғылыми жетекшісі п.ғ.к

Аңдатпа

Мақалада аударма үдерісін модельдеудің әр түрлі жолдары талқыланады. Аудармадағы классикалық және ішінара аударма үшін аударма процесі көп деңгейлі өзгерістердің жүйесі ретінде сипатталады, оның көмегімен түпнұсқадан салыстырмалы аударма тілінде мәтін жасай аласыз. Дегенмен, жеке жұмыстың деңгейіне дайындықты қамтитын аударма үдерісін талдай отырып, аудармашыдың өз іс-әрекетін кешенді үздіксіз процесс ретінде сипаттау міндеті шешілмейді (және оны шешудің қажеті жоқ). Бұл мәселені шешу үшін зерттеуші әдіснамаға сүйенуі керек.

Түйінді сөздер: аударма теориясы, аударма үлгілері, аударма үлгілері, заманауи модельдер, модельдік талдау, аударма әдістері.

Smagul J. K.¹ Z. Eshimbetova²

¹2 course master student of speciality of “Translation study” of Abai KazNPU

²Scientific adviser Ph.D.

Abstract

The article discusses various ways to model the translation process. For classical and partly modern translation studies, the process of translation is characterized as a system of multi-level transformations, the use of which allows you to create a text in translation language that is comparable to the original. However, it seems that in analyzing the translation process, which involves its preparation to the level of individual operations, the task of describing the translator's own activity as a complex continual process cannot (and should not) be solved. To solve this problem, the researcher needs to rely on the methodology.

Keywords: translation theory, translation models, translation models, modern models, model analysis, translation methods.

Одной из основных задач современной лингвистической теории перевода является описание самого процесса перевода, то есть тех действий, которые переводчик осуществляет в процессе анализа текста оригинала и создания результирующего текста. При этом интерес представляет и

этап перехода от языка оригинала к языку перевода и дальнейшее использование ПЯ для построения текста перевода.

Результатом подобных исследований являются так называемые модели перевода. Модель перевода можно определить как «условное изображение процедуры осуществления процесса перевода», некое гипотетическое построение, отображающее основные этапы переводческого процесса и действия, осуществляемые переводчиком на каждом этапе. Проблема описания подобных действий осложняется тем, что все они осуществляются в сознании переводчика, то есть непосредственно не наблюдаемы. Именно это и придает модели гипотетический характер. Вместе с тем, как отмечает В.Н.Комиссаров, это не означает, что модели перевода - это чисто умозрительные построения. Как и в других случаях, когда исследователь имеет дело с ненаблюдаемой системой («черным ящиком»), реальность модели (ее объяснительная сила) проверяется путем сопоставления состояния системы «на входе» и «на выходе». Для перевода это означает сопоставление текстов оригинала и перевода. Если результат перевода оказывается таким, каким он должен был получиться согласно данной модели, следовательно, модель «работает», хотя это, разумеется, не доказывает, что переводчик осознанно использовал такую модель.

В настоящее время в теории перевода наибольшее распространение получили следующие модели: ситуативно-денотативная, трансформационная и семантическая.

Ситуативно-денотативная модель перевода исходит из того, что содержание всех языковых знаков отражает какие-то предметы, явления, отношения реальной действительности. Предметы реальной действительности, отражаемые в языковых знаках, называются денотатами. Ситуация в реальной действительности есть совокупность денотатов и отношений между ними. Следовательно, отрезки речи содержат информацию о какой-то ситуации в реальной действительности.

Следующая посылка, лежащая в основе ситуативно-денотативной модели: любая ситуация может быть в принципе описана средствами любого языка, чему способствует общность окружающей нас действительности независимо от языковой принадлежности людей. Одни и те же явления могут по-разному описываться разными языками, но в любом случае такое описание возможно, даже если в данном языке отсутствует соответствующее наименование.

Исходя из этого данная модель описывает процесс перевода следующим образом. На этапе восприятия текста оригинала (или его сегмента) переводчик, анализируя значения языковых знаков и их связи, уясняет, какие именно денотаты обозначаются этими знаками и какую ситуацию в действительности составляет совокупность данных денотатов. После того, как в сознании переводчика сложилось представление об описываемой в оригинале ситуации (своего рода картинка, изображающая определенный фрагмент действительности), он описывает эту ситуацию средствами другого языка.

В изложении И.И.Ревзина и В.Ю.Розенцвейга, разработавших данную модель, этот процесс, названный ими интерпретацией, выглядит так. Имеется отправитель А, адресат В и переводчик П. А, пользуясь языком ИЯ, передает сообщение С₁ о некоторой ситуации в действительности Д. Переводчик, пользуясь системой ИЯ, устанавливает соответствие между С₁ и Д, а затем, пользуясь системой ПЯ, строит новое сообщение С₂ о той же самой ситуации; сообщение С₂ принимается адресатом В, который, пользуясь системой ПЯ, устанавливает соответствие между С₂ и действительностью.

Иначе говоря: переводчик воспринял некоторую речевую последовательность, от этой последовательности он переходит к ситуации, рассматривает эту ситуацию, затем, полностью абстрагируясь от сообщения, которое ему было передано, а только имея в виду данную ситуацию, переводчик сообщает об этой ситуации другому лицу.

Вариантом этого процесса является другой, более краткий процесс, названный И.И.Ревзиным и В.Ю.Розенцвейгом собственно переводом. А передает некоторое сообщение С₁ о ситуации в действительности Д, но П, получив сообщение С₁, переходит от него не к ситуации в действительности, а к языку-посреднику, т.е. к системе соответствий между ИЯ и ПЯ, а затем переходит от языка-посредника к системе ПЯ. С помощью ПЯ он формирует сообщение С₂, которое и информирует адресата о ситуации в действительности. Как мы видим, этот процесс осуществляется без непосредственного обращения к ситуации, имеющей место в действительности. Переход от одной системы языка к другой осуществляется непосредственно по

заранее установленной схеме соответствий. Однако важно то, что когда эта схема соответствий устанавливалась, то учитывалась та действительность, те ситуации, которые отражают существующие категории в том и другом языке. Просто все это было в прошлом.

Ситуативно-денотативная модель в некоторых случаях хорошо объясняет наблюдаемые факты. Одним из таких случаев является отсутствие в ПЯ языковой единицы, обозначающей данный денотат. В подобной ситуации переводчик сначала уясняет, какое именно явление описывается при помощи знака ИЯ, а затем решает, какой прием перевода избрать, чтобы наиболее адекватно описать данную ситуацию в переводе. Он может создать новый знак (beatnik - битник), использовать уже имеющийся в ПЯ знак с расширением его смысловой функции (American-firster - ура-патриот) или использовать описательный перевод (Asia-firster - сторонник активной политики в Азии).

Трансформационная модель (теория) перевода опирается на положения трансформационной (порождающей) грамматики Н.Хомского. Трансформационная грамматика рассматривает правила порождения синтаксических структур, характеризующихся общностью лексем и основных логико-синтаксических связей. Согласно трансформационной грамматике, все множество синтаксических структур может быть сведено к ограниченному числу элементарных, ядерных структур, в которых логико-синтаксические отношения наиболее прозрачны. По определенным трансформационным правилам из ядерных структур выводятся производные, поверхностные структуры. А.Д.Швейцер [4. С.35] приводит следующий пример: из английского предложения John hit Bill, рассматриваемого в качестве ядерной структуры, может быть образовано довольно большое число трансформ:

Bill was hit by John.

John's hitting Bill.

Bill's being hit by John.

The hitting of Bill by John.

It was John who hit Bill.

It was Bill who was hit by John.

Либо другой пример: если за ядерную структуру принять предложение «Мальчик читает» (предикативная структура «деятель - действие»), то по правилам трансформационной грамматики из него можно вывести производные «Чтение мальчика», «Читающий мальчик», «Прочитанное мальчиком», в которых сохраняется основное отношение «деятель - действие». Как указывает В.Н.Комиссаров, отличаясь по форме составляющих их единиц, эти трансформы обладают значительной общностью (иначе «инвариантностью») плана содержания [3. С. 37]. В ядерных структурах, в отличие от поверхностных, смысловые связи всегда выражены четко: предмет всегда обозначается существительным, а процесс - глаголом, субъект всегда является подлежащим, а объект - дополнением, иными словами, «трансформация поверхностных структур в ядерные - это способ установления однозначных соответствий между грамматическими и семантическими категориями или (что одно и то же) однозначной смысловой интерпретации грамматических конструкций исходного текста» [4. С.40].

Согласно трансформационной теории перевода процесс перевода строится в три этапа: 1) этап анализа - структуры оригинала (поверхностные) структуры преобразуются в ядерные структуры ИЯ, то есть осуществляется трансформация в пределах языка оригинала; 2) этап переноса - замена ядерной структуры ИЯ эквивалентной ей ядерной структурой ПЯ (межъязыковая трансформация); 3) этап синтеза, или реконструирования - ядерная структура ПЯ развертывается в поверхностную структуру ПЯ, то есть в конечную структуру текста перевода. В отношении последнего этапа следует заметить, что поскольку существующий в каждом языке набор трансформаций допускает несколько вариантов перефразирования, вариантов, между которыми существуют известные стилистические различия, на стадии реконструирования преобразование ядерного предложения ПЯ в поверхностную структуру осуществляется с учетом стилистических ограничений [4. С.37].

Итак, согласно семантической модели перевода, задача переводчика заключается в воспроизведении в переводе тех элементарных смыслов, которые коммуникативно релевантны. Переводческая эквивалентность основывается на общности сем в содержании оригинала и перевода. Причем такая общность существует не между совокупностью сем, а лишь между отдельными семами [3. С.45].

Семантическая модель перевода обладает значительной объяснительной силой. Она позволяет объяснить многие причины семантических расхождений между двумя текстами, указывает на ряд существенных факторов, определяющих выбор варианта перевода. Вместе с тем она не лишена ряда существенных недостатков. По мнению В.Н.Комиссарова, она не предусматривает такие случаи, когда для описания одной и той же ситуации разные языки используют разные семантические категории (instant coffee - растворимый кофе); она не затрагивает проблем передачи образных и иных ассоциаций при переводе, проходит мимо многоплановости содержания текста, возможности использования единиц языка в переносном значении, расчета на предварительный опыт и наличия ассоциаций, которые могут оказаться неодинаковыми и получателей оригинала и перевода; основным упреком, который высказывает В.Н.Комиссаров, заключается в том, что в рамках семантической модели перевода не находится места категории цели коммуникации, играющей решающую роль при выборе средств перевода [3. С.60-61].

Во многих традиционных моделях перевода проявляется интуитивное осознание их авторов факта того, что в процессе межъязыковой коммуникации посредством перевода четко выделяются два этапа: этап восприятия переводчиком текста оригинала и этап создания текста перевода. Как пишет В.Н.Комиссаров, «...можно различать два вида действий, составляющие хотя и несамостоятельные, но достаточно ясно выделяемые этапы, которые могут, с известными оговорками, описываться отдельно. К первому такому этапу будут относиться действия переводчика, связанные с «извлечением» информации из оригинала. Ко второму - вся процедура выбора необходимых средств в языке перевода» [3. С. 162]. Однако никто не отрицает и того, что есть и некий промежуточный этап, пожалуй, самый таинственный, осуществляемый исключительно в сознании переводчика и потому непосредственно не наблюдаемый. Это именно та стадия переводческого процесса, на которой осуществляется переход от знаков одного языка к знакам другого языка. Именно таким образом представляет процесс перевода модель немецкого лингвиста и переводоведа Отто Каде.

Анализируя различные теоретические модели перевода, В.Н.Комиссаров отмечает, что каждая из них отражает только какие-то отдельные аспекты переводческой деятельности и лишь все вместе, в совокупности они дают достаточно полную картину тех содержательных компонентов, передача которых обеспечивает эквивалентность перевода. По его мнению, роль такой объединяющей модели, всесторонне описывающей переводческую деятельность, может сыграть теория уровней эквивалентности.

«Теория уровней эквивалентности - это модель переводческой деятельности, основанная на предположении, что отношения эквивалентности устанавливаются между аналогичными уровнями текстов оригинала и перевода. Основой этой модели является выделение в содержании текста ряда последовательных уровней, отличающихся по характеру информации, передаваемой от Источника к Рецептору» [3. С.62].

Суть этой теории состоит в том, что «различия в системах ИЯ и ПЯ и особенностях создания текстов на каждом из этих языков в разной степени могут ограничивать возможность полного сохранения в переводе содержания оригинала. Поэтому переводческая эквивалентность может основываться на сохранении (и соответственно утрате) разных элементов смысла, содержащихся в оригинале. В зависимости от того, какая часть содержания передается в переводе для обеспечения его эквивалентности, различаются разные уровни (типы) эквивалентности. На любом уровне эквивалентности перевод может обеспечивать межъязыковую коммуникацию» [12. С.51].

Действительно, для обеспечения вполне успешного акта межъязыковой коммуникации иногда бывает вполне достаточно жестом указать на нужный предмет вместо того, чтобы переводить фразу «Я имею в виду вон тот предмет, расположенный слева от вас, чуть повыше красного шара и пониже зеленого куба». При этом цель коммуникации может быть достигнута, хотя в «переводе» не только не воспроизведены значения слов и структура высказывания, но и высказывания как такового нет. В других случаях переводчик описывает ту же ситуацию, но делает это по-другому, сохраняя при этом и цель коммуникации, и способ ее достижения через идентификацию определенной ситуации. На пример, если по-английски на упаковочном ящике написано «Fragile» (буквально - «хрупкий»), то по-русски эту же ситуацию можно описать с помощью фразы «Осторожно, стекло!» или даже отрицательного императива «Не кантовать».

В передаваемом от Источника к Рецептору тексте В.Н.Комиссаров выделяет пять основных уровней плана содержания: 1) уровень языковых знаков (слов); 2) уровень высказывания; 3) уровень (структуры) сообщения; 4) уровень описания ситуации; 5) уровень цели коммуникации.

Приведенная последовательность уровней, по мнению В.Н.Комиссарова, отражает не только структуру содержания текста, но и основные этапы анализа Рецептором переданного ему текста. Сначала Рецептор идентифицирует языковые знаки, затем «последовательно уясняет содержание анализируемого текста на уровне высказывания, сообщения, описания ситуации и приходит к пониманию содержания целого на уровне цели коммуникации» [3. С.66]. Именно в этом порядке рассматривает В.Н.Комиссаров уровни эквивалентности перевода в изданной в 1973 году книге «Слово о переводе».

Характеризуя эти уровни, он отмечает, что верхним порогом переводимости будет эквивалентность на низшем уровне (т.е. на уровне языковых единиц), а низшим ее порогом - эквивалентность лишь на высшем уровне (т.е. на уровне цели коммуникации). При этом эквивалентность на более высоких уровнях еще не означает эквивалентности на более низких, тогда как эквивалентность на низшем уровне автоматически предполагает эквивалентность и на более высоких уровнях, поскольку переводчик должен последовательно уяснить все уровни содержания оригинала от языковых знаков до цели коммуникации.

Основанный на этой модели процесс перевода В.Н.Комиссаров описывает следующим образом: воспринимая текст как Рецептор, переводчик переходит с одного уровня на другой снизу вверх, уясняя все уровни содержания. Затем, перейдя к использованию языкового кода ПЯ, он проходит всю иерархию уровней в обратном направлении, последовательно проверяя, не определяет ли однозначно каждый уровень содержания окончательный вариант перевода. Если какой-то уровень уже требует обязательного употребления определенных форм, переводчик делает этот выбор. Если же такое ограничение отсутствует, он переходит к следующему уровню, следя за тем, чтобы вариант перевода, устанавливающий эквивалентность с оригиналом на более низких уровнях, не противоречил более высоким уровням содержания [4].

Позднее В.Н.Комиссаров изменил последовательность выделяемых им уровней на обратную и ввел термин **тип эквивалентности**, сначала употребляя его наряду с термином **уровень** (как в приведенной выше цитате из работы 1990 года), а затем и вместо него (см., например, из данную в 1999 году книгу «Современное переводоведение»).

По-видимому, изменение последовательности расположения и рассмотрения уровней вызвано тем, что речь идет одновременно о двух разных наборах уровней. С одной стороны, выделяются уровни содержания в тексте, и в этом случае действительно значения отдельных слов представляют собой низший уровень - это те кирпичики, из которых в результате их взаимодействия складывается содержание высказывания, имеющего также свое значение (точнее - назначение) в процессе общения, т.е. преследующее определенную коммуникативную цель. С другой стороны, речь идет об уровнях эквивалентности содержания двух текстов - оригинала и перевода. Здесь уже ситуация меняется. Эквивалентность на уровне языковых знаков - это эквивалентность на уровне цели коммуникации + эквивалентность на уровне описания ситуации + эквивалентность на уровне структуры сообщения + эквивалентность на уровне высказывания + сохранение содержания языковых знаков. Поэтому рассматривать этот уровень как низший нелогично и технически неудобно.

Список использованной литературы

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. М.: Изд-во «ЭТС», 1999.
2. Ревзин И. И., Розенцвейг В. Ю. Основы общего и машинного перевода. М.: Высш. шк., 1964.
3. Комиссаров В.Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе). М.: Междунар. отношения, 1973.
4. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М.: Воениздат, 1973.
5. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988.
6. Цит. по: Комиссаров В.Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе). М.: Междунар. отношения, 1973.

7. Основные положения теории О.Каде излагаются по: К а д е О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации//Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М.: Междунар. отношения, 1978. - С.69-90.
8. Seleskovitch D. Interpretation, A Psychological Approach to Translating//Translation: Applications and Research/Ed, by R.W.Brislin. New York, Gardner Press, Inc., 1976.
9. Ledereg M. La theorie interpretative de la traduction: un resume //Информационно-коммуникативные аспекты перевода. Часть I. Н.Новгород: НГЛУ им. Н.А.Добролюбова, 1997.
10. Seleskovitch D. Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication. Washington: Pen and Booth, 1994.
11. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых). М.: ЧеРо, 1999.
12. Комиссаров В.Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты). М.: Высш. шк., 1990.

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

МРНТИ: 13.11.28

*Жұмажанова Ф.Т.¹ Көптілеуова Д.Т.²
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
¹ филология ғылымдарының кандидаты
² филология ғылымдарының кандидаты, доцент*

Иордан драматургиясының даму ерекшеліктері («Сиқырлы есік» пьесасы мысалында)

Аңдатпа

Иордандық драматургия мен театр өнері өздерінің алғашқы қадамдарын тек ХХ ғ. 60-шы ж. ғана жасаған. Қазіргі заман иордан театр өнерінің даму картинасы алуан түрлі. Өз дамуында еуропа театры өткен жолды, өзіндік элементтері бар үрдістерді бастан кешірді, дегенмен өзінің өзінің ұлттық ерекшелігін сақтап қала білді. 80-ші ж. орныққан кәсіби драматургия Х. Ғурайба есімімен тығыз байланысты болды.

Тірек сөздер: иордан драматургиясы, пьеса, фрагменттік әрекеттер, композициялық эффект ұлттық мәдениет, көп қырлы кейіпкер.

*Жұмажанова Ф.Т.¹ Коптілеуова Д.Т.²
КазНУ имени аль-Фараби,
¹ кандидат филологических наук
² кандидат филологических наук, доцент*

Особенности развития иорданской драматургии

(на примере пьесы "Волшебная дверь")

Аннотация

Иорданская драматургия и театральное искусство сделало свои первые шаги в 60-х годах XX в. Современное театральное искусство в современной Иордании разнообразно. В своем развитии как и европейский театр она прошла путь, которая имеет свои элементы, но сохранила свою национальную идентичность. Созданная профессиональная драматургия в 80-е годы, была тесно связана с творчеством Х.Гурайбом.

Ключевые слова: макама, адабная новелла, традиционный подход, национальные факторы.

Koptileuova D.¹, Akhmetbekova A.²

of Al-Farabi Kazakh National University

¹ Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

² Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

**Features of the development of Jordanian drama
(on the example of the play "The Magic Door")**

Abstract

Jordanian dramaturgy and theatrical art made its first steps in the 60s of the XX century. Contemporary theatrical art in contemporary Jordan is diverse. In its development, as well as the European theater, has passed a path that has its own elements, but has retained its national identity. Created professional drama in the 80s, was closely associated with the work of H. Gurayb.

Keywords: makama, adab story, traditional approach, national factors.

Қазіргі заманғы Иордания жерін мекендейтін халықтың әдебиеті 19 ғасырдың дейін жалпыарабтық әдеби үрдісі ағынында дамыды. Жаңа заманғы иордандық әдебиет өзінің үлесін қосқан араб әдебиетінің өткен даңқын қайта жаңғыртуға ат салысуда. Көп ғасырлар түрік өктемдігінің астында болған иордан халқы келесі мәрте ағылшындардың үстемдігінің аясында қалды. Сырттан келгендердің бұғауына қарсы күрестің үдей түсуінің нәтижесінде иордандықтардың өздерінің ұлттық мәдениеті мен әдебиетіне деген қызығушылықтарын арттырды. Олар өздерінің тарихи мұраларын қызғыштай қорғап қана қоймай, оның ең жақсы үлгілерін болашақ ұрпақ иелеріне сақтауды мақсат еткен болатын.

Иордандық әдебиетке барлық басқа араб елдері әдебиетіне секілді жаңару үрдісі баспасөз беттері мен публицистиканың рөлі арқылы келді. XX ғасырдың басындағы әдебиетте Йусуф Зей ад-Дин әл-Халили, Нахл Зарриқ, Халил Бейдастың ағартушылық қызметін атасақ, қазіргі заманғы иордан театрының қалыптасуының алғашқы сатысына елдегі театр өнерінің дамуында белгілі бір рөл ойнаған орта мектептер мен түрлі клубтардың қызметі болатын. Таяу Шығыста орын алған жағдайлардың бәрі мектеп қойылымдарында орын алған. 1960 жылдан бастап елдің мектеп бағдарламасына апта сайын өткізілетін жалпы өнерді оқытатын пән міндетті болады.

Иордан театрының негізін қалаушылардың бірі болып Хани Санаубур (1934-2000) саналады, ол 1959 жылы Чикагода өнер факультетін аяқтап, магистр дәрежесін алады. Елге оралған Х. Санаубур Дамаск университетінде театр үйірмесін ұйымдастырып басқарған. 1959-1960 жылдары сириялық өнер қайраткерлерімен қызметтес болады.

Өзінің зерттеуінде [2] Али ар-Р'айи Иорданиядағы театрдың даму жағдайы жөнінде иордандық жас режиссер Хатем ас-Саидтың сөзіне сілтеме береді, өз кезегінде ол «Иорданиядағы театр қозғалысы 1964 жылы басталғанын және оның екі кезеңге 1971 жылға дейін, 1971 жылдан кейінгі деп бөлінінетінін» айтады.

Өткен ғасырдың 70-ші жылдарында Хатем ас-Саид, Шаабан Хамид, Омар Қифаф, Басим Делқамуни, Йусуф әл-Джамал, Мухаммад Хилми, Тауфиқ Наджм және басқа жас буын драматургтар араб және жергілікті авторлардың пьесаларын қоя бастады. Алғашқы қойылған пьесалардың ішінде атақты египет драматургтардың, соның ішінде Альфред Фарагтың «Аз-Зир Салим», «Бағдадтық шаштараз», Йусуф Идристің «Фарафурлар», сол секілді Махмуд Дийаб шығармаларын қойған.

Өткен ғасырдың 80-ші жылдары араб және батыс елдерінде білім алып Иорданияға оралғандардың саны өсті. Сонымен қатар Йармук университетінде өнер факультеті, ал Мәдениет Министрлігі жанынан театр шеберлігі орталығы ашылады. Сонымен кәсіби драматургиялық шығармашылық уақыты иорданиялық әдебиетте өткен ғасырдың 80-ші жылдарына келсе, ол Хашим Ғурайба есімімен тығыз байланысты болды [2].

Х. Ғурайба 1942 ж. Иорданияда дүниеге келген. Ол «Аялдама-80» атты жастар труппасының режиссері саналады. Аталған труппаның өнер жолы 1980 жылы көктемде әлі де болса жақсы жабдықталмаған театр сахнасында басталады. Сол жылдары «Аялдама-80» атты жастар труппасының репертуарында келесі: «Болды әрі жалғасып жатыр», «Паша ол паша», «Бұл аулада бөтен», «Сиқырлы есік», «Мақбул өлімі», «Ол дүниежүзін айналды, бірақ осы жерге оралды» драматургиялық шығармалар көрсетелді. Жоғарыдағы айтылғандың үш пьесасы («Болды әрі жалғасып жатыр», «Сиқырлы есік», «Мақбул өлімі» Х. Ғурайба қаламынан туған.

Қарастырып отырған «Сиқырлы есік» атты *композициялық құрылысы жағынан* күрделі пьесада автордың түрлі театральды бағыттарды қолданғанын айтып кету керек.

Қазіргі заман сценалық өнерде белсенді фрагменттік әрекеттер композициялық эффект арқылы жүзеге асады. Бұл сол секілді эстрадалық-публицистикалы бастау алатын театральды-драмалық шығармалардың көрермен мен актерлердің қатынасын көрсетеді.

Х. Ғурайбаның «Сиқырлы есік» пьесасынан публицистикалық, эстрадалық театрға өлеңдер, авторлық түсініктемелер, салиқалы ойлар, актерлардың бірден көрерменмен қатынаса алатын нышандар анық сезіледі. Өйткені бүкіл пьесаның өн бойында автор мәтінді түрлі түсініктемелермен қамтамасыз етіп отырады:

1. *Кейіпкердің сырт пішінін егжей-тегжейлі сипаттау (ишарат, ымдау, әдет мен дағдысы).*

Мысалы, екінші картинаға жасаған ескертпеде /2 картина/ автор Ләйләнің тек сыртқы келбетіне ғана емес, сол секілді негізгі кейіпкердің мінезін де бірқатар сипаттап айтады:

Ләйлә 30 жастағы бойжеткен, бет-әлпетін ұялмастан әбден бояған, қозғалысы тұрпайы, көрермендерге арсыз көзін қысып та қояды, аузындағы сағызын шәйнап қана қоймай, одан үлкен шар үрлейді, содан кейін өзінің әдетінше астыңғы ернін жалап қояды [1, 64].

Режиссер кейпі де алдыңғысына ұқсас /2 картина/ (Режиссер үйкеленген қара киім киген, шаштарын әдейі ұйпалағандай, темекісін де бір түрлі қызық тартады. Ал сөйлегенде астыңғы ернін тістейтін секілді. Дауыс ырғағында өркөкіректігі мен сотқарлығы байқалады. Ол көбіне айтқан сөйлемдерін таң қалғандай етіп жеткізеді) [1, 65].

2. *Пьеса сюжетінің дамуына автордың түсіндірмесі*

Бұл жерде режиссер мен топ автордың қарым-қатынасы бірден өзгергенін байқауға болады. Біраз ертеректе топтағылар өздерін бірқалыпты, тыныш ұстауға тырысқанмен, бұл кезге олардың еттері үйренісе, өздерін бос, әдеттегідей сезіне бастаған, 2 картина [1, 52].

Автордың қаламынан ештеңе мүлт кетпеген, спектакльде дауыс және жарық өңдеу партитурасы, сол секілді сахнадағы әртістердің орындары да керемет бір дәлдікпен көрсетілген.

А) Есік ашылып, шиқылдаған даусы мен оның денесін естуге мүмкіндік туды, осы сәтте есіктегі құлыптың сырт еткен даусы, қамшының сылып өткеніне ұқсады. Осы кезде дауыстар біртіндеп бубеннің қатты даусына ұласады. Жарық та үйлесім тапқан, 1 картина [1, 53].

Б) Рупорға үрлейді... Осы мезетте әйел адамның тақылдаған аяқ киімі даусы естіледі, алайда ол алыстап, тіпті жоғалады. Үнсіздік және күту, 1 кар. 46 бет.

В) Бәрі еденге жата кетеді, Ләйлә мен режиссер қозғалар емес. Қайс камерады ары-бері жүрісте, Мабрук көрермендер арасында сіңіп кетеді.. Мүгедек өзінің коляскасында, қозғалыссыз / 2 картина/ [1, 54].

Г) Сахнаның алдыңғы бөлігіне жарық беріледі, барлығы мүсінге ұқсас, қозғалыссыз, жарық өшеді, 1 картина 44 бет

Д) /Режиссер даусы біртіндеп басыла түскен, тіпті сыбырлайтын секілді, ал топтағылар әрекеті автоматты түрде /3 карт./ [1, 104].

3. Айта кететін тағы бі жайт, автордың пьесасында абсурд театрының кейбір әдістерін, қолданады.

1) Параллельді іс-әреттің шартты әдеби әдісі, яғни «пьесадағы пьеса», «театрдағы театр». Бұл жерде драматургтің «пьесадағы пьеса» әдісін әлдебір өзгешілікпен қолданатыны қызығушылық тудырады. Параллельді іс-әрекеттен алшақтап пьеса қойылымы үшін түрмеге келген

режиссердің шығармашылық мақсаты көрінбейді, ол пьесаға дайындықты түсініксіз бір ойынға айналдырып, түрмедегі тұтқындардан өшін алғысы келетіндей небір қылықтар көрсетеді.

2) Х. Гурайба өзінің бұл пьесасында абсурд театрының негізгі тақырыптар аясын, яғни адамның жалғыздығын тереңірек ашады. Оған Мабрук пен мүгедек образдары дәлел болады. Мабрук интуитивті, иррациональды танымның символы ретінде көрінген. Оның алда-соқта айтып қоятын сөздері, алғашында түсініксіз әрі мағынасыз секілді болғанмен, негізінде терең философиялы ой тастайтын мағыналы болып келеді (Мабрук: Бәрі жоғалды, адамдар көрінуден қалды, бәрі айналыста).

Х. Гурайбаның бұл пьесасындағы түрменің символын адамдық қоғамның толық көрінісі іспеттес, мұндағы жеке адамның тек физикалық жағынан емес, рухани жағынан да тұтқынға айналуыда. «Сикырлы есік» пьесасындағы кейіпкерлер психологиялық жағынан терең қалыптасқан, әр қайсысы индивидуальды, әркімнің өзіндік ішкі дүниесі мен жан-күйзелістері де жақсы көрінген.

Ләйлә образы. Ләйлә 30 жастағы бойжеткен, бет-әлпетін ұялмастан әбден бояған, қозғалысы тұрпайы /вульгарно/, көрермендерге арсыз көзін қысып та қояды, аузындағы сағызын шайнап қана қоймай, одан үлкен шар үрлейді, содан кейін өзінің әдетінше астыңғы ернін жалап қояды.

Ләйлә аш-Шауши – режиссердің көмекшісі, әртіс, пьесадағы жалғыз әйел образы. Әрине, кішкене ертеректе әйел адамның әртіс болуы араб қоғамында құпталмаса, қазір де кәсіби түрдегі сахнадағы әйел нәзік жандардың эмансипация жолындағы алғашқы қадамдары.

Бұл образды жағымды не жағымсыз деп айту қиын. Жоғарыда айтылған әйел адамға, әсіресе мұсылман әйеліне жат қылық – тұрпайылық. Оны эталонға айналдырмайды.

Алғашында ол тұтқындардың Муленекс сыйлаған кезін еске алсақ, тәкаппар көрінген /2 карт./ [1, 68].

Бір жағынан аздап бостандық сүйгіш қасиеті, батылдығы, басқа біреулерге деген жанашырлығы, ұқыптылығы мен айтқандығы орындайтыны тағы да бар.

Бұл қасиеттерді пьеса арқауында біраз жерлерден байқауға болады, мысалы, Ләйлә мен қайстың алғашқы диалогынан кейін-ақ қыздың жігітке деген есі ауы, сол жерден бастап бір минут өзінің ғашығын ұмытпайды. Ол үшін, тіпті, бастығымен де ренжіседі т.с.с.

Қанша тұтқындар ол туралы балағат сөздер мен қызартатын сөздерді естісе де өзінің мақсатын нық білетін кәсіби жұмыскер.

Ләйләның басқаларға деген жанашырлығын, режиссердің мүгедекті ұрмақшы болғандағы сәтінде тоқтату /Тоқтат, бұл күнә ғой, өзіңнен төмен жігерсіз адамға қол жұмсауға болмайды дейді/ айтуының өзі, адамгершілік қасиетінің бірі саналады.

Қайс образы. «Сикырлы есік» атты пьесасындағы Қайс бейнесі көп мәнді. Қайс Мұхаммед Халед – әйгілі жазушы, ол түрмеден түрмеге өзінің Ләйләсін табу мақсатында ауысады. Авторлық сипаттауда Қайс бейнесі - табиғатынан жуас, қарапайым, ақылды, бекзат мінез делінген. Оның бұл мінезін пьесаның өн бойынан байқауға әбден болады. Өзінің айрықша жағдайына қарамастан, басқа тұтқындардан жоғары ұстап, бөлектенбейді.

Бұл кейіпкер түрмеде 1 қойылымның ортасында кенет пайда болғанымен, оның мақсаты айдан анық – өзінің Ләйләсін табу. Түрмеге түскен бойда, театрлы сахнадағы дайындықта іздегенін тапқандай болады, ол «Мен оны іздегенмін», «Мен оны іздеудемін», «Мен оны сүйемін», «Мен, шынымен, ғашықпын» ...деген сөздер ілегі бірінен соң бірі ағылыа берді.

Оның мінезіндегі бірбеткейлігі мен бостандыққа деген талпынысын полицейлер ысқырығын естігенде, әдетте, барлық тұтқындар жатуы керек болса, пьесадағы Қайс, Мабрук және мүгедек жатпады [1, 61].

Қайс пьесада тұтқындарға өздеріңнеің адам екендеріңді ешқашан ұмытпай, өмірге деген құлшыныстарыңды жоғалтпаңдар, пассив және инертті болмаңдар, ойын-сауық және төбелес секілді керексіз затпен айналыспауға шақырады.

Оның намысына тиген режиссер мен Ләйләні /2 карт./, Қайс сіздерге адамның адами қасиетіне қол сұғуға ешкім құқық берген жоқ, егер оны сіздер түсінбесеңіздер, сіздер де ондай түсініктің болмағаны деп қатты тіпті зілді айтады [1, 84].

Ал пьесада жоғарыда айтылды, режиссер мүгедекті қамшымен ұрғанын көріп, көмектесе алмайды, өйткені бөлек камерады еді. Соған қарап бұл жаратқанда «жығылғанға жұдырық» деген осы деп налады.

Қайстың бейнесі - пьесадағы ең ұтымды, жалпыға түсінікті тілмен айтсақ, жағымды кейіпкер. Ол, автордың пайымдауындағы заманауи иордандық. Автордың сөзімен Қайс иордандықтарды ұйқыдан тұруға, бой көтеруге, бостандыққа шақырады.

Басшы образы. Басшы - түрмедегі тамақты үлестірудегі жауапты, түрмедегі тәртіп сақшыларының өз адамы. Ол – сирек кездесетін, білікті және барлық адамда бола бермейтін өтірікші қасиеті мол, жылпос адам. Бұл кейіпкердің мінезінде дөрекілік, ақымақтық, жалқаулық, қаттылықпен қатар ұйымадастырушы сипаты да мол.

Автор бұл кейіпкердің кейіпімен орта шенеуніктерге садақ отын атқысы келгендей, түрмедегі ең төменгі, яғни тұтқындарға сөзі жүргенмен, ол толығымен түрме сақшылары мен бастығына ешбір жоқсыз бағынады.. Пьесада бұл кейіпкердің міне-құлықтары, әсіресе режиссер мер диалогында жақсы көрсетілген. Режиссер не айтса да, қалай айтса да соныкі дұрыс, мысалы:

Режиссер /қамшымен тартып жібереді/ - Тыңда ! /ол тыңа қалады/

- Бері кел! /келеді/
- Тізерле! /тізеге отырады/
- Жақсы! /қамшымен тартып жібереді /
- Басшы – Жараймын ба?

Режиссер: Жап аузыңды!

Басшы – Жарайды, жарайды

Режиссер: Есек секілді айқайла /ол есек болып айқайлайды/[1, 63].

Мүгедек образы. Автордың сипаттауында, мүгедек семіз адам, коляскада отыра бергіндіктен, қозғалыссыз адам бірте-бірте тіпті ештеңеге керек те болмай қалады. Оның өзіне түрлі-түсті моншақтардың күнделікті іс тауып алған, өзін де алдайды әрі жұмыссыз отырмайды. Оның мінезіне автор мыналарды қосқан: жалқаулық, менмендік, арсыздық, білімділік және түсінігінің барлығы. Өз уақытының көп бөлігін біреулерді мысқылдап, ана-мына еске сала тиісіп, тұтқындарды бірін-біріне айдап салуымен алады. Дегенмен, олары зілсіз болғандықтан ба, тұтқындар оған қол ұшын береді, тамағын алып келеді, колясуасын итеріп керек жеріне жеткізеді.

Мүгедек бейнесінен біз пессимист адамның образын көреміз, өзіне-өзі сенбейтін, жалғыз және аянышты-мүсәпір. Бұл айтқанымызды пьесадағы 1 қойылымның соңындағы оның монологымен дәлелдей аламыз /1 карт 63 бет/, бұл уақытта тұтқындар оны Абу Му шир деп атағылары келмекші болады.

Мүгедек: Мен, мен боспын, ішім де сондай. Махаббат та, ауруды да, ештеңеге зауқым жоқ /тұтқындарға қарап/.

Мен ештеңе және ешкім емеспін, мендегіні оята көрмендер, Сендер мені Абу Му шир дегілерің келеді, ал мен, жәй ғана жоғарыға қарап, осы жердің қажылық ететін орын екенін ғана айттым.

Немесе режиссермен диалогы да осыны дәлелдейді.

Режиссер: Мен сенің есіміңді естіген жоқпын.. Сен де Лэйләне сүйесің бе?

Мүгедек: Мен ешкімді сүймеймін, ешкімді жеккөрмеймін де, мен нейтральдымын.

Мабрук образы. Х. Ғурайба Мабрук образын егжейлі-тегжейлі берген. Бұл кейіпкер қайырымды, аңғал, есі ауысқан, жалқау құлық-сұмдығы жоқ, ақымақ, көп жұмыс істей алғанмен, жұмыс істемеу сылтауы тапқысы келетін адамды сомдайды. Өзі өте арық, арқасы иіңкі, іші жоқ болса да, көрінеді, тар иықтары алдыға қарай жылжығанға ұқсайды, ал арқа жағынан қарасаң күйі аянышты, қолдары ұзын, өзіне ауырлық ететін секілді, оның екі езуі екі құлағында жүреді, сондықтан оны тіпті қадірлі адамдар қатарына санап қалуға болады. Ал көзінде ақымақтықтан басқа ешнәрсе көрінбейді, шаршағандықтың нышаны сезіледі.

Мабрук - көп қырлы кейіпкер. Автордың ойы бойынша, ол табиғатынан жалғыз өмір сүретін адамдарды сомдайды. Мабрук иррациональды танымның символы іспеттес. Ол тек өткенді ғана білмейді, болашағыңды да айтып бере алатын қасиетке ие. Тіпті диуана дерсің оны.

Өз пьесасында автор әлеуметтік жалған наным-сенім туралы, ескі дәстүрлер, халықтың ешқандай әрекетсіз жауыздық пен зәбірлік көруі жайлы айтады. Мұндағы іс-әрекет қазіргі замандағы Иорданияда өтеді, мұндағы қоғамды алаңдатқан мәселе төңірегінде өрбиді. Автор өзінің кейіпкерлерінің терең де детальды түрде мінездерін ашуға тырысқан.

Қорытындылай келсек, Иордан театрының дамуына өзіндік үлес қосқан режиссер әрі қоюшы Х.Ғурайба батыс мәдениетінің озық үлгілерін қабылдауға шақырғанмен, ұлттық мәдениетті жоғалтпауға үндеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ғурайба Х. Салас масрахийат урдунийа (араб тілінде). - Каир, 1988
2. ар-Ра'и А. Дирасат фир-риуая әл-мысрийа, 2 басылым (араб тілінде), -Каир, 1984
3. Қабдолов З. Сөз өнері. -Алматы, 1982
4. Катыхшева Д. Принципы анализа драматических произведений в театральном коллективе. – Москва, 1967
5. Уколова Л.Е. Драма как литературный род. - Днепропетровск, 1990
6. Путинцева Т.А. Тысячаи один год арабского театра. М., 1977
7. Краткая литературная энциклопедия. Том-3, М., 1986

МРНТИ: 13.11.28

Көптілеуова Д.Т.¹ Ахметбекова А.К.²

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

¹ филология ғылымдарының кандидаты, доцент

² филология ғылымдарының кандидаты, доцент

МАҚАМАДАН НОВЕЛЛАҒА ДЕЙІН

Аңдатпа

Мақама қызықты әңгіме жанрының араб әдебиетінде пайда болу уақытын нақты көрсету қиынырақ болса да, XII ғ. соңына қарай оның әйгілі болғаны анық. Ортағасырлық *адаб* әдебиеті туралы жазылған мақалалар мен зерттеулер негізінде новелланың түп негізінің пайда болу тарихына шолу жүргізсек, араб әдебиетіндегі новеллада қандай да *бір ғана* бастау болмағанын түсінеміз, мұнда жанрдың полигенезис теориясы анағұрлым ықтимал. Бұл жанр төңірегінде әртүрлі дәстүрлер бірлесіп, тұтасты. Солардың қатарына араб дәстүріндегі «әл-мақама», «әл-лейла», «әл-мусамара», «әл-хадис әл-кисасий», «әл-хикайя», «ат-турфа», «малиха», «әл-хабар» сияқты әңгімелеудің түрлері жатқызамыз.

Тірек сөздер: мақама, адаб новелласы, баяндаушы формалар, дәстүрлі көзқарас, ұлттық факторлар.

Көптілеуова Д.Т.¹ Ахметбекова А.К.²

ҚазНУ имени аль-Фараби,

¹ кандидат филологических наук, доцент

² кандидат филологических наук, доцент

ОТ МАКАМЫ ДО НОВЕЛЛЫ

Аннотация

Трудно определить точную дату возникновения жанра макамы захватывающей истории в арабской литературе, очевидно, что он был знаменит уже к концу XII в. При рассмотрении истории средневековой адабной литературы, понимаем, что у новеллы в арабской литературе не было, и не могло быть какого-то одного истока, теория полигенеза жанра представляется наиболее вероятной. В жанре сошлись разнородные традиции, такие как аль-мақама, аль-лейла, аль-мусамара, аль-хадис аль-кисасий, аль-хикайя, ат-турфа, малиха, аль-хабар.

Ключевые слова: мақама, адабная новелла, традиционный подход, национальные факторы.

Коптілеуова Д.¹, Ахметбекова А.²

of Al-Farabi Kazakh National University

¹ Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

² Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

FROM MAKAMA TO NOVEL

Abstract

It is difficult to determine the exact date for the emergence of the genre of the poppy genre of fascinating history in Arabic literature, it is obvious that he was already famous by the end of the XII century. When considering the history of medieval adab literature, we understand that there was no novel in Arabic literature, and there could not have been a single source, the theory of the genesis of the genre seems the most likely. Diverse traditions have come together in the genre, such as al-maqam, al-leil, al-musamar, al-hadis al-qisasy, al-hikayya, at-turfa, malikha, al-habar.

Keywords: makama, adabnaya story, traditional approach, national factors.

Новелла әлем әдебиеті үшін алдыңғы шепте жүрген, тақырыптық тұрғыда болсын, идеялық, композициялық тұрғыда мобильділігімен және ұлттық, халықтық сипатымен суреткер тарапынан да, оқырман тарапынан да ерекше сұранысқа ие жанр ретінде кең тарағаны анық.

Новелла жанрының мобильділігі оның шағын көлемімен ғана емес, автордың өмір құбылыстарына, тарихи не жергілікті ұлттық оқиғаларға шапшаң баға беру, оқиға-жағдаяттарға қоғамдық, азаматтық қатынасын білдіру мүмкіндігімен байланысты. Сондықтан да әлеуметтік-тұрмыс пен тарихта, қоғамдық философияда новелланың орны өзгеше.

Соңғы уақытта араб және басқа елдерде араб әдебиетінде дәстүрдің қалыптасу мәселесінің кейбір аспектілерін қозғайтын еңбектер пайда болуда. 60-жылдардың соңында Шукри Мұхаммед Айтиадтың «Мысырдағы шағын әңгіме жанрлардың өзіндік ерекшеліктерін зерттеу» атты еңбегі новелла жанрындағы батыстық және ұлттық факторлардың байланысын көрсеткен алғашқы жұмыстардың бірі болып табылады. Мысырлық ғалым новелла жанрының өзіндік ерекшелігі ретінде оның шексіз формалар қалыптастырушы тұрғысында қарастырады. Өзінің зерттеуінде ол новелланың дамуын араб мұрасы шығармашылық дәстүрінің дамуы емес, ол араб авторларының батыстан тек новелла идеясын алуы деп түсіндірді.

Баяндаушы формаларды түсіндіруде бірқатар ғылыми жұмыстарда المقامة (мақам), الخبر (хабар), الطرفة (қызықты оқиға), النادرة (анекдот) және де басқа терминдер кездеседі. Ерекше объект ретінде ертегілік бастамасы дәстүрмен байланысты, өзіндік ерекше қалпы бар, қазіргі араб жазушылары қолданатын «әл-хабар» жанры болып табылады. Кейбір араб және кеңес зерттеушілері классикалық араб прозасы қорына X ғасыр әдебиетшісі ат-Танухидің «Қайғыдан кейінгі бақыт» (الفرج بعد الشدة) және «Бірлескен әңгімелер мен естелік хабарларды» қосады (نشاور المحاضرة وخبر المذاكرة). «Қайғыдан кейінгі бақыттың» жанрлық ерекшеліктерін араб сыншысы Мұхаммед Хасан Абдалла тарихқа негізделгендіктен «әл-хабар» деп атайды.

Біздің ойымызша, «әл-хабарды» батыстық новелланың қалпы тұрғысында емес, мұндағы новеллалық элементтер: мағына, пайымдама, кейіпкерлердің ерекшеліктері және т.б тұрғысынан қарастыруымыз қажет. Нақ осыны кеңес шығыстанушысы И.М.Фильштинский «Бірлескен әңгімелер мен естелік хабарларды» саралағанда оның нағыз ролі мен шынайы оқиғаларға негізделуінде, тарихи фактілер мен әдеби мағынаға құрылғандықтан ұсынған болатын [1].

Кейбір танымал араб әдебиетшілері: мысырлық Таха Хусейн, судандық ат-Тайиб Салех, тунистік әл-Мас'ади мен әл-Башир Хрейиф классикалық мұра бірлескен арнайы компонент ретінде пайдаланылады деп санайды. Қазіргі заманға сай зерттеулер бойынша (Абд әл-Фаттах Килито) ежелгі араб әңгімелерінің заманауи проза дәстүрлеріне көшу жолдары баяндау болып табылады деп көрсетуде.

Араб классикалық поэзиясы мен оның поэтикалық дәстүрін, риторикалық проза мұрасын сіңірген жаңа, синкреттік «мақам» жанрының тууы араб ортағасырлық әдебиетінің дамуындағы маңызды қадам болды. Поэтикалық тіл көркемдегіш құралдарды пайдалануды керемет мінсіздікке дейін жеткізген мақам авторлары әлем әдебиеті тарихында өзіндік ерекшеліктері бар жанрды қалыптастырды.

Араб ортағасырлық әдебиетінің поэтикалық және прозалық жанрлары ортағасырлық еуропалық әдебиетпен ұқсастығы болғанымен, «мақам» мен «ләйали» жанрлары таза арабтық

болып табылады және сыртқы сюжеттің ұқсастығы негізінде шартты түрде ғана еуропалық айлакерлік новеллаларымен байланыстырылуы мүмкін.

«Мақаманың» тақырыбы мен олардың сюжеттік құрылымы тіл көркемдеуіш тұрғысында екінші рөл атқарып, ауыз әдебиетінің көрінісі ретінде негізделген. Бұл метафора, метонимияның, эпитеттің, тенеудің, перифраздардың, фигуралардың және каламбурлардың шексіз ағынын түсінуге қабілетті, әдебиетті жоғары деңгейде қабылдай алатын білімді ортаға арналған өнер болды.

Ежелгі кезеңде «мақама» сөзі тайпалық лагерьдің орнын, сондай-ақ тайпалық отырыстарда айтылған әңгімелері немесе тұрақтарда баяндалған қызықты оқиғаларды білдірсе, Ислам дінінің таралуының алғашқы кезеңдерінде «мақама» сөзі халифаның қатысуымен өтетін әдептілік сипатындағы әңгімелерге қатысты болып, уағыз, ақыл-кеңес, кішіпейілділік, ізгілік сияқты адамгершілік қасиеттерді паш ететін әңгімелердің атауына айнала бастады [2, 4].

X ғасырдан бері «мақама» сөзі кең мағынада түрлі тақырыптағы ойдан шығарылған кейіпкердің аузына салынған автордың ымыралы, астарлы сөздерін білдіре бастады, кейін мағынасы тарыла келе, ел кезіп, өзінің шешендігімен күн көрген кейіпкердің түрлі жағдаяттарда айтылған рифмалық проза және классикалық араб тіліндегі өлең жолдарымен сөйлеген сөздің атауы болып қалыптасады.

IX-XII ғ. араб-мұсылман империясындағы ірі-ірі қалалар әр түрлі кезбелер мен қайыршыларға, аярлар мен ұрыларға толған болатын. Бұған себеп орталық биліктің құлдырауы, ауылдардың тоналуы, провинциялық әмірлердің ішінара қырқысуы, бедәуилердің жойқын шабуылдары болды. Сол кезде аласапыран заманның әсерінен мал-жандарынан, жерінен айрылған кедей-кепшіктің жағдайлары қиындай түсіп, көбісі қолдарын созып қайыр сұраған жағдаят түгелдей бір үрдіске айналды. Олардың ішіндегі тіс қаққандары арнайы ұйымдар құрып, мінез-құлық, өзара қатынас ережелерін реттейтін «құрмет кодексіне» бағына отырып біріккен болатын. Оларды «Бану Сасан», яғни «Сасан патша әулетінің балалары» деп атады [2, 6]. Бұл атаудың пайда болуы Әл-Хариридтің Сасандық мақамасымен байланысты. Бұл мақамада тақ құқығынан айырылған және өз әкесі тарапынан қуылған ханзада Сасан қайыршылар мен кезбелерді жинап, айлакерлер армиясын құрып, қайыршылықпен айналысқан делінеді. Осыдан кейін «бану Сасан» атымен барлық қайыршылар атала бастады.

Араб мұсылман өркениетінің дамуы негізінде көркейіп, тарихта ерекше орындары бар қалалардың бой көтеруімен қатар, қала араларында кезбелікпен күн көрген кедейлер мен қайыр сұрауға машықтанған неше түрлі аяр-айлакерлер жайындағы әңгімелердің, олардың өмірімен байланысты туған шығармалардың ерекше қарқынмен дамуы араб әдебиетінде жаңа жанрдың орын алуына жол берді.

Мақама жанры қалыптасуынан бастап эпистолярлық прозаның әсерінде болды. Жанрдың негізін қалаушы, Хамаданнан шыққан ғалым-тілші әл-Хамазани (969-1008), керемет әдеби талантына орай «Замана ғажайыбы» - «Бади әл-Заман» лақабына ие болған. Білімді парсы отбасынан шыққан ол ежелгі және қазіргі заманғы поэзияны білетін ұлы стилист ретінде танымал болды. Иран мен Ирақтың көптеген қалаларында өмір сүрген оны жергілікті билеушілер құшақ жая қарсы алған делінеді. Ол ғылыми трактаттар мен өлеңдер жазды, бірақ оған шынайы даңқты үйлесімді рифмалық прозада жазған әңгімелері, яғни мақамалар алып келді.

Өзінің мақамаларын әл-Хамазани 922 жылдан кейін Нишапурде құрастырып, жаздырған. Ұзын саны 400 жуық деп келтіріледі, өкінішке орай 52-сі ғана бізге жеткен. Әл-Хамазани мақамаларының 21-і оқиғалар туындаған жермен аталады (Басралық, Бағдаттық, Балхалық және т.б.), әдетте әрбір мақаманың сюжеті негізінде бір ғана қызықты эпизод болады. Мақамалардың арасында ешқандай сюжеттік байланыс жоқ, олардың әрқайсысын міндетті түрде әрбір жаңа новеллада басты кейіпкер біріктіреді.

Әңгімелер сауда-саттықпен айналысқан халифаттың түкпір-түкпіріне тағдыр айдаған саудагер және саяхатшы Иса бин Хишам атынан жүргізіледі, ол мақаманың басты кейіпкері Абу-л-Фатхпен кездеседі. Екі кейіпкер де ислам әлемін шарлап, үнемі қозғалыста, сапар шегіп, жер-жерлерді аралау үстінде болады. Әңгімеші жолдарында бірде шөл даладағы арыстанды (Арыстан мақамасы) кездестірсе, енді бірде қарақшыларға тоналады. Әл-Хамазани мақамасының басты кейіпкері - ақылды, шапшаң әрі өткір тілді қайыршы Әбу әл-Фатх әл-Искандари өзінің

шешендігінің арқасында әңгіме айтып, адамдарды үйіріп әкететін дарынымен беделді болса, сонымен қатар ол алаяқтық шеберлігімен де елді тәнті еткенін байқаймыз.

Мақам жанры, нақтырақ айтсақ, қызықты әңгіме жанрының араб әдебиетінде пайда болу уақытын нақты көрсету қиынырақ. Алайда XII ғ. соңында оның әйгілі болғанына күмән жоқ. Ортағасырлық адаб (الأدب) әдебиеті туралы, адаб антологияларының пайда болуы жайлы жазылған мақалалар мен зерттеулер негізінде новелланың түп негізінің пайда болу тарихына шолу жүргізейік.

Қысқа сюжеттік әңгіме тұрақты көркемдік белгісі жоқ, жанр жағынан анықталмаса да, тарихнамалық әдебиеттен өзгеше болды. Жазушылар фольклорлық әңгімені қорғаштап, оның көркемдік бүтіндігін сақтауға тырысты.

Ортағасырлық араб әдебиетіндегі новеллада қандай да бір ғана бастау болмағаны анық, мұнда жанрдың полигенезис теориясы анағұрлым ықтимал. Бұл жанр төңірегінде әртүрлі дәстүрлер бірлесіп, тұтасты. Солардың қатарына араб дәстүріндегі «әл-лейла» (الليلة), «әл-мусамара» (المسامرة), «әл-хадис әл-қисасий» (الحديث القصصي), «әл-хикайиа» (الحكاية الشعبية), «ат-турфа» (الطرفة), «әл-малиха» (المالحة), «әл-мақам» (المقامة), «әл-хабар» (الخبر) сияқты әңгімелеудің түрлері жатады [3, 11].

Осындай қарапайым, қызықты әңгімелер әдебиетте еш қиындықсыз өмір сүре бастайды. Жоғарыда айтқанымыздай, оқырманға күнделікті өмірге жақын, әлемдегі заттардың шынайы орны сияқты қызықты сюжеттік материал керек болды. Осы ретте Ибн әл-Джаузидің (510-597/1116) «Айралы адамдар кітабы» (أخبار الحمقى والمغفلين) новеллалар жинағы пайда болды. Өте білімді Әли Ибн әл-Джаузи араб кітап жазбасы тарихында белгілі із қалдырды. Әл-Джаузидің бұл кітабы әйгілі сегіз антологиясының бірі - фольклорлық әңгімелер мен анекдоттардың жинағы. Бұл жинаққа кірген әңгімелер, новелла ретінде қарастырылады.

Адаб әдебиетіндегі антологияларда іс басқаша болды. Егер бірінші кезеңде (IX-XII ғ.) ол тарихнамалық сипатты сақтаса (көбіне тарихи аңыздарға сүйенді), келесі кезеңдегі (XII-XIV ғ.) дамуында ол ресми тарихнамадан біртіндеп алыстады. Әйгілі әдебиетшілер Ибн Хиджжи, әл-Абшихи, ас-Суйути және басқалар халық ауыз қазынасының шығармаларын қолданып, олардан «қызықты» көркем материалдар жинады. Адаб антологияларын құрастырушылар өздерінің жинақтарына өлеңдер мен эсселерді де қоса енгізген. Өйткені ортағасырлық авторлар оқырманды таңқалдыру мақсатын ұстанған [4, 18-19].

Ортағасырлық араб новелласының дамуына үлкен рөл атқарған сюжеттік фольклорлық шығармалар. Бұл фольклорлық сюжеттік шығармалар - антологияларға кірген аңыздар, әңгімелер, анекдоттар, өсиет-әңгімелер XII-XIII ғ. әдеби новелланың пайда болған базасы іспеттес.

Анекдот пен халықтық новелла фольклордан әдебиетке қарсылық идеясын әкелді: онда халықтың тарапынан бүкіл болымсыз, дұрыс емес нәрселер сыналады. Демократиялық ойдың дамуына байланысты әдебиетте танымал да, батыр да емес, орташа бұқараға көңіл бөлінеді.

XIII ғасырда адаб новелласы өзінің басты белгілерімен қалыптасып үлгерді, алайда оның құрылу процесін толығымен бітті деуге болмайды [5, 94].

Араб тілінде новелла ұғымының бірнеше анықтамасы ұсынылып жүр. Негізінен мына анықтамаға сүйенеміз: «Новелла – шағын көлемді прозалық шығарма. Әңгімеден қиялға негізделген оқиға, әдеттен тыс сюжет пен композиция құрылымы арқылы ерекшеленеді. Онда егжей-тегжейлі баяндау кездеспейді. Новеллада оқиға желісі жинақы өріліп, шұғыл өзгереді, ойламаған жерден аяқталады».

Оларға батыс әдеби теориясының немесе новелла жанрының анықтамасы ретінде Батыстан келген аудармалар жатады. Новелла туралы анықтаманың кеңірек түсіндірмесі Рашад Рушдидің (رشاد رشدي) «Шағын әңгіме жанры» (فن القصة القصيرة) 1959) кітабында берілген. Мұнда араб және шетелдік зерттеушілердің «хабарлама» (әл-қасс) туралы түсініктері қарастырылады. «Әл-қасс» (القص) сөзі «із бойынша жүру», «біреудің артынан жүру» дегенді білдіреді. Әл-қасс мәтіннің танымалдылығына емес мазмұндылығына қарай берілуі деп айтылады, яғни «әл-хикая» (الحكاية) жанрына жатады [3, 17].

Новелланың негізгі белгілеріне байланысты анықтамалар еуропалық әдебиетшілердің О.Уоррен, В. Пропп, Ф.О'Коннор, И.Д. Крачковский, А.Е. Крымский, И.М. Фильштинский және де басқаларының еңбектерінде кездеседі. Араб новелласының қалыптасуы қарастырылған Фарук Хуршид (1928-2005), Зихни Махмұд, Ихсан Аббастың (1920-2003) еңбектері ерекше атауға болады.

Өткен ғасырдың 70-жылдарының басында араб зерттеушілері мен сыншылары араб новелласы батыс новелласынан бір саты төмен тұрады деген түсінікті ұстанған. Бұл түсінікті кей жағдайларда кейбір шығыстанушылар да ұстанған болатын, өйткені новелланың араб мәдениетінде әлі дамымаған және жанр ретінде кең таралмағандығын қарастыратын сыни-шығармашылық ойлар да кездеседі. Ал 90-жылдардың әдебиеттануында араб дәстүрлерінің әлем әдеби үрдісіндегі өзіндік орны мен байланысын алға тартады. Оған дәлел ретінде жоғарыда сөз болған араб әдебиетіндегі «мақама» және «әл-ләйали» таза араби жанрларды қарастырады [6, 45-47].

Соның нәтижесінде қазіргі заман сыни зерттеулерінде араб новелласының даму эволюциясы оның бүкіл араб әдебиетінің дамуында пайда болған дәстүрлердің (التراث القصصي) нәтижесі тұжырымын алдыға тартатынын айту қажет. Ал шетелдік мәдениеттердің тікелей не жанама түрдегі әсерін қарастырғанда, оның басқа да мәдени мұралармен байланысын көрсете, араб новелласының жандануындағы маңыздылығын мойындайды.

Қазіргі заман араб новелласының дамуын 3 тарихи кезеңге бөледі [7, 23]: пайда болуы мен қалыптасуы (1870-1920), заманауи араб новелласы позициясының орнығуы (1920-1940), қалыптасуының соңғы кезеңі (1940 – қазіргі кезге дейін).

Осы үш кезеңнің ерекшеліктерін айтқанда, оларды ішінара айыру шарттары де шығады. Бірінші кезеңде новелла үгіттеу мен насихаттау құралы ретінде қолданылған. Өз кезегінде бұл новелланың жазу техникасының дамуына, оның формасына, идея эволюциясы мен проблематикасына тигізді. Новеллистиканың қалыптасуына біріншіден ғылыми-ағартушылық, дидактикалық ерекшеліктері бар публицистика мен классикалық араб әдеби дәстүріндегі «әл-ләйали», «мақама» секілді жанрлары әсер еткен. Бұл кездегі новелла дамуының негізгі белгісі - оның "ангажирленуі", яғни қоғамның прогресіне бағыттануы болып табылады.

Екінші кезеңде (өткен ғасырдың 50-ші ж. басы) новелланың мәртебесі көтеріліп, негізгі прозаикалық жанр ретінде стилі мен әңгімелеу әдісі, сонымен қатар жаңа мазмұндағы тың образдар мен символдар пайда болады.

Новелла жайында пікірталас көбінесе идеологиялық күрес тұрғысында жүрді. Дәстүрлі және модернистік көзқарастардың қақтығысуы нәтижесінде новелланың функциялары кеңейіп, ұлғая түсті.

Араб новеллистикасының тарихында ұлттық ерекшелік, яғни араб елдеріндегі панарабизм ұмтылысы бөлек әлем және осы ойға қарсы тұратын модернизм рухындағы жаңарту ерекшелігі ретінде қарастыратын ұзаққа созылған екіжақты күрес жүреді. Батыс елдеріне қатысты араб елдерінің позициясына немесе батыстың араб әдебиеті мен мәдениетінің даму әсеріне баға берген кезде араб елдері мен батыс елдері арасындағы саяси және экономикалық арақатынас секілді маңызды жайтты ескеру керек.

Бұл кезеңдегі (1920-1950) новеллистиканың бірнеше рет жаңару себептерін түсінуде, батысты қайталау емес, жалпы новеллистің батысты салыстыра отырып араб әдеби дәстүрінің байлығын түсіну факторы ескеріледі. Мысалы мысырлық әл-Мазини, Тауфиқ әл-Хаким, Йахия Хаққи, Нагиб Махфуз немесе сириялық Закария Тамер, Ханна Мина, Хайдар Хайдар, Абд ас-Салам әл-Удайли секілді жазушылардың шығармашылықтарын қарастыруға болады. Бұл жазушылардың шығармашылығындағы реалистік және романтикалық тенденцияларды ажыратқанда эстетикалық сананың жаңару процесіне әсер еткен әдеби және саяси-қоғамдық факторларды басып айтуға болады [8, 118].

Мәліметтерге сүйенсек барлық араб елдеріндегі новелла жанрының уақытпен сәйкес, қарқынды дамуы араб қоғамының және оның дәстүрлерінің дамуымен тығыз байланысты екенін көруге болады.

Новелла жанры қазіргі Мысырдағы әдебиеттің танымал түрі болып табылады. Оған себеп - әңгіменің тез әрі жылдам египет қоғамындағы өзекті мәселелеріне үн қосуы және оқырманға ой түйуге қабілетті болуы.

Қазіргі заманғы египет новелласы жаһандану дәуірінде түбегейлі өзгеріп отырған әдеби бағыттардың алуан түрлілігін көрсететін баяндаудың жаңа және көрнекі құралдарын үнемі іздеу үстінде.

Ол әлем әдебиетінде туындайтын барлық жаңа құбылыстарға тез арада әрекет жасап қана қоймай, баяндаушы формалардың жаңа түрлерімен байытылып отыр. Египет новеллистикасы ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басындағы авторлардың жеке шығармашылығының молдығы

катарәдеби бағыттардың алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Жазушылардың қайсыбірі өмірді шынайы күйінде бейнелесе, енді бірі шарттылықты қалайды [9, 123-134].

Қорыта келе, араб әдебиетіндегі «новелла» жанры тақыр жерде пайда болған жоқ. Оның генезисі ретінде «мақама», «қысса», «лайали», «турфа», «әл-хабар» сияқты жанрлар батыстық новелламен синтезге түсіп, египеттік новеллистиканың ерекшелігін белгіледі.

Дәстүрлі араб әдебиеті жанрларының ықпалынан қазіргі египеттік новеллистиканың ұлттық белгілері айқындала түсіп, жаңа формалардың орын алуы, жаңа баяндау үлгілерінің пайда болуы байқалады. Бұл новелла жанрының жаңа үлгілері мазмұн мен форма жағынан эксперименттерге жол бергені анықталды. Әсіресе баяндау және жазу әдістерінде тақырып ізденісі көрініс берген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Борисов В.М., Долинина А.А. Предисловие// Абу Мухаммад аль-Касим аль-Харири. Макамь. Арабские средневековые плутовские новеллы. - М., 1978
2. <https://www.alkutubcafe.com/book/p0M9DD.html>
3. Абу Хейф Абдалла Современная арабская новелла и запад (о становлении литературной традиции). Автореферат диссер. -М., 1991
4. Мухиддинова Д. З. Жанр «очень короткого рассказа» в современной арабской литературе// Социосфера № 3, 2015
5. Ат-Танухи. Занимательные истории, -М., 1985
6. Кирпиченко В. Н. Об арабских формах арабского романа и о пище духовной. – М.: Россия - Восток - Запад, 1999
7. Али-Заде Э.А. Египетская новелла. Зарождение и формирование жанра. -М., 1974.
8. Кирпиченко В.Н., Сафронов В.В. История египетской литературы 19-20 веков. -М., Т.1, 2002
9. Кирпиченко В.Н., Сафронов В.В. История египетской литературы 19-20 веков.- М., Т.2. 2003.

МРНТИ 16.01.45

Smagulova Aigerim¹, Tussupova Alma², Baitukayeva Altynay³

¹Candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

² Candidate of philological sciences, associate professor chair of «Diplomatic translations» faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

a.tussupova@mail.ru

*³ candidate of pedagogical sciences, professor of diplomatic translations chair, faculty of international relations, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: altynay.baitukayeva@mail.ru, tel.: +7 777 202 8464*

ENGLISH SMALL LITERARY-PUBLICIST GENRES

IN KAZAKH THEME

Abstract

This article is devoted and analyzed materials of artistic relations between Kazakh, English and American literature go through reflection Kazakh theme into genre literature travelling, ideas if enlightenment in the Kazakh, English and American literature of nineteen century and creation of Kazakh classics into English interpretation. Progressive representatives of foreign countries have a big interest in the Kazakh people, their life and culture for the long time. The XIX century is rich in materials of penetration of various information about the life of the Kazakhs into France, Germany and other countries. There is also England - country where knowledge and ideas about Kazakhstan and its

inhabitants penetrated. It should be noted that there were several main sources of information about the peoples of the vast region of Central Asia, Kazakhstan, and Western Siberia in the XIX century in England. The main source of information on the history of the ancient period and the Middle Ages was the manuscripts of Oriental authors in Chinese, Arabic, Persian and Turkic languages, many of which were translated for the first time in Europe into English.

Key words: Kazakh literary-publicist, genres, English interpretation, literature, languages, ethnographers, geographers, anthropologists

Смагулова Айгерім¹, Тусупова Алма², Байтукаева Алтынай³

¹филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті дипломатикалық аударма кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан e-mail:

smagulova.ai germ@kaznu.kz тел.: +7 7011674373

²филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті дипломатикалық аударма кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан e-mail: a.tussupova@mail.ru tel.: +7 7022136332

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті дипломатикалық аударма кафедрасының профессоры, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: altynay.baitukayeva@mail.ru, тел.: +7 7772028464

ҚАЗАҚ ШАҒЫН ЖАНЫРДА АҒЫЛШЫН ӘДЕБИ ПУБЛИЦИСТТІҢ БАС ТАҚЫРЫБЫ

Андатпа

Бұл мақалада қазақ-ағылшын және американдық әдебиеттерінің нақты деректері арқылы көркемдік байланыстар сұрыпталған. XIX ғасырдағы Қазақ, ағылшын, американдық әдебиеттеріндегі ағартушылық бағыт және әдеби жанрдағы қазақ тақырыбы, сонымен қатар, қазақ классиктері шығармаларының ағылшын тіліндегі қабылдануы бейнеленген.

XIX ғасырда қазақ өмірі құру туралы Франция, Германия және басқа да елдерде ағылшын тілінде өте көп ақпаратты берілді. Басты көздерінің қазақ халықтарының туралы ақпаратты Орта Азия облыстың, Қазақстан, Батыс сибірі туралы айта кеткен жөн. Ежелгі және ортағасырлық тарихы туралы қытай, араб, парсы және түркі тілдерінде басты көзі кезең болды, олардың көпшілігі Шығыс қолжазбалар алғаш рет ағылшын тіліне аударылған болатын. Қосымша ақпарат географтардың және зерттеушілерді жұмыстарынан ағылшын антропологтарды жұмыстарының көруге болады. Ғылыми әдебиетте Азия және әйгілі ғылыми жарияланымдар туралы қосымша географиялық және басқа да анықтамалықтарда энциклопедияларда ақпарат ұсынылды. Әдеби ағылшын сынға ең танымал ақпараттың бір көзі саяхаттағы есептер күнделіктер мен эссе көпшіліктің журналистік жанрдың мәртебесі болып келеді.

Key words: қазақ публицисті, әдеби жанры, ағылшын тілдері, әдебиет, тілдер, антропологтар, географтар және нәсіл зерттеушілер.

Смагулова Айгерім¹, Тусупова Алма², Байтукаева Алтынай³

¹кандидат филологических наук, и.о. доцента кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан, e-mail: smagulova.ai germ@kaznu.kz

²кандидат филологических наук, доцента кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан e-mail: a.tussupova@mail.ru

³кандидат филологических наук, и.о. профессор кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан e-mail: altynay.baitukayeva@mail.ru, тел.: +7 7772028464

КАЗАХСКАЯ ТЕМА В АНГЛИЙСКИХ МАЛЫХ ЖАНРАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ПУБЛИЦИСТА

Аннотация

В статье проанализированы материалы художественных взаимоотношений между казахской, английской и американской литературой, которые отражают казахскую тему в жанре путешествий по литературе, идеи просвещения в казахской, английской и американской литературе. В XIX веке о создании казахской классики в английской интерпретации было очень много информации о жизни казахов во Франции, Германии и других странах. Нужно отметить, что было несколько главных источников информации о народах обширной области Средней Азии, Казахстана и Западной Сибири. Главный источник информации об истории древнего периода и Средневековья были рукописи восточных авторов на китайском, арабском, персидском и тюркском языках, многие из которых были впервые переведены на английский язык. Другое средство информации было работами самих английских этнографов, географов и антропологов. В дополнение к научной литературе многочисленная информация о народах Азии была представлена в географических энциклопедиях и других справочниках и популярных научных публикациях. Наконец, самый популярный источник информации для широкой публики был отчеты о путешествиях, дневники и эссе, которые давно получили официальный статус журналистского жанра путешествия в английской литературной критике.

Key words: Казахский литературный публицист, жанры, английская интерпретация, литература, языки, этнографы, географы и антропология.

Introduction. Progressive representatives of foreign countries have a big interest in the Kazakh people, their life and culture for the long time. The XIX century is rich in materials of penetration of various information about the life of the Kazakhs into France, Germany and other countries. There is also England - country where knowledge and ideas about Kazakhstan and its inhabitants penetrated. It should be noted that there were several main sources of information about the peoples of the vast region of Central Asia, Kazakhstan, and Western Siberia in the XIX century in England. The main source of information on the history of the ancient period and the Middle Ages was the manuscripts of Oriental authors in Chinese, Arabic, Persian and Turkic languages, many of which were translated for the first time in Europe into English. Another means of information was the works of English Orient lists themselves, ethnographers, geographers, anthropologists. In addition to strictly scientific literature, numerous information about the peoples of Asia was presented in geographic encyclopedias and other reference books and popular science publications. Finally, the most popular source of information for the general public was travel records, diaries, and travel essays, which long ago received the official status of the artistic and journalistic genre of travel in English literary criticism. According to the encyclopedic definition, "Travel is a literary genre, based on the traveler's description (bystander) of reliable information about any, primarily unfamiliar to the reader or little-known countries, lands, nations in the form of notes, notes, diaries (journals), essays, memoirs" [1;441]. There are the works of travelers, who collected many and varied information about the spiritual material life of the peoples of the region, and acquainted them with the general public in Europe. Travelers who visited the Steppe Territory in the XVIII-XIX centuries brought home a wide variety of impressions about the life of a distant people, wrote travel essays and letters about it, etc. Travelers talk about this country with their inherent care for the details of everyday life, the customs of the people, with respect for him. Travel records open the rich world of folk art, customs and traditions that have been preserved from time immemorial.

Information - Experiment. The first information and facts about the ancient clans and tribes, their consolidation in the Great Steppe as the Kazakh people, the formation of its statehood as an institution of the khanate, traditions, religion, economic life, mutual relations with neighboring nations and states that became known to the West, make us look in the depths of ancient times and middle ages.

With the opening of the sea routes and the economic development of European countries, the need to explore new countries and to expand trade with them were grown. The horizons of distant countries looming tempted before the eyes of the Europeans, especially the British. The British were the first to equip several risky expeditions. English travelers of that time combined the qualities of dexterous traders and courageous intelligence officers of unknown countries. The first expedition of the British,

who sought to use the route from Russia to China through Central Asia, crashed in 1553. However, the English merchant Richard Chancellor, who led this expedition, reached Moscow and was accepted by the Russians. On the return of Chancellor to England, the Moscow Company was formed, which played a large role in the Anglo-Russian relations.

In 1558, the diplomat and merchant Anthony Jenkinson, authorized by this company, arrived in Moscow. With the assistance of trade relations with Central Asia, he went to Astrakhan, where, until the founding of Orenburg (1734), Russia's diplomatic and trade relations with Persia and Central Asia were concentrated. From Astrakhan Jenkinson followed the Caspian Sea to Mangyshlak, then got to Khiva and Bukhara. In 1562, he again traveled the same route to Persia. In search of a profitable market, other British travelers followed in a chain. This period was the beginning of the penetration of the British into the depths of Russia and Central Asia. The results of the journeys were summarized in the works "English Travelers in the Moscow State in the 16th Century". Jenkinson made maps of the Caspian Sea, indicated the caravan route from the Mangyshlak Peninsula to the Barsa-Kelmes lake and to the dried Aibugir Gulf of the Aral Sea.

On the road, laid in the XVI century by Jenkinson and later by English travelers, various expeditions were pulled. The expedition of Thomas Whitlam Atkinson visited the Kazakh steppe. In the journey and the works of Atkinson there are quite a few pages connected with the description of our region, its inhabitants, customs and their craving for beauty. T. Atkinson highly appreciated the Kazakhs ability to poetry. He so conveys the impression of the performance of Kazakh akyns of folk epic songs, considering them bards. "... and in the dim light of the gray moon, the akyn's excited imagination resurrected the dead generations who spoke about the deeds of the past time. When the painter glorified the genealogy before Chingis Khan or Tamerlane, the hazy paintings of dreams took on a certain form. The old sultan, all in the scars, rested on a rug in the middle of close bear-bears of a gigantic physique. The bayan-horde, the shepherd-poet, sat on his knees and played strange chords on the dombra. He glorified the happiness of a nomadic tribe, numbered his flocks, and praised the power of his sons, the beauty and beauty of women, the jewel of clothing, the freshness of mountain waters and the beauty of the steppes. Listeners listened to him silently, and no sound interrupted the new Homer. The singer glorified the winter raids, night trips, rage battles, the cries of fighters and the happy attack, which ended with the death of enemies. Old warriors awakened memories, their eyes glittered, their facial features revived as ballads developed, they could no longer hold, battle axes were in their hands, and in the middle of the nighttime silence warriors echoed and wolves echoed in the hope of profit from the corpses ... "[2;21-27]

In the 1720s, after the Russians, who energetically deepened into the wide Kazakh steppes, Western travelers, merchants and diplomats also became frequent visitors. Of these, English artist John Castl, who made a great contribution to the study of the history and ethnography of the Kazakhs of the Younger Zhuz as part of the Orenburg expedition of 1735-1737, should be particularly noted. His diary entries with rich illustrations saw the light in 1784 in Riga in German as an appendix to the collection "Materials of Russian history". In this diary, the artist collected the most valuable materials from the everyday life of the Kazakhs and provided them with drawings. It reflected the political situation in the Younger Zhuz, the reaction of social groups in the region, the applied arts of the Kazakhs, pictures of everyday life, economy, trade, material and spiritual ties with the peoples of Central Asia.

Results In the XIX century, the Kazakh enlighteners showed deep interest in England. Kazakh-Anglo-American literary connections in the last century are one of the important facets of the spiritual culture of our people.

From the middle - XIX century, perhaps, no country could compare with England in the number of books relating to the description of Central Asia and Kazakhstan. In 1865, John and Robert Mitchella translated the works of Ch.Ch. Valihanov, M. Venyukov and other Russian travelers and published them under the title "Russians in Central Asia" "Russian in The Central Asia", 1865. The preface to it was translated into Russian language and printed in the military newspaper "Russian invalid". John and Robert Mitchell wrote: "Among the travel reports in Central Asia presented here, Captain Valikhanov's reports on Dzungaria and East Turkestan featured prominently. Since Marco Polo and Jesuit Goes, not a single European, with the exception of A. Schlagintweit, is known to us did not penetrate these countries. Fear and suspicion of Europeans, as well as religious fanaticism of the population made this country completely inaccessible for modern research, and the sad fate of the enterprising traveler in Kashgar

serves an illustration of the danger that may occur when trying to get there. "

About Valihanov in this introduction to the book was written the next: "... he is an officer of the Russian service, and a well-educated person, the son of Kyrgyz (Kazakh) sultan and a native of the steppes. Therefore, he knows the languages and customs of the peoples Central Asia and it could not be suspected in connection with Russia. He managed to get to Kashgar with the Kokand caravan under the guise of a Margilan merchant. His description of Kashgar and the political position of East Turkestan are an important contribution to the information we have about this country. During this period, much was written by the British themselves: "Russians in 1870".

Herbert Barry, "The Heart of Asia by F.H.Srkayna and E.D.Ross," A Journey to the Kirghiz Steppe, to Khiva " Asia "printed in the second issue of" Atlantic Mounthly "for 1895 and others. In 1887, in Lucerne, Heinrich Moser organized a rich exhibition, which demonstrated various items brought from Central Asia and Kazakhstan.

In general, in the XIX century, a lot of information about Kazakhstan penetrated into England, and this was the way ties, historical conditionality and continuity of traditions were developed, which developed throughout the past century, continue to develop and strengthen in our time. If we talk briefly about certain phenomena, then in 1845 foreign readers became acquainted with the life and lifestyle of the Kazakhs according to the story "Bikey and Maulena" written by V.I.Dal, a famous scientist and literary critic, friend of A.S. Pushkin. In 1865, a large ethnographic collection of Bronislav Zalesky was published in London, which included a number of scientific studies of Valikhanov. The book of an outstanding Kazakh scholar Chokhan Valikhanov about traveling to Kashgaria in the English edition was read with interest in European scientific circles.

The Kirghiz poems (formerly called Kazakhs) and Steppe by the famous Polish poet of the 19th century are imbued with great sympathy and sympathy for the Kazakh people. Gustav Zelinsky. Revolutionary poet exiled first to Siberia, and then to Kazakhstan for participation in the liberation uprising of 1830 in Poland.

Oh, the distant sound of the Kazakh song is marvelous,
Melancholic, like the silence of the fields,
Shivering like a continuous flight arrow
Sad, like the sadness of their homeland!
Silent surroundings, a long song heed,
The singer's chest trembles, and the sounds all float.
And the sky seems to the steppes that the heavens sing.
And the souls sleeping under the mound of the grave,
Fathers and forefathers, and forefathers fathers,
Hearing this tune, from dear heart to my heart,
And repeating it, carry in all ends.
And the older the barrow, the weaker the echoes,
But the echo is weaker ... and now the sound is dear,
Wandering among the hills dims and grows numb
And he becomes a deep silence.
(Translation by Yu. V. Gauthie)

So he glorified the Kazakh land in his poem "Kyrgyz". In this small work one can feel a kind and even enthusiastic attitude towards the nomadic inhabitants of the Kazakh steppes.

The poem "Kirgiz" has stood twenty-one editions in European languages. Its translation into Russian was first carried out in 1857. Subsequently, the poem was translated into French, Italian, German and Czech. Truthfully, he told in his poems about the heavy share of the laboring Kazakh people, oppressed by tsar's power and local bays. The dedication of several poems to this family also confirms the author's great interest in the people and their culture.

One of the Polish friends of the Kazakh people was Adolf Yanushkevich, the author of the book Diaries and Letters from a Journey through the Kazakh Steppes, published twice in Polish. "I firmly believe," wrote A. Yanushkevich, "a time will come when today's nomad will take a worthy place among the peoples who are now looking down upon the higher castes of Indo-Europeans at the unfortunate guy". [3:20]

The Polish revolutionary Severin Gross spoke about the life and social structure of the Kazakhs in

his book "Common Law of the Kyrgyz" and the Polish revolutionary.

Many generations of our ancestors left traces on this land. Some of them were distinguished by such belligerence that even the formidable troops of Alexander the Great could not subdue, while others were famous for the advanced culture of their time, as evidenced by the words of Aristotle: "The ethnic groups that inhabit Asia are very intelligent and possess artistic taste."

In critical literature, it is not customary to divide the genre of travel notes and essays into "men's travel" and "women's", but if such a division existed, then a number of characteristic features of "travel", created on the basis of personal impressions by women, could be distinguished. As with all "female" prose, there is a large degree of lyricism, emotionality, and psychologies in the narration. The authors - women are more concerned with the problems of entertaining, liveliness of style, fiction techniques in the presentation. Along with the tendency to subject VNO-personal approach in their descriptions very valuable is that particular curiosity and subtle observation in relation to people and especially their way of life, which comes from a purely feminine curiosity, but brings useful work in the form of valuable information mainly ethnographic.

Finally, in the field of travel, women's testimony and testimonies about other nations are also valuable because they are usually free from political or ideological reasons. When traveling, women are not interested in industrial or military-strategic objects, not geological, botanical and zoological realities, not scientific problems, but alive, with their habits and beliefs, with their traditional way of life. The fact that they build their relations with these people not on the basis of everyday and universal norms of morality that their relations are primarily from the heart allows them to be more sincere and benevolent, more tolerant and open to other peoples and cultures. Following the popular routes, many European ladies visited Asia, including the Kazakh lands [5;33]. Lady Atkinson and Madame Omer de Gell, who also accompanied their spouses on their scientific expeditions, visited the territory of present-day Kazakhstan. There were also certain travelers, like de Uyfalvi-Bourdon, who were not afraid to embark on a long and little-known path. We only became aware of the names of those who, possessing the happy gift of the narrators, were able to artistically present their observations and memories in the form of travel diaries and essays that can be attributed to the "travel" genre so common in past centuries.

One of the major researchers in the history of Kazakhstan, A.I. Levshin, in his book quotes a well-known orientalist, Julius Heinrich Klaproth, that "at a time when the Kazakhs were known (approximately 618-907 years) under the name of the Kakas, their morals they were as wild as they are now. They already had letters and conducted significant trade with the Arabians, Bukharians and other Western peoples, especially with the Hazards, who lived in the Volga and the Don, were in private relations with the empires of Constantinople [6;238].

A. Levshin reports that "it is reliably known that Firdausi, who lived around 1020, that is, two centuries before the appearance of Mongol-Tatars in the West, in the history of Rustem mentions the people of the Kazakhs, the Kazakh khans." History suggests that in the X-XII centuries. Kazakhstan's trade relations with its neighbors developed. Through its territory transit trade with Persia, China and Central Asia was carried out.

The power of the Kazakh Khan was mentioned in the notes of Babur (XIII century), the founder of the famous empire of the Great Mongols in India, who gave his relative for the Kazakh Khan.

Getting into the development of the East, with ever deeper and sincere sympathy for the peoples of Central Asia, Leon Caen sought to instill this respect in his compatriots. In his essay "On the Turku-Mongolian Writers of the 16th Century", in which he writes: "Babur is a writer, a poet and at the same time a statesman and a great commander - gives us an idea of the degree of perfection that can be achieved by the literary and artistic abilities of a Turk ... I don't know if there is a book in any other language, as well thought out, just as simply written, as brightly marked by the author's individuality as the work of Babur? And his book is written in the purest Chagatai-Turkic language, not distorted Persian and Arabic borrowings"[7;21-27]. It is not by chance that Leon Caen, who read Oriental manuscripts in the original, wrote: "And they don't say that Babur was an exception. It is enough to read other Turkic writers of that time to make sure that they all followed the same aesthetic principle, which consists in clarity, brevity and simple syllable, striving first of all for the depth of thought, and then for the accuracy of its expression. It is enough for me to quote the "History of Persia" by Alisher Navoi, whose elegant and strict style could serve as a model for many Western historians " [8;646-647]

When studying the past of our people, the works of travelers to our lands are of certain value.

Among them are the works of an Arab traveler, Mohammed Ibn Battuta, who has seen many countries, including Turkestan, during 30 years of wandering. Ibn Battuta - a native of Morocco, the largest Arab traveler of the XVI century visited almost all countries where Islam was common. In Morocco, he published a series of books for children "Children's Historical Series", "Ibn Battuta's Travels".

Centuries after the Greeks, Europe became interested in the East. From the thirteenth century began the pilgrimage of Europeans to Central Asia. Until now, the palm was considered to belong to the envoy of Pope Plano Carpini (1246), an Italian born in Perugia, one of the founders of the Franciscan monastic order. As part of the mission, supplied by the Buddha Innocent IV, together with Benedict from Poland and Stephen from Belgium in 1425, he left Lyon for the Mongol khan. They were forced to travel through Khorezm, Semirechye and Tarbagatay to Central Mongolia, where they witnessed the enthronement of the great Mongol khan Guyuk. Why travel, written in Latin, is a book, which he called "Libellus historicus", which has come down to us in several editions. There were many handwritten copies; one of the best is Leiden manuscript, made at the very end of the thirteenth century or at the beginning of the XIV century. But at the end of the 19th century, a manuscript of earlier origin was found in the library of the University of Cambridge with more workable text. This manuscript was used by Beasley [9;47] Two manuscripts of Plano Karpini's essays are also available at the National Library of Paris, and another is stored in the British Museum. Plano Carpini's book has been translated into many languages. The French translation of it was first published in XVII in Pierre Bergeron's book *Voyages faits principalement en Asie dans les XII, XIII, XIV and siècles* (Paris, 1634, reprinted twice in 1723 and 1735).

The English translation was also published in the 16th century. Hackler in his collection of journeys "Principal Navigations" (1598) and Perkins (Purchas) in his famous "His Pilgrims" (1625). The best Russian translation from the Latin was given by A.I. Malein - a highly qualified Latinist who published it in 1911. Plano Karpini's journey never remained the possession of only one specialist, it was described in popular publications and articles, among which the translation of the book M. Sherwood "Former Ways to China" (M., 1931), and M. Adamovich's articles in the magazine "Our Country" (1940. N 10) [10; 305-375].

English scientist Roger Bacon, who met him in Paris, writes about meetings with Rubruk. Bacon by his own admission, "diligently looked through the book" by Rubruk. He used his travel data for a geographical overview and a description of the present position of Central Asia.

Rubruk was the only European who described the Karakorum in detail. His writing was published many times, but not all publications have reached us. One of them formed the basis for the earliest publication of Rubruk's travel description, carried out in 1600 by Hacklate. After a quarter of a century, another publication appeared, based on a more complete manuscript found in Cambridge. Rubruk's journey entered the collection of Perkis' travels, called "His Pilgrims." As mentioned above, the French translation of the journey was published by Bergeron in the 17th century. Since then Rubruk's work has been published several times in many European languages. One of the best publications is a book by V. Rockhill entitled "The journey of William of Rubruck to the Eastern parts" [11;195]. Rockhill supplemented the translation of Rubruk's work with numerous and detailed notes representing the great merit of his book. Also noteworthy is the already mentioned book by Beasley who studied all the most important manuscripts of Rubruk and early printed editions with interesting notes. One can mention the book of Herbst, in which a benign translation from Rubruk's Latin text into German is given.

Valuable information about Central Asia was compiled by the Italian Marco Polo. He traveled a long time in Asia, was the first discoverer of Central Asia for Europeans. Marco Polo 1254-1323 introduces us to the most unusual conditions of existence, his travels belong to the second half of the thirteenth century, he reaches the farthest East. In the book of Jule N. The book of Ser Marco Polz. London, 1921, Vol.1-2. For the first time in European literature, cities and localities of Eastern Turkestan - Kashgar, Yarkand were described: the manners and life of the inhabitants, the courtyard of the great Mongol Khan and the Chinese Emperor Kublai. In the X century Kashgar becomes the capital of the Karakhanid state. Within the framework of the Muslim culture, its Turkic medieval version is formed. Two famous monuments of language and literature of the early medieval Turks are connected by their appearance with Kashgar - "Kudatgu bilig" by Yusuf Balasagunsky, "Divan lugat at Turk" by Mahmud of Kashgar XIV. The description of western and southern parts of East Turkestan with Marco Polo for many centuries remained the only European document relating to this area.

L. Benefic talks about the predecessor Plano Carpini and Marco Polo - Dominican missionary brother Julian from Hungary, who visited our region twice (Benefy L,1937:11) In the recording of his

stories about the first trip made by Brother Richard, it is said that maybe in 1231-1232, one of the four Hungarian Dominicans Otto's brother visited, apparently somewhere in the Kirghiz steppes near the Volga. According to Otto, a new mission went to the East from Hungary, which included Julian. Around 1236 he was in the area of the rivers of the Urals and Emba. In 1237 brother Julian took a second journey. "He was the first European to write about the outskirts of Eastern Europe" - says L. Benefi.

Hungarian traveler Julian noted that the region where he was "rich in horses and weapons and people are very brave in wars [12; 189-201].

The first English sources of information "Anglorum navjgatio ad Moscovitas" about Russia of the XVI century. They began to quickly fill up with new data: soon in England there appeared printed diaries of trips to Muscovy, made by the British, and discourses on its life and state structure. Just as the subjects of the Anglo-Russian trade were introduced directly into the very life of the British, so much information entered the consciousness of the northern country — its people, nature, customs, and customs — in a wide stream. Only this variety of information sources can explain the abundance of information about the Muscovite state possessed by ordinary Englishmen at the end of the 16th century. They were heard and read about them in books, poems, oral stories, personal communication stories, not to mention special writings that occupied an important place in geographic literature. The number of Englishmen visiting the central cities of the Moscow State increased. Their stories, travel notes and diaries, memoirs with the attachment of diplomatic documents and reports "Muscou Company" published by Richard Hakluyt in a large one-volume collection of travels of the British to different countries of the world ("The Principal Navigations; Voyages, Traffiques and Discoveries of English Nation" 1589), ten years later (1598-1600) the second edition of this work appeared.

Reports of Chancellor, Jenkinson, St. Boro, Sukhtem and Spark, letters of Gautri, Gray, Alcock, Lane, Ucombe, Simkinson, Gargard and others: cities, among them Arkhangelsk (founded in 1585), Volga, Caspian Sea, Russian customs and lifestyle, wall dwellers, ways of trading, the characteristic of the Russian authorities - all this found its place in the materials published by Gakluyt, which the historiographer collected directly from eyewitnesses or from their closest friends. The stories of J. Gorsey, who lived for a long time in Russia and was close to Ivan the Terrible at one time, appeared in 1591. Fletcher's book "Of the Russian Commonwealth" was published in 1605 - description of the embassy Sir Thomas Smith ("Sir Thomas Smithe Voyage and Entertainment in Russia") [13;154]. All these documentary and geographic sources used in England are quite widely known. For example, the poet William Warner (William Warner, 1558-1609) praised the British voyages to Russia through the White Sea in the eleventh book of his epic poem "Albion England" (1602). This is a vast creation, in several thousand poems, telling the story of England from ancient times to the era of Elizabeth. A contemporary of his, Francis Mires, ranked Warner among the first-rate poets of the time and put him on a par with E. Spencer, calling him "English Homer" and with "deserving eternal glory" Chancellor and Jenkins on.

Two others follow then, eternal fame that wonne,
Our Chancellor, and with him, compare we Jenkinson,
For Russia both embargud...

(Martin M., Travers C. Asia Central)

The British in the Renaissance liked to travel and travel encouraged by treatises on education, saw ways of education, in the course were travel books from philosophical, pedagogical, commercial points of view. In one of these books, Jerome Terler (Gerome Turler) under the title "The Traveler" "The Traveler", 1575. Book 1. ch.IV.). we find comparisons of various peoples; this is one of the results of traveling along foreign lands. One of the most valuable sources for the British was considered the book "Northern and Eastern Tataria" (1692) - the result of many years of work by Nicholas Cornelisson Witzen, a Dutch scientist, lawyer and statesman. Witzen from the materials collected in Moscow, where he was a member of the Dutch embassy, made up his own capital work, which was reprinted several times.

The 18th century also accounts for several translations of historical works, various excerpts and extracts. But the most serious and valuable work in Europe on the history of the East belongs to the Frenchman Joseph de Guigne, an Orientalist, professor of the Syrian language at the College de Frances and keeper of antiquities in the Louvre. His book "Histore generate des Huns, des Turcs des Mongols et

des autjies Tartares occidentaux" was published in 1756-1757.

All this small information contained in the works of each of the travelers, about Central Asia and Kazakhstan, as if merged with the research of the XIX century, turned into a solid source, which her peoples needed. Studies belonged to representatives of many countries and are interesting in that they cover various issues.

Conclusion. When describing the family and social life, the author cites very original and still little-known details of the everyday life of the Kazakhs. In particular, he points out that among the Kazakhs there was a very peculiar taboo for married women: out of respect for the husband's relatives (men), they were not allowed to mention their real names in their presence. Therefore, they had to call them some special designation or use verbosity. In this regard, the author cites a curious example when a woman who wanted to say that a wolf stole a sheep and carried it to the reeds to the lake, and without naming the names of the men present, since the names in Russian meant Wolf (Kaskyrbai), reed (Kamysbay), a lake (Kolbay), a ram (Krysybay), she was forced to shout: "In the rustling behind the wet snarling gnaws one of our wool" [14; 152].

In the book of Skyler there is a very diverse description of the wedding customs of the Kazakhs, in particular, the rules for paying the kalym, giving a dowry, etc. The rich kalym, the author testifies, is usually 47 horses or 37 camels and a few horses. Mandatory affiliation as a dowry bride is a yurt. During the wedding, women usually sing about the chastity of the bride, and men - about the exploits of the groom.

The description by the author of the festival and the entertainment of the Kazakhs is of great interest. Skyler, in particular, was present at the one near Aulie-Ata and left a very interesting description of it. During the holidays, he writes, horse racing is held. In this regard, the author was pleased with the detailed description of the jump that took place a few years earlier near Orenburg. About 100 horses participated in the race. Riders - boys and girls of different ages - sat on a horse without saddles and stirrups. The distance of 20 miles the winner passed in half an hour. The Kazakh horses, according to Skyler, are hardy and show their good qualities precisely in long jumps. The author also observed camel races, in which three baktrins and one dromedary participated. Horse racing, he notes, is accompanied by wrestling, games, among which the author described the kokpar and kyz-kuu [15; 2]

References

1. T. Atkinson. Recollection of Tartar Steppes and their Inhabitants. London, 1863. p. 441.
2. Cahun L. Sur les écrivains Turco - mongols du XVIe siècle. Mémoires de la Société d'Ethnographie. T. XIII. 2000 p. 21-27
3. Cahun L. Sur les écrivains Turco-mongols... P. 24.
4. Янушкевич А. "Дневники и письма из путешествия по казахским степям", пер. с польского Ф. Стекловой, Ата-Ата, Казахстан, 1966, С. 20.
5. Левшин А. Описание киргиз-казахских, или киргиз-кайсацких орд и степей. СПб., 1832, С. 33.
6. Бартольд В. В. Сочинения. Т. У. М., 1968, С. 238.
7. Cahun L. Sur les écrivains Turco - mongols du XVIe siècle. Mémoires de la Société d'Ethnographie. T. XIII. p. 21-27
8. Beazley C. R. On a hitherto unexamined manuscript of John de Piano Capini. Geographical Journal. 1902. December, V. 20. № 6. P. 646, 647.
9. D'Abzac. Relation des Mongols ou Tartares par le frère Jean du Plan de Carpini. Paris. 1839 (Recueil de Voyages et de Mémoires publié par la Société de Géographie. Y. II. libr. 2). Beazley C. R. The text and versions of John de Piano Carpini and Wil Ham de Rubruquis. London. 1903.
10. Bacon Roger. Opus Majus. Oxford: Edited by J. H. Bridges 1900. Y I, C. 305-375 (Pars quarta Geographia).
11. Herbst H. Der Bericht des Franziskaners Wilhelm von Rubruk über seine Reise in das innere Asien in den Jahren. 1253-1255. Leipzig. 1925. Зарубежных читателей к замечательным путешествиям далекого прошлого.
12. Jerome Horsey. Notes about Muscovy. СПб., 1909. J. Gorsey, see: Ya. S. Lurye, Letters from Jerome Gorsay. - Uch. zap. LGU 73, 1940, p. 189-201,

13. "Ruffmann, K.N. Das Russlandbild in England Sharespears. (Gott.), 1952. S. 154.
14. Rawlinson H. England and Russia in the East. A series of paper on the Political and Geographical condition of Central Asia. London, 1875.P.152, note. In this sense, pozhachuy, only the work of Moser in Western historiography of the second half of the XIX century. can be compared with the book of E.Skiler. See: MoserH. Op.cit.
15. S. Asfendiyarov. The past of Kazakhstan in sources and matteraty. Almaty, Moscow, 1936, Coll. 2.

МРНТИ: 14.35.09

Қонқанова А.А. ¹Ахметбекова А.К. ²
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

¹БМ021000 – шетел филологиясы мамандығының 2 курс магистранты

² Ғылыми жетекші., ф.ғ.қ., аға оқытушы.

МЫСЫРЛЫҚ ЖАЗУШЫ ИБРАХИМ АБД ӘЛ-МАЖИД ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Берілген мақалада мысырлық жазушы Ибрахим Абд әл-Мажидтің шығармашылығы сөз болады. Мақалада Ибрахим Абд әл-Мажидтің негізгі романдары мен новеллалары жан-жақты зерттеледі. Ибрахим Абд әл-Мажидтің Египет әдебиетінің дамуына қосқан үлесі сөз етіліп, оның жалпы еңбектеріне шолу жасалынады. Автордың "لا أحد ينام في الإسكندرية" (Александрияда ешкім ұйықтамайды), "طيور العنبر" (Сарай құстары) және "الإسكندرية في غيمة" (Бұлтты Александрия) романдары мен "فضاءات" (Кеңістіктер) жинағындағы "الجدار" (Қабырға), "الطيف" (Елес), "الطريق و النهر" (Жол және өзен) әңгімелері қарастырылады.

Кілт сөздер: Ибрахим Абд әл-Мажид шығармашылығы, роман, новелла, революция, рәміз.

Қонқанова А.А. ¹Ахметбекова А.К. ²
ҚазНУ имени аль-Фараби

¹ Магистрант 2 курса специальности БМ021000 – иностранная филология

² Научный руководитель, старший преподаватель, к.ф.н.

ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЕГИПЕТСКОГО ПИСАТЕЛЯ ИБРАХИМА АБД АЛЬ-МАЖИДА

Аннотация

Данная статья рассматривает произведения Египетского писателя Ибрахима Абд аль-Мажид. В статье рассматриваются основные романы и новеллы Ибрахима Абд аль-Мажид, вклад Ибрахима Абд аль-Мажид в развитие египетской литературы, обзор его общей работы. Рассматриваются романы "لا أحد ينام في الإسكندرية" (Никто не спит в Александрии), "طيور العنبر" (Дворец птиц), "الإسكندرية في غيمة" (Облачная Александрия) и рассказы автора "الجدار" (Стена), "الطيف" (Призрак), "الطريق و النهر" (Дорога и река) из его сборника рассказов "فضاءات" (Пространства).

Ключевые слова: произведения Ибрахима Абд аль-Мажид, роман, новелла, революция, символ.

Konkanova A.K. ¹, Ahmetbekova A.K. ²

Al-Farabi Kazakh National University

¹ Master Degree 2 course of speciality БМ021000 - Foreign philology

² Scientific advisor: Candidate of Philology, Senior Lecturer

WORKS OF THE EGYPT WRITER IBRAHIM ABD AL-MAJID

Abstract

This article deals with the works of the Egyptian writer Ibrahim Abd al-Majid. The article examines the major novels and short stories of Ibrahim Abd al-Majid. Ibrahim Abd al-Majid's contribution to the development of Egyptian literature, his general works are overviewed. The author's "لا أحد ينام في الإسكندرية" (No one sleeps in Alexandria), "طيور العنبر" (Castle of birds), "الإسكندرية في غيمة" (Cloudy Alexandria) novels and stories like "الجدار" (The wall), "الطيف" (Ghost), and "الطريق و النهر" (Road and river) from his storybook "فضاءات" (Space).

Keywords: works of Ibrahim Abd al-Majid, novel, short story, revolution, symbol.

Белгілі мысырлық публицист жазушы Ибрахим Абд әл-Мажид 1946 жылы Александрия қаласында дүниеге келген. 1973 жылы Александрия университетін философия бакалавры бойынша тәмамдап, Каир қаласындағы Мәдениет министрлігіне қызметке тағайындалады.

Жазушы ЕАР Мәдениет саласында көптеген мемлекеттік лауазымдарды атқара жүріп, Жазушылар қауымдастығының кеңесшісі қызметіне ауысқан сәттен бастап араб әдебиеті пен публицистикасына біртіндеп қалам тарта бастайды. Оның шығармалары негізінен роман және новелла жанрларын қамтиды.

Ибрахим Абд әл-Мажид шығармашылығындағы белді романдарының қатарына «Қашықтықтар» (1982), «Аңшы және бұлбұл» (1984), "ليلة العشق و الدم" «Махаббат пен қан түні» (1982), «Басқа қала» (1991), "بيت الياسين" «Жасмин үйі» (1986), "لا أحد ينام في الإسكندرية" «Александрияда ешкім ұйықтамайды» (1996), "سراي قۇستارى" «Сарай құстары» (2000), «Бикеш» және «Қуаныш шектері», "قناديل البحر" «Теңіз медузалары» (1992). Ол сондай-ақ бес әңгімелер топтамасын («Терезелерді жабатындар», "فضاءات" «Кеңістіктер» (1997), "سفن قديمة" «Ежелгі кемелер» (2001), «Ангин түні» және "الأشجار والطيور" «Ағаштар мен құстар»). «Басқа қала» романы ағылшын, француз және неміс тілдеріне, "لا أحد ينام في الإسكندرية" «Александрияда ешкім ұйықтамайды» романы ағылшын мен француз тілдеріне және "بيت الياسين" «Жасмин үйі» романы француз тіліне аударылды. [1]

Ғалымның шығармалары араб әлемінде кеңінен танымал. Оқырмандар жүрегіне жол тапқан жазушы өзінің көркем туындылары үшін бірқатар сыйлықтарға ие болды: 1996 жылы Каирдегі Америка университетінде «Басқа қала» (1991) романы үшін Нагиб Махфуз сыйлығын алса, «Александрияда ешкім ұйықтамайды» романы 1996 жылы Каирде ең үздік роман ретінде марапатқа ие болды.

Ибрахим Абд әл-Мажидтің романдары мен әңгімелерінің көбісі Екінші Дүниежүзілік соғыс айналасында өрбиді. Әсіресе, соғыстың салдары және оның Мысыр қоғамына тигізген ықпал-әсері назарға алынады. Сондай шығармаларының бірі – "ثلاثية الإسكندرية" (Александрия трилогиясы) атты үш томдық еңбегі. Аталған трилогия жазушының үш романынан: "لا أحد ينام في الإسكندرية" (Александрияда ешкім ұйықтамайды), "طيور العنبر" (Сарай құстары), "الإسكندرية في غيمة" (Бұлтты Александрия) тұрады.

Трилогияның бірінші томы "Александрияда ешкім ұйықтамайды" романы. Бұл романда мысырлық мұсылмандар мен христиан копттардың, солтүстік және оңтүстік тұрғындарының, ерлер мен әйелдерден тұратын қоғам болғанына қарамастан бір халық ретінде бейнеленген. Жазушы бұл романында Екінші Дүниежүзілік Соғыстан кейін алыс Еуропадан Египеттің ірі қалаларының бірі – Александрияға қоныс аударған халықтардың өмірін көркем бейнелейді.

Жазушы әңгімесінде негізінен Еуропағы II Дүниежүзілік соғыстың Александрия тұрғындарына тигізген әсерін, жаһандану мәселелерін қарастыра отырып Мысыр қоғамындағы өзгерістердің тенденцияларын анықтауға тырысады. Аралас таңғажайып достықтың тарихын сипаттай отырып, мысырлықтардың мызғымас бірлігін, Отаны бір екенін көрсетеді. Олар өздерінің діни сенім көзқарастарының алшақтығына қарамастан бір терінің пұшпағын илеумен өмір сүріп жатқанын жазады. Автор Александрия қаласының ерекшелігін, оның тарихы мен тұрғындарымен байланысын көрсетеді. Мұсылман мен христиан копты достығының негізінде дін мәселесіне қатты көңіл бөлінген.

1996 жылы Каир қаласында өткен кітаптар жәрмеңкесінде екінші дүниежүзілік соғыс кезеңіндегі қала тарихын сипаттайтын “Александрияда ешкім ұйықтамайды” романы ең үздік роман ретінде тандалса, “Сарай құстары” романында жазушы Суэц каналын ұлттандыру нәтижесіндегі пайда бола бастаған өзгерістер, 1956 жылы Египетке төнген үш жақты агрессивті күштердің және шет елдіктердің мыңдап шығуы және осы кенттен болған өзгерістерді египеттіктер, гректер, итальяндықтар, француздар, ағылшындар, еврейлер және басқа да халықтар бірлік пен татулыққа өмір сүрген “космополиттік” мемлекеттің толығымен өзгерістерге ұшырап, трансформациялануынан байқауға болады. Бұл пікірдің дәлелі ретінде Каир қаласының көшелері кенеттен өзгере бастағандығын жазады. “Кавафис”, “Пападоплу”, “Геродот”, көшелері “Амр ибн әл-Ас”, “Абу Убайда ибн әл-Джарра”, “Саад А” атауларына өзгертілді. Ал “Агамемнона”, “Ахилла”, “Раммулоса” және “Филоситов” көшелері “Халед Бин әл-Уалид”, “Мутанн Бин Харит әл-Шейбани”, “Муса Бин Насир” және “Тариқ ибн әл-Зияд” атауларына ауыстырылды. [2]

Ибрахим Абд әл-Мажид өзінің “Сарай құстары” еңбегінде Шығыстың ең ірі қалаларының бірінің қайтымсыз үлкен трансформацияға ұшырауын байқайды. Ол қала географиясы мен тарихы жайлы емес, сол жердің, мекеннің рухын ашады, Александрияның рухын, бостандық рухын, тұрақсыздық рухын ашып көрсетеді. [2]

Трилогияның бірінші кітабы “Александрияда ешкім ұйықтамайды” мен екінші кітабының “Сарай құстары” арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Біріншіден, бірінші кітапта Ұлы Отан соғысы мен нацистік Гитлер жайлы жазып, әлемдік жаңалықтар мен халықаралық оқиғалар туралы көрсетті. Кітапты оқығанда өзінді сол кезеңде өмір сүргендей сезінесің, сол оқиғалардың әсерінің астында қаласың. Ибрахим Абд әл-Мажид екінші романында темір жол құрылысы тұрғындарының кейіпкерлеріне көбірек көңіл бөлді. Роман арнаны ұлттандыру мен үш жақты соғыс жайлы бағытқа ауысса да, жазушы бірінші романдағыдай көңіл бөлмеді және бұл оқиғаларды тек 100 парақтан кейін аяқтады.

“Александрия” трилогиясының үшінші кітабы “Бұлтты Александрия” алғашқы рет 2012 жылы Каирде “Шурук” баспасында басылып шықты. 2014 жылы Араб әдебиетіне арналған “2014 жылдың әлемдік жүлделері” тізіміне кірді. Бұл халықаралық көркем әдебиет “Букр” сыйлығының араб тіліндегі нұсқасы. [7]

Бұл романда Мысыр жазушысы Ибрахим Абд әл-Мажид 1970 жылдары тарихта белгілі болған қаланың космополитизмі әлсіреп, жоғалып, орнына Александрияның зайырлы дәстүрлерін бұзатын «интеллектуалды қорғаушылық» деген ұғыммен алмастырылғандығын сөз етеді. [8]

Жазушы тек роман жазумен ғана емес, сонымен қатар новеллалар жазумен де ерекшеленеді. Оның “فضاءات” - «Кеңістіктер» деп аталатын әңгімелер жинағы бес топқа бөлінген.

Бірінші топқа 4 әңгіме: “كان يعرف أسماء البلاد” (Ел атауларын білетін), “كل يوم يتقابلان” (Күнде кездесетіндер), “الشجرة والعصافير” (Ағаш және бұлбұлдар), “الأسرار” (Сырлар).

Екінші топқа 3 әңгіме: “سماة زرقاء و بحر اللازورد” (Көгілдір аспан мен лазур түсті теңіз), “العجوز و الصبي فوق الجسر” (Көпір үстіндегі кемпір мен бала), “وؤي البحر” (Теңіз көрінісі).

Үшінші топқа 11 әңгіме: “الشخص الثالث” (Үшінші адам), “الجدار” (Қабырға), “الضربة القوية” (Қатты соққы), “القنفذ” (Кірпі шешен), “بيت وحيد” (Жалғыз үй), “الطريق و النهر” (Жол және өзен), “الطيف” (Елес), “تامارين على الأحلام” (Арман жаттығулары), “حامل كتاب السحر” (Сиқыр кітабының иесі), “جاری” (Ұятсыздар аңшысы), “صائد المجانين” (Кішкентай үй иесінің көмекшісі), “صاحب البيت الصغير” (Кішкентай балықтарды жинаған кішкентай қыз).

Төртінші топқа 4 әңгіме: “إغلاق النوافذ” (Терезелердің жабылуы), “الليل نام” (Түнгі ұйқы), “في” (Кешкі асқа жол), “الليل” (Түнде).

Бесінші топқа 6 әңгімесін: “سيدة النمل” (Құмырсқа ханым), “ظل” (Көлеңке), “خطابات العشاق التي” (Желмен кеткен ғашықтар әңгімесі), “الأشربة البيضاء” (Ақ желкендер), “الشجرة و الولد” (Бала және ағаш), “البننت الصغيرة التي كانت تجمع السمك الصغير” (Кішкентай балықтарды жинаған кішкентай қыз). [2, 587-746].

Солардың ішінде оның “الجدار” – «Қабырға» әңгімесі. Мұнда баланың алдында үнемі қабырға пайда болады.. «Ары қарай, күн батады және оның артынан шуақтарын шашып жаңа күн туады», - деп үмітпен жазып келе жатып: «ал бала өз үйін қайтадан іздейді, оның алдынан қайтадан қабырғалар пайда болады..» - деп жазып, оның әлі де тығырыққа тірелген күйінен

шықпағанына меңзейді. Одан кейін: «бала үйін тапты, бірақ ол үйдің кірерге не есігі, не терезелері жоқ» - деп жазады.

Әңгіме 1988 жылы жазылған. Оқиға сюжетіне тоқтайтын болсақ, әңгіменің басын жазушы баланың аяқ киімін сипаттаудан бастайды. Балаға қара түс ұнамайтынын, ол баланың қоңыр аяқ киімінің қап-қара болып кетуін сипаттау арқылы баланың көп уақыттан бері адасып жүргенін сипаттайды. Әңгіменің осы жерін автор былайша жазады: "كنت أمشي على أطراف قديمي، فرأيت حذائي البني " - «Жаяу жүріп келе жатып, қара аяқ киімім қап-қара болғанын көрдім, ал мен қара түсті мүлдем жақсы көрмеймін, ал қоңыр түсті болса кішкентай кезімнен жақсы көремін.» [2, 654]. Мүмкін ол аяқ киімін тазалап, қалпына келтіре алмаған болар. Біріншіден, бұл жолдар арқылы жазушы басты кейіпкердің өзіне ұнамайтын халде екенін және сол халден шыққысы келетіндігіне меңзейді. Екіншіден, «оған не себеп болды?», - деген ойға келеміз. Сол сұрақтың жауабы әңгімені оқу барысында өздігінен-өзі шыға келеді. Ол бала көшелердің арасымен адасып, үйін таба алмай, шарасыз күйде қалды.

Әңгімені жалғастыра отырып автор баланың қалаға кіріп, көшелердің қаңырап бос қалғанын, тірі жан жоқтығын жазады. Яғни: "ثم رأيت نفسي أدخل المدينة من باب واسع قديم، و أرى الشوارع خالية من "الحركة و الناس" - «Артынан үлкен ескі қақпа арқылы қалаға кірдім. Көшелердің қозғалыссыз, бос, тым-тырыс екенін көрдім.»- деп, автор қалаға кіргендегі, сол қаланың жағдайын сипаттап, көшелерінде тірі жан жоқтығын, қозғалыс жоқтығын сипаттайды.[2, 654]. "Көшелерде неге адамдар жоқ?" - деген сұраққа жауап бірнеше болуы мүмкін. Ол даладағы ауа-райының көшеге шығуға қолайсыздығы болуы мүмкін. Алайда, көшелердің бостығын біз елдегі бейбітшіліктің жоқтығымен байланыстырдық. Далаға шығу қауіпті болғандықтан, сонымен қатар жұрттың біраз бөлігі шығанақ елдеріне көшіп кеткендіктен адамдар аз деген тұжырымға келдік.

Автор өз әңгімесін ары қарай жалғастыра келіп, бір көшеге кіріп, ол көшеде кішкентай балалардың ойнап жүргенін, ал аналары болса балконнан мойындарын соза қарап тұруларын жазады. "قابلني شارع دخلت فيه، فرأيت نفسي ازداد طويلا، و تعلق هامتي سطوح العمارات، و يظهر أطفال من كل جهة يتعلقون " - «Алдымдағы көшеге кірдім, бойым өсіп кеткенін байқадым, ал басым ғимараттардың төбелеріне жетті, ілініп тұрған панталондардың шет жақтарынан балалар көрінеді және балкондардан мойындарын соза қарап тұрған әйелдер көрінеді».[2, 654].

Ол қайда барса да, қай көшеге кірсе де, алдынан үлкен темір қабырға пайда болатынын, күн шуағы көрінбей, үміті үзіліп көңілсіз қалған баланың жағдайын сипаттайды. Өзінің бұл әңгімесінде күннің шуағы да көрінбейді деп ауыспалы мағынада тіптен үміттің шуағы да жоғын айтады. Осылайша Ибрахим Абд әл-Мажид Египеттегі панасыз қалған адамдардың, әсіресе кішкентай жетім балалардың жағдайын сипаттайды. «Ол бала неге адасып қалды? Оның ата-анасы бар ма?» деген сұрақтар пайда болады.

Басты кейіпкердің тұрмыс жағдайы нашар екенін оның «ескі желбабынан» көре аламыз. Сонымен қатар ол бала жол таппай жүргенін жазылған. Әңгіме атауының өзі «Қабырға» қандай да бір тығырыққа теңеуді білдіреді. «Сөйтіп адасып жүрген балалар қаншама, олардың тағдырын кім шешпек?» - деген сияқты сұрақтарға жетелейді. Оқырманды ары қарай ойлауға шақырады, кейіпкердің тағдыры не болмақ. Сол кейіпкердің тағдырын шешу арқылы Мысыр халқының да тағдырын шешуге итермелегендей болады. Яғни, жазушы өз ойын тура мағынада жеткізбей, ауыспалы мағынада, барлық жетім балалардың жағдайын бір жетім баланың бейнесі арқылы сипаттайды. "الشمس كانت تمضي إلى المغرب في سرعة أكبر من سرعة مجيء الليل فكان هناك ضوء شفيف غريب القوام، و " - «Күн тез батып бара жатты, түннің ерекше бір жарығы болды және ақ түсті жарық бір ғажайып болып көрінді» - сол ғажайып жарықта бір үміт сезілгендей деп жазып, ары қарай: "لكني أيضا رحت أدعك عيني بكفي الصغيرتين، و أبكي، مدركا أني طفل حقيقي له صوت بكاء الليلي السابقة نفسها" - «Бірақ мен сол әр түн сайын жылайтын кішкентай бала мен екенімді түсініп, екі көзімді жұмып жылай бастадым» деп жазушы өзін сол тығырыққа тірелген, кішкентай жетім балаға теңейді. [2, 655].

Жалпы «Қабырға» сөзінің мағынасы қандай? Белгілер мен символдар энциклопедиясында «қабырға» сөзіне келесідей анықтама беріледі: «Стена – символ стойкости и постоянства, незыблемости и неприступности, защиты и опоры. Стена – самый надежный оплот... Но есть у стены и обратная сторона. Эта теневая сторона стены символизирует жесткое ограничение,

духовную неволю, непреодолимую преграду и разделение («стена отчуждения», «стена непонимания» и т.д.)» [6]. Берілген әңгімені оқи отыра біз «қабырға» сөзінің бұл жерде көбінесе екінші мағынаға ие екендігін көре аламыз. Өйткені кішкентай бала қайда барса да алдынан қабырға пайда болатынын жазып, оның тығырыққа тірелгендігін, қабырға оның алдында бөгет болып тұрғандығына меңзейді.

Жалпы кейіпкердің адасып жүруі жазушының тек бұл әңгімесінен ғана көрініс таппайды. Бірақ, сонымен қатар, оның "الطريق و النهر" – «Жол және өзен» атты әңгімесінен де көрінеді. 1991 жылы жазылған бұл әңгімесінде де басты кейіпкер адасып үйіне жол таппай келе жатады. Бірақ, ол кейіпкер орта жастағы, жанында кішкентай баласы бар, көлігіне мініп, «Купр ашри» («Ашри») көпірінен келе жатады. Жол таппай тұманда бір жас баланы көреді. Сол баладан жол сұрайын деп тоқтап, жол сұраған кезде, бала жолды өзі барып көрсетуге ұсынады. Сөйтіп ол басты кейіпкердің мәшінесінің артқы орынына отырады. Ал алдыңғы орында басты кейіпкердің әлі тілі шықпаған кішкентай баласы ұйықтап жатады. Оқиға ары қарай өрбиді. Олар жол жүріп келе жатты.. Басты кейіпкер жан-жағына қараса, ол сол баланы кездестірген тура сол көпір. Ол көпірдің оң жағына қараса – қара жер, сол жағына да қараса – қара жер. Қара жерден басқа еш нәрсе жоқ. Ніл өзені құрғап кеткен. Осылайша олар жолда келе жатқан кезде мәшіненің селкілдеуінен кішкентай баласы оянып кетеді. Оның баласына жан-жақтағы ағаштар қорқынышты жануарлар болып елестеп, бала шошынып, жылай бастайды. Басты кейіпкер баласын тыныштандыра алмай әлек болып жатқан кезде, артында отырған жас баланың мысқылдап күле бастағанын естиді. Жас баланың бұл қылығын түсінбеген кейіпкер артқы орынға алдында ілініп тұрған айна арқылы қараған кезде, сол жас баланың көзі сығырайып, беті жалпийып кетіп, оның түрі иттің тұмсығындай қорқынышты болып кеткенін көреді. "نظر في المرأة فوجد الشاب بضحك، و قد ضاقت عيناه بشكل غريب، و امتد وجهه" - «Ол айнаға қарады және жас баланың күліп отырғанын көрді, көздері бір түрлі болып сығырайып, беті жалпийып кетіп, иттің тұмсығындай болып кетті..» - деп, сол баланың қылығын сипаттайды. Одан кейін ол баласын тыныштандыруға тырысты, бірақ баласы тынышталмады. Мәшіненің тоқтатуға тырысты, бірақ мәшінесі тоқтамады. Ары қарай: "و قال في" - «Ол мәшінесінің артында отырған жас балаға тынышталуын сұрап өтінді, бірақ ащы және пышақ жүзіндей өткір күлкіден басқа еш нәрсе естімеді...» - деп таныс емес баланың бір түрлі, мысқыл күлкісін сипаттайды. Ол сол жас баланың бейнесі арқылы не айтқысы келді? Бір жас бала арқылы көп жастардың өзеруіне меңзеді. [2, 660].

Жазушы оқиғаның өрбіп жатқан жеріне, яғни «мекенге» көп көңіл бөледі. Оның "الطريق و النهر" «Жол және өзен» әңгімесінде «Купр ашри» көпіріне келген кезде, жан-жақтың барлығы тым-тырыс, жол сұрауға тірі жан жоқ деп сипаттайды жазушы. Тура сол тым-тырыс тыныштықты ол "الجدار" – «Қабырға» әңгімесінде де: «..ойнап жүрген кішкентай балалардан және балкондарда мойындарын соза қараған олардың аналарынан басқа ешкім жоқ және бүкіл қала тым-тырыс..» - деп сипаттауынан көре аламыз. "الطيف" – «Елес» әңгімесінде де: «..түн, көшеде тірі жан жоқ. Күзетшілер де ұйықтап қалған. Ал мен әдеттегідей кітаптан басымды алмай отырмын..» - деп жазады жазушы. "الشخص الثالث" – «Үшінші адам» әңгімелерінде де: «Өрт сөндіру орталығының алдында тып-тыныш. Бірде-бір адам жоқ.» - деп: «..аялдамаға келсем ешкім жоқ. Тым-тыныш және сол тыныштықта бір қорқынышты үрей бар, біреу келіп бас салатындай көрінеді..» - деп сипаттайды жазушы. Сонымен ол оқиғаның Каирде өрбіп жатқанын екі әңгімесінде көрсетеді. "الشخص الثالث" – «Үшінші адам» және "الطريق و النهر" – «Жол және өзен» әңгімелері. Бұл әңгімелерде Ніл өзенінің бойындағы «Купр ашри» көпірі және «Макс» көшесі келтірілген. Ол жерлерде де, жазушының басқа әңгімелеріндегідей тірі жан жоқ. Сол кезде адамдардың барлығы қайда? Ол тыныштық нені меңзейді? және т.б. сұрақтар пайда болады. Оқырманды ойлануға жетелейді.

Жазушының тағы бір жазған әңгімесі ол – "الطيف" – «Елес» әңгімесі. Бұл әңгіме 1986 жылы жазылған. Әңгіме әр түн сайын авторға келетін елес жайлы жазылған. «Әр уақыттағыдай, қазір түн» - деп бастайды әңгімесін жазушы. Яғни, ол әр түн сайын болатын оқиға жайлы жазуда. Әңгіме сюжеті бойынша басты кейіпкер – автор, әр түн сайын барлығы ұйықтап қалған кезде кітап жазады. Сөйтіп, ең басында төрт қабырғаның әрқайсысы өз орнында, бірақ түн ортасы батқан кезде, барлығы тынышталып, тіпті көшедегі күзетшілер ұйықтап қалған кезде, көшедегі шамдар қаттырақ жана бастайды, ал жазушы сол уақытта басын кітаптан көтермей отырады. Неге десеніз – себебі, ол қорқады. Неден қорқады сонда? Жазушының айтуынша, ол сол елестің өзінен емес,

басын көтеріп қараса, ол жоқ болып кетеді, сосын мүлдем келмей қояды деп қорқады. Оның айтуынша ол елес ұшып жүрген аппақ әйел бейнесінде келеді. Сонымен қатар, ол келмей тұрып әр қабырға өз орнында, мысалы, оның оң жағындағы қабырғада кітап сөрелері мен кітаптар тұратын. «Ол менің есімде жақсы сақталған. Өйткені оны реттеуге маған әйелім мен балам көмектескен болатын. Бірақ әр түн сайын мен сол қабырғаны сол жағымнан көремін» - деп жазады жазушы. "أراه يمر من أمامي، في العادة أكون منكفئاً على كتاب. أشعر به يمر أمامي في اللحظة نفسها، التي أرفع فيها رأسي عن الكتاب، الذي أقرأه، أو أراه. الذي أكتبه. و أراه. الحق به بعيني بعد أن يكون قد عبر الحجرة، و دخل في الجدار الذي على يساري." - «Ол менің алдымнан өтіп бара жатқанын көріп тұрмын. Әдетте, мен оқып кітаптан басымды алмаймын. [2, 663]. Сол уақытта ол менің алдымнан өтіп бара жатқанын сеземін. Сол сәтте мен оқып немесе жазып отырған кітабымнан басымды көтергенде оны көремін. Ол шынымен бөлменің ортасынан өтіп, менің сол жағымдағы қабырғаға кірді.» - деп, жазушы сол елестің келуін және әр түн сайын келетінін және ол сол елесті шын мәнінде де көргендігін жазады. Ол елес бөлмеден өткен сайын барлық заттар өз орындарына түседі. Ол елес аппақ, жерге тимей ұшып жүретін әйелдің елесі. "ولا أعرف هل ستصدقني أم لا، توقف وسط الحجرة، أطلق ضحكة و مضى تاركاً رنينها يتردد بين الجدران المغلقة." - «Маған сенесіз бе, әлде жоқ па білмедім, бірақ елес бөлменің ортасына келіп тоқтап қалды, содан кейін күліп, жабық екі қабырға ортасында жаңғырыған дауысын қалдырып кете берді».[2, 663]. Бұл әңгімеде Ибрахим Абд әл-Мажид «Елесті» басты кейіпкер ретінде келтірген. Ол сол елеспен бірге өзгеріс келетіндігін және сол елесті жазушы әр түн сайын үміттеніп күтетінін жазады. Ол келгенде көшедегі шамдардың барлығы аппақ болып, тіпті бөлменің шамдары да аппақ болып жанатынын жазу арқылы сол елес өзімен бірге бір жақсылық алып келетіндігіне сенеді. Яғни, «Елес» дегенді біз «революция» деп түсіндік. Себебі, "الثورة", "الطيف", екі сөз де әйел тегінде тұр. Екеуі де өзгеріс алып келеді. Өз орындарында тұрмаған заттарды реттейді. Әр нәрсені өз орнына қояды. Екінші мағынасын алып қарасақ, ол – жаңа билік. «Елесті» жаңа билікке теңейтін болсақ, ол да өзімен бірге жарық, жарқын болашақ алып келетіндей болады. Барлығын өзгертеді. Ол жазушының іштей бір сенімі мен үміті.

Жалпы Ибрахим Абд әл-Мажидтің қай әңгімесін алып қарасақ та белгісіздікті көре аламыз. Белгісіздік, тығырық, қараңғылық...әрқашан түн... «Таң атар ма екен» деген үміт оты бар. Ол халықтың рухани шаршағанын, түңілгенін, бір жаңалық күтетіндігін жазады. Халық адасып, әлі дұрыс жол таппай жүргендей сезіледі. Мұның барлығы сол кездегі биліктің тұрақсыз болғандығының айқын көрінісі бола алады. Халық іштей болашағына сенімді емес. Әр әңгімеде кездесетін тыныштықта бір қорқыныш пен үрей бар. Өзгеріс болса да, ол өзгеріс жақсылыққа апара ма, жоқ па деген ойға жетелейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. New paperback edition. April 2006. 416 pp.
2. إبراهيم عبد المجيد "الأعمال غير الكاملة"، مكتبة مدبولي، 1997. القاهرة.
3. وشيو تشينغ، المشرف الاستاذ الدكتور محمود السمرة، "إبراهيم عبد المجيد روائياً" الرسالة لمتطلبات درجة الدكتوراه في اللغة العربية و - 2001 - أيار الجامعة الأردنية. أيار 2001 - سامرا، докторлық диссертация, 231 бет. Иордания университеті, жоғары оқу орны факультеті, араб тілі және әдебиеті. 2001ж.
4. Editions "دار الشروق" published 2008 by "طيور العنبر". pages 490.
5. <https://www.goodreads.com/book/show/3765911>
6. [نسخة، الموقع الرسمي للجائزة العالمية للرواية العربية "القائمة الطويلة لجائزة \(بوكر\) لعام 2014"](#)
7. https://ar.wikipedia.org/wiki/غيمة_في_الاسكندرية
8. www.znaki.chebnet.com/s10.php?id=708

МРНТИ 16.01.45

¹ф.ғ.к., Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқытушысы
² Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

БЕРТОЛЬД БЛЕХТТЫҢ «ӘЙДІК ШЕШЕЙ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАЛАРЫ» ЖӘНЕ ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТЫҢ «АНА, ЖЕР - АНА» ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МОТИВТІК ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Б. Брехттың «Әйдік шешей және оның балалары» шығармасы мен Ш. Айтматовтың «Ана, Жер-ана» туындысында оқиғаны ана басынан кешіреді. Екі шығарманың да басты кейіпкерлері балаларынан айырылып, жалғыз қалады. Мақалада осы екі шығарманы салыстырып, шығармадағы ұқсастықтар мен ерекшеліктер анықталған. Соңынан екі шығармада да кездесетін, немесе тек біреуінде ғана кездесіп, сонысымен екіншісінен өзгешеленетін, мотивтік көрсеткіштердің кестесі сызылған. Ерекшеліктеріне қарағанда ұқсастықтары басымырақ екені айқындалды. «Әйдік шешей және оның балалары» пьесасы мен «Ана, Жер-ана» повесінің басты идеясы да, мазмұны да, соғыс кезеңінің суреттелуі де ұқсас.

Кілт сөздер: мотивтік көрсеткіштер, сюжеттік ұқсастықтар мен ерекшеліктер, шығарманың идеясы

Сахитжанова З,¹ Абдиева А.²

¹ к.ф.н. МКТУ им.Ясауи

² магистрант МКТУ им.Ясауи

МОТИВНЫЕ СХОДСТВА И ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Б.БРЕХТА «ӘЙДІК ШЕШЕЙ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАЛАРЫ» И «АНА, ЖЕР - АНА» Ш.АЙТМАТОВА

Аннотация

В произведениях Б.Брехта «Әйдік шешей және оның балалары» а такте в произведении Ш.Айтматова «Ана-Жер Ана» говорится о матерях. В обоих произведениях главные героини теряют детей и остаются одни. В статье сопоставляется сходство и различие этих произведений. Все это указано в мотивационной таблице, по которой можно определить, в произведениях больше сходства, чем различия.

В пьесе «Әйдік шешей және оның балалары» и повести «Ана-Жер Ана» основная тема и сами события в произведениях описываются во время войны.

Ключевые слова: мотивационные таблицы, сюжетные сходства и различия, идея произведения

Sakhitzhanova Z¹, Abdieva A²

¹candidate of Philology sciences MKTU them.Yassawi

²master-student MKTU them.Yassawi

MOTIVE ANALYSIS OF DIFFERENCES AND PECULARITIES OF BERTOLD BRECHT'S «MOTHER COURAGE AND HER CHILDREN» CHINGIZ AITMATOV'S «MOTHER EARTH»

Abstract

The works of B.Brecht's «Mother Courage and her children» and Ch.Aitmatov's «Mother Earth» describe fates of mothers. The main characters of these two works are deprived of their children and left alone. This article compares the works with each other by identifying similarities and differences. The table at the end of the article gives information about motive analysis peculiar to either works or only one of them and in this way differentiating one work from the other one. It is evident that both works have

more similarities compared to differences. The play «Mother Courage and her children» and the novel «Mother Earth» were written in war time.

Key words: Motive analysis, similarities and peculiarities of the plot, the idea of the work.

Бертольд Брехттың «Әйдік шешей және оның балалары» шығармасы мен Шыңғыс Айтматовтың «Ана, Жер-ана» шығармасында көптеген ұқсастықтар бар деп айтуға болады. Жалпы екі шығармада да соғыс кезеңі суреттеледі. Б. Брехт өзінің шығармасының негізіне Германиядағы отыз жылдық соғысты алған болса, Ш. Айтматов, шығармасында Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жағдай суреттеледі.

Соғысқа қашып кету мотиві Ш. Айтматовтың да Б. Брехттың да шығармаларында бар. Соғысқа қашып кеткен Әйдіктің үлкен баласы Эйлиф болса, Толғанайдың кіші ұлы Жайнақ болды. Бұл мотив Ш. Айтматовтың шығармасында былай берілген: *«Жайнағым өз еркімен, комсомолдың шақыруы бойынша майданға аттанбады ма. Оны біз Жайнақ жүріп кеткеннен кейін барып білдік. Станцияға арба айдаған ауылдасынан хат беріп жіберіпті. Алда соры қайнаған балам-ай, шыныңды айтып, қоштасып кетсең болмайтын ба еді, жылап-сықтасам да жолыңа кесе тұрмайтын едім зой. Алиман екеуімізге жазған хатыңда, қоштаспай кеткенімді кешіріңдер, сендер бірақ, білсін дедім, әскерге өз еркіммен тіленіп кеткенді лайық деп таптым деп жазыпты. Мен оның істегенін жақтырмай тыйым салады деді ме, тұқымың өскір, әлде айтуға батылы бармады ма, кім білісін.»* [1, 386 б.]. Ал Б. Брехттың шығармасында бұл мотивтік көрсеткіш төмендегідей өрбиді: *«Вербовщик (взял Эйлифа под руку и тянет его за собой в глубь сцены). Тебе дают десять гильденов чистоганом, и ты герой, ты сражаешься за короля, и бабы дерутся из-за тебя. И можешь дать мне по морде за то, что я тебя оскорбил. (Оба уходят.)»* [2, 451 б.]. Фельдфебель Эйлифке тылдағы өмірдің кереметтілігін айтып алдау арқылы оны соғысқа аттануға көндіреді.

Лақап ат қойылуы мотиві Б. Брехттың шығармасында бар болғанымен, Ш. Айтматовтың шығармасында бұндай мотив жоқ. Б. Брехттың шығармасының басында-ақ халық, Әйдіктің болат мінезділігіне орай, осындай лақап ат бергендігі жайлы айтылады [3, 445 б.].

Шындықты жасыру мотиві екі шығармада да бар. Бертольд Брехттың шығармасында Әйдік шешейдің ортаншы баласы Швейцаркас тұтқындалған соң оның сыбайласы ретінде тұтқындалудан қорқып, баласы екендігін мойындамай шындықты жасырады. Ал Ш. Айтматовтың повесінде Толғанай немересіне туған немересі еместігін айтуға батылы бармай шындықты жасырады.

Соғыстың басталуы мотиві тек Ш. Айтматовтың шығармасында ғана байқалады, ал Б. Брехттың шығармасының басталуында соғыс жүріп жатқан болады. Бұл мотив Ш. Айтматовтың шығармасында былай берілген: *«Қасым мен Алиманды көріп, қалтыраған қолымды соза, балама қарай ұмтылдым. Қасым ұстап қалды. Ес жиган соң ол: “Апа, соғыс басталыпты!” – деді жайымен. “Соғыс? Соғыс дейсің бе?” – деп бұл сөзді мен бұрын еш уақытта есітпегендей, оның мәнісіне түсінбегендей, тағы да қайталап сұрадым. “Иә, апа, соғыс басталды”, – деді Қасым. “Не үшін соғыс? Қандай соғыс?” –*

бұл суық хабардың артында неменелер жатқаны санама жетпегендей “соғыс, соғыс дейсің бе?” – деп сыбырлап сұрап, манадан бері жүрегімде құрсаулаған қорқыныштан демім тарылып, қысылғаннан жылап жібердім. Мені көріп, басқа әйелдер де еңіреп қоя берді.» [4, 362 б.].

Соғыстың аяқталуы мотиві Б. Брехттың да, Ш. Айтматовтың да шығармасында бар. Бұл мотив Ш. Айтматовтың шығармасында келесідей келтірілген: *«О, жеңіс-ай, күні-түні тіленіп-сұранып, күресіп алған жеңісіміз-ай! Ассалаумалейкүм, жеңіс! Кешір біздің ботадай боздап жылағанымызды, кешір Алиман сынды келінімді. Аман оралған Әшіралының көкірегіне басын қойып: “Қайда менің, Қасымым! Қайда?” – деп шыңғырғанын кешір. Жеңіс! Сен деп қанша шолпандарымыздан айырылды!»* [4, 415 б.] Ал Б. Брехттың пьесасында Швед патшасы қайтыс болып, соғыс аяқталғаны туралы хабар келеді. Әйдік шешей Толғанайға қарағанда соғыстың аяқталуына қуанбайды, керісінше тауарларының өтпей қалуынан қорқып, соғыс аяқталмауын тілейді.

Соғыстан пайда көру мотиві Тек Б. Брехттың шығармасында ғана бар. Әйдік шешей Керекті заттар мен азық-түлікке толы фургонымен соғыс жүріп жатқан аймақтарда сауда саттықпен айналысып пайда көреді. Соғыс болған жерде, үнемі, аштық та болады. Сол секілді

Шыңғыс Айтматовтың да, Бертольт Брехттың да шығармаларында аштық мотиві назарсыз қалмаған. Герман елінде соғыстың жалғасып келе жатқанына он алты жыл болып, елдің тең жартысы соғыстан мерт болғандығы туралы айтылады. Елге эпидемия тарайды, адамдар аштық кезеңін бастан кешіреді.

Жесір қалу мотиві екі шығармада кездеседі. Бір айырмашылығы, Әйдіктің күйеуі пьесада кейіпкер ретінде рөл берілмейді, тек болғандығы жайлы айтылып кетеді. Ал Толғанайдың күйеуі шығармада өзіндік бір орны бар кейіпкерлердің бірі болып табылады. Әйдіктің құрбысы Иветта да, Толғанайдың құрбы-көршісі Айша мен келіні Алиман да жесір қалады.

Сатқындық мотиві «Ана, Жер-ана» повесінде де, «Әйдік шешей және оның балалары» пьесасында да кездеседі. Ш. Айтматовтың шығармасында сатқын соғыстан қашып кеткен Жексенқұл атты ауыл тұрғыны болады. Жексенқұл соғысқа аттанып, қиындыққа шыдамай қашып кетеді. Ауылға баруға жүрексінген ол, басқа ауылдың да өзі сияқты қашқындарымен бірге ауылдың маңайындағы тауда жасырынып, өмір сүреді. Ал Брехттың шығармасында сатқын атағын Әйлиф алады. Соғыс кезеңінде атқарған қызметі соғыстан кейін сатқындық болып есептеледі. Сол себепті де жазаға тартылады [2, 495 б.].

Ұрлық жасау мотиві тек Шыңғыс Айтматовтың шығармасында ғана берілген. Онсыз да аштық кезеңін басынан кешіріп жүрген халық, егін егіске сақтап қойған бидайын Жексенқұл өзінің басқа да сатқын достарымен бірге ұрлап кетеді.

Балаларынан айрылу мотиві екі шығармада да кездеседі. Әйдік те, Толғанай да үш баласының үшеуінен де бірте-бірте айрылады. Әйдік үлкен баласы Әйлифтен соғыс аяқталған соң айып тағылып айрылады. Ортаншы ұлы Швейцаркас халық қазынасын қорғаймын деп мерт болады. Ал кіші қызы Катрин болса, көрші ауылды шабуылдан құтқарам деп өзін құрбан етеді. Ал Ш. Айтматовтың шығармасында Толғанайдың үш баласы да майданда қаза табады.

Өзін-өзі құрбандыққа шалу мотиві Ш. Айтматовтың да, Б. Брехттың да туындыларында кездеседі. Айтматов шығармасында өзін-өзі құрбан еткен Толғанайдың ортаншы ұлы Мәселбек болса, Брехттың шығармасында Әйдіктің кіші қызы Катрин болды. Мылқау Катрин бөтен ауылды шабуылшылардан құтқарам деп, дабыл қағып елді оятады. Ал шабуылшылар Катринді бұл ісі үшін атып тастайды [5, 78 б.].

Құрсақ көтеру мотиві тек Ш. Айтматовтың шығармасында ғана берілген. Б. Брехттың шығармасында бұл мотив жоқ. Толғанайдың келіні көрші ауылдың шопанымен қатынаста болады. Алайда оның өз отбасысы бар болып шығады. Сөйтіп Толғанайдың келіні Алиман алданып қалады.

Жалғыз қалу мотиві Б. Брехттың шығармасында кездеседі. Ал Ш. Айтматов болса басты кейіпкері Толғанайды жалғыз қалдырмайды. Ол немересі Жанболатпен қалады. Ш. Айтматовтың шығармасында соғыс толығымен аяқталғаны жөнінде жазылып, тіпті соғыстан кейінгі өмір туралы да сипат берген. Ал Бертольт Брехттың шығармасының соңында соғыс сол күйі жалғасып қала бермек.

Соғысқа аттану мотиві Ш. Айтматовтың шығармасында бейнеленген. Ал Брехттың шығармасында Әйлифтің соғысқа қашыпкеткені болмаса, жалпы айтқанда бұндай мотив жоқ. Айтматовтың повесінде Толғанайдың үлкен ұлы Қасым мен кіші баласы Майсалбек және күйеуі Сұбанқұл үшеуінің соғысқа аттанғаны жайлы жазылған, ал кіші ұлы Жайнақ болса соғысқа Әйлиф секілді қашып кетеді.

Алдану мотиві Ш. Айтматовтың да, Б. Брехттың туындысында да кездесетін мотив түрі болып табылады. «Әйдік шешей және оның балалары» пьесасында алданатын Иветта есімді бойжеткен. Ол кезінде аспазға ғашық болады, алайда ол жалыққан соң Иветтаны тастап кетеді. Ал Ш. Айтматовтың шығармасында алданатын кейіпкер Толғанайдың келіні Алиман болады. Алиман көршілес ауылдың шопанымен қатынаста болады, алайда оның өз отбасы әйелі, балалары бар болып шығады.

	Мотивтер	Әйдік шешей және оның балалары	Ана, Жер-ана
--	-----------------	---------------------------------------	---------------------

1	Соғысқа қашып кету мотиві	+	+
2	Лақап ат қойылуы мотиві	+	-
3	Шындықты жасыру мотиві	+	+
4	Соғыстың басталуы мотиві	-	+
5	Соғыстың аяқталуы мотиві	+	+
6	Соғыстан пайда көру мотиві	+	-
7	Сатқындық мотиві	-	+
8	Ұрлық жасау мотиві	-	+
9	Балаларынан айырылу мотиві	+	+
10	Өзін-өзі құрбандыққа шалу мотиві	+	+
11	Құрсақ көтеру мотиві	-	+
12	Жалғыз қалу мотиві	+	-
13	Соғысқа аттану мотиві	-	+
14	Алдану мотиві	+	+

Екі шығарма ұқсас болғанымен екеуі соғысты екі басқа жолмен сипаттайды. Осы «Әйдік шешей және оның балалары» пьесасы мен «Ана, Жер-ана» повесіндегі мотивтік көрсеткіштерінен екі шығарманың айырмашылықтарынан гөрі ұқсастықтары көп екенін байқай аламыз.

Әдебиеттер:

1. Айтматов Ч., Тавро Кассандры. Избранные произведения. – Москва : ЭКСМО, 1995. – 432 б.
2. Бертольт Брехт., Театр, т. 5/1. – Москва: Искусство, 1965. – 449 б.
3. Айтматов Ч., В соавторстве с землей и водой. – Фрунзе: Кыргызстан, 1978. – 405 б.
4. Брехт Б., О литературе. – Москва: Художественная литература, 1977. – 497 б.
5. Брехт Б., О театре. – Москва: ИЛ, 1960. – 305 б.

МРНТИ 16.01.45

Сахитжанова З.,¹ Сырбаева Д.²

¹ф.ғ.к., Қожжа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқытушысы

²Қожжа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

ГОМЕРДІҢ «ОДИССЕЙ» ЖӘНЕ ҚАЗАҚТЫҢ «АЛПАМЫС БАТЫР» ПОЭМАЛАРЫНЫҢ МОТИВТІК ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада грек мифологиясындағы Гомердің «Одиссея» поэмасы мен қазақтың «Алпамыс батыр» жырының мотивтік көрсеткіштері, ұқсас сарындары қарастырылды. Гомердің «Одиссея» поэмасына теріс сын-пікір айтушылар мен қолдаушылары болды. Ақынның антикалық мирасы мәдени құнды туынды ретінде тек Ежелгі Грекия еліне ғана таңсық болған жоқ. Гомер өзінің әдеби шығармалары арқылы шетел оқырмандарына біршама жақын болып, гректің аса дарынды ақыны ретінде танылды.

Түркі тілдес халықтар арасында көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың пайымдауынша, Алпамыс батыр жыры – әлемдік нұсқа бола алатын батырлар жырының таңдаулы туындысы.

«Алпамыс батыр» жыры түркітілдес халықтардың нұсқаларының өзара ұқсастықтары мен айрықша ерекшеліктеріне қарамастан, сол елдің фольклорына тән сарын байқалып отырады. «Одиссея» поэмасының «Алпамыс батыр» жырының нұсқаларындағы ұқсас мотивтік көпсеткіштер сараланды

Кілт сөздер: грек мифологиясы, эпос нұсқалары, фольклор, батырлар жыры

Сахитжанова З.,¹ Сырбаева Д.²

¹к.ф.н. МКТУ им.Ясауи

²магистрант МКТУ им.Ясауи

МОТИВНЫЕ СХОДСТВА И ОСОБЕННОСТИ ПОЭМ ГОМЕРА «ОДИССЕЙ» И КАЗАХСКОГО «АЛПАМЫС БАТЫР»

Аннотация

В статье рассмотрены мотивные показатели, похожие смыслы поэмы Гомера «Одиссей» в греческой мифологии и казахского эпоса «Алпамыс батыр». У поэмы Гомера «Одиссей» были критики и сторонники. Античное наследие поэта была знакома как культурная ценность не только в Древней Греции. Гомер был известным, как очень талантливый поэт, став ближе к иностранным читателям своими литературными произведениями.

Среди тюркоязычных народов многие отечественные и зарубежные ученые считают, что эпос «Алпамыс батыр» - избранное произведение, которая может стать всемирным вариантом героических эпосов.

Несмотря на взаимные сходства и отличительные особенности вариантов эпоса «Алпамыс батыр» у тюркоязычных народов, в каждом народе замечен свойственный смысл. Похожие мотивные показатели анализированы в вариантах поэмы «Одиссей», эпоса «Алпамыс батыр».

Ключевые слова: греческая мифология, варианты эпосов, фольклор, героические эпосы

Sakhitzhanova Z,¹ Syrbaeva D²

¹candidate of Philology sciences MKTU them.Yassawi

²master-student MKTU them.Yassawi

MOTIVE SIMILARITIES AND FEATURES OF THE POEM OF HOMER'S "ODYSSEY" AND THE KAZAKH "ALPAMYS BATYR"

Abstract

The article discusses the motive indicators, similar meanings of Homer's poem "Odyssey" in Greek mythology and the Kazakh epic "Alpamys Batyr". Homer's poem "Odyssey" had critics and supporters. The antique heritage of the poet was introduced as a cultural value not only in ancient Greece. Homer was known as a very talented poet, becoming closer to foreign readers with his literary works.

Among the Turkic-speaking peoples, many native and foreign scholars believe that the epic "Alpamys Batyr" is a chosen work, which can become a worldwide version of the heroic epics.

Despite the mutual similarities and distinctive features of the variants of the epic "Alpamys Batyr" among the Turkic-speaking peoples, each country has a peculiar meaning. Similar motive indicators are analyzed in versions of the poem "Odyssey", the epic "Alpamys Batyr".

Keywords: Greek mythology, versions of epics, folklore, heroic epics

Алпамыс – ғажайып сарынмен дүниеге келген батыр. Алпамыстың жаратылысы ғажайып күшке ие. Тіпті, Байбөрі мен анасы Баба Түкті Шашты Әзіз кесенесіне түнеген кезінде әулиенің өзі аян беріп, «Ұлыңның атын –Алпамыс, қыздың атын – Қарлығаш қой» -деп, түсіне аян беріп, ұлы Алпамыстың ғажайып туылу сарының қасиеті жайлы былайша жырланады:

«Атса мылтық өтпейді,
Шапса қылыш кеспейді –
Қалмақтармен болар қас.
... Болады өмір ұзын жас!»

–деп ұлының ғажайып күш иесі екендігін баяндайды. Бұл тұрғыда Одиссей жайлы айтпаққа болмайды. Одиссей поэмада Лаэрт ұлы деп жырланғанымен, Гомердің көлемді поэмаларының бірінде Трояға аттанған Одиссейді

«Зевса питомец, Лаерта дитя, Одиссей многоумный» [1,218-6]

– деп бұлт айдаушы Зевс құдайдың ұлы ретінде суреттеледі.

Ең басты назар аударарлық мотивтік көрсеткіш бұл – Одиссей мен Алпамыстың ұзақ сапарға шығар алдында ұлдарының болуы. Одиссей елінен жырақ кетерде, сұрапыл Троя соғысына аттанарда Телемах атты ұлының қалып бара жатқандығын, «ұлым ержеткенше күт» деп жары Пенелопаға уақытын айтып кетсе, Алпамыс қалмақ жұртына аттанарда «әйелімнің ішінде жеті айлық бала қалып бара жатыр, ұл болса есімін Жәдігер қойыңдар» - деп айтып кететін тұстары да кездеседі [2,98-6]

Екі батырдың да балалары өз үйінде жүріп, күйеужігіттері мен Ұлтан құлдан озбырлық пен қиындық көреді. Телемах анасына айттырып келген күйеужігіттер Одиссейдің хан сарайын талан-таражға салуда. Афина Құдай Одиссейдің досы Итака елінің хан сарайына Одиссейдің досы, Ментостың кейпінде келіп, Телемахқа әкесі жайлы хабар жинауға Лакедемон (Спарта) мен Пилос қалаларына баруға кеңес береді. Ал, бұл сәтті пайдаланған жүгенсізденген хан сарайында күнде той-думанын өткізіп жүрген озбыр күйеужігіттер Телемахқа елге келер жолда тұзақ құрып, өлтіруді де ойластырады [3.231-6].

Ал, жырда өзін-өзі хан сайлап алған Байбөрінің тезекші күннен туылған ұлы Ұлтан құл Алпамыстың ұлы Жәдігерді бозбала шағында қозы бақтырып қойған-ды. Еліне қайтып оралған Алпамыс Құлтай бабасын кездестіргенде ұлының «жалаңаяқ, жалаңбас, мойнында шынжыр,

аяғында кісенімен қозы жайып жүргендігін» айтады. Тіпті, Ұлтанқұл батыр ұлын өлтіремін деп көкпарға да салмақшы болады.

Жәдігерінді алып кел,
Өлтіремін мен, - деді [2.167-6].

Келесі мотивтік көрсеткіштің тоғысуы – екі туындының кейіпкерлерінің әкенің ұлына деген сағынышы, шер-мұңы. Одиссей Ээл аралын мекен ететін Цирцеяның (Кирка) үгіттеуімен өлілер мекені Аид пен Персефонаның жер асты патшалығына барып, құрбандық шалып, көріпкел Тиресийге кездесуін айтады. О дүниелік адамдардың қапас жер асты патшалығына түсіп, онда Тиресий көріпкелден бөлек, Троя батырлары Агамемнон, Ахиллес, Патрокл және өз анасы Антикляяның бейнесін көріп сөйлесуге шақырған Одиссей, өз анасынан әкесі Лаэрттің хал-жағдайын, күндіз-түні көз ілмей, күтіп жүрген жары Пенелопа мен жалғыз жарығы Телемах пен Одиссейдің барында хан сарайында мамық көрпеге оранып жүрген әкесі Лаэрт қазірде ауылда өмір сүріп жатқандығын, қыс уақытында ошақ жанында құлдармен бірге жылынса, көктем не күз мезгілінде жүзім бақшасында бірнеше жапырақты үстіне жауып сол жерде ұлына деген сағыныш сезімінде жабырқап, күрсініп қоя беретіндігін айтады. Ал, қазақ жырындағы бұл мотивтік сарынды біз Алпамыс қалмақ елін талқандап, еліне оралғанда Құлтай ағасынан тезекшінің ұлы Ұлтан құлдың өзін-өзі бек сайлағаннан кейін, әрқайсысын мал бақтырып, Алпамыс әкесі Байбөріні түйеге салып қойған-ды. Одиссейдің және Алпамыстың әкесімен кездесу сәтін мына өлең жолдарынан байқаймыз.

Здесь я, отец! Я твой сын, Одиссей, столь желанный тобою,
Волей богов возвратившийся в землю отцов через двадцать
Лет; воздержись от стенаний, оставь сокрушение и слезы [4.375-6].

Поэмада батырдың елге оралу мотивінде Одиссей мен Алпамыстың диуана бейнесінде бүркену әрекеттерін байқаймыз. Одиссей елге ораларда хан сарайындағы жағдаятты Афина Құдайдан, кейіннен анасы Антикляядан хабардар болса, «Алпамыс батыр» жырының алтай нұсқасында Алып-Манаш аспан мен жер қиысқан қиян шеттегі елге жауыз Ақханның қызы Ерке-Қарақшыны (Эрке Каракчи) алу үшін аттанады. Алайда, бұл мифтік елге жету үшін дариядан өту керек болатын. Бұл дарияға қарт-өткізуші тозған қайығымен Алпамысты өткізіп, қайтар жолында диуана кейпіндегі батырға «жары Күймежек арудың тұрмысқа шығатыны жайлы» хабардар етеді.

Диуана кейпіндегі Одиссей болса, ең алдымен шошқа бағушы Евмейдің лашық үйіне барып, Одиссейді жақсы қарсы алып, кейіннен хан сарайына алып барады. Алайда, бұл поэмада Одиссей Алпамыс секілді өзінің шын келбетін көрсетпей, соңына дейін диуана бейнесінде жүреді. Хан сарайына Евмий Одиссейді ертіп барған кезінде, қаһарман сарайға кіре бергенде сұрапыл соғысқа аттанғанға дейін Одиссейдің жалғыз иті Аргус таниды [5.208-6].

Дастанда хан сарайында әлі қалмаған жануар ретінде қожасының қайтып келуін күтіп жатқан күйінде баяндалады. Хан сарайына Одиссей кіре бергенде иесін бірден таныған Аргус тұруға шамасы жоқ бейнесінде сипатталады. Осылайша, иесін көрген Аргус Одиссейдің елге оралғанын көріп, ажал құшады.

Ал, Алпамыс батыр жырында Одиссейдің Аргус иті секілді қожайынының келгенін сезген Алпамыстың қалмақ еліне аттанғанға дейін тоғыз жасар серкесі (кейбір нұсқаларда екі серке/лақ) бар еді. Алпамыс жолдан өтіп бара жатқанда екі серкесі орнынан тұрып кетеді. Мұны көрген Құлтай ағасы шөрелеп серкенің артынан қуады.

Поэмада әйел образдары көркемдік тілмен әрі асқан шеберлікпен суреттелген. Одиссей жары Пенелопа 20 жыл бойы еріне деген адал махаббаты мен пәк сезімін сақтай білген, Одиссей жайлы қайғылы хабар есіткеннің өзінде оның қайтып оралатынына кәміл сенген ізгі жан. Пенелопаның бұл образы әрі мінез ерекшелігі әлем әдебиетінің негізгі кілті болып табылады. Одиссей жары өзінің ері секілді батырлық қасиеттерге ие, атап айтсақ, ақылдылық, адалдылық, пәктілік, Құдайға табынушылық, ата-баба дәстүрін қадірлеу мен айлакерлілік. Гомер Одиссейдің жарын «ақылды да парасатты», «многообразная старца Икария дочь, Пенелопа» деген эпитетті қолдану арқылы мінездеме береді. Жырдағы Гүлбаршын грек поэмасындағы Пенелопа секілді Алпамыстың адал жары әрі сүйеніші бола білген. Гүлбаршын Алпамысты қалмақ жеріне аттандырарда, Құдайдың сынын қабыл алып, табанды тіресе білген, барлық көрген қорлығы мен қасиретін шыдап баққан төзімді жан.

Одиссей ммен Алпамыстың тағы бір ұқсас мотивтік көрсеткіші – Алпамыстың қалмақ еліндегі батыр Таймас пен Одиссейдің ержүрек Ирмен жекпе-жекке шығуы.

Жырдың С.Аққожаев нұсқасында қалмақ еліне жеті жылға зынданға түскен Алпамыстың Тайшық ханның балуандарын шақырып алып, қазақтың батырын қарсы жекпе-жекке шақыртады. Сол жекпе-жекке Таймастың шығу сәтін мына бір өлең жолдары арқылы көре аламыз:

Таймас айтты: - Падишам,

Әуелі өзім барайын,

Айтқаныңды қылайын [2.133-б].

Дәл мұндай сәйкестік хан сарайының сыртында орын алған Одиссей мен Ирдің арасындағы жекпе-жек күресін атап көрсетсек болады [5.217-б].

Кейіпкердің көпжылдық елінен жырақта жүріп, «жарының тойына дөп түсу» мотиві екі туындыда да кездесетін эпизод. «Жолдасының жарының тойына қарай келуі» сюжеті француз, неміс, ағылшын, итальян, испан, орыс және славян қауымында ұшырасады.

Мұндай эпизод «Одиссея» поэмасы мен «Алпамыс батыр» жырында көрінеді. Пенелопа күйеужігіттеріне Лаэрт әкесіне жамылғы тігіп бергенше күте тұруын, тіккен еңбегін бітіргеннен кейін өзінің қалаулы адамын таңдайтынын айтады. Алайда, Пенелопа тіккен жапқышын түн бола сөгіп отырған. Одиссей жарының бұл қулығын бір қызметші қыздың айтып қойғанға дейін үш жыл жалғасады. Ал, төртінші жыл келгенде озбыр күйеужігіттер дүние-мүлкін талан-тараж салуға көшеді.

Пенелопаға үйленгісі келіп жүрген 116 озбыр үміткер күйеужігіттердің арасында әйгілісі ақсүйек – Антиной болатын.

Ал, «Алпамыс батыр» жырында батырдың жарына өктемдік билігін жүргізіп, әйелдікке алғысы келген жағымсыз кейіпкер – Ұлтанқұл. Жырдың мифтік сипатын көрсететін эпизод – Ұлтанқұлдың ұйымдастырған жамбыға Алпамыс қатысып, өз садағымен ұту арқылы жарысты жеңіп шығады. Жамбы ату – қазақ халқында кең өріс алған мергендік сайыстардың бірі. Жырдың қысқаша мазмұны мынадай: «Батырлар тойда садақтарымен алтын теңгені не сақинаны атудан жарысқа түседі. Бұл садақ тарту мергендік сайысын «жамбы ату» деп атайды. Жырдың өзбек нұсқасында қалмақ еліне кеткен сәби шағынан атастырылып қойған қалыңдығына кеткен Алпамыс пен басқа үміткерлерге Баршын төрт шарт қояды. Олар: бәйге, атжарыс, күрес және садақ ату.

Дәл мұндай мотивтік сәйкестік Одиссейдің хан сарайында өш алу сәтінде орын алады. Пенелопа қоймаға барып, Одиссейдің садағын алып, садақтың адырнасын тарта алған және он екі шығыршыққа дәл тигізе алған үміткер күйеужігіттің жарының болатындығын айтады. Садақтың адырнасын ең бірінші Леод атты үміткердің бірі тартып көреді, одан кейін ұлы Телемах өз күшін сынамаққа садақ адырнасын үш рет тартып көреді, алайда ешкім де тарта алмайды. Сонда диуана кейпінде жүрген Одиссей күшін сынамақ болғанда үміткерлер мазақ етіп, біз секілді үміткерлер тұрғанда қаусыраған диуана қалай тартпақ деп үстінен күледі. Одиссей садақты қолына алып, адырнасын оңайлықпен тарта салып, он екі шығыршықтан өткізеді [3.303-б].

Одиссейдің еліне ешкімге танылмай оралуы, баласы мен әкесі және құлдарымен табысуы, күйеулерден кек алуын ойластырып, баласы мен құлдармен сөз байласуы, сонымен бірге киелі садағын қолына алып, күйеулердің бәрін өлтіріп, жарымен табысуы секілді ұқсас мотивтік үстемелерді «Алпамыс батыр» жырында да кездестіреміз.

Мұнда да Алпамыстың қалмақ елін талқандап, өз еліне оралғанда диуана кейпінде болып, Ұлтанның мал бақтырып қойған өз әке-шешесі мен туысқандары мен баласымен көрісуі, жарын күштеп алмақшы болған Ұлтанды өлтіруі сынды қайталанатын ұқсастықты көреміз.

«Одиссея» поэмасы	«Алпамыс батыр» жыры
Одиссей Троя соғысына аттанарда баласының бар екенін білуі	Алпамыс батыр жарының құрсағында 7 айлық бала қалып баратынын және ұл туса, Жәдігер деп қоюын айтып кетуі
Одиссей әкесі Лаэрттің жүзім бақшасына қаратып, кедейшілікте өмір сүруі	Алпамыстың әкесі Байбөріні күннен туған ұлы Ұлтан түйеге салып қоюы
Одиссей мен Алпамыс елдеріне оралғанда ешкімге танылмауы	

Одиссей елге оралғанда Афина құдай қарияға айналдыруы	Алпамыс туған жеріне келгенде диуана кейпінде болуы
Ерекше белгілері	
Одиссейдің аяғында тыртығы болуы	Алпамыстың жауырынында меңі болуы
Екі батырдың да жарларының тойларына дөп түсуі	
Одиссей мен Алпамыстың жауларын өлтіргеннен кейін, өз кейіптерін көрсету	

Екі туындының да баурап алып кететін ерекше белгісі - өз Отанына деген өшпес сағыныш пен туған жеріне деген ыстық сезім. Екі басты кейіпкер де елінен жырақта жүрсе де, Отанының камын ойлаған жандар.

Қорыта келгенде әрбір жорықтың өз мақсаты болады. Батырлардың ең негізгі мақсаты – еліне оралу.

Қорытындылай келе, «Одиссея» поэмасы мен «Алпамыс батыр» жыры сюжеттік желісі жағынан ұқсастық сарындары орын алғанымен, олардың таралу аймағы мен екі түрлі ұлт пен өзге көзқарастағы халықтың туындысы екендігін ескерусіз қалдырмаған жөн.

Әдебиеттер:

1. Гомер «Одиссея» пер. С древнегреч. В.Жуковского / Предисл. А.Нейхардт; Прим. и словарь С.Ошерова; Ил.Д.Бисти. – М.: Правда.1984. – 320 с.
2. Бабалар сөзі: Жүз томдық. – Астана: Фолиант, 2006. Т-34: Батырлар жыры. – 384 бет.
3. Гомер Одиссея/ Пер. С др.-греч. В.А.Жуковского . – СПб.: Азбука, Азбука –Аттикус 2012. - 416 с.
4. Гомер Одиссея; Пер. с. Древнегреч. В.Жуковского; Предисл. А.Нейхардта; Примеч. С.Ошерова. – М.:ОО «Издательство АСТ», 2003. – 364 стр.
5. Гомер «Одиссея» пер.П.А.Шуйского . Свердловск.:1948-г.422-с.

МРНТИ: 14.35.09

Жумажанова Ф.Т.¹

¹*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филол.ғ.к., аға оқытушы*

«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАНЫНДАҒЫ ИСЛАМИ КӨРІНІСТЕРДІҢ БЕЙНЕЛЕНУІ

Андатпа

Қазақ әдебиетінің кеңестік дәуірінде көркем шығармаларда ислами көріністерін нақты ашып көрсету мүмкіндігі болған жоқ. XX ғасырдың 20-30 шы жылдар әдебиетінде негізінде шала молдаларды сынау басым болғандығы біз үшін әдебиет тарихынан белгілі жайт еді. Сондықтан, бұл дәуір әдебиетінен әуелі көзге түскен мәселе, діннен сауаты жоқ халықты алдап-арбап, шала сауатты елді тура жолдан тайдырып, Алланың атымен сөйлеп, өз айтқандарын заң ретінде орындата білген дүмше молдалар аталған кезең әдебиетіндегі шығармалардың басты кейіпкерлеріне айналды. Бұл мақалада Мұхтар Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясындағы ислами көріністердің бейнеленуі қарастырылады.

Кілт сөздер: дін, иман, ислам, шарифат, көрініс

Жумажанова Ф.Т.¹

¹*ҚазНУ имени аль-Фараби, к.ф.н.,старший преподаватель*

ОТРАЖЕНИЕ ИСЛАМСКИХ ЧЕРТ В РОМАНЕ-ЭПОПЕЕ «ПУТЬ АБАЯ»

Аннотация

В советский период было невозможно показать исламский аспект художественных произведениях казахской литературы. Из истории литературы нам известен тот факт, что по отношению к муллам было достаточно много критики. Поэтому в литературе данного периода в первую очередь бросается в глаза то, что религиозно неграмотное население попадает под влияние псевдо мулл, ставших главными героями казахских произведений в советское время. Псевдо муллы использовали имя Всевышнего Аллаха и религиозную неосведомленность или недостаточную осведомленность среди местного населения и тем самым, призывая выполнять их «религиозно значимые» поручения, сбивали его (население) с правильного пути. В настоящей статье предпринимается попытка рассмотреть исламские черты в романе-эпопее Мухтара Ауэзова «Абай жолы» (Путь Абая).

Ключевы слова: религия, вера, ислам, шариаат, отражение

F.T.Zhumazhanova¹

*¹Al-Farabi Kazakh National University
Candidate of Philology, Senior Lecturer*

ISLAMIC FEATURES IN THE NOVEL “THE PATH OF ABAI”

Abstract

During the Soviet period, it was impossible to show the Islamic aspect in the Kazakh literature. From the history of literature we know the fact that there was a lot of criticism in relation to the mullahs. Therefore, in the literature of this period, first, it is obvious that the religiously illiterate population had fallen under the influence of pseudo-mullahs who became the main heroes of Kazakh literature in the Soviet era. Pseudo mullahs used the name of Allah and religious illiteracy among the local population, and thus, were urging them to carry out their “religiously significant” errands and tried to lead astray. This article attempts to look at the Islamic features in the MukhtarAuevov's novel AbaiZholoy (The Path of Abai).

Key words: religion, faith, islam, sharia, reflection.

XX ғасыр басы қазақ әдебиеті тарихындағы ерекше кезең дейтін болсақ, ол кезеңдегі шығармаларда да діни көзқарастар болды. Қазақ халқы сырттай атеистік көзқараста құдай жоқ дегенмен іштей тәубесінен жаңылған жоқ. Халқымыздың әдебиетінің діни сеніммен тығыз байланысы сонау халық болып қалыптасқан кезден кеңес өкіметі құрылған жылдарға дейін жалғасып келді. Кеңес өкіметі тұсында да діни мазмұнда жазылған шығармаларды теріс пиғылды деп танып, оларды оқырмандарға жеткізбеуді қолға алды. Қазақ халқының көзі ашық, сауатты оқымыстылары ұсақ түйек дін басылары мен дүмше молдалардың өрескел әрекеттерімен сауатсыз кеңестеріне иланбады. Сондықтан олар өз шығармаларында ишан молдалардың ұшып қонған қимыл әрекеті мен ойларын, берекесіз сөздерін әшкерелеу арқылы, XX ғасыр басындағы қазақ романдарындағы сәтті бейнелерді жасап шығарған. Осы кезең жөнінде ғалым Бисенғалиев: «..Қазақ қаламгерлерінің көбі Қазақстанда, Ресейде, Орта Азияда, Араб елдерінде ашылған орыс-қазақ, орыс-татар мектептерінде түрлі оқу орындарында білім алған. Дәстүрлі қазақ әдебиетімен қоса орыс, батыс, шығыс түркі тарихы мен әдебиетін, мәдениетін жақсы білген. Олардың қай-қайсысыда діни фанатизмге қарсы болды. Жәдитті қозғалысты жақтады. Олардың романдары ағартушылық қызметтерінің жалғасы болып табылады және осы мақсатқа бағындырылды. Олар надандыққа қарсы күресумен қатар жаңалыққа қарсыласқан түрлі әлеуметтік топтарға қарсы тұрды», – дейді [1,108]. Бұл кезеңдегі қазақ қаламгерлері ішінде дін басыларының типтік образдарын олардың өздеріне тән психологиясын Сәкен, Бейімбет, Ілияс, М.Әуезов өз шығармаларында айқын суреттеген. Бұл жазушылар сол кездің саясатына сәйкес мәселені бір жақты қарастырған әйтпесе сол заманда өмір сүрген білімді қожа, молда, имамдар аз болмағаны біздерге тарихтан мәлім. Тек солақай саясаттың кесірінен ғана дін апиын деп атеистік көзқарастың әсерінен сыңаржақ пікір қалыптасқан. Көбінесе имам, молдаларды ислам дінін бетке ұстап, өз зұлымдықтарын іске асырды деп бейнелеген. Ислам дінін бетке ұстап деген пікірдің өзі исламның қаншалықты беделі болғандығын аңғартады. Бұл кезеңдегі қазақ қаламгерлері ішінде дін басыларының типтік образдарын, олардың өздеріне тән психологиясын Ілияс Жансүгіров,

Бейімбет Майлин, Мұхтар Әуезовтер айқын суреттеген, бірақ олардың негізгі мақсаты сынау болған. Олар сол кезеңнің саясатына сәйкес бір қырынан ғана қарастырған, әйтпесе олар өмір сүрген дәуірде білімді қожа, молда, имамдар болғаны тарихтан мәлім. Тек солақай саясаттың әсерінен ғана дін апиын деген атеистік көзқарастың әсерінен сыңаржақ пікірлер туған. Көбіне имам, молдаларды ислам дінін бетке ұстап, пайдаланып өз зұлымдықтарын іске асырды деп суреттеген..

Мұхтар Әуезов – қазақ әдебиеті тарихында кемеңгер жазушылығымен қатар ұлттық әдебиеттің мәртебесін жоғарылатқан, абыройын асырған дарынды зерттеуші. Оның табиғат сыйлаған жазушылық дарыны мен суреткерлік шеберлігі уақыт өткен сайын биіктеп, ғылым саласында қалдырған орасан зор еңбегінің маңызы ұлғайып, мән-мағынасы тереңдей түседі. Жазушы шығармаларының жүзден астам тілде жарық көріп, сол елдердің қазынасынан бой көрсетуі ұлттық әдебиетіміздің көкжиегін кеңейтіп, әлемдік деңгейге көтерген ұлы жазушыларымыздың бірегейі екендігін көрсетеді. Ұлы жазушының қаламынан туған «Абай жолы» роман эпопеясы – әлем әдебиетінің алтын қорына қосылған асыл қазына. Жазушы «Абай жолы» роман эпопеясы арқылы қазақ халқының сан ғасырлар бойғы даму шежіресін ғана әңгімелеп қойған жоқ, халық дамуының зиялы да бейнелі қазыналарын іске қосып, бүкіл әлемдік мәдениет тарихына өз үлесін қосты. М.Әуезов аталған эпопеяда негізінен Абай шығармашылығын арқау ете отырып, сол дәуірде ақынды толғантқан қоғам дамуы, адамдардың қарым-қатынасы, мінез құлықтар мәселелерін қозғайды. Сол арқылы қазақ қоғамының ақын өмір сүрген кезеңінің барлық жағдайларын, халық өмірінің сан қилы көрінісінің көркем суретін береді. Қазақ елінің ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы тұрмыс тіршілігі мен тұрмыс жағдайын шебер бейнелейді. Ақынның сол кездегі өмірге оның күрделі жағдайына деген көзқарасын терең суреттейді. Өз елінің қайраткері Абайдың елінің тағдыры жайында ойланатыны, халықтың әртүрлі топтарының арасында болып, олармен табысуы романда өте көрегендікпен шебер суреттеледі.

Жазушыны осындай ұлылық дәрежесіне көтерген оның шығармашылық өнері. Бұл жайында орыс жазушысы Н.Тихоновтың «Оның үлкен жүрегі әлемдегі, әсіресе шығыста болып жатқан оқиғаларға немқұрайлы қарай алмаушы еді. Егер өркениетке ұмтылған және жаңа оянған Азия халқының өмірін сезінбесе Мұхтар ұлы Абай туралы эпопеяның авторы бола алмас еді», – деп жазуында үлкен мән жатыр [2,15]. Себебі, жазушы бұл шығармада өз халқының танымдық тәжірибесін, рухани көркемдік деңгейін танытуға тырысты. М.Әуезов әуелде Шығыс әдебиетімен Абай ілімі, танымы арқылы танысты. Бала кезінен Абай дәстүрін үлгі ете отырып, әйгілі шығыс классиктері Фирдоуси, Сағди, Низами сынды ақындардың туындыларын танып біліп, ислам діні, Мұхаммед пайғамбар ғ.а.с.ның өмірі туралы деректермен сусындап, араб әдебиетінің асыл қазыналары болып саналатын «Мың бір түн», «Ләйлі Мәжнүн» сияқты көркем шығармалармен танысты. Шығыс әдебиеті мен мәдениетіне терең бойлағаны, оны тануға ұмтылғаны жазушының шығармаларынан, зерттеу еңбектерінен анық көрінеді.

М.Әуезовтың «Абай жолы» роман эпопеясынан ислам шарифаты көрінісін көптеп кездестіруге болады. Мысалы: «Соқыр қари мен Самұрат мәзін Сармолладан:

- Бүгін неше жаназада болдыңыз, деп- сұрағанда Сармолла:

- Мен бүгін ешбір жаназаға барғаным жоқ және бұдан былай мүмкін қадарымша бармасқа тырысамын! деген-ді. Бұған қарсы шыққан соқыр қари мен Самұрат мәзін:

- Астафиралла, Астафиралла!

- Сізкүпірлікетесізбе?, молда!

Исламиятқа Халафсөз! Қайтыңыз райдан! Қайтып алыңыз ғайыпты сөзіңізді». Дінбасылары арасындағы даудың басы обадан өлген адамдардың жаназасын шығаруға таласудан басталған еді. Бұл жерде ақиқатын айтқан жөн. Абайдың айтуы бойынша Сармолла мешітке жиылған жұрт алдында обадан сақтанудың жолдарын түсіндіруге тырысқан еді. Соқыр қари мен Самұрат мәзіннің әлгіндей қарсы сөздеріне көнбестен Сармолла барша жиылған жұрт алдында Абай айтқан тапсырманы орындау үшін тағы да былай дейді: «Үндемеуге мүмкін емес. Хаста күшейіп, қаза көбейіп, махала халқы қалың апатқа ұшырап барады. Кемені толқын ұрып, бар қауым ғарқ болар халетке жетсе не істереді? Әрбір заманның өз дұғасы бар. Бұл оба науқасы жұқпалы ауру. Соған көре жаназаны, фидияны, қатымды, өлген адамның үйінен ас ішуді, жетісін, қыркын беруді қазіргі күндерде мұтла басқаша ету керек. Ауру тарамас үшін көпшілікке пәлекет жетпес үшін енді

жаназаны, қатымды, хата барлық басқа харәкәтті азайтып, мұтлаққаөзгертіп, ада қылу лазым. Осыны махала халқы білсін де тұтынсын!», – дептоқтады[3,307].

Жазушының Абай бейнесін ашуда оның шарифат жөніндегі білімін көрсетуде көркемдегіш құрал ретінде шебер пайдалана білгендігін көреміз. Роман-эпопеяда Сармолланың оба ауруы туралы сөздерін жоққа шығаруға тырысқан Соқыр қари мен Самұрат мәзіндер өздерінің құлқыны үшін халыққа төнген апаттың қандайын болса да жақтай түседі. Сармоллаға олар бой бермейді. Бұл үзіндіден дінбасыларының, молда, имамдардың барлығы бірдей білімсіз, надан емес, олардың ішінде де оқыған, көзі ашығы болғанын көреміз. «Құнығып алған-ау! Жас өлімі, жалғыз өлімі, жаны аяулы бұларға бәрі-бір бас. Тек қымбат жаназ болса, түсімі көп жақсы өлімі, жасы жеткен кемпір, шал өлімі тиетін жер сезсе ғана бұлар жақсы. Онда шырайланып, сыпайыланып жібектей есіле кетеді», – деп қала халқы оларға сырттарынан мүлде наразылық білдіреді. Дінбасыларының өзара айтыстары бірден-бірге үдей береді. Олардың бірін-бірі әшкере егуінен мынадай нәрселер де әйгілене бастайды. Бас мешіттің қалпе-қарилері түсімі көп бірде-бір жаназаны Сармоллаға оқытпаған көп үйлердің қатым, фидияларына да мұны әдейі шақыртпапты. Ал, Самұрат мәзін мен соқыр қари болса көп олжа тапқандарын қымтап бүркей алмады. «Соқыр қари бұрынғы тоқал үйін темірмен шатырлап жатыр. Ол аз күнде «көк төбел» үй болады. Ал, семіз мәзін үнемі жаяу жүруші еді, қазір жонынан жарылған жирен аты бар. Соны енді әдемі, жаңа қара тарелейкеге жегіп шығатын болыпты» деп суреттейді жазушы бұлардың не үшін жаназға, фидияға таласатын сырларын аша түсу мақсатымен. Осындай тегін олжадан айырылып қалмау үшін Соқыр қари мен Самұрат мәзін Сармоллаға қарсы тұрады. Осы көріністегі жазушының көркем бейнелеуінен дінді бетке ұстап, ел арасында мүләйімсіп сырт көзге жақсы атанғысы келіп, үлкен беделге ие болып жүруге тырысқан дін басыларының түр сипатын айқын көреміз. Бұл шығармадан шарифат мәселелері туралы оның ішінде махшар күні қандай жағдай болатыны жайлы сөз болады. Мысалы: «...Бәрінің халі де мұсылман кітаптары суреттейтін мақшар күніндей. Адамзат өлшеусіз ұзақ заман көр азабын шегіп жатып, ақырет күні кебіндерін жамылып, көлеңкедей қалт-құлт етіп бой көрсетеді деуші еді ғой» [3, 235].

Ал, ислам шарифатында Махшар – қиямет болғаннан кейін адамдардың қайта тірілетіні айтылады. Ғарасат майданы деуге болады. Қайта тірілу мәселесі жөнінде Құранда бірнеше жерде кеңінен айтылады. Мысалы, Қамар, Қаф, Ахқаф сүрелерінің бірнеше аяттарында қайта тірілу жөнінде сөз болады. Роман-Эпопеядағы шарифатқа қатысы бар тағы бір жері ол Қодар мен келіні төңірегіндегі мәселе жайында жазушы бұл мәселені Құнанбайдың қаталдығын, айтқанынан қайтпайтындығын, бірбеткей адам екендігін бейнелеу үшін өте ұтымды пайдаланған. Мысалы: «Аз бөгелген соң Құнанбайға сыр алдырмай, отырған Байсал: - Қара деп жазылған күнде, мұның жазасы не болмақ, – деп еді, Құнанбай: - Жазасы шарифат жолы. Шарифат не бұйырса, сол болады. Мұндай сұмдыққа қазақ айтқан жол жоқ. Кесігін де айтпапты деді... Бөжей ішінен «шарифат та жөнге, шынға қарайтын шығар, ақай жоқ, ноқай жоқ, көрінгенге бұйда бере бермес дегендей... Тағы да шапшаң Қаратай: - Ал, шарифат Қодар қылығына не бұйырады екен?- деді. Құнанбай бағанадан төмен отырған жорға Жұмабайды енді ғана еске алғандай бұрыла қарады. – Мына Жұмабай қалаға барып, Ахмет Риза хазіреттен фатуа сұрап келді. Жазасы дарға асу депті» Бұл үзіндіден біз жазушының Құнанбай бейнесін жасауда оның шарифатты пайдаланып, халықты сендіріп өзінің мақсатын іске асырудағы арам пиғылын бейнелеуде көрсеткендігін көреміз. Ал, біздің білуімізше Фәтуа-ғұламалардың белгілі ережеге сүйене отырып, Құран және пайғамбар хадистерінен шығарған үкімі. Фәтуа сұрау – діни ғұламалардан белгілі бір мәселе төңірегінде діни үкім сұрау. Ал, осы романдағы Қодар мен келінінің дарға асылуы одан кейін жардан құлатылуы сосын өлі денесіне тас боратылуы дұрыс емес. Ислам дінінде анық ойнас жасағандарды тас боратып өлтіру тәсілімен жазалайды. Оның өзіндік шарттары бар. Мысалы төрт әділ адам куәгер болуы керек. Ал, Қодар мен келінінің кінәларына байланысты куәләр болмағандықтан, негізгі шарт орындалмағандықтан олардың өлімін шарифатқа ұштастыру мүлде дұрыс емес. Романдағы бұл оқиғаның Құнанбай бейнесін ашуда жазушы қолданған көп тәсілдердің бірі деп қана ұққан дұрыс деп санаймыз. Роман кейіпкері Қаратайдың: «Шарифаттың шын пәлесін түпке сақтапты ғой. Бұл шарифат та айлаға құрық беретін болды ғой. О да Құнанбайдың қойны-қоншында десеңші», – дегенінен Шарифат амалдарын күш қолдану әдісі ретінде пайдаланғандығын көреміз. Жазушының бұл романда шарифатты тек күш қолдану әдісі ғана емес тәрбиелік мәнде де пайдаланғандығын байқаймыз. Мысалы: «Әйгерім Абайды кінәламаса да: - Біз молданы да бүгін шақырып алып, бата қылдырып, жақсы тілекке арнап, бір бозқасқа шалдық. Молда әруақтарға сиынып. Құран оқып,

бата берді! – деді. Абай бұл жайдың бәрін шын мақұлдағандай, ықылас білдіріп, Әйгерімнің өзіне де, бала-шаға, дос-жарына да осы жаңа үйде жаңа бақыт, тіршілік тілегенін тағы айтты. Сосын Кішкене молда сарғыш жүзі ду етіп ызамен қызарып:

- Сіз фатиха жоқ деп білесіз бе? Күллі мұсылман білсе лазымдұр, һәрбір жақсы ниетке, жақсы фатиха ере жүрсін. Мен «яразиқұл ғибади» фатихасын оқыдым. Ғайып па екен сол? – деді. Абай бұрынғы сабырлы қалпынша: «-Молдеке, ол қырман көтергенде айтылатын фатиха болса керек еді ғой, «Лаухынамадан» солай көрсем керек! – деп еді. Кішкене молда Абайдың фатиха жөніндегі қалжынын орынсыз көріп, қабағын ренішпен бір шытынды да, үлкен көк көздерін дәукес Абайға қарай жалт еткізіп, үндемей тына қалды». Осы Лаухул Махфуз туралы Буруж сүресінде былай делінген:

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ 21. فِي نُوحٍ مَّحْفُوظٍ .

«Бал һуа қуран мажид фи лаухи махфузи» яғни «Жоқ! Олардың сене алмаған кітаптары – Лаухул махфуздағы Ұлы Құран.»

Ал, Яразиқұл ғибади арабшадан аударған да «құлдарына рызык беруші деген мағынаны береді де баталардың алдына қолданылатын тіркестерге жатады. Ал, фатиха сүресі де тілек болғандықтан сол батаға жатады. Бірақ барлық батаны қамти алмайды. Ғалым Н.Нұртазинаның «фатиха» қазақша «бата» деген мағына береді дегеніне келісуге болады деп санаймыз. Жазушы романда ислам шариғаты, оның ішінде өлікке Құран оқу жайлы көріністі былай сипаттайды: «Жыласу арты Кішкене Молданың зор, сұнғақ үнмен, бұқар мақамымен бастап кеткен құранына сайды. Құран оқу басталысымен, Құнанбай басын төмен салып, мүлгіп, жалғыз көзін жұма түсті. Өлі жылауын тоқтатып болмаған келіні жаққа сол қолымен ишарат жасап, «тоқтат» дегендей етті. Қаражаннан төмен отырған Айғыз, Қалиқалар Құнанбайдың қимылын көре сала, келінге: -Тоқта Құранмен таласпа!», – десті [3, 366].

Шариғатта адам қайтыс болған кезде артындағылар Аллаһ Тағалаға қарсы шықпау шартымен жылауға болмайды. Пайғамбарымыз (с.а.у.): «Өлген кісі қабірінде нәуха (кейбір жақсы істерін атап, қатты дауыс көтеріп айқайлап жылау) салдарынан азап тартады», – деген. Шариғат бойынша қабір басында өліге өте қатты дауыс көтерместен жылап, көзден жас ағызуға болады. Тіпті, өлген кісі үшін көзге жас алу сүннет, Аллаһ Тағаланың құлдарының жүрегіне қойған рақымы мен мейірімділігі. Өйткені сүйген адамынан айырылу кімге болса да қиын. Роман кейіпкері молданың «тоқтат құранмен таласпа» деуі сондықтан. Біздің білетініміздей исламның бес парызының бірі – қажылық. Сонымен қатар роман-эпопеяда Құнанбайдың қажылығы жөнінде мәселелер сөз етіледі. Жазушы діндар адамдар әрқашан ықыласпен айтуға парыз саналатын қажылық жайлы мәселелерді Құнанбай қажыға былай айтқызады. Мысалы: «Құнанбай қолына тәсбихын алып, соны тарта отырып, «Мединеде кімдер қабыры бар? – дегенге жауап айтты. – Мединеде Рәсулалланың, хәзрәті Әбубәкр, Ғұмардың және хәзрәті Фатиманың жатқан жайларын зиярат қылдым! Кейін тағы бір күндерде – хәзрәті Ғаббас, хәзрәті Хәмзә, хәзрәті Ғұсман қабырларын зиярат қылдым! – деді. Қаратай ынталы, діндәр мұсылман жүзіне еніп: - Ол жерде бұл аталған Әруақтардан басқа, сахабалардан жан бар ма екен? – деді. Құнанбай бұл сөзіне де ынталы бейілмен жауап қатты: - Сағди бин Уақас, Ғабдырахман бин Ғауф және хәзрәті Ғайша да сонда жай тапқан екен. Бұларды пайғамбарымыздың дос жарандарының жайлары дейді дегенде, Ғабитхан молда, құраннан бетін бұрмай отырып:

- Ғашраи-мубашшара десе лазым! – деді де, құранын аудара берді. Құнанбай, молдаға тағзым еткендей бас иіп: «дұрыс айтасыз, молда, мен өзіміздің тілімізде айтып жатырмын», – деді. Араб тілінен аударғанда: «Ашраи мубашшара» – дегеніміз пайғамбардың жанындағы он сахаба. Жазушы романда ислам және ғылым жайлы мәселелерді қозғайды оны Михайлов пен Абай арасындағы диалог ретінде береді. «Абай: Тарихтан біз ислам тарихын, медресе дәрісі түрінде емес, жай өздігімізбен, түртініп оқығанымыз бар. Бірақ Евгений Петрович, сізге кездескелі менің бұрынғы білім деп жиғанымның көбі өзінің салмағынан айырылды...Михайлов бұл сөзге күлді де: - Ендеше, мен сізге айтайын, ислам тарихы –білім, ол үлкен білім! Тек қандай тарихшы жазғанын талдау керек... деп Михайлов бүгін исламға байланысты, шығыс туралы, Абайды қайран еткен, қызық жаңалықтарды айтып кетті. Ислам, араб өнері жалпы дүние жүзінің ғылым, сана табысына көп ғасырлар бойында аса зор жемістер берген... Евгений Петрович! Шынымды айтайын, мен

адам баласының білім қазынасында мұсылманшылық ғаламы өзі бір бөлек жатқан, жалғасы жоқ дүние деп ойлаушы едім. Сіз менің бытырап, бөлініп кеткен, біріне-бірі қарсы, ерсі көрінетін дүниелерімді тұтастырып беретін сияқтысыз. Шынын да ғаделет, хақиқат, ахлақ мәселелерінде қауымның игілігін ойлаушылар аз ба? – деді». Михайлов Абайға философ ұстаз болып көрінді, және оның осы уақытқа шейін ислам дүниесінен білген білімін бағалады. Шындығында да ғұлама жазушының суреттегеніндей Құран Кәрімнің алғашқы аяты «икра», яғни «оқы» деп түскен *اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ*. «Сондай жаратқан Раббыңның атымен оқы!»-делінеді. (Ғалақ сүресінің 1 аяты). Бұл «оқы бұйрығы» тек Құранды жатқа оқу емес, жаратылыс сырларын оқу, адамды оқу, жалпы ғаламды зерттеп-зерделеп оқуды меңзеген оқу еді. Құран аяттары мен пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.а.у.) хадистері мұсылмандарды әрдайым білімге, ғылымға үндеді. Тіпті пайғамбарымыз «ғылым үйрену әрбір мұсылманға да, мұсылманшаға да парыз» деп ғылым үйренуді әйел-еркек деп бөліп жатпай әрбір мұсылман баласына парыз етті. Хадисте «Ғылымды бесіктен көрге дейін ізде!» делінеді. Исламда әрбір ғылым саласы Аллаһ Тағаланың күдіретін, ұлылығын, шеберлігін, шексіз білімін паш етіп, құлды Жаратушыға бір табан жақындататын болғандықтан жай ғана ізденіс, өзінің атын шығаратын әуестік емес, мұсылмандар ғылымға ғибадат, құлшылық ретінде қараған. *قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَخْلَعُونَ وَالَّذِينَ لَا يَخْلَعُونَ* «Құл хал иастауи алләзина иағламуна уа ллазина лә иағламуна» (4.Зүмәр сүресі) «Білетіндер мен білмейтіндер тең бе?» деп келетін Құран аяттары білетіндер мен білмейтіндердің, сауаттылар мен сауатсыздардың сөз сөйлеуде, өзгелермен қарым-қатынаста, ел басқаруда, бала тәрбиелеуде, жалпы қай қырынан болмасын тең еместігін, тіпті Аллаһ Тағаланың алдында да бір дәрежеде болмайтындығын ашық ұқтырды. Құран Кәрімде иман еткен жандарды әрдайым «ақылға салмайсындар ма?», «ойланатын ақыл иелері үшін жаратылыста ғибраттар бар», «пікір өрбітпейсіңдер ме?» секілді көптеген аяттарымен қашанда оймен саралауға, ақылға жүгініп, терең пайымдауға, салмақты пікірге шақырды. Тіпті, бір сағат ғылым-білім үйрену исламда бір жылдық ғибадаттан да артық саналады.

Жазушы кеңестік дәуірде жазылған шығармасында қазақ халқында қайтыс болған адамның артынан құран бағыштайтынын нанымды бейнелей білген. Оны Абайдың Құран оқуы туралы эпизодынан көруге болады: «Тамақ кебірсіп, көзіне бір түйір жас келе бере Абай әулиедей анасының әруағына арнап, құран оқып, бата қылды. Діндар жұрт құранды зиярат басында, дастархан үстінде, арнаулы сәтте, айт сияқты күндерде оқитын болса, Абай өз әжесін осы күнге шейін, осындай бір айқын есіне түсіріп, қатты сағынып, жоқтап кеткен кездерінде, осылайша, әр кезде оқып жүретін. Құран оқып бет сипады». Жоғарыда келтірілген мысалдардан жазушының исламның шарттарына қарсы еместігін көруге болады. Алайда М.Әуезов діннің талаптарын дұрыс орындауды талап етеді. Исламның шарттарын өз пайдасына шеше білетін шала сауатты дінбасыларға қарсылығын жазушы жекелеген эпизодтар мен кейіпкер сөздеріне сыйғыза білген.

«Көркем шығармадағы тарихи шындық қоғам өмірінің маңызды құбылыстарын нақтылы, нанымды бейнелеу, көбіне-көп халықтың түбегейлі, көкейтесті мүдделерін, арман-тілектерін неғұрлым толық терең білумен тығыз байланысты» [5, 17], – деген пікіріне сүйенетін болсақ, кеңестік дәуірдің ақын-жазушылары ел өміріндегі өзекті мәселелерді шығармаларына арқау етті. Солардың бәрі шариғаттан хабары жоқ, ел ішіндегі надан молдалар еді. XX ғасыр әдебиетіндегі шариғат негіздерінің көріністерін сөз еткенде 20-30 жылдар әдебиетінде надан молдалардың діни сауатсыз елді Құранда солай жазылған деп өтірік айтып қанауы әшкереленді. Қолдан жасалған редакциялаулардың салдарынан бұрмаланған жыр жолдары мен көркем шығарма мәтіндері бүгінгі таңда қалпына келтірілуі кезек күттірмейтін мәселе. Сондықтан тәуелсіздік тұсындағы қазақ әдебиетінің алдында тұрған өзекті мәселенің бірі – кеңестік дәуір әдебиеті көрнекті өкілдерінің таңдамалы шығармаларын қайта шығару, зерттеу жұмыстар жүргізу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бисенғали З. 20-ғасыр басындағы қазақ романы. – Алматы: Ғылым, 1965. – 516 б.
2. Тихонов М. Ауэзов в воспоминаниях современников. – Алматы: – 1972. – 458 с.
3. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: Жазушы, 1989. – 2 т. – 616 б

4. Құран Кәрім. Екі харамның қызметкері Фаһд патшаның Құран Шәриф басым комбинаты. – Почта құтысы 3561 Медине Мұнауара Сауд Арабия. – 1991. – 604 б.

5. Ахметов З. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ана тілі. – 1995. – 310 б.

МРНТИ:378.016:81

Т.К. Зайсанбаев¹, Г.А. Карипбаева²

¹С.Д.Асфендияров атындағы Ұлттық Медициналық Университеті Акционерлік қоғамы, тілдік пәндер кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты Алматы, Қазақстан.

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқушысы, Алматы, Қазақстан.

ӨЗГЕТІЛДІК ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ-СӨЗДЕРДІ ЛАТЫН ӘЛІПБИІМЕН ЖАЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада өзгетілдік қоғамдық-саяси сөздерді латын әліпбиімен жазу мәселелері сөз болады. Авторлар қоғамдық-саяси сөздерге қысқаша түсініктеме бере келіп, оның мемлекеттің қоғамдық өміріндегі маңызына тоқталады. Болашақта латын әліпбиіне көшу барысында кірме сөздерді қазақ тіліне бейімдеуде қандай ұстанымды басшылыққа алу керек екендігін ашып көрсетеді. Кірме сөздерді қазақ тіліне бейімдеу туралы тіпті тілші ғалымдардың да пікірлері бір жерден шықпайтынын ескеріп, авторлар әзірше орыс тіліндегі үлгісінен тым көп алшақтап кетпеу керек деген қорытынды жасайды. Мақала авторлары орыс тілінен және орыс тілі арқылы енген қоғамдық-саяси сөздерді қазақ тілінің дыбысталу заңдылығына барынша жақындату жолдарын тілші ғалымдар ақылдасып шешу керек деген түйін жасайды.

Түйін сөздер: қоғамдық-саяси, латын әліпбиі, көшу барысында, кірме сөздерді, үлгісі, тілші ғалымдардың, түйін.

Зайсанбаев Т.К.¹, Карипбаева Г.А.²

*¹Кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых дисциплин
АО Национальный медицинский университет им.С.Д.Асфендиярова
Алматы, тел: 8 702 352 8063 email t__1962@mail.ru*

*²Старший преподаватель кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений
Казахского Национального Университета им. Аль Фараби
Алматы, Казахстан*

ВОПРОСЫ НАПИСАНИЯ ЗАИМСТВОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИХ СЛОВ НА ЛАТИНИЦЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы написания заимствованных общественно-политических слов на латинице. Авторы кратко комментируют общественно-политические слова, подчеркивают его значение в общественной жизни государства. Подробно раскрывают, какими принципами необходимо руководствоваться в дальнейшем при переходе на латиницу и адаптировать заимствованные слова в казахском языке. Учитывая, что мнение ученых-лингвистов об адаптации заимствованных слов в казахском языке неоднозначно, авторы делают вывод, что пока не следует

далеко уходить от их форм на русском языке. Авторы статьи делают вывод о том, что написание общественно-политических слов, введенных с русского языка и через русский язык, должны быть решены при взаимодействии всех ученых-лингвистов.

Ключевые слова: общественно-политические, латиница, при переходе, заимствованные слова, примеры, учёные-лингвисты, вывод.

Zaisanbaayev T.K.¹, Karipbayeva G.A.²

¹Associate professor, Docent of Chair of “Kazakh language and professional Kazakh language” of Asfendiyarov Kazakh National Medical University

²Senior teacher of Chair of “Diplomatic Translation” of Department of “International affairs”

QUESTIONS OF WRITTEN BORROWED WORDS PUBLIC POLITICAL WORDS IN LATINIC

Abstract

The article tells about the spelling of foreign socio-political words in the Latin Alphabet. The authors are shortly commenting socio-political words pointing out their meaning in social life of the state. As well they are telling in detail what principles should be used further in transit to the Latin Alphabet and how to adapt borrowed words in the Kazakh Language. Taking into account that the linguists' opinions are different, the authors make a conclusion that it's necessary not to move far away from the Russian forms of these words. The authors are sure that spelling of borrowed socio-political words introduced from Russian and through Russian should be solved after the discussion by all linguists.

Key words: foreign socio-political, Latin Alphabet, in transit, borrowed words, forms, linguist, conclusion.

Кіріспе. Қазіргі заманда жер жүзінде бір ғана ұлттан тұратын мемлекеттер жоқ десе де болады. Адамзат қоғамы мидай араласып, сапырылысып жатқан тұстарда өзінің ұлттық бейнесін сақтап мемлекет құрып отырған халықтар да, өзіндегі барынан айырылып жатқан елдер де бар. Әр мемлекеттің қоғамдық-саяси өмірінде белсене қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін, синтаксистік оралымдарын – қоғамдық саяси лексика дейміз. Бұл туралы ф.ғ.к., доцент Б.Ж.Исхан былай дейді: «Қоғамдық-саяси лексика – әдеби тіл сөздік құрамының қомақты бөлігін құрай отырып, оның қоғамдық-әлеуметтік қызметінің мүмкіншілігін кеңейтеді және сол мүмкіншілігі арқылы оның жан-жақты қызметін қамтамасыз етеді. Оның қалыптасып дамуы тарихи-саяси кезеңдермен, түрлі экономикалық-әлеуметтік жағдайлармен, жазба әдебиеттің, бұқаралық ақпарат құралдарының дамуымен тығыз байланысты екені рас. Әсіресе жазба әдебиет қалыптасып, БАҚ дамып өркендеген кезеңде қоғамдық-саяси лексиканың жалпыхалықтақ қолданысы кеңейіп, қоғамдық қызметі артады [1, 35].»

Қоғамдық-саяси лексиканың жалпыхалықтық тілде орнығып, халықтың кеңінен қолдануына ықпал ететін бірден-бір сала – бұқаралық ақпарат құралдары. Қоғамда болып жататын саяси-экономикалық, қоғамдық-әлеуметтік өзгерістер мен жаңалықтар жаңа ұғым мен құбылыстардың немесе заттардың атаулары ретінде кез келген тілдің сөздік құрамына, көбінесе, мерзімді баспасөз тілі арқылы енеді. Қоғамдық-саяси сөздер арқылы кей жағдайда мемлекеттің ұстанып отырған саясаты мен экономикалық бағыт-бағдары айқындалады.

Негізгі бөлім. Қоғамдық-саяси лексика мемлекеттің әр дәуірдегі саяси жағдайынан хабар береді. Мысалы араб шапқыншылығымен бірге «мемлекет», «уәзір», «патша» т.б. сөздер еңсе, патшалық Ресей кезінде «ояз», «болыс», «жандарал» т.б., ал кеңестік билік кезінде «колхоздастыру», «қызыл отау», «электірлендіру», «индустрияландыру», «қайта құру», «жеделдету» т.б. сияқты сөздер пайда болды. Кеңес Өкіметі құлап еліміз еуропалық мемлекеттердің даму жолына түскендіктен, қазақ тіліне «парламент», «президент», «спикер» т.б. сияқты сөздер енді. Бұлардың көпшілігі орыс тілінің жазылу, айтылу үлгісімен енгендіктен, қазақ

тілді адамның айтуына ыңғайлы емес. Өкінішке қарай орыс тілінің үлгісімен жазылып, айтылып жүрген сөздер тілімізді байытты, тіліміздің икемділігін арттырды деп теріс жолға түсіп алып, басқа тілден енген сөздерді тура сол тілдегідей етіп жазуға мүмкіндік беретін «керемет» әліпби жобаларын ұсынып жүрген тіл мамандары да аз емес. Солардың бірі профессор С.Бизақов кирил әліпбиіндегі әліпбиіміз теңдесі жоқ әліпби деп есептейді. Оның ойынша жіңішкелік белгісі (ь) мен айырым белгісі (ъ) ғана қажет емес екен. Олардың орнына **Дж** дыбысын белгілейтін **Жж** әрпін енгізу керек дейді де, өз ойын: «Тіпті 40 әріпке қосымша құйрықты ж (дж) әрпін таңбаласақ, Джордж-Жорж, Джон-Жон, джунгли-жунгли деп жазу мүмкін болар еді» [2, 4],– деп түсіндіреді. Профессор С.Бизақовтың *Джордж, Джон, джунгли* сөздерін бере алатын әліпби жобасы:

№	кирил	лат	№	кирил	лат	№	кирил	лат	№	кирил	лат
1	А а	A a	11	З з	Z z	21	Ө ө	Ө ө	31	Һ һ	Н н
2	Ә ә	Ә ә	12	И и	У у	22	П п	Р р	32	Ц ц	Ц
3	Б б	B b	13	Й й	Й й	23	Р р	R r	33	Ч ч	Ç ç
4	В в	V v	14	К к	K k	24	С с	S s	34	Ш ш	С с
5	Г г	G g	15	Қ қ	Q q	25	Т т	T t	35	Щ щ	Ĉ ĉ
6	Ғ ғ	Ĝ ĝ	16	Л л	L l	26	У у	U u	36	Ы ы	İ ĩ
7	Д д	D d	17	М м	M m	27	Ұ ұ	Ü ü	37	І і	I i
8	Е е	T t	18	Н н	N n	28	Ү ү	Û û	38	Э э	Э э
9	Ё ё	Ё ё	19	Ң ң	Ñ ñ	29	Ф ф	F f	39	Ю ю	Ю ю
10	Ж ж	J j	20	О о	O o	30	Х х	X x	40	Я я	Я я
									41	Жж	Ĉ ĉ

[2, 4]

Әрине, мұндай жоба қабылдануы мүмкін емес. Қазақтың төл дыбыстарын ғана қамтитын таза қазақы жоба ұсынғандар да бар. Олар да қабылданбай қалды, себебі өзгеріп кеткен сана-сезім қазақтың өз тілін өзіне жат қылып жіберген. Орыс тілінен және орыс тілі арқылы енген сөздерді қазақ тілінің табиғатына бейімдеп, өзгертіп қолдану артта қалғандық, надандық деп түсінетін қоғам қалыптасып қалған. Бірден қазақ тілінің төл табиғатына оралатын болсақ, бүкіл қоғам өре түрегеліп, қарсы болады. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты мамандары латын әліпбиіне негізделген жоба даярлау барысында осыны да ескергенін байқаймыз. Әліпби жобасында **Ff (ф), Hh (х, h), Vv (в), Chch (ч)** дыбыстарының болуын, сондай-ақ орыс тілінде дауысты болып есептелетін **и, у** дыбыстары мен қазақ тіліндегі дауыссыз **й** мен **у**-ға бір ғана әріп (и, Ыу) берілуін саясаттың ықпалынан шыға алмаудан деп білеміз. Ал әліпби құрамында тіл табиғатында жоқ дыбыстарды таңбалайтын әріптер болса, жазуда қиыншылықтар пайда болады деген сөз. Жобаның қайта-қайта өзгертіліп, айтыс-тартыстың толастамау себебі де сол. Түптің-түбінде қазақ тілінің төл дыбыстарын ғана белгілейтін әріптерден тұратын әліпбиіміз болатын шығар деп үміттенеміз. Ал әзірше осы жобадағы әліпбимен қоғамдық-саяси сөздерді қалай жазамыз дегенге тоқталайық.

Филология ғылымдарының докторы, профессор Б.Момынова қоғамдық-саяси лексиканы: «Құрамындағы компоненттерінің таза қазақ сөздерімен келуі арқылы жасалатын атаулық тіркестер: *ұлт кеңесі, билік дәлізі, билік тұтқасы, жоғары билік* т.б. Бір компоненті кірме, өзге компоненттері қазақтың төл сөзі болуы арқылы жасалатын атаулық тіркестер: *саяси лидер, саяси күш, діни конфессия, билік Олимпі, саяси баспана, тіл саясаты, саяси шешім* т.б. Екі немесе барлық сыңарлары кірме сөзден құралуы арқылы жасалған атаулық тіркестер: *саяси реформа* т.б.» [3, 83],– деп үшке бөліп қарайды.

Оның таза қазақ сөздерімен жасалып тұрған атаулық тіркестер деп келтірген мысалындағы «дәліз» сөзі парсының «даһлиз», бір компоненті кірме сөздер, екінші компоненті қазақтың төл сөзі деген мысалдарындағы «саяси», «діни», «саясат» деген сөздер араб-парсы тілінен енген кірме сөздер екенін байқаймыз. Әрине, бұл сөздер қазақтың өзінің төл сөзі сияқты болып тілімізге сіңіп кеткен. Олардың кірме сөз екенін тіл мамандары арнайы этимологиялық зерттеу жүргізу арқылы ғана анықтай алады.

Қоғамдық-саяси лексикаға елдің, мемлекеттің басқарушы органдардың, лауазымдық қызметтер мен мекемелердің, мемлекеттердің, құрлықтардың (географиялық атаулар) атаулары (аттары), тіпті оған кісі аттары да кіреді. Бұлардың барлығы қазіргі орфографиялық

сөздіктерімізде орыс тілінің заңдылығымен жазылатынына көзіміз үйренгені соншалық – оларды қазақ тіліне бейімдеп алу керектігі туралы тіпті сөз де болмай келеді. Кісі аттары қоғамдық-саяси лексикаға жатпаса да белгілі бір уақытта, саяси кезеңде кейбір мемлекет қайраткерлерінің аттары баспасөз беттерінде жиі қолданылуы мүмкін. Оның үстіне шетелдік кісі аттарын қазақша жазу мәселесі тіпті сөз болып та жүрген жоқ.

Жат сөздер болашақта қалай жазылу керек деген мәселені шешуде зерттеу нысаны етіп осындай сөздерді алуды жөн көріп отырмыз. Енді қазақ тілінде сөз басында қолданылмайтын **р, л** дыбыстарынан, сондай-ақ орыс тілінде дауысты болғанымен қазақ тілінде дауыссыз болып табылатын **у, и** дыбыстарынан басталатын *Россия, Латвия, Литва, Украина, Испания, Италия* сияқты мемлекет аттарын қалай жазамыз деген мәселеге тоқталайық. «Қазақ тілінің анықтағышында» «Ресей қоғамдық телеарнасы – ОРТ, Россия телеграф агенттігі – РОСТА, Россия телеграф-ақпарат агенттігі – ИТАР-ТАСС. Ресей Федерациясы – РФ» [4, 510],– деп, біресе, *Ресей*, біресе *Россия* болып жазылған. Жазуда басшылыққа алатын нұсқаулығымызда бір ғана *Россия* сөзінің екі түрлі жазылып жүруі бұл мәселенің ғылыми тұрғыда қолға алынбағанын көрсетеді. Терминком мемлекеттердің аттарының, географиялық атаулардың қалай жазылатыны туралы әлі ешқандай шешім шығармаса да, қазіргі кезде БАҚ-тарда *Ресей, Алмания* деп жазу дәстүрге айналып кетті.

Мемлекет аттарын, географиялық атауларды жазуда бұрыннан қалыптасып қалған (дәстүрлі) атауларды да, сондай-ақ туыстас (түркі тектес) халықтардың сөз қолданыстарын да басшылыққа алу керек сияқты. Мысалы, *Индия* емес, *Үндістан*, *Египет* емес, *Мысыр*, *Рим* емес *Ұрым*, *Крым* емес *Қырым* (Ұлын Ұрымға, қызық Қырымға) *Пакистан* емес *Пәкістан* т.б. Бұл орайда бұрынғы Кеңестер Одағының құрамында болған түркі тектес халықтардың емес, жазу дәстүріне басқа елдердің ықпалы қатты тие қоймаған Түркиянің мемлекет аттарын, географиялық атауларды қалай жазатынының да басшылыққа алуға болады. Мысалы, Түркия *Германияны Алмания* деп атайды және бұл сөзді қазақ тілді БАҚ-тар, жоғарыда айтқанымыздай, осылай қолданып жүр. Ал енді қайтадан *Россия, Латвия, Литва, Украина, Испания, Италия* атауларына келетін болсақ, бұларды *Resei, Latvia, Litva, Ukraina, Ispania, Italia* деп жазамыз. Қазақ тілінде **р, л** дыбыстарынан сөз басталмайтын болса да, бұлардың алдына **ы, і** дыбыстарын қосып жазу оларды біріншіден, түпнұсқадан алыстатып жібереді, екіншіден бұлар күнделікті тұрмыста қолданылатын төл сөздеріміз емес. Сондықтан тіліміздің заңдылығына аздап қайшы келетін болса да, мұндай мемлекеттер аттарын **р, й** дыбыстарымен жаза беруге болады және мектеп оқушыларының құлағына **и, у** дыбыстары қазақ тілінде дауыссыз болады деп құя беруіміз керек. Оның үстіне **и, у** әріптері **ий, ій, ұу, үу** дыбыс тіркесімін беретінін де мектеп оқушылары білуі тиіс. Жазудағы үнемділік қағидасын басшылыққа алып *Latvia, Ukraina, Ispania, Italia* деп жазсақ та қазақ тілін жақсы меңгерген оқушы *Ylatvuya, Yispanyua, Yitalya, Iresei* деп оқи береді.

Біздің санамыз да, көзіміз де мұндай атауларды тек орыс тілінің үлгісімен оқып үйреніп қалғандықтан, біздің айтып отырғанымызды халықтың да, «фонетистердің» де көпшілігі қолдамайтыны анық. Мұндай құлдық, бодандық санаға мойын ұсынып үйренбеген иран тілдес халықтардың басқа мемлекеттерді қалай атайтынына назар аударайық. Мысалы, олар *Англияны Инглстан, Қытайды Шин* т.б. деп атайды. Олар кейбір мемлекеттердің атауына өздерінің тілдерінде «ел, мемлекет» деген мағына беретін *стан* сөзін қосып айтады. Ол аз болса, қазір әлемге үстемдігін жүргізіп тұрған ағылшын тілін алайық. Олар (ағылшындар) *Ресейді Раинн, Германияны Джәмән, Қытайды Чайна, Жапонды Джәпән* т.б. деп атайды. Орыс тілімен салыстырсақ бұлай атау біртүрлі ерсі сияқты. Сол сияқты мұндай атауларды қазақша атасақ та, ерсі болып көрінуі заңды. Бұлай атау ағылшындарға, басқаларға жарасады, қазаққа жараспайтын сияқты болып тұрады. Себебі орыс тілінен алшақтап кетеміз деген ой бәрімізді «мазалайды». Ол үшін біздің санамызда төңкеріс болуы керек. БАҚ-тар осы мәселелерді көтеріп, халықтың санасына жеткізуі тиіс.

Латын әліпбиі жобасындағы **Ff (ф), Hh (х, h), Vv (в), Chch (ч)** әріптерінің сақталып қалуы орыс тіліндегі немесе шетелдік кісі аттарын қазақ тіліне бейімдеуге мүмкіндік бермейді. Бұны да орыс тіліне жалтақтаудың әсері деп білеміз.

Енді кейбір жиі қолданылатын қоғамдық-саяси сөздерді қазақ тіліне қалай бейімдеміз дегенге оралайық. Басқа тілден енген сөздер өзі кірген тілдің заңдылығына бағынып әр түрлі нұсқа құрап айтылады. Мысалы, араб тілінен енген көптеген сөздер айтылу барысында ғана емес, тіпті жазба әдебиеттеріміздің өзінде бірнеше нұсқада қолданылып жүр. Бұған қазақ тіліне араб

тілінен енген сөздерді арнайы зерттеп, үлкен еңбек жазған Н.Оңдасыновтың мына бір сөзіне назар аударсақ көзіміз жетеді. Ол былай деп жазады: «Біз қазақ тілінде кең өріс алған 400-ден астам араб сөздерінің қазақша жазылу түрлерін анықтап шықтық. Олардың шұбарлығы соншалық, оның себебін ашуға кісі ақылы жетер емес. Оған жүздеген мысалдар келтіруге болады. Оқылған әдебиеттерде: тасбих сөзінің – 20, ижтиһаттың – 12, ілтипаттың – 8, ғибраттың – 7, әрекеттің – 6, қауіптің – 5, ұжданның – 4, варианты кездесті. Әрқайсымыз күніне жүз рет айтатын «рақметтің» (ауызекі айтылуы өз алдына) баспада: рақмет, рақымет, рахмат, рахмет, рахымет сияқты 5 түріне кездестік. Бұл жағдай тіліміздің берекетін қашырып келе жатқаны сөзсіз» [5, 4]. Осындай алақұлалық болмас үшін, оларды қазақ тіліне бейімдеудің белгілі бір ережелерін қалыптастыру қажет деп есептейміз. Мысалы:

1. Өзгетілдік сөздердегі екпінсіз **о** дыбысының орнына қазақ тілінде **а** жазылады. Мысалы:

доктрина – *daktrina*

комитет – *kamitet*

капитал – *kapital*

2. Өзгетілдік сөздердегі **э** дыбысы қазақ тіліндегі **е**-мен алмастырылады. Мысалы:

экономика – *ekonomika*

этника – *etnike* т.б.

Қазақ тілінде *құрмет*, *қасиет* сияқты бастапқы буындары жуан, екінші буындары жіңішке сөздер, немесе *Бекарыс*, *Бекболат* сияқты бірінші буындары жіңішке, екінші буындары жуан дауыстылардың тұратын кісі есімдері бар. Яғни, қазақ мұндай сөздерді айта алады, ал аралас (жуан-жіңішке-жуан немесе керісінше) буынды сөздерді айта алмайды. Сондықтан аралас буынды өзгетілдік сөздер келсе, олар ыңғайына қарай бір немесе бірнеше буыны жіңішке немесе жуан болып жазылуы тиіс деп ойлаймыз.

3. Орыс тіліндегі **ео** дыбыс тіркесімдерінің арасына **у** дыбыс қосылып жазылады. Мысалы:

теория – *teýorya*

геолог – *geýolyk* т.б.

Бұдан басқа қазақ тілінде сөз соңында **б**, **в**, **г**, **д** дыбыстары келмейтінін де басшылыққа алып, сондай-ақ сөз соңы екі дауыссыз дыбысқа аяқталса, *апокопа*, *эпитеза*, *эпентеза* құбылыстарын ескеріп жазу да қажет деп есептейміз.

Қорытынды. Қазақ тіліне дамыған еуропа елдерінен сөздер орыс тілі арқылы еніп жатқанын бәріміз білеміз. Ондай сөздерді негізінен түпнұсқадан алып, қазақ тіліне бейімдеген дұрыс болар еді, бірақ оған қазір мүмкіндік жоқ. Қазақстанның ақпарат әлемінде де, ғылымында да орыс тілі үстемдікке ие болып тұрғандықтан, орыс тілі арқылы енген сөздерді тілімізге бейімдеуден басқа амал жоқ.

Бұдан әрі де қоғамдық-саяси сөздерді шұбыртып жаза беруге болар еді, бірақ олардың барлығын бір мақаланың көлеміне сыйғызу қиын және оларды бір адамның шешуі мүмкін емес. Ең бастысы шетелдік қоғамдық-саяси сөздердегі қазақ тілінің табиғатында жоқ дыбыстарды қандай дыбыстармен алмастыру керек екендігін тіл мамандары бірлесіп отырып шешуі тиіс, соған байланысты ережелер шығарылуы керек. Қоғамдық-саяси сөздер болсын, термин сөздер болсын қазақ тілінің айтылу әуезіне барынша жақын болуы және сауатты жазуға қиындық келтірмеуі – ең негізгі ұстаным болуы тиіс

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Исхан Б.Ж., Зайсанбаев Т.Қ., Аюбай К.Қ. Өзге тілдік қоғамдық-саяси сөздерді датынша жазу жобасы, Алматы: Абай ат. ҚазҰПУ «Ұлағат» б. – 2013 ж. – 142 б.
2. Бизақов Е. Емлені ескеру керек. «Ана тілі» №7 (1161), 14-20 ақпан, 2013 ж.
3. Момынова Б. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика: әлеуметтік-бағалауыштық сөзжасам. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 140 б.
4. Сыздықова Р. Қазақ тілінің анықтағышы (емле, тыныс белгілері, сөз сазы). – Астана: Елорда, 2000 ж. – 535 б.
5. Оңдасынов Н.Д. Арабша-қазақша сөздік. I т. – Алматы: «Мектеп», 1989 ж. – 255

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS

МРНТИ: 14.35.09

Zhaiykbay K.T.¹Kassymova G.M.²

¹2 year MA student in specialty 6M011900 Foreign language: two foreign languages

²Doctor of pedagogical sciences., assoc.proffesor

Suleyman Demirel University

Kaskelen, Kazakhstan

**SOCIO-CULTURAL FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF ENGLISH
LANGUAGE PROFICIENCY AT NON-LINGUISTIC DEPARTMENT**

Abstract

This paper examines the importance of socio-cultural factors in language learning and explores the main socio-cultural factors influencing language learning proficiency at non-linguistic department.

The study considered the social factors as special and emotional environment. The place, light and furniture are viewed as special environment while relationship between teacher and students, student's attitude toward English are viewed as emotional. It was found that both social factors have a huge impact on learner's foreign language motivation. As for cultural environment, student's cultural background and differences in culture and language were considered as the main factors. It is important that differences in cultures and languages should be explained to foreign language learners in order to avoid any misunderstandings. The lack of knowledge on language and cultural differences may cause demotivation to learn language among language learners. Therefore, it is important for teachers to be aware of factors influencing language learning.

Key words: socio-cultural factors, language proficiency, second language acquisition, non-linguistic department

К.Т. Жайықбай¹ Г.М. Касимова²

Сулейман Демирель атындағы университетінің

¹бМ011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

²п.ғ.д., қауымдастырылған профессор

Қаскелең, Қазақстан

ТІЛДІК ЕМЕС ФАКУЛЬТЕТТЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕҢГЕРУДІҢ ДАМУЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ФАКТОРЛАР

Аңдатпа

Бұл мақалада тілді оқытудағы әлеуметтік-мәдени факторлардың маңызы қарастырылды және тілдік емес факультеттегі тілді меңгеру деңгейіне әсер ететін негізгі әлеуметтік-мәдени факторлар анықталды. Зерттеуде әлеуметтік факторлар ерекше және эмоционалдық орта ретінде қарастырылды. Сынып орны, жарығы және жағдайы арнайы қоршаған орта ретінде қаралды, ал мұғалім мен студенттер арасындағы қарым-қатынас, студенттердің тілді үйренуге деген қарым-қатынасы эмоциялық факторлар ретінде қарастырылды. Екі әлеуметтік фактор да білім алушының шет тілін үйренуге деген мотивациясына үлкен әсер ететіні анықталды. Мәдени ортаға келетін болсақ, негізгі факторлар ретінде студенттердің мәдени айырмашылықтары алынды. Шетел тілдерінің оқушыларына түсініспеушілікке жол бермеу үшін мәдениет пен тілдердегі айырмашылықтар мұғалім тарапынан түсіндірілуі маңызды. Сондықтан мұғалімдерге тілді үйренуге әсер ететін факторлар туралы білу маңызды.

Түйін сөздер: екінші тілді меңгеру, факторлар, құзыреттілік, әлеуметтік-мәдени фактор

Жайықбай К.Т.¹ Касимова Г.М.²

¹Магистрант 2 курса специальности бМ011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² д.п.н., ассоц. профессор

Каскелең, Казахстан

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМ ФАКУЛЬТЕТЕ

Аннотация

В статье рассматривается важность социокультурных факторов в изучении языка и исследуются основные социокультурные факторы влияющие на уровень владения языком на неязыковом факультете. В исследовании социальные факторы рассматривались как особая и эмоциональная среда. Место, свет и обстановка класса рассмотрены как специальная окружающая среда, а отношение между учителем и студентами, отношения студентов на изучение языка осмотрено как эмоциональные факторы. Установлено, что оба социальных фактора оказывают огромное влияние на мотивацию обучающегося к изучению иностранного языка. Что касается культурной среды, то в качестве основных факторов рассматривались культурные различия

студентов. Важно, чтобы учащимся иностранных языков разъяснились различия в культурах и языках во избежание недоразумений что приводит к демотиваций студентов. Поэтому учителям важно знать о факторах, влияющих на изучение языка.

Ключевые слова: социокультурные факторы, владение языком, овладение вторым языком, лингвистический отдел

Introduction

In 21st century, the interest in learning foreign languages steadily increases and the language of mutual understanding became English language. The importance of learning foreign languages always taken into account in today's society, because knowledge of the language provides opportunities to be successful in terms of economy, commerce, education, and science. In the context of modern educational reality: Kazakhstan's accession to the Bologna agreement and the transition of higher education to a three-stage (bachelor-master-PhD) training, it is especially important to improve the efficiency and quality of foreign language teaching in universities not only at linguistic departments, but also at non-linguistic majors[1]. Language training at the University should focus future specialists on the creative nature of upcoming activities, development of 21st century skills such as creative thinking, problem solving, self-development and effective communication in foreign language in the field of their major. Therefore, the goal of English language teaching and learning is to encourage students to use English for meaningful and effective communication, not only inside but also outside of the classroom, in their future profession. Accordingly, English language learning is considered as a complex system and it is hard to measure the results of learning. It requires investment of time and effort from the part of learners, creating a proper learning environment with qualified teachers, developing productive syllabus, choice of adequate instructional materials and so on. But in practice, in spite of all above mentioned aspects of improving the efficiency of foreign language teaching, the educators continue to face difficulties in teaching students of non-linguistic department, and the reason of it, to our mind, is that they don't have knowledge about factors which influence students to learn foreign language. Language learning includes factors that would affect the process of learning positively and negatively. The requirements of contemporary curriculum for practical usage of English language are increasing while the results of language learning actually are decreasing. Thus, growing needs of Kazakh society for specialists, practically fluent in foreign languages and unsatisfactory learning outcomes encourage to investigate the reasons that lead to this situation. Actually, there are general factors that influencing language learning proficiency such as age, aptitude, learning styles, teachers' expectations, classroom environment, personality, and motivation. While this article aims to investigate the importance of socio-cultural factors in language learning and examine the main socio-cultural factors influencing language learning proficiency at non-linguistic department. Methodology of this paper is based on the analysis and comparison of the existing literature on this issue.

Literature Review

The acquisition of second language (L2) is becoming more of necessity for peoples around the world. This can be evidence that school, colleges, and universities all over the world are emphasizing second language acquisition. Second Language Acquisition is considered as a process of acquiring language, which is beyond one's native language and investigates human capacity to learn languages. SLA is the inquiry of why most second language learners don't accomplish the same level of knowledge in second language as they do in their mother tongue. "It explores a wide variety of complex influences and phenomena that contribute to the puzzling range of possible outcomes when learning an additional language in a variety of contexts" [2]. SLA is a complex system which is focused on understanding the process of learning L2, as well as foreign language acquisition. This is not only about acquiring second language, but it often incorporates many different types of acquisition, including third, fourth, tenth and so on. It cannot find itself as a part of certain discipline because of its complexity. Similarly, Ellis [3] considered second language acquisition as a non-uniformed and unpredictable phenomenon. This statement signifies the diversity and complexity of learning a second language. Over the years, research has confirmed claims that many factors influence second language acquisition. However, a consensus has been reached that some factors are considered as dominant and some others are being equal but each of them provides different contribution for the success or failure of second language acquisition.

The concept of "factor" (lat. factor-making, producing) is defined as the cause, the driving force of any process, determining the nature or its individual features, mechanisms and stages of its course. In this article, we consider factors as the environment of influence on students in the learning process. According to Learners Dictionary[4], factors refer to the concept that cause something to happen and something that influence a result. Ortega states that there are general factors as age, gender, language similarities and differences, environment, attitude and motivation are influencing language learning process. Since the 1970s, there have been various studies on individual differences between people who study a foreign language. Skehan[5] argues that in literature four main areas are emphasised when considering individual differences in second and foreign language learning: (1) language aptitude, (2) learning style, (3) motivation, and (4) learning and teaching strategies. Accordingly, those factors would affect language learning proficiency positively or negatively. There are lots of investigations were conducted in different countries concerning low English language proficiency starting from school to undergraduates. Pardeep stated [6] "the transition and preparation of students academically in moving to a new culture is often lost on the wayside". Research by him supports that American students who have low level of English proficiency placed in low track classes and they were instructed through lecture as well paper and pencil technique [6]. The factor of their poor performance was identified by scholars; it was an inefficient method of instructing them, due to that they found learning English more challengeable, not engaging and not interesting. As a result of his study, it was revealed that language proficiency is not majorly the issue, but it depends on the method of instruction. Moreover, in order to improve method of instruction, the main attention will be focused on training teachers and develop their attitude toward teaching. Researchers also suggested for teachers to provide meticulous academic curricular for English language learners. Proficiency in English provides an opportunity for learners to interact freely with others and gives confidence.

Nowadays, the desire for practical knowledge of English language is increasing as the scale of professional mobility is increasing, mass tourism has been developed, the processes of educational migration have increased. This need creates an important social and political background, a favorable environment for the realization of the social task in relation to teaching a foreign language, for organizational and meaningful restructuring of the learning process. In modern society, to have the knowledge of English language will not only allow communicating with interlocutors but also will allow taking worthy place in the world community. However, from our experience we can conclude that students applying a non-linguistic department are primarily focused on the discipline of the specialty. Most future engineers have a technical mindset, many find it challenging to learn foreign languages and other humanitarian disciplines. Therefore, students often put a foreign language on the last place in the list of important discipline, not giving it much importance. Nonetheless, already in senior years, they begin to understand, that engineering is developing on a global scale, and English becomes a means of learning experience and advanced knowledge, a necessary tool for professional development, and academic mobility – one of the ways to prepare yourself for a career as an engineer. Obviously, each person has various degrees of ability to perceive and process information depending on personality and individual needs. According to Ortega, some individual factors which are mentioned above are viewed as important than others, but Birdsong argues that each of these factors gives different contribution for the success and failure of language learning process. However, Rizhova states that the study of a foreign language is an individually proceeding process, depending on many factors such as biological, social, affective, cultural and cognitive, not only individual factors [7]. This paper is focused on socio-cultural factors influencing language learning proficiency.

In modern world, a person is a part of society and constantly interacts with other individuals, and social factor is a distinctive feature of this. The social factor defined as a driving force for the development of a society, a phenomenon or process that causes certain social changes. The basis for selection of the social factor is such a relationship of social objects in which causes under certain conditions, necessarily generate other social objects or their consequences. Social factor is primarily the activity of people, which ultimately determines the whole diversity of social life of society. According to Omelechko[8] society is the condition in which a specific language exists and develops. Based on this definition, it is obvious that the development of any language is not entirely autonomous, since it depends to some extent on the development of society. Additionally, all social factors have different linguistic feature or significance. As an example of it can be global social factor that changes the composition of

native speakers which lead to changes in lexico-semantic system, syntax, phonetics and morphology of the language. However, private factors determine the development of only a few levels. Changing strategies for mastering a language is a good example of a social factor that is described above. It is essential to mention that the social factor has its own fundamental structure. The main element of the social factor structure includes: a) the subject of the action; b) the environment with which the subject is connected; c) the means of the action; d) the goals and objectives of the action; e) the object of impact; f) the environment to which the object of action is ranked. Alefirenko[9] refers to the existence of the varieties of social factors. The main social factors of the development and functioning of a language are the following social factors a) determined by socio-economic formations; b) due to the education system and mass communication; c) limited by various interpretations of the phenomena of nature and public life by representatives of religious ideology; d) deterministic language interaction; e) scientific and educational value; f) moral and ethical understanding of different phenomena of social life; g) social and professional differentiation of the language. Social factors include parental and student's attitude, learning environment, learning opportunities, size of the learning group, student-teacher interaction, student-students interaction, teacher's technique and socio-economic status[9].

Social environment refers to the factor that has importance in the study of foreign languages. The social environment is teachers, peers, parents, etc. The social component of the educational atmosphere is related to the features of societal organization of the environment (macro-conditions). Macro conditions can be defined with "atmosphere" of the school, the mood of pedagogical staff and students. Detail-spatial environment determines the shape of the environment in which students and teachers work. Two components are essential for any learning: the space that the teacher chooses for the lesson (class, courtyard, street, park, and museum) and the subject environment, including training facilities. Let's consider the first component, for example, a class; the teacher should consider the following provisions:

- *Size*: Is the room sufficient for students to sit or move?
- *Form*: can everyone see the board or screen; can the teacher monitor or see all students?
- *Light*: is there enough light for everyone, is it reflected on the board or screen?
- *Environment*: Is the room temperature optimal, whether the room is clean, comfortable in it; is it suitable for foreign language lessons? Does the didactic lighting of the class (wall tables, pictures) stimulate the development of motivation to learn a foreign language?
- *Noise*: is the room quiet enough for everyone to hear each other? etc.

Some things a teacher can change, some cannot; you can use the help of students, it will affect their emotional sphere, through that you may achieve greater interest and motivation in relation to learning a foreign language. Parental and teachers' attitude toward English language refer to the social factor which affects learners' second language learning. They affect learner's attitudinal and motivational characteristics, and they encourage and supervise learners while learning process. Obviously, parents take essential place in child's life as well as in his learning process. Parents' guide their children to learn English and stress the importance of English, on the contrary, if parents' attitude negatively toward English they will not encourage them to learn. Attitude refers to the way a person views something or tends to behave toward it, often in a critical way [10]. Attitude toward learning English has a great influence on learner's English language academic performance. Kazazoğlu[11] proves the existence of the relationship between learners' academic success and their attitude toward English language. Moreover, he states that if students had a positive attitude, it was more likely for students to succeed in their English courses. Inal, Evin and Saracaloğlu [11] investigated the relationship between students' attitudes toward English as a foreign language and their achievement. It was found there is not significant relation between second language, medium of instruction, parents' economical status, living abroad; however, there was a significant correlation between students' attitudes and their achievements. According to another research students more likely to attain better foreign language proficiency if they have high self-esteem, self-regulation and positive attitude toward certain language [12]. Meanwhile, motivation is also key concept of the attitude in which students' achievements primarily depend on it. Lightbown & Spada [13] claims that motivated students are noticed by their strong interest in the subject matter, active participation and their efforts to be seen in the classroom. Second language learners learn language not only for task completion, grade submission but also for employment opportunities, academic purposes and social communication[14]. Phon [15] claims the motivation of career choices is systematically associated with the success in learning language, it means if the learners career goals

related to languages. However, learners who are demotivated have shorter attention span, low interest in learning and even they may not hear what the teacher is talking about. Al-Rifai[14] noticed that these kinds of students learn language in order to pass the grade not to get real knowledge or skills from those subjects. Additionally, some of them may not even concentrate or interested on what they are studying. To conclude, motivation and students' attitude toward learning languages have a significant impact on their academic success. It is generally accepted that, individual teachers bring to teaching very different assumptions and beliefs about what effective teaching means. Teacher's attitude toward language teaching is also essential in student's language learning process. These attitudes could influence language learners by pushing them to behave in particular manner. Teacher's negative and positive attitudes determine the success and failure of this language teaching and learning. Accordingly, their attitude is influenced by society; i.e. society can destroy and create the teacher's passion to teach. Any kind of attitude could be positive and negative, so teachers before teaching students, they bring to the class that attitude toward that language. Oller and his colleagues found out that language learners benefit from teacher's positive attitude whereas their negative attitudes lead to students' poor achievement[16]. As for parent's attitude, if parents have positive attitude toward language learning, they may encourage their children to learn target language and provide opportunity for learning. Apart from their attitudes, there are factors as socio-economic status of parents and the environment that school surrounded which may influence for learners to learn foreign language. Socio-economic status of place and parents can be identified by type of the high school as well as the environment that school is surrounded. Oller[16] investigated the relationship between students of high socio-economic status and their language proficiency. In Turkey, students who are studying in private school they tend to start learning languages from kindergarten while students who are studying in state schools are accepted to learn languages in the second year of primary education. Thus, their level of language proficiency may be different in accordance of the school they attend. Spolsky [17] divided student's opportunities to study a second language into formal and informal. Students access to resources and schools seem to be successful than those without. Mitchell & Myles [18] mentioned that accessible opportunities to those materials are mainly in the classrooms where academic activities represent the methodology of the syllabus, being designed to meet a variety of students' needs and at the appropriate levels of their existing language proficiency. Language instructors should make this happen in the classroom. Gass [19] states that encouragement, clear guidance, instructions and support are supreme for second language learners to deal with their learning difficulties. In addition, teacher in the classroom should provide opportunities for students to get motivated, to ensure language input quality and coordinate in-class activities. Obviously, learning and teaching materials, teaching styles influence to language-teaching outcomes. Teachers usage of visual materials can arouse student's interest to learn and to promote for them opportunity to apply language items to express their feelings and thoughts[20]. Castro & Peck[21] mentioned about learning styles as an another factor that can contribute to the level of academic success in English language classess. Language teacher's encouragement of different tasks for different students with various learning styles leads to a higher level of language proficiency[22]. As a result, successful language learners are able to use their learning styles or strategies to their own cognition style and learning task.

Language has always been an irreplaceable part of social life, a reflection of culture and the processes occurring in it. Ter-Minasova[23] considers language as a mirror of a culture, it reflects self-consciousness of the people in public, their mentality, national character, lifestyle, traditions, customs, morality, value system, attitude and vision of the world. It is generally accepted that one of the main features of language to exchange and share the information not only within various cultures but also within different social groups. Culture can be defined as a context of cognitive and affective behavior by Brown (qtd.in Ann)[24]. Majority of scientists accepted language and culture as an egg and chicken question, so we cannot separate them. Learners of second language have to develop the knowledge of culture as well as knowledge of the language. Without the awareness of culture and language, there might occur features of cultural shock as misunderstanding, disorientation, frustration, and anxiety. It may cause the decrease of motivation and possible rejection of learning target language. The need of cultural knowledge while learning second language was discussed so many times by a number of researchers. An example of this can be Gaarder and Brock-Utne's[25] statement on learners who learn new language, automatically should learn much about culture of that language. The concepts which have been developed

in a language tell us much about the culture in which a particular language is used. For instance, in Eskimos and Norwegian language there are twenty of the words that describe snow, whereas in English language there are two words: "snow", "slush". Accordingly, Eskimos people may have troubles while learning language of English culture, because there is no more than one concept of the word that they have in their language. It is generally accepted that culture cannot be separated from language and it takes an essential place in teaching and learning process. PaiObanya [26] noted that allowing the usage of the students' first language to obtain literacy retains not only cultural identity but also facilitates the process of learning. It comes from observation that African students have learning problem in linguistics, because of the language instruction is a language which neither the learner nor the teacher understands and uses well enough. He is not primarily using the cultural argument as an argument for retaining the African languages, but he is using an educational argument. It means learning new culture and language for student who has low level of proficiency is quite difficult, if teacher does not connect student's own cultural views with culture that he is learning. Okonkwo[27] stated that educational programs in Africa gave marginal success at teaching due to the ignorance of the differences between the language and culture of the school and the language and culture of the learner's community. It is a fact that language and culture of the school are foreign and unfamiliar to the African students, therefore they have troubles in understanding what the teacher is saying to learn. Moreover, they think school learning is nothing for them and they will not satisfy with entering to the university. The main thing that teachers should take into consideration is to promote the understanding of the nature of language and culture of the community. Obviously, foreign thoughts from overseas cultures in an artificially created environment can be conveyed through local languages as well as local tradition and curricular content material can be delivered via foreign languages. Some researchers think providing literacy in L1 will be preserved cultural heritage of a learner while Pardeep[6] argues that if learners use L1 unduly, it distracts learners' attention from learning foreign language. Rival [28] states that "no culture can be reduced to its linguistic expression." Sapir [29] concluded that language can be viewed as a way to describe and represent human experience and perception of the world, and members of a language community share systems of beliefs and assumptions which underlie their constructions of the world. Language and culture of its speakers cannot be analyzed in isolation. Thus, cultural factors also should be taken into account while learning second language. A lot of people with different cultural backgrounds are learning English to accomplish their goals. Apparently, cultural and social differences will influence them to think and acquire language differently. University teacher faces with a number of challenges while instructing students and there are different factors make the course difficult to teach [6]. Obviously, attitude of particular cultural groups toward another may affect target language learners' motivation. Culture helps us to know how far we can go as individuals and what our responsibility is to the group. It also defines as a template for personal and social existence. But we tend to perceive reality within the context of our own culture, a reality that we have "created" and there is still tendency for us to believe that our own reality is the "correct" perception. Moreover, perception, thought is always subjective. As an example can be the thing that seems to you to be an accurate might be "jaded" or "innacurate" in the view of someone from another culture. Therefore, misunderstandings occur between different cultures. People from other cultures may appear, in your eyes, to be "loud" or "quite", "conservative" or "liberal" in reference to your own point of view. It is apparent that culture, as an ingrained set of behaviours and modes of perceptions, becomes highly important in the learning of second language. According to Brown, cultural factors include problems of cultural stereotypes, learning a second culture, attitude toward certain culture, the relationship between thought, language and culture[30].

Mark Twain expressed caricatures of linguistic and cultural stereotypes about the difficulty of German language by stating that: gifted person can learn English in 30 hours, French in 30 days and German in 30 years. "In the bias of our own culture-bound worldview, we too often picture other cultures in an oversimplified manner, lumping cultural differences into exaggerated categories." Thus, Kazakh people are always late, polite, competitive and drink tea. Also, Americans are all rich, informal, materialistic, overly friendly and drink coffee. It does not mean that all stereotypes might be accurate. It means stereotypes can be innacurate for describing a particular individual because every person is unique, but it can be accurate in describing a "typical" member of culture. Due to the cultural differences and stereotypical traits, language learners may change their attitudes toward particular culture, it may cause positive or negative effect on their language learning process.

According to Spolsky(cited in Ann)[24] cultures which are somehow similar can have increased

social contact, vice versa cultures who doesn't have congruence they do not. For example, let's see Japan and Korean languages, they have the same word "quality", but it does not mean the same thing for each of these culture representatives. In Japan it means "it's perfect — zero defects" but for Korean people "quality means it works. It's well-built. It will last". The misunderstandings will developed when there is a conversation among two different representatives of culture. Every culture has own traditions, norms and rules to follow. There are four categorize of norms which are described by Hofstede (cited in Ann)[24]:

- Individualism vs. Collectivism refers to the integration of individuals into primary groups;
- Power Distance refers to the different solutions to the basic problem of human inequality;
- Uncertainty Avoidance refers to the level of stress in a society in the face of an unknown future;
- Masculinity vs. Femininity refers to the division of emotional roles between women and men;

Geert Hofstede (cited in Ann)[24] attempts to clarify the conclusion which is found in cross-cultural classroom settings by labeling, discussing and quantifying different aspects of cultural differences found in most human societies. He categorizes and breaks down the social interactions that people in almost every society involved in. He labels the four major foundations in which social interactions take place as the institutions of family, school, job, and community, with their respective role pairs - parent/child and man/woman, teacher/student, boss/subordinate, and authority/member. This interaction may not be hold in every society, but categorization that is mentioned above helps make the comparison of different cultural interactions easier. According to Hofstede's dimensions, Ann [24] has found that European learners speak out more in class than Asian learners. Learners of Australia, Italy, France, Germany have a tendency for individualism whereas China, Korean and Japan, Kazakhstan learners for collectivism. It means they like to work in pairs, groups while Europeans just learn for themselves, so they are respect privacy than Asians. Teachers should take into consideration these differences and use good strategy to make each person to take part in classroom activities and speak. Power Distance refers to the status of the people and human inequality. It is generally believed that Korean, Chinese, Kazakhstanpeople are highly collectivist culture with many characteristics of a large power distance society. People from these two cultures are given position of respect and power only for those who have high social status. On the contrary, Canadian people are individualists with small power distance, which means interaction between people is much more flexible than Chinese, Korean andKazakhstanpeople. As an example, one teacher who was born and raised in Canada, came for work to Korea. According to her own classroom experiences in Canada were generally less formal and student-centered, as teachers encouraged the creativity of students and praised individualism. It develops student's responsibility to their own learning, however such technique for Korean students does not work properly in the begining of the semester. In fact, the teacher finds it somewhat uncomfortable when some of her university students bow respectfully to her outside of class or when parents of younger students use an honorific form of the Korean word for teacher to address her. The cause of uncomfortableness was differences in cultural views. Chinese teachers accept their profession as must to teach students, while Canadian develops lecture learning process. It can be explained that Canadian teachers want to develop individual learning, teach to students not so much rely on teachers. Uncertainty avoidance refers to the things or events which are not structured and certain. For instance, Korean students as Kazakhstani studentsprefer more structured classroom and activities, they demand from teacher to give the "right" answer to all questions, than French students. French students are tend to express their views and opinions toward certain topics. Importance of success and competition mostly related to the masculinity whereas cooperation and negotiation is for femininity. Tucker & Lambert (cited in Yuri) [32] believed that successful learners of second language should develop "sensitivity toward the values and traditions of the people whose language is being studied". The term culture in foreign language classroom means introducing typical customs or values, traditions of the given society. Let's assume that instructor will explain to students some customs or social rules related to certain culture, for instance Japanese culture has social rule such when you receive a present, do not open it in front of the giver but instead just put it aside. Additionally, the same situation with a gift also accepted in such way in Kazakh culture, whereas European society tends to open gift in front of the giver. As for teaching English language, there may occur some problems related to the cultural differences. English is not the property of certain gathering of individuals; therefore it can be challengeable for teachers to teach particular culture. The trouble of picking a culture to teach has been expressed by

Moorjani and Field (cited in Yuri) [32]: The diversity of these social orders is a huge obstacle in the process of teaching the culture, for this the decision must be made on ideological grounds: what culture do we teach or whose culture do we hold as a model? It was viewed that teachers should not identify the culture; it is enough for students to build knowledge about their own culture. Thus, in order to understand the other's culture individual must exceed one's own culture [which] can be done only by making explicit the rules by which it operates". Clear dichotomy between native and non-native speakers of the language can be another problem of teaching language from a cultural perspective. Individual should choose the non-native speakers ought to adjust to the local speakers standard of dialect utilize or designs of communication [11]. Some foreign and second language learners have already developed the awareness about own culture and language, so it means they have first language competency.

Socio-cultural factors consider sociocultural context of learning for foreign language, the concept of which includes such categories as the commonness\ difference of the culture of the country of the language being studied and the initial culture of the learners; remoteness\ proximity of the country of the language being studied from the country in which the target language is studied. Along with this, sociocultural conditions are determined by the prevailing attitude in the society towards people, speaking in one or another foreign language, their culture and society. Status of the language, its connection with other languages, and accordance of cultures is considered as aspects of socio-cultural factors. It means the status or importance of certain language, relation of this language with others, correspondence of cultures may influence someone's motivation to learn foreign language or not.

Biyekenova and her colleagues investigated the value system of students of Republic of Kazakhstan as a special social and cultural group and found out that following values are important for the youth: health – their own and that of their relatives (78.8%), family happiness (71.6%), interesting and well-paid job (58.3%), quiet life (54.1%) and better material well-being (54%). Researchers asked several questions to identify the importance of many characteristics that identify an individual in society such as family, education, qualification, citizenship, nationality and religion. Affiliation with a family, society is important for the most students as well as education and qualification. Majority of the Kazakhstan youth (80.9%) feel responsibility for family and relatives in the first place. It was also revealed that the interests of family and relatives have a higher priority than theirs. According to Kazakh youth the concept of the "citizen" is characterized as a person who has knowledge about his rights and responsibilities, respects and is proud of his country. Data has shown that peace and happiness of all people are important values for majority of Kazakhstan youths as well as prosperity of Kazakhstan, state immunity. From this data we can conclude that young generation is aware about the importance of family and motherland. Obviously, family has significant impact on child's life, choice, upbringing and education. As it is discussed above, Kazakh youth is always prioritizing their family member's choice rather than their own. So, relying on our experience majority of Kazakh youths choose a way that their parents have suggested.

Cultural differences which are mentioned above may cause misunderstandings and the same words and expressions may not mean the same thing to various peoples. Here is an example about cultural misunderstanding between Kazakh and American:

Jin Wang states that the learning English well does not only mean mastering the pronunciation, grammar, words, but it also means the learning to see the world as native speakers see it. Teachers should take into account that language learning is inseparable from learning its culture. Nevertheless, teachers do not give enough care in teaching culture for a long time. Additionally, teaching and teaching materials attach importance to language forms, but ignore the language application and social meanings in reality. Since English language become global language, materials to learning English may not be suitable for every culture. For example, we can see the following dialogues may not be appropriate for Kazakh culture:

1. A: What is your name?
B: My name is Abay.
2. A: How old are you?
B: I am twelve.
3. A: Where are you going?
B: I am going to the library.
4. A: Are you writing a letter to your parents?
B: Yes, I am.
5. A: Who do you live?

- B: I live with my parents and group mates.
6. A: Do you get on well?
B: ...
7. A: Do you argue about anything?
B: I do not want to talk about it.

These dialogues are combination of Kazakh thinking and English form. English language forms are correct, but they are not appropriate. All the above questions are acceptable in hospitals and immigration office. English-speaking people's reaction to most questions like "where are you going?" and "who do you live?" would mostly likely be "why do you ask?" or "it is none of your business". The last two questions were given from "English File Intermediate" book and discussed with students. Researcher observed first year Engineering students who are learning English. The topic of the lesson was "Ideal Home" and teacher asked the last two questions from students. According to the researcher's observation, she noticed that Kazakh students do not want to talk about arguments between their flat mates, because it is considered impolite to talk and complain to other people. Students are usually ignorant of the culture and they have automatically copy what they have learned due to the lack of attention of teachers to cultural differences.

Conclusion

At the beginning of the XXI century a foreign language became an important tool of international communication and the time has come, when the demand to English language is increasing and feeling a sharp necessity in the specialists of different spheres. The problem of improving the awareness of the factors influencing language learning proficiency is undoubtedly relevant at the present time. As Ortega and other researchers claimed, there are so many factors such as age, gender, attitude, motivation and environment which can influence to language learner's language proficiency. Nowadays, language teachers and learners are not aware properly of socio-cultural factors which students bring into language classroom and as a result come across the low level of language learning motivation. In this article we have considered the social factors such as social environment consisting of two aspects: spatial environment (place, size, light, furniture) and emotional environment (relationships between teacher and students, attitudes of parents and group-mates toward learning English). Both aspects of social environment play a great role in increasing students' foreign language motivation. As for cultural environment we have considered learners' cultural background, differences in languages and cultures that should be in obligatory way understood by the foreign language teacher and explained to the foreign language learners in order to avoid any language and cultural misunderstandings. It can be concluded that each factor contributes to the success and failure of language learners differently.

References:

1. Krasnoshchyokova G.A. Tsaturova I.A. Problems of pedagogics and foreign language teaching methods. Section, section II.
2. Lourdes Ortega., Understanding Second Language Acquisition.(2nd ed.). // New York: Routledge, 2009.
3. David Birdsong., Second language acquisition and the critical period. University of Texas. LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES, PUBLISHERS. Mahwah, 1999.
4. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learner-english/>
5. Skehan P. Theorising and updating aptitude // Individual differences and instructed language learning. – 2002. – T. 2. – P. 69-94.
6. Pardeep, K., Effect of Proficiency in English Language on Academic Performance of Post Graduate Management Students of Marathwada Region (Maharashtra), India, IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM), 16, (5), 2014. –P.10-16.
7. Rizhova E. W., – The factor analysis of teaching affectivity of foreign languages for students of non-linguistic specialties in a Pedagogical University // Izv. Penz. gos. pedagog. univ. im.i V. G. Belinskogo, 2011.- P. 776–781.

8. Boeva-Omelechko, N., Zheltukhina, M., Ryabko, O., Matveeva, G., Murugova, E., & Zyubina, I. Unusual Antonymy: Inter-Part-Of-Speech Interaction in English Fictional Discourse. *Space and Culture, India*, 6(4),–2018. –P. 112-121.
9. Alefirenko, M. F. *Spornye problem semantiki.*–2005.
10. Dictionary–Complete C. E. Unabridged.(2003) //Hammersmith, England. – 2015.
11. Özkurt, Zeynep, and Ender Kazazoğlu., "Zirconia dental implants: a literature review." *Journal of oral implantology*, 2011. - 37.3:-P. 367-376.
12. Nikčević-Batričević A. et al. ISSN 1799-2591 Volume 4, Number 11, November 2014.
13. Nicholas H., Lightbown P. M., Spada N. Recasts as feedback to language learners //*Language learning.* – 2001. – Т. 51. – №. 4. – P. 719-758.
14. Al Rifai N. Attitude, motivation, and difficulties involved in learning the English language and factors that affect motivation in learning it //*Procedia-Social and Behavioral Sciences.* – 2010. – Т. 2. – №. 2. – P. 5216-5227.
15. Sokwin Phon. Factors affecting the English language proficiency of students majoring in English at a rural university in Cambodia
16. Gardner R. C. On the validity of affective variables in second language acquisition: conceptual, contextual, and statistical considerations 1 //*Language learning.* – 1980. – Т. 30. – №. 2. – P. 255-270.
17. Spolsky B. *Language management.* – Cambridge University Press, 2009.
18. Mitchell R., Myles F. *Second language learning: Key concepts and issues //English language teaching in its social context.* – 2001. – P. 11-27.
19. S. Gass& L. Selinker., *Second Language Acquisition: An Introductory Course (3rd Edition).* New York: Routledge/Taylor Francis. ISBN 978-0-203-93284-1.2008.- 593 p.
20. Nguyen H. T., Warren W., Fehring H. Factors Affecting English Language Teaching and Learning in Higher Education //*English Language Teaching.* – 2014. – Т. 7. – №. 8. – P. 94-105.
21. Castro O., Peck V. Learning styles and foreign language learning difficulties //*Foreign Language Annals.* – 2005. – Т. 38. – №. 3. – P. 401-409.
22. Mohammadi M., Moenikia M., Zahed-Babelan A. The role of advance organizer on English language learning as a second language //*Procedia-Social and Behavioral Sciences.* – 2010. – Т. 2. – №. 2. – C. 4667-4671.
23. Ter-Minasova, S.G., *Language and Intercultural Communication.* // Slovo.-Moscow.-624 p.
24. Ann Robertson <http://languagelearningandteaching.blogspot.com/2008/07/cultural-factors.html> [Accessed 13 January 2017].
25. Brock-Utne, Birgit. Reflections of a cultural commuter. In: Bystydzienski, Jill and Estelle Resnik (eds), 1994: *Women in Cross-Cultural Transitions.* Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.–1994. – P.121-132.
26. ObanyaPai. Research on Alternative Teaching in Africa. In: Yoloye, E.A. and Flechsig (eds): *Educational Research for Development.* Bonn: Deutsche StiftungfürInternationaleEntwicklung.–1980. –P. 67-112.
27. Okonkwo, C. Bilingualism in education: The Nigerian experience reexamined. *Prospects* 13: 3, – 1983. –P. 373-379.
28. Rival, Laura. State Schools against Forest Life: The impact of formal education on the Huaorani of Amazonian Ecuador. I: Allsop, T. & Colin Brock (eds), 1993. *Key Issues in Educational Development.* Wallingford: Triangle books.–1993. – P.131- 145.
29. Sapir, E. *Lingüística e ciência: ensaios (Vol. 1).* Livraria Acadêmica.–1961.
30. Brown H. D., Lee H. *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy.* – Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall Regents, 1994. – Т. 1. – P. 994.
31. Oller Jr J. W., Hudson A. J., Liu P. F. Attitudes and attained proficiency in ESL: A sociolinguistic study of native speakers of Chinese in the United States //*Language learning.* – 1977. – Т. 27. – №. 1. – C. 1-23.
32. Tucker, W. E., Sociocultural aspects of language study. In J.W. Oller, Jr. & J. C. Richards, (Eds.), *Focus on the Learner: Pragmatic perspectives for the language teacher.* Rowley, M.A.: Newbury House Publishers. Cited in Yuri “The Effects of Culture on Language Learning and Ways of Communication: The Japanese Case”, University of Massachusetts Amher. –1973.

МРНТИ:15.11.18

Толеп Д.М.¹ Сериккалиева А.Е²

¹Магистрант 2-курса факультета «востоковедения» 6М020900,
Казахский Национальный Университет им. Аль-Фараби

²Ph.D, доктор.

ЭВОЛЮЦИЯ КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО КИТАЯ

Аннотация

Большие политические и социально-экономические изменения сопровождались интеллектуальным брожением, когда люди пытались приспособиться к быстро меняющемуся миру. Традиционная культура - это не мертвое прошлое существование, а процесс постоянного развития; современная жизнь - это не стиль жизни, а образ мышления, которым руководствуется Запад; традиционная культура является национальной, особенной, но и современная жизнь также разнообразна. Страны, занимающие влиятельные позиции, оказывают влияние на слаборазвитые страны своими собственными экономическими, политическими и военными преимуществами и пытаются импортировать менее мощные страны в свои собственные развивающиеся системы. Этот процесс отождествления себя с другим в процессе глобализации оказал значительное влияние на национально-культурную самобытность современного Китая. Когда современный Китай впервые вступил в прогресс глобализации, он столкнулся с сильной собственной культурой в развитых странах Запада. Отсталость страны на экономическом, политическом и военном уровнях породила затруднительное положение для современной китайской национально-культурной самобытности. Связь между собой и другим сопровождала весь процесс конструирования современной китайской национально-культурной идентичности. С одной стороны, чтобы выделиться в мире, он должен стремиться к современности; с другой стороны, чтобы сохранить независимые черты нации, она должна осознавать опасность современности, ориентированной на Запад. Китай имеет конфликтные отношения с глобализацией, в которой доминируют западные страны, и со своими собственными культурными традициями. Это двойное связывание с конфликтами между собой и, с другой стороны традициями и современностью, это способствовало формированию двойственных характеристик современной китайской национально-культурной идентичности.

Ключевые слова: Традиция; Традиционная культура; Китай, современная жизнь, Китайская культура, западная цивилизация, народная культура, конфуцианство, традиции, национально-культурная идентичность

Толеп Д.М.¹ Сериккалиева А.Е²

¹«Шығыстану» 6М020900 мамандығының 2-курс магистранты,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

²Т.ғ.д, доктор.

ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙ МӘДЕНИ ДАМУЫНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Аңдатпа

Үлкен саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер адамдар тез өзгеретін әлемге бейімделуге тырысқан кезде зияткерлік ашумен қатар жүрді. Дәстүрлі мәдениет - бұл өлі өткен өмір емес, тұрақты даму процесі; қазіргі өмір-өмір стилі емес, Батыс басшылыққа алатын ойлау бейнесі; дәстүрлі мәдениет ұлттық, ерекше, сонымен қатар қазіргі өмір әр түрлі. Бқпалды позицияларға ие елдер өздерінің экономикалық, саяси және әскери артықшылықтарымен әлсіз дамыған елдерге әсер етеді және қуатты аз елдерді өздерінің дамушы жүйелеріне импорттауға тырысады. Жаһандану процесінде өзін басқалармен теңестіру процесі қазіргі Қытайдың ұлттық-мәдени өзіндік ерекшелігіне айтарлықтай әсер етті. Қазіргі Қытай алғаш рет жаһанданудың

прогрессіне кіргенде, ол Батыстың дамыған елдеріндегі мықты мәдениетпен бетпе-бет келді. Елдің экономикалық, саяси және әскери деңгейлердегі артта қалуы қазіргі заманғы Қытай ұлттық-мәдени өзіндік ерекшелігіне қиын жағдай туғызды. Бір-бірімен және басқалармен байланыс қазіргі заманғы Қытай ұлттық-мәдени бірегейлікті құрастырудың барлық процесін жүргізді. Бір жағынан, әлемде ерекшелену үшін ол қазіргі заманға ұмтылуға тиіс; екінші жағынан, ұлттың тәуелсіз ерекшеліктерін сақтау үшін ол батысқа бағытталған қазіргі заманның қауіптілігін сезінуі тиіс. Қытай Батыс елдері басым және өзінің мәдени дәстүрлерімен жаһанданумен қақтығыс қарым-қатынас орнатқан. Бұл өзара жанжалдармен және, екінші жағынан дәстүрмен және қазіргі замандастармен екі жақты байланыстыру, бұл қазіргі заманғы Қытай ұлттық-мәдени бірегейліктің екі жақты сипаттамаларын қалыптастыруға ықпал етті.

Түйін сөздер: дәстүр; Дәстүрлі мәдениет; Қазіргі өмір, Қытай, Қытай мәдениеті, Батыс өркениеті, халықтық мәдениет, конфуцианство, дәстүрлер, ұлттық мәдени ерекшелігі

Tolep D.M.¹ Serykkalieva A.E²

¹Master student 2nd faculty of “Oriental Studies” 6M020900,

Kazakh National University Al-Farabi

²Ph.D, doctor.

EVOLUTION OF CULTURAL DEVELOPMENT OF MODERN CHINA

Abstract

Major political and socio-economic changes were accompanied by intellectual ferment when people tried to adapt to a rapidly changing world. Traditional culture is not a dead past existence, but a process of constant development; modern life is not a lifestyle, but a way of thinking that guides the West; traditional culture is national, special, but modern life is also diverse. Influential countries influence the underdeveloped countries with their own economic, political and military advantages and try to import less powerful countries into their own developing systems. This process of identifying oneself with another in the process of globalization has had a significant impact on the national and cultural identity of modern China. When modern China first entered the progress of globalization, it faced a strong own culture in the developed countries of the West. The backwardness of the country at the economic, political and military levels created a difficult situation for modern Chinese national-cultural identity. The link between themselves and others was accompanied by the entire process of constructing a modern Chinese national-cultural identity. On the one hand, in order to stand out in the world, he must strive for modernity; on the other hand, in order to preserve the independent features of a nation, it must be aware of the danger of modernity, oriented to the West. China has conflicting relations with globalization dominated by Western countries and with its own cultural traditions. This double connection with conflicts between themselves and, on the other hand, traditions and modernity, it contributed to the formation of the dual characteristics of modern Chinese national-cultural identity.

Key words: Tradition; Traditional culture; Modern life, China, Chinese culture, Western civilisation, Folk culture, Confucianism, Traditions, national cultural identity.

Введение

Исторические предпосылки и влияние западных культур сформировали современную парадигму Китайских традиций и культурных ценностей. Традиционные взгляды тесно переплетены с современными веяниями Запада. Но главное осталось – уникальность историческая ценность культуры Китая. Идеи о правильных отношениях между членами общества были естественно поставлены под сомнение, когда старый феодальный порядок был поколеблен, и в этот период великий учитель Конфуций разработал социальные концепции, которые отныне стали нормативными для китайской цивилизации. Вместо жестких феодальных обязательств он установил порядок, основанный на более универсальных человеческих отношениях (таких как отношения, между отцом и сыном), и учил, что способность и моральное превосходство, а не рождение, были тем, что подходило человеку для лидерства.

Великие мыслители, пришедшие после Конфуция, независимо от того, соглашались они с его взглядами или нет, были обусловлены его основными предположениями. Мози, первоначально конфуцианец, основывал свою систему на концепции всеобщей любви, которая была в значительной степени расширением конфуцианской идеи человечества; «достойный человек», рекомендованный Мози в качестве идеального лидера, стал развитием концепции превосходства Конфуция, сочетающей добродетель и умение. Даже мыслители-индивидуалисты, известные как даосы, которые не следовали за Конфуцием, сформулировали свои учения как опровержение конфуцианской системы. Конфуций и другие мыслители, предшествовавшие Цинь, считали устаревшими традиционные политические институты Китая и пытались придумать обоснование для их замены. Некоторые, такие как Конфуций, делают основной упор на качество правящей элитной группы; другие, такие как Шан Ян (умер в 338 г. до н.э.) и Ханфейзи (умер в 233 г. до н.э.), рассматривали хорошо организованный механизм управления как единственный путь к упорядоченному обществу. Развитие нового централизованного монархического государства после середины периода Чуньцю является не только воплощением идей этих различных мыслителей, но и рабочей предпосылкой, в контексте которой они разработали свои теории. Высокая степень общественного и политического сознания, характерная для большинства философских школ, предшествовавших Цинь, установила образец для тесной связи интеллектуалов с правительством и обществом в более позднем Китае. [1]

Растущая коммерческая жизнь периода также повлияла на другие сферы, особенно в распространенности договорных отношений. Таким образом, служитель бродил из одного двора в другой, «продавая» свои знания и услуги наиболее любезному принцу, и качество его обслуживания определялось обращением, которое он получил. Этот вид договорных отношений оставался обычным явлением в Китае до тех пор, пока волна коммерциализации не была прекращена ограничением коммерческой деятельности при императоре Хань Вуди во 2 веке до нашей эры.

Местные культуры Китая были объединены в одну общую цивилизацию во времена Чуньцю. Благодаря контактам и обменов, боги и легенды одного региона стали идентифицироваться и ассимилироваться с богами других регионов. Местные различия сохранялись, но с тех пор общий китайский пантеон принял форму собрания богов с особыми функциями, представляющими собой небесную проекцию объединенной китайской империи с ее бюрократическим обществом.[2]

Однако чувство собственного превосходства и иерархия центра и периферии между собой и другим испытали значительные изменения в современное время. В середине 1800-х годов Китай был насильственно вовлечен в мировую модернизацию мощной западной огневой мощью. В то время развитие Китая столкнулось с сильным «другим»: западными державами. Это внешнее «другое» оказало сильное влияние на современную китайскую национальную идентичность. Раньше относительно сильные экономические, политические и военные силы Китая позволяли «мировой империи» командовать другими с сильной манипулятивной силой, намереваясь направлять других к своему собственному значению существования и стандарту ценности. Ее провал в Опиумной войне бросил вызов Ниахиа-централизму на разных уровнях.

Смелые вызовы традиции были редкостью в истории Китая, а новаторский дух периода Чуньцю не должен был иметь параллелей до 20-го века, после того, как два тысячелетия прошли под господством конфуцианской ортодоксии.

Кризис национально-культурной идентичности в современном Китае затрагивает формирование идентичности, которое должно основываться на взглядах другого человека, а определение личности всегда отличает ценность, характеристики и образ жизни другого человека.

В процессе культурного общения, силовые игры охватывают страны через отношения, которые являются как явными, так и неявными. Это становится еще более очевидным, когда культура, имеющая сильную экономическую и военную поддержку, оказывает значительное влияние на другую менее агрессивную.

Когда «Я» рассматривает другого как измерение различий и пытается импортировать его на свою собственную орбиту, «Я» приобретает сильное чувство идентичности и принадлежности. Это очевидно в построении традиционной китайской национальной идентичности. До современности Китай следовал идее Хуаксии о том, что «те, кто чужд нам, несомненно, имеют

разные умы», подтверждая свой идеальный образ с помощью зеркала других иностранных племен. Согласно идее Хуаксии-централизма, дифференциация между Хуаксии и иностранными племенами установлена не на этнической, а на культурной основе. Как говорит Конфуций в весенних и осенних летописях: «Когда иностранные племена войдут на Центральные равнины, они будут централизованы; когда люди с Центральных равнин войдут в иностранные племена, они будут иностранными». То есть, когда люди иностранных племен попадают на Центральные равнины, они привыкают к культурным традициям Хуаксии и, следовательно, становятся членами народа Хуаксии; напротив, когда жители Центральных равнин попадают в отдаленные районы и привыкают к своим культурным традициям, они также становятся иностранцами. Иными словами, различие между племенами имеет отношение не к кровным отношениям, а к культуре. Хуаксии - это воплощение культуры и цивилизации.

Линь известен как «первый человек, который открыл глаза, чтобы посмотреть на мир» в современном Китае. [3]

В 1839 году он организовал работу по переводу «Энциклопедии географии» Хью Мюррея, опубликованной в Лондоне в 1836 году, в «Отчеты четырех континентов». Эта книга дала новые знания о континентах и сыграла важную просветительскую роль в "стремлении к миру" современного Китая. В 1842 году Вэй Юань опубликовал «Отчеты о мировой географии», в которых содержалось подробное введение в историю и географию пяти континентов и многих стран, а также целостную карту земного шара и 75 карт каждого континента с очень четкими границами. В 1848 году Сюй Цзию опубликовал «Краткие отчеты о земном шаре», в котором в относительно полной форме представлена общая картина Земли, география, история и статус-кво четырех континентов Азии, Европы, Африки и Америки, а также фундаментальные условия Тихого океана, Атлантического океана, Индийского океана и крайнего юга. Эти работы описали мир относительно объективно. Таким образом, сказка о том, что Китай находится в «центре мира», была разрушена, и то же самое справедливо в отношении заблуждения «мировой империи».

Культура Народной Республики развивалась задолго до ее основания в 1949 году и представляет собой в основном сочетание традиционной китайской культуры и коммунизма. Во время культурной революции огромное количество культурных ценностей, имеющих неопределимую ценность, были серьезно повреждены или уничтожены, а практика многих видов декоративно-прикладного искусства была запрещена. Однако с начала 1980-х годов официальный отказ от этой политики дополняется активными усилиями по обновлению замечательных культурных традиций Китая. Сегодня Китай все еще имеет много тесных культурных связей с другими частями мира, особенно в Восточной Азии, Юго-Восточной Азии и за рубежом. Его культурные элементы распространились по всему земному шару благодаря влиянию Древнего Китая, а также модернизирующей популярной культуре страны и превращению в мировую державу, став одной из самых выдающихся культурных сил в мире и с доминирующей культурой в Азии.[4]

Особое внимание уделялось реализации ценностей. До Опиумной войны, по мнению китайского народа, мощная западная огневая мощь не заслуживала похвалы. Провал Китая в Опиумной войне привел к нападкам на чиновников, заставив их пересмотреть западные науки и технологии. Из этих взглядов наиболее известной была точка зрения Вэй Юаня «следовать иностранным передовым методам обращения к иностранцам». Эта концепция относится к изучению у иностранцев их передовых военных методов, чтобы противостоять их агрессии. Вэй Юань утверждал: «У иностранцев есть три передовых метода: первый - военные корабли, второй - огнестрельное оружие, а третий - подходы к обучению и поддержанию армии» [4, с. 105]. Введение и изучение западных орудий было последовательной позицией более поздних сил Движения вестернизации, когда китайцы активно относились к внедрению западных технологий и пытались исправить, благодаря западной науке и технике, недостатки Китая. Акцент на сильную военную огневую мощь демонстрирует, что во время конфронтации с Западом китайцы утратили чувство собственного превосходства, но с удовольствием поддержали отношение к западной культуре.

Исчезло чувство ритуального превосходства. Как отмечалось многими исследователями этого вопроса, в сознании традиционного китайского народа западные страны и периферийные государства были не чем иным, как иностранными племенами, которые не имели права быть наравне с Китаем в плане культурных ритуалов. Однако после второй Опиумной войны

британские и французские посланники в Пекине впервые оказались наравне с правительством Цин. Создание в 1861 году Министерства иностранных дел, учреждения, отвечающего за дипломатические дела, указывает на то, что в китайско-иностранным общении китайские ритуалы утратили свою привилегию. Как и другие колонии или полукolonии в мире, Китай как объект, завоеванный Западом, был исключен из группы цивилизованных стран и стал нецивилизованной страной, которую еще предстоит культивировать.

Еще одним важным моментом на пути совершенствования и слияния культуры Китая до современного уровня стала критика в отношении политических систем. После Опиумной войны давление на социальные и культурные реформы в Китае усилилось, но зарождающиеся инновации остались на том уровне реализации, с которого началось Движение вестернизации. Провал китайско-японской войны 1894-1895 годов показал, что простая опора на реформы на уровне реализации без глубоких инноваций в системах не выведет Китай из болота. Движение за сто дней реформ, Новый курс правительства Цин и революция капитализма во главе с Сунь Чжуншанем были инновациями или революциями, направленными на старые политические системы.[5]

Конфронтация Китая с западными странами нанесла ущерб традиционному китайскому идеальному самосознанию и традиционной культуре. Восстановление собственной самооценки зависит от того, как нация изменяет целостную историю, которая может не только обновить субъективную позицию личности, но и направить ее на реализацию этой истории. Тем не менее, построение этого идеального саморазвития не легкая задача. Развивающийся стиль китайской модернизации делает формирование культуры Китая сложным и трудным процессом. Развитие китайского современного общества отличается от Запада своей внешней модернизацией. Современность Китая сталкивается с проблемой традиций и современности, а также Востока и Запада, себя и других. Кроме того, этот вопрос осложняется тем фактом, что эти две проблемы часто взаимосвязаны и представляют собой общие черты, которые демонстрируют все слаборазвитые страны, стремящиеся к современности в контексте глобализации.

В качестве практического примера, приведем понятия «западных функций», идентичности культуры. В ходе глобализации современность, исходящая от Запада и основанная на «западно-централистском» подходе, намеревалась включить Китай в капитализм своим собственным экономическим и военным превосходством и реформировать Китай посредством своих собственных ценностей. Столкнувшись с этой ситуацией, современный Китай продемонстрировал необычайно двоякое состояние духа и настроение. С одной стороны, современность, представленная сильной внешней стороной, кажется непреодолимой для любой страны, идущей к модернизации; с другой стороны, чтобы сохранить свою особую ценность существования, Китай не может отказаться от своих традиционных культурных и политических ценностей в пользу идентичности. Следовательно, конфликт между гомогенизацией и диверсификацией между собой и другим привел к большим конфликтам. Чтобы разрешить утрату общепризнанной цели идентичности, возникло представление о «китайском теле и западной функции» с точки зрения построения национально-культурной идентичности. Понятие «китайское тело и западная функция» происходит от проникновения западной культуры в китайскую культуру на уровне реализации, но также является следствием внутренней инерции во время изменений в традиционном китайском обществе. Функция этого взгляда заключается в следующем: «Он предлагает возможность реформирования стремления к достоинствам и недопущения ошибок, а также стремления к быстрому успеху и мгновенным выгодам на уровне реализации, но, поскольку это касается признака традиционной национальной идентичности, он также содержит защитную функцию". Тем не менее, "китайское тело и западная функция" охватывают свою собственную логическую апорию: культура - это больше, чем проблема на уровне реализации, а культура на уровнях системы и идеологии важнее в культурном строительстве. Формирование культурной целостности требует взаимной поддержки между уровнями.

Заключение

Перейдем к заключительной части и подведем итоги данной работы. Культура Китая остается очень сложной, охватывающей древние традиции и современные эксперименты, что иногда кажется довольно динамичной, но незначительной смесью. Большая часть разнообразия

китайской культуры, по-видимому, происходит от разнообразия китайцев хань. Они составляют Китай, и национальных меньшинств, которые привносят отдельные культурные элементы в свою культуру и способствуют постоянному развитию китайской культуры, которая следует культурным изменениям по всей стране и на международном уровне. Культура в значительной степени основана на истории Китая, развивалась в изоляции в течение сотен лет, адаптировалась и ассимилировалась. Идеология коммунистического и маоистского движения, имеют решающее значение для понимания современной китайской культуры.

Резюме. Мәдениет негізінен Қытай тарихына негізделген, жүздеген жылдар бойы оқшауланған, бейімделген және ассимиляцияланған.

Summary. Culture is largely based on the history of China, has developed in isolation for hundreds of years, adapted and assimilated.

Список используемой литературы

1. Митчелл, Питер М. «Пределы реформизма: реакция Вэй Юаня на западное вторжение». Современные азиатские исследования 6: 2 (1972), с. 175–204.
2. Цзы Чжунюнь - Азиатский опрос, Университет Калифорнийской Прессы, Том 27, № 4 (апрель 1987 г.), с. 442-458 // <https://www.jstor.org/stable/2644682>
3. Интерпретации Лицзи, Книжная компания Чжунхуа, 2001, с.803.
4. Вэй Юань (1888), Паркер, Эдвард Харпер, ред. Китайский отчет об опиумной войне, Шанхай: Келли и Уолш.
5. Nihon Keizai Shimbun. - Китай отменяет регулирование зарубежных игр впервые за 14 лет, СТАТЬЯ ЖУРНАЛА - Взаимосвязь традиционной китайской культуры с модернизацией Китая: введение в текущую дискуссию // http://www.nikkei.com/article/DGXNASGV08002_Y4A100C1000000/

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ КҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES

МРНТИ: 14.35.09

Badayeva D.B.¹Kassymova G.M²

¹2 year MA student in specialty 6M011900 Foreign language: two foreign languages

²Doctor of pedagogical sciences., assoc.proffesor

Suleyman Demirel University

Kaskelen, Kazakhstan

**DEVELOPING PRE-SERVICE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' COMPETENCE IN
CRITERIA BASED ASSESSMENT**

Abstract

Teacher education institutions should respond to the demands of the twenty-first century labour market, that include the development of such skills as communication, collaboration, ICT skills, and also creative and critical thinking skills. Therefore, pre-service teachers are expected to have a working knowledge of all aspects of assessment to support their instruction and to effectively respond to the needs and expectations of students, parents, the school community, and society. The present research aimed to investigate the development of pre-service English as a foreign language teachers' competence in criteria based assessment. Most papers, works presented in this field consider more general issues, while in this research the focus is particularly on pre-service foreign language teachers and educational potentials in the developing criteria based assessment skills. Two different methods will be adopted for data collection: observation and survey. The population of the research will be students of the major "Foreign Language: Two foreign languages", Suleyman Demirel University.

Key words: pre-service teacher's competence, criteria-based assessment, Language Teacher Education

*Динара Бадаева¹ Г.М. Касымова²
Сулейман Демирель атындағы университетінің
¹бМ011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты
²п.э.д., қауымдастырылған профессор
Қаскелең, Қазақстан*

БОЛАШАҚ ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДА ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Аңдатпа

Педагогикалық білім беру мекемелері ХХІ ғасырдағы оқытудың талаптарына сай болуы керек. Болашақ оқытушыларды дайындау кезеңінде шетел тілі оқытушыларына арналған оқу орындарындағы бағдарламалар олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Болашақ ұстаздардың практикалық білімдері студенттерді оқытуда барлық бағалау аспектілеріне және ата-ана, мектеп тарапынан күтілетін нәтижелерге сай болуы қажет. Бұл мақала критериалды бағалаудың болашақ шетел тілі мұғалімдерінің құзыреттілігіне әсерін зерттеуге бағытталған. Осы саладағы жұмыстардың көбісі жалпы сұрақтарды қамтығанымен, бұл зерттеу университеттегі болашақ ағылшын тілі оқытушыларының критериалды бағалаудағы құзыреттілігін анықтауға және дамытуға арналған. Деректер жинау үшін екі түрлі әдіс пайдаланылады: бақылау және сауалнама. Сулейман Демирель атындағы университеті, Тілдік Білім Беру кафедрасының студенттері зерттеу тобы болып табылады. Зерттеу нәтижелерін болашақта педагог қызметкерлердің құзыреттілігін дамытуға арналған әдістемелік құралдар дайындауға қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: болашақ мұғалімдерінің құзыреттілігі, критериалды бағалау, тілдік білім беру

*Бадаева Д.Б.¹ Касымова Г.М.²
¹Магистрант 2 курса специальности бМ011900- Иностранный язык: два иностранных языка
² д.п.н., ассоц. профессор
Каскелен, Казахстан*

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В КРИТЕРИАЛЬНОЙ ОЦЕНКЕ

Аннотация

Педагогические учебные заведения должны соответствовать требованиям преподавания в ХХІ веке. На этапе подготовки будущих преподавателей, программы в учебных заведениях для преподавателей иностранных языков играют важную роль в подготовке их выпускников к

компетентности в своей области. Будущие преподаватели должны иметь практические знания по всем аспектам оценки, чтобы поддержать обучение студентов и эффективно реагировать на потребности и ожидания учащихся, родителей и школьного сообщества. Настоящее исследование направлено на изучение влияния критериального оценивания на развитие компетенции будущих преподавателей иностранного языка. Большинство работ, представленных в этой области рассмотрели более общие вопросы, а данное исследование фокусируется на будущих преподавателей английского языка и как их компетентность может быть определена и развита в университете на основе критериальных оцениваний. Для сбора данных будут использоваться два различных метода: наблюдение и опрос. Исследовательской группой являются студенты факультета языкового образования университета имени Сулеймана Демиреля. Результаты исследования могут быть в дальнейшем использованы при подготовке методических пособий по развитию компетенции педагогических работников.

Ключевые слова: *компетентность будущих преподавателей, критериальное оценивание, языковое образование*

Introduction

Teacher competence as a concept changes over time. Substantial changes in educational system that are connected with the transition to the position of personality-oriented pedagogy and competence-based education. One of the essential tasks of transformation and qualitative change in education is the development of the innovative potential of the teacher. University as higher institution of socialization of youth is especially sensitive to all tendencies of social life, therefore, the professional activity of the teacher requires an adequate perception of challenges of society and innovation is an important characteristic of pedagogical process. Criteria-based assessment of educational achievements in terms of updating the content of education is a kind of such challenges of society nowadays. The transition to the modernization of education makes new demands to teaching in the framework of the competence approach to education. Updating the structure and content of education is to overcome the traditional style of learning, a new constructive model of education, providing independent thinking of students. Modern transformations, such as the openness of society, its rapid informatization and dynamism, radically change the requirements of the education system. The system of secondary education of the country works on the updated content of education. In this regard, the developed educational programs of pedagogical higher education require improvement in accordance with the updated content of education. According to the updated content of education as a result of training students should be formed skills of critical thinking, self-study and in-depth analysis of information. For the effectiveness of training it is necessary to clearly develop a system of criteria-based assessment of educational achievements.

The competence approach, according to which the educational programs are developed, is determined by the starting point in the design of the learning outcomes of each training module. Learning outcomes are the expected and measurable achievements of learners and graduates, expressed through knowledge, skills and learning activities. Thus, the definition of learning outcomes is necessary to ensure that learning objectives become diagnostic and it becomes possible to track the progress of students, as well as to make the necessary changes in the learning process in a timely manner. Therefore, clearly defined, prescribed learning outcomes, firstly, help students to understand what is expected of him in the learning process, how and by what criteria will be evaluated the achieved result; secondly, focus the attention and efforts of teachers to achieve the planned result and its adequate assessment; and thirdly, give a clear idea to potential employers about the real possibilities of graduates mastered educational programs.

Due to lack of teacher professional development teachers may experience difficulties during the process of implementation of any kind of assessment. Assessment system of the Republic of Kazakhstan which is used in the education system is based on the comparison of individual achievements of students with the norm or results of the high, middle and low level students in the class. The use of the system did not allow to determine the level of each student and to motivate their work, or assure individual progress in learning, or provide information to evaluate the effectiveness of educational program and to establish feedback with all the participants of the teaching and learning process. The assessment process is one of the most important elements of modern teaching and learning. The new system of criteria-based assessment for Kazakhstan is aimed at the development of students, increasing their interest and

motivation to learn. This can be achieved by establishing clear and measurable evaluation criteria that are understandable to each student and their parents. With the help of well-developed evaluation criteria, both the teacher and the student will understand:

- At what stage of learning is the student?
- Where does he need in training?
- What needs to be done to help him achieve the expected learning outcomes?

The term “criteria-based assessment” was used for the first time by Eugene Robert Glazer in 1963, who described a process contributing to the definition of a set of common behaviors and interrelation between the achieved and the potential levels of educational achievements of students. This means that the activity of the student is assessed by means of a fixed set of requirements. Glazer notes that the assessment of criteria regarding standards eliminates dependence on a comparison of achievements with other students, and it is aimed at defining the level of competence of each student. [1, p6]

Criteria-based assessment is a process based on the comparison of educational achievements of students with well-defined, collectively developed, known in advance to all participants of the educational process (students, school administration, parents, legal representatives, etc.) criteria that meet the goals and content of education, contributing to the formation of educational and cognitive competence of students. The purpose of criteria-based assessment is to obtain objective information about the learning outcomes of students on the basis of evaluation criteria and to provide all interested participants for further improvement of the educational process. It is very important to highlight the main terms that define the criteria as tools assessments:

- Criteria determined by the objectives of the study and represent the list of the various activities of the student that he carries out in the course of work and must master perfectly as a result of the work.
- Rubrics - a list of criteria for assessing students' knowledge of the studied topic. It is determined by the objectives of the study of any topic and is filled with content criteria that reveal this section.
- Descriptors describe student achievement levels for each criterion (consistently show all steps of the student to achieve the best result) and are evaluated by a certain number of points: the higher the achievement – the more score on this criterion.

One of the main tasks of modern higher education is to improve the methods of teaching disciplines, training of competent personnel for these disciplines, objective assessment of students' knowledge. Therefore, in recent years, one of the main directions of methodological work in the school is the introduction of criteria-based assessment in the educational process. The technology of criteria-based assessment as one of the modern methods of teaching in principle should solve many problems of modern education. For many decades, evaluation has been about comparing a student's performance with that of other students, and this approach to evaluation has a number of drawbacks:

- there are no clear criteria for assessing the achievement of learning outcomes, understandable to students, parents and teachers;
- the teacher puts a mark, focusing on the average level of knowledge of the class as a whole, and not on the basis of common criteria for achieving results by each student;
- marks, exposed to students, do not give a clear picture of the assimilation of specific knowledge, skills in individual sections of the curriculum, which does not allow to determine the individual learning path of each student;
- the final assessment takes into account the current assessment, which is not an objective assessment of the final result of training;

The concept of “criteria” means a sign, the basis, the rule of making a decision on the assessment of something for compliance with the requirements. The basic principles of criteria-based assessment (for each specific work) gives a clear idea of how ideally the result of the educational task should look like, and evaluation means such a scale as determining the degree of approximation of the student to this goal. It's very important to provide objectivity, credibility and validity, clarity and accessibility of information used in evaluation that allow to observe the achievement of learning objectives and expected results.

The criterion assessment is divided into formative and summative assessment. Formative (current) assessment determines of the current level of knowledge and skills acquisition in the process of daily work in the classroom and/or at home, the implementation of the operational relationship between the

student and the teacher in the learning process. It allows students to understand how well they perform tasks during the study of new material and achieve the goals and objectives of training. While, summative assessment determines the level of knowledge and training skills at the end of the study of a certain course of educational. Summative assessment is carried out by teachers or school administration.

The content of the system of criteria-based assessment is regulated by the following guidance documents:

- State obligatory standard of education;
- Curriculum;
- The procedure for the criteria-based assessment of educational achievements of students in educational institutions implementing General educational programs;
- Guide to criteria-based assessment for primary school teachers;
- Guide to criteria-based assessment for primary and secondary school teachers;
- Criteria-based assessment guide for regional and school coordinators;
- Collections of tasks on formative assessment;
- Guidelines for summative assessment.

In the last decade, interest in criteria-based assessment is greatly growing. Worldwide the associations, network communities, groups uniting the research teams, professional communities of the teachers supporting and developing an idea of criteria-based assessment, initiating an exchange of experience on the basis of researches and innovations for the development of the effective practice of teaching and training are created. The Republic of Kazakhstan is among those who are very interested in the use of criteria-based assessment technologies. At the same time, one of the most important conditions for its successful implementation is the existence of qualified personnel having modern pedagogical technologies. Training of future teachers in scientific and practical bases of assessment activity in the selection of content criterion-oriented assignments and their bindings to requirements of state obligatory standard of education is to become one of the training directions. These ideas formed the basis for the development of the obligatory course “Technologies of Criteria-Based Assessment” offered to the students of some pedagogical specialties of higher education institutions (Standard Working Curriculum, 2016). The course is aimed at developing the competences of future teachers, which are especially important for successful pedagogical activities, such as:

- the ability to create and objectively evaluate the personal aspirations level as well as the possession of skills to increase the level of intellectual development of the students;
- the ability to use the knowledge accounting regularities and individual characteristics of personal development during the assessment of learning outcomes of the students of different age groups;
- the ability to use information and communication technologies in assessment activities of the teacher.

There are ongoing debates about the effectiveness of an existing assessment system in Kazakhstan. In all the standard schools in Kazakhstan learners are assessed by five scale assessment system. In spite of the fact it is called five scale assessment systems, teachers in Kazakhstan use only marks like five, four and three, where five stand excellent, four for good, three for satisfactory. As, the system does not provide students with the clear picture of their achievements Nazarbayev Intellectual Schools (NIS) started to apply Criteria-Based Assessment (CBA) and transfer their practice to the mainstream school. On 31st August 2012 Integrated Criteria Based Assessment Module (ICBAM) was launched and is currently employed as the principal system of assessment in 19 out of 20 NIS schools. According to an Analytical Report 2014-2015 from NIS Department of Quality Assurance, ICBAM was viewed as having introduced a range of positive reforms, including better determinations of student achievement, and improved procedures for student feedback. Having the assessment rubrics and assessment criterion students know the requirements and demands of the subject. Meanwhile, teachers are managed to provide a fair assessment to all students in the class. The teachers implementing the criteria-based assessment give students constant constructive feedback according on the bases of assessment rubrics. So, it is obvious that the criteria-based assessment leads to the development of the grading system in the schools.

However, data of our research shows that teachers use few elements of new assessment system. Teachers explain that design of assessment rubrics is a time consuming and complicated process. It allows to make an assumption hypothesis that despite the fact that teachers see practical benefit of using the criteria-based

assessment, they are not willing to implement this assessment system to all lessons with for each cycle of schooling.

Language teachers with an integral background in assessment are well set to integrate assessment with instruction so that they recover appropriate forms of teaching. In spite of the significance that is referred to being assessment literate, our progress toward an assessment- literate educational culture has been slow. As such, it is surprising to find that pre-service teachers often don't have the required skills to effectively manage sound assessments in the classroom. Schafer [2] makes reference to a series of models for teacher competence in the educational assessment of students. Accordingly, teachers need to be skilled in aspects such as choosing and improving applicable assessment methods for instructional decisions; managing, grading, and analysing assessment results to make decisions for planning and developing teaching; improving valid grading procedures; informing results to students, parents, and others; and recognizing unethical or inappropriate methods and uses of assessment. These standards, constructed by the American Federation of Teachers, the National Council on Measurement in Education, and the National Education Association (1990), cover the concept that assessment and instruction are analogically linked and that effective instruction cannot take place without good assessment of learning.

The preparation of excellent teachers who can meet any requirements of this dynamic worlds is very difficult and responsible task. To successfully prepare effective teachers, teacher education lay a foundation for lifelong learning. In the last half century, the explanation and criteria of effective language teaching have been at the center of educational research and many studies have been conducted to find and define the aspects of the “good language teachers”[3]. Higher education institutions are experiencing increasing pressure to improve practice in assessment of student performance [4, p 17-28]. While some of this pressure arises from increasing requirements for accountability made by governments, employers and professional societies, critical evaluation and review of current assessment practices by academic staff within an institution can also provide the motivation for innovation and change.

There is significant evidence that teachers feel they lack knowledge about assessment and may be less informed about the issues surrounding assessment than might be expected given its importance in the classroom [5]. It has been disputed that the main reason for this may be poor pre-service training in assessment which has led to teachers having a restricted understanding of assessment issues [6].

Most teachers would be aware with the difference between norm-referenced assessment, which contrasts the achievement of individual students to that of other students, and criteria-based assessment, where the focus is on reporting the actual, rather than relative, achievement of students, usually by reference to numerical cut-off scores. However, the difference between ‘criteria’ and ‘standards’ may not be so transparent: criteria are dimensions or characteristics of performance, while standards are determined reference points along the criteria which introduce performance benchmarks or levels of quality [7, p 191-203].

The aim of a higher professional education institution should be a preparation of pre-service foreign language teachers in acquiring the knowledge base and skills that will allow them to successfully enter the classroom.

Pre-service teacher education programs have an essential role in the preparation of highly qualified teaching workforce. They prepare teachers in subject matter, professional education, and teaching methods [10]. Unfortunately, there is no obligatory course “Technologies of Criteria-Based Assessment” in Standard Working Curriculum of the major: 05B011900 – Foreign language: Two foreign languages, while it was introduced into Standard Working Curriculum of other pedagogical specialties: Kazakh language and literature. Therefore, the designers of the bachelor programs are responsible for developing pre-service foreign language teachers’ competence in criteria-based assessment. We have analysed the potentials of the curriculum of 05B011900 – Foreign language: Two foreign languages in Suleyman Demirel University in developing such competence. We have analysed three courses such as “Pedagogy”, “Methodology of Foreign Language Teaching” and “Foreign Language Testing and Evaluation”

- General Pedagogy. This course is intended to prepare students to teach a second/foreign language. It will provide students with the essential foundations in language teaching methodology and theory, pedagogical grammar, curriculum and materials development, classroom management, and formal and informal assessment techniques. At end of course, students acquire skills of content, theories, historical perspectives and specific language relating to the themes of education and teaching.

However, this course provides students with general knowledge of teaching, without taking into consideration peculiarities of assessment.

- **Methods of Foreign Language Teaching**

Students are required to have taken this compulsory TFL 335 Methods of Foreign Language Teaching [English]” course in their department curriculum in order to be aware of the latest trends in Foreign Language Education.

The course focuses on a number of concepts central to the methodology of teaching English as a foreign language. The primary intention is to cover a wide range of concepts of teaching and learning approaches, methods and techniques related to speaking, listening, reading, writing, grammar, vocabulary, and pronunciation as well as intercultural communication. Other key areas, which are also dealt with, cover testing and evaluation, and computer applications in ELT.

Objectives of the course are to develop an understanding of the theoretical principles and concepts underlying methodologies and techniques utilized in ELT; to develop the practical skills necessary for analyzing and evaluating effective teaching in the EFL classroom; to increase participants' awareness of the different language learning and communication strategies; to develop a working knowledge of the principles of modern language assessment with more focus on designing tests which assess listening, reading, writing, vocabulary, and grammar.

In this course students are given opportunities to learn about assessment and its implementation in teaching and learning process. On completion of this course, successful participants will be able to demonstrate the knowledge by making a list of criteria and practical skills necessary for analyzing and evaluating effective teaching in the EFL classroom; analyzing existing tests and constructing appropriate lingual-cultural evaluation materials; identifying and matching the relationship between methodological approaches to the teaching of a foreign language and the use of technology; recognizing different language learning and communication strategies that increase participants' awareness of their own learning; identifying the principles of modern language assessment with more focus on designing tests which assess listening, reading, writing, vocabulary, and grammar; demonstrating a working knowledge of the principles and practice of different forms of modern language assessment.

- **Foreign Language Testing and Evaluation.**

This course is a part of the Module “Stylistic standards of the academic writing and methodology of teaching, the organization of educational process and estimation of learners' knowledge”, which comprises profile modules of elective component and is taught together with the course “Classroom Management”, “English for Academic Purposes (C2)” and other subjects.

The primary objective of this course is the development of pre-service language teachers' assessment literacy, which includes knowledge of key assessment principles and skill in creating or adopting assessment tools and procedures for the language classroom. Participants in this course will develop their knowledge and skills related to assessing all skill areas in the language classroom, including productive skills (writing, speaking), receptive skills (reading, listening), and assessing grammar and vocabulary. Grading and student evaluation will also be important topics of consideration and exploration in this course. Designed specifically for pre-service (and in-service) language teachers, the course combines theory with practice by covering essential principles of effective classroom assessment and the development of effective assessment tools for classroom use. Participants completing this course will become more assessment literate and better able to evaluate student performance in their classrooms fairly and effectively.

Secondary aim of the course is to teach students how to construct good quality foreign language (FL) tests. The main focus of the course will be discussing common mistakes teachers do while preparing FL tests, technical issues of typing tests and the outlook of tests, how to conduct tests, which types of tests suit specific purposes. Backwash effect will be also discussed as it is one of the main reasons of taking this course.

In this course, students will get a working knowledge of basic principles of testing procedures which can be used in second and foreign language programs and classrooms. Application of concepts is the main goal of this course. Students will learn how to apply language testing principles to such skills as

grammar, vocabulary, listening, speaking and writing. Additionally, the course will be beneficial for students in terms of acquiring practical knowledge and techniques to compile all kinds of tests mentioned above. During sessions students, under the supervision of the instructor, will be looking at actual tests and testing procedures, working with actual data, compile tests, and evaluate tests' validity and reliability. On completion of this course, successful participants will be able to demonstrate the knowledge by demonstrating knowledge of the differences between norm-referenced tests, criterion-references tests, and performance tests, and be able to match decision types (placement, admission, achievement, and diagnosis) to test types; demonstrate knowledge of the differences between all kinds of tests; critically examine various language test item formats, and create test items in different formats.

Conclusion

The aim of a higher professional education institution should be a direction of pre-service foreign language teachers in acquiring the knowledge base and skills that will allow them to successfully enter the classroom. In the field of second/foreign language education, what constitutes the core of such knowledge base has been the subject of a long lasting debate. Preparing the teaching force is a lengthy process. Pre-service teachers should be provided with high-quality learning experiences based on theoretical principles. Appropriate time should be consigned for implementing these theoretical principles to practice. Pre-service teacher education programs have an essential role in the preparation of highly qualified teaching workforce. They prepare teachers in subject matter, professional education, and teaching methods. Contemporary foreign language education, however, requires not only that teachers have the language competence to provide an effective language model to students but also pedagogic competence to exploit this proficiency in the service of student learning. Teachers therefore need to sustain their language proficiency, to refine the explicit knowledge about the language, and to develop methodological repertoire by studying a range of language learning.

References:

- 1) Glazer, R. Instructional Technology and the Measurement of Learning Outcomes // American Psychologist, 1963.
- 2) Schafer, William D. "Assessment literacy for teachers." Theory into practice 32.2 (1993): 118-126.
- 3) González, J. & Wagenaar, R. Tuning Educational Structures in Europe II. Universities' contribution to the Bologna Process. University of Deusto & University of Groningen. – Spain, 2005.
- 4) Black, P. J., & Wiliam, D. Assessment and classroom learning. Assessment in Education: Principles, Policy and Practice. – London, 1998.
- 5) Balla, J. & Boyle, P. Assessment of student performance: a framework for improving practice, Assessment and Evaluation in Higher Education, p17–28., 1994.
- 6) Moni, K. B., van Kraayenoord, C. E., & Baker, C. D., English teachers' perceptions of literacy assessment in the first year of secondary school, // Australian Journal of Language and Literacy, 1999. 22(1), pp. 26–39.
- 7) Bateson, D. Psychometric and philosophic problems in 'authentic' assessment: performance tasks and portfolios, // Alberta Journal of Educational Research., 1994. 40(2), pp. 233–245.

МРҒТИ: 14.35.09

Kanatkyzy A. ¹, Kassymova .G ²
Suleyman Demirel University

¹*Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language: two foreign languages*

²*Scientific advisor: Associate professor*

“THE IMPACT OF PROJECT-BASED LEARNING ON DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AT B1 LEVEL”

Abstract

Successful foreign language learners need to have intercultural communicative competence that goes beyond linguistic knowledge. This paper looks at how Project Based Learning used as a method to develop intercultural communicative competence (ICC) and how it is affected students' cultural awareness and examines strategies to make better activities for learners. Competence in intercultural communication requires an understanding of both the L1 and L2 cultures. Project-based learning (PBL) is an instructional approach that utilizes student-directed inquiry processes to develop a product that has real-life connections and applications. PBL is used in this paper to show to what extent the implementation of the Project-Based Learning Method helps to develop students' language skills and intercultural communicative competence. Finally, survey results on learners' understanding of the importance of the project studies and strategies to promote the task for learners with the help of ICC will follow. In the end there are some limitations and suggestions for the future research.

Keywords: PBL, ICC, project studies, cultural awareness, communicative competence, L1 and L2 cultures, instructional approach, real-life connections, strategies, methods

Қанатқызы А. ¹, Қассымова Г. ²

Сулейман Демирел Университеті

¹БМ011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

² Ғылыми жетекші. , доцент

“МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ В1 ДЕҢГЕЙІНДЕ ДАМУДА ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ӘСЕРІ”

Аңдатпа

Шет тілін үйренушілер табысты тіл білімі деңгейінен тыс мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікке ие болу керек. Бұл мақалада PBL бағдарламасы мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін (ICC) дамытудың әдісі ретінде қолданылды және оқушылардың мәдени хабардарлығына қалай әсер еткенін және оқушыларға жақсы әрекеттер жасау стратегиясын қарастырады. Мәдениетаралық коммуникациядағы құзыреттілік L1 және L2 мәдениеттерін түсінуді талап етеді. Жобаға негізделген оқыту (PBL) - бұл өмірлік байланыстары мен қосымшалары бар өнімді дамыту үшін студенттік бағытталған сұрау процестерін пайдаланатын нұсқаулық тәсіл. PBL осы мақалада жобаға негізделген оқыту әдісінің іске асырылуын студенттердің тілдік дағдыларын дамытуға және мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін қаншалықты дәрежеде дамытатынын көрсету үшін пайдаланылады. Сонында, оқушылардың жобалық зерттеулердің маңыздылығын түсіну және ICC көмегімен оқушыларға тапсырма беру бойынша стратегияларды зерттеу нәтижелері қарастырылады. Нәтижесінде болашақ зерттеулерге қатысты шектеулер мен ұсыныстар бар.

Түйін сөздер: PBL, ICC, жобалық зерттеулер, мәдени құбылыс, коммуникативті құзыреттілік, L1 және L2 мәдениеттері, оқу әдістемесі, нақты өмірлік байланыстар, стратегия, әдістер

Қанатқызы А. ¹, Қассымова Г. ²

Университет Сулеймана Демиреля

¹Магистрант 2 курса специальности БМ011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² Научный руководитель: доцент

“ВЛИЯНИЕ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УРОВНЕ В1”

Аннотация

Успешные учащиеся иностранных языков должны обладать межкультурной коммуникативной компетентностью, которая выходит за рамки лингвистических знаний. В этом документе рассматривается, как проектное обучение используется в качестве метода развития межкультурной коммуникативной компетентности (ИСС), как это влияет на культурную осведомленность учащихся и анализирует стратегии для улучшения работы. Компетентность в межкультурной коммуникации требует понимания как культур L1, так и культур L2. Обучение на основе проектов (PBL) - это учебный подход, в котором используются ориентированные на ученика процессы запроса для разработки продукта, который имеет реальные подключения и приложения. Проектное обучение (ПО) используется в этой статье, чтобы показать, в какой мере внедрение методики обучения на основе проекта помогает развивать языковые навыки учащихся и межкультурную коммуникативную компетентность. В конце последуют результаты опроса по пониманию учащимися важности проектных исследований и стратегий для продвижения задачи для учащихся с помощью МКК. В конце есть некоторые ограничения и предложения для будущих исследований.

Ключевые слова: проектное обучение (ПО), исследования проектов, культурная устойчивость, межкультурная коммуникативная компетентность, культурная осведомленность, культуры L1 и L2, учебный подход, стратегии, методы, анализ

I. INTRODUCTION

In the past years, the forces of globalization have enhanced and accelerated cultural communications throughout the world. Modern transportation, economic development, immigration, political interactions, internet technologies have eased the ways of developing and acquiring intercultural communicative competence in many educational institutions around the world. It is especially important for universities that have international programs for collaborating and communicating with other cultures and countries by sending students to an exchange or internship programs. Other ways to develop intercultural competence include learners researching aspects of a target culture in various media including cinema, literature and television, organizing different simulation projects and tasks related to culture, giving presentations on aspects of the target culture, and exploiting the teacher's own expertise of their own culture.

Project-Based Learning (PBL)

Project-based learning is a student-centered pedagogy that involves a dynamic classroom approach in which, it is believed that students acquire a deeper knowledge through active exploration of real-world challenges and problems. Students learn about a subject by working for an extended period to investigate and respond to a complex question, challenge, or problem. It is a style of active learning and inquiry-based learning. PBL contrasts with paper-based, rote memorization, or teacher-led instruction that presents established facts by instead posing questions, problems or scenarios. Thomas Markham describes project-based learning (PBL) thus: "PBL integrates knowing and doing. Students learn knowledge and elements of the core curriculum, but also apply what they know to solve authentic problems and produce results that matter [1].

Research problem: The area under investigation of this research is using this PBL method to develop intercultural communicative competence among students.

Significance of research: Many researches have been done to determine the method and approach in order to develop intercultural communicative competence (ICC). In the last two or three decades there has been a change of focus in education as competence development gains ground. Many innovative teaching techniques and work forms are now increasingly widespread with the aim of facilitating the learning process in education. Project Based Learning has become very popular in the teaching of many subjects in schools. It involves topic- or theme-based tasks suitable for various levels and ages, in which

all participants negotiate goals and content, and learners create their own learning materials that they present and evaluate together. Naturally, with such new work forms and new approaches to the learning process, teachers and learners' roles have also changed [2].

Despite the fact that there are many works on PBL, almost all of them focused on general improvement of students' knowledge. However, this research will be focused on development of ICC, rather than just four skills itself. Another important difference is that almost all research papers were devoted to other countries and schools. However, this research will be focused on Kazakhstani university students.

Research questions: To complete this, the following research questions will be answered:

1. How does Project Based Learning help to develop intercultural communicative competence?
2. How do learners evaluate the effectiveness of PBL tasks on improving communication skills?

II. LITERATURE REVIEW

Project Based Learning

Project Approach is an instructional model, which includes a problem and finishes with an authentic product. The role of the student is defined as an active problem solver. In addition, the student may become a researcher and participate in making decisions.

The problem, as a starting point, helps the students to construct their knowledge about any discipline. The students engage in solving a problem while they use the language as a necessary tool. Therefore, it creates the necessity to use the language during the whole process. In other words, when the students get involved in real-world activities the language learning gains a high significance.

How to develop intercultural competence through education

Intercultural education refers to pedagogy – aims, content, learning processes, teaching methods, syllabus and materials, and assessment – of which one purpose is to develop intercultural competence in learners of all ages in all types of education as a foundation for dialogue and living together. Intercultural competence can be developed in different ways through different types of education.

Teachers in formal education, whatever the age of their learners and whatever the subject they teach, have a general responsibility for implementing intercultural education. In formal education, implementation means the teaching of planned lessons, lectures, workshops, etc. In many countries, this is controlled through the official curriculum and systems of inspection of educational institutions by external bodies such as a national inspectorate or a professional body responsible for certification and public recognition of schools, higher education institutions and similar establishments. Furthermore, in some contexts existing textbooks and teaching materials wield substantial influence on choosing and planning learning activities.

For intercultural competence to be developed, therefore, teacher education, inspection, control and textbook authoring could include criteria derived from the principles of intercultural education and the definition of intercultural competence outlined earlier in this document.

In some educational systems, teachers are facilitated by clear policies and official curriculum content on intercultural education. In other situations, although intercultural education is adopted at the official curriculum discourse level, it is not supported by other practices.

For some teachers, intercultural education and competence are obviously central to their concerns and planning because they teach about the social world and the world of the individual human being. For others, intercultural education and competence appear distant from their focus since they teach about the natural world.

In the first group, those teachers who deal with matters of language and communication within and between groups of people are particularly responsible for intercultural competence. These can include teachers of national languages (and literatures), teachers of other languages and teachers of media studies, among others. Teachers of social sciences such as history, geography, civics, sociology and psychology should also take responsibility for developing the attitudes, knowledge and understanding, skills and actions that are elements of intercultural competence. Teachers in the humanities may also contribute substantially; for example, in the teaching of literature, including literature in translation, there is much

potential for developing the fundamental attitudes of intercultural competence and the abilities to compare, reflect on and question what is taken for granted.

When pedagogical approaches, methods and techniques that encourage learners to become actively involved in experience, discovery, challenge, analysis, comparison, reflection and co-operation are implemented, learning activities tend to be very effective as they engage learners as whole persons and address their intellectual, emotional and physical potential. One such specific approach to learning and teaching that has proved to promote the development of intercultural competence regardless of the subject matter is cooperative learning. Cooperative learning refers to the way the learning process is organized and it does not only mean that learners often collaborate in groups in non-formal or formal classroom settings. Cooperative learning is a specific kind of collaborative learning in which students or participants do not simply work on unstructured tasks in pairs or small groups but work together on activities that have specific cooperative principles built into the very structure of the tasks.

Project-based learning can also be similar to the "situated learning" and with the constructivist theories of Jean Piaget. It is a comprehensive perspective focused on teaching by engaging students in investigation. Within this framework, students pursue solutions to nontrivial problems by asking and refining questions, debating ideas, making predictions, designing plans and/or experiments, collecting and analyzing data, drawing conclusions, communicating their ideas and findings to others, asking new questions, and creating artifacts." The basis of PBL lies in the authenticity or real-life application of the research. Students working as a team are given a "driving question" to respond to or answer, then directed to create an artifact (or artifacts) to present their gained knowledge. Artifacts may include a variety of media such as writings, art, drawings, three-dimensional representations, videos, photography, or technology-based presentations.

More important than learning science, students need to learn to work in a community, thereby taking on social responsibilities. The most significant contributions of PBL have been in schools languishing in poverty-stricken areas; when students take responsibility, or ownership, for their learning, their self-esteem soars. It also helps to create better work habits and attitudes toward learning. In standardized tests, languishing schools have been able to raise their testing grades a full level by implementing PBL. Although students do work in groups, they also become more independent because they are receiving little instruction from the teacher. Through Project-Based Learning, students also learn skills that are essential in higher education. The students learn more than just finding answers, PBL allows them to expand their minds and think beyond what they normally would. Students have to find answers to questions and combine those using critically thinking skills to come up with answers.

PBL is significant to the study of (mis-)conceptions; local concepts and childhood intuitions that are hard to replace with conventional classroom lessons. In PBL, project science is the community culture; the student groups themselves resolve their understandings of phenomena with their own knowledge building. Technology allows them to search in more useful ways, along with getting more rapid results.

Opponents of Project Based Learning warn against negative outcomes primarily in projects that become unfocused and tangential arguing that underdeveloped lessons can result in the wasting of precious class time. No one teaching method has been proven more effective than another has. Opponents suggest that narratives and presentation of anecdotal evidence included in lecture-style instruction can convey the same knowledge in less class time. Given that disadvantaged students generally have fewer opportunities to learn academic content outside of school, wasted class time due to an unfocused lesson presents a particular problem. Instructors can be deluded into thinking that as long as a student is engaged and doing, they are learning. Ultimately, cognitive activity determines the success of a lesson. If the project does not remain on task and content driven, the student will not be successful in learning the material. The lesson will be ineffective. A source of difficulty for teachers includes, "Keeping these complex projects on track while attending to students' individual learning needs requires artful teaching, as well as industrial-strength project management." Like any approach, Project Based Learning is only beneficial when applied successfully.

Problem-based learning is a similar pedagogic approach; however, problem-based approaches structure students' activities more by asking them to solve specific (open-ended) problems rather than relying on students to come up with their own problems in the course of completing a project.

A meta-analysis conducted by Purdue University found that when implemented well, PBL could increase long-term retention of material and replicable skill, as well as improve teachers and students' attitudes towards learning.

Conclusion

Project Based Learning contributes promotes individual and social values to improve the coexistence. When English learning is based on solving a problem the learning and teaching English process becomes more motivating. It is because the students feel seriously engaged in solving the problem. They enjoy the activity and all of them cooperatively work.

The results will be analyzed and measured through qualitative data, which includes observation and semi-structured interview. This type of interview allows the interviewer to include questions emerged from the interviewee's answers. Ododa states how this instrument can be focused on attitudinal questions [3]. It implies that opinions and values of the respondents can be perceived through their answers. This semi-structured interview was applied to perceive virtues and language skills that the students felt as acquired during the process of the project.

References:

1. Thomas Markham (2011) *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research*. Orlando, FL: Academic Press.
2. (Josef, H., & Christopher, R., 2003), *The Current Practices of Teaching Grammar in CLT at Secondary School Level in Bangladesh: Problems and Probable Solutions*. In *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No 8, (1328-1334)
3. Ododa, H. (2009). Posted on March 2010 Political science.

МРНТИ:15.11.18

Отебай У.Ә.¹ Болат А.²

¹*Қазақ ұлттық аграрлық университеті, ағылшын тілі оқытушысы,*

²*Қазақ ұлттық аграрлық университеті, ағылшын тілі оқытушысы*

ҮШТІЛДІЛІК-КӨПТІЛДІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Үштілділік және көптілділік Еуропадағы және әлемнің басқа бөліктерінде кең таралған. Бұл тарихи, әлеуметтік және саяси факторлардың нәтижесі және әртүрлі тілдердегі комбинацияларды қамтуы мүмкін. Азиядағы көптеген елдер екі тілде немесе көптілді болып табылады. Ағылшын - көптеген еуропалықтар үшін екінші тіл, бірақ көптеген елдерде ағылшын тілі үшінші тіл болып табылады. Күнделікті өмірде үш тілде сөйлейтін аймақтарда ағылшын тілі тіпті төртінші тіл ретінде қолданылады. Үштілді оқыту Қазақстандағы өсіп келе жатқан құбылыс.

Бұл мақалада үшінші тілдің контексттерін оқып үйрену бүкіл әлемде кеңінен таралғанын және үшінші тілдің меңгеру ерекшеліктерімен байланысты бірнеше мәселелерді тудыратынын атап көрсетеді.

Үштілді оқыту аса күрделі және әртүрлі құбылыс, өйткені ол көптеген жеке және контекстік факторларға әсер етеді және лингвистикалық және социолингвистикалық деңгейлерде әр түрлі сипаттамалары бар бірнеше тілдерді меңгерумен біріктіреді.

Түйін сөздер: үштілділік, көптілділік, көптілділік, мәдениетаралық қарым-қатынас, мәдениетаралық коммуникативтік қарым-қатынас.

Отебай У.Ә.¹ Болат А.²

¹Қазақстан Республикасының аграрлық университеті, ағылшын тілі кафедрасының аға оқытушысы

²Қазақстан Республикасының аграрлық университеті, ағылшын тілі кафедрасының аға оқытушысы

ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ - ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

Трёхъязычие и многоязычие распространены в Европе и во многих других частях мира. Это является результатом исторических, социальных и политических факторов и может включать в себя комбинации различных типов языков. Большинство стран в Азии являются двуязычными или многоязычными. Английский является вторым языком для большого числа европейцев, но во многих странах английский является третьим языком. В регионах, где в повседневной жизни говорят на трех языках, английский является даже четвертым языком. Трёхъязычное образование - растущее явление в Казахстане.

В этой статье подчеркивается тот факт, что изучение контекстов третьего языка является распространенным явлением во всем мире, и ставит несколько вопросов, конкретно связанных с характеристиками овладения третьим языком.

Трёхъязычное образование представляет большую сложность и разнообразие, поскольку на него влияет большое количество индивидуальных и контекстных факторов, и оно сочетает в себе приобретение нескольких языков, которые имеют различные характеристики на лингвистическом и социолингвистическом уровнях.

Ключевые слова: трёхъязычие, многоязычие, полиязычие, полиязыковая личность, межкультурная коммуникация, межкультурная коммуникативная коммуникация.

Otebay U.A.¹ Bolat A.²

¹Kazakh national agrarian university, lecturer

²Kazakh national agrarian university, lecturer

TRILINGUAL EDUCATION IS THE BASIS OF FORMATION OF A POLYLINGUAL PERSONALITY

Abstract

Trilingualism and multilingualism is common in Europe and in many other parts of the world. It is the result of historical, social and political factors and can involve combinations of different types of languages. Most countries in Asia are bilingual or multilingual. English is the second language for a large number of Europeans, but there are many countries where English is the third language. In regions where three languages are spoken in daily life, English is even the fourth language. Trilingual education is a growing phenomenon in Kazakhstan.

This article highlights the fact that learning a third language contexts is a common phenomenon all over the world and poses several questions specifically related to the characteristics of third language acquisition.

Trilingual education presents great complexity and diversity because it is affected by a large number of individual and contextual factors and it combines the acquisition of several languages that present different characteristics at the linguistic and sociolinguistic levels.

Keywords: trilingualism, multilingualism, multilingualism, multilingual personality, intercultural communication, intercultural communicative communication.

Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан бүкіл әлемде үш тілде сөйлейтін жоғары білімді ел ретінде қабылдануы керек. Бұлар: қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - халықаралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикадағы табысты интеграция тілі».

Қазақстан Республикасында үштілділік мәселесі бойынша қазақстандық қоғамның әртүрлі өкілдерінің пікірлерін ескере отырып, еліміздегі тіл саясатын дамытудың негізгі кезеңдерінің мазмұнына үлкен көңіл бөлінеді.

Тіл - бұл тек байланыс құралы ғана емес, халықтың жаны, дәстүрлер мен мәдениетті сақтаушы. Қазақстандағы лингвистикалық әртүрлілік туралы өзімізге мәлім. «Қазақстан Республикасының тілдер туралы» 1997 жылғы Заңында қазақ халқының барлық тілдері ұлттық қазына болып табылады делінген.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев республиканың дамуына білім берудің маңыздылығын атап өтті. Соның ішінде тілдердің қазақ, орыс және ағылшын тілдерін үйренуге назар аудару керектігін атап өтті.

Қазақстан мектептерінде үш тілде білім беру жүйесін енгізу ұсынылды:

-Пәндердің бір бөлігі мемлекеттік тілде, ал кейбіреулері орыс тілінде, ал екінші бөлігі ағылшын тілінде оқытылуы;

-Қазақ тілін мұқият зерделеу үшін сабақ уақытының ұзартылуы.

Қазақстандағы тіл саясаты саясатының мақсаты - республиканың әлемдік қауымдастыққа интеграциялануы және нәтижесінде ғылымның, экономика мен елдің әлеуметтік-мәдени компонентінің өсуі.

Үш тілде білім беруді енгізу қазақстандықтардың әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз етуі тиіс. Бұл реформа «Қазақстан-2030» бағдарламасының бір бөлігі болып табылады. 2020 жылға қарай халықтың 20% -ы ағылшын тілінде еркін сөйлесе алады деп жоспарлануда.

Неліктен ағылшын тілін үйрену керек? Өйткені ол бүкіл прогрессивті әлемді байланыстырады. Бұл ғылым мен технологияның тілі. Ол тілде экономика мен бизнестегі зерттеулердің басым бөлігі өткізіледі. Ағылшын тілін еркін меңгерген адам үшін үлкен перспективалар ашады.

Көптілділік адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде бұрыннан жүзеге асырылуда. Бүгінгі күні бір тілде ғана сөйлейтін мемлекет бар екенін елестету мүмкін емес. Шын мәнінде, бір ғана ұлт өмір сүретін мемлекеттер жоқ. Көп ұлтты мемлекеттің қалыпты жұмыс істеуі үшін екі тілділік пен көптілділікті қалыптастыру өте маңызды.

Бүгінгі жаһандану және технология дәуірінде басқа мәдениеттерді білетін және басқа ұлттармен диалог жасай алу қабілетіне ие жас ұрпақ дайындауда тиімді шаралар мен шарттар қарастырылуда. Қазақтың ұлы ақыны, жазушы және философы Абай Құнанбаев қазақтарды орыс тілін оқуға шақырды. Ол қазақ халқын орыс тілі және мәдениетін үйрену арқылы әлемдік әдебиетке қосылуға қабілетті болады деп санаған.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев өзінің сөздерінде бірнеше рет қазақстандық қоғамға көптілділік қоғамның маңыздылығы мен маңызы туралы айтты. Президент үштұғырлы тіл идеясын бірінші рет, 2004 жылы жариялады және үнемі оған тоқталып отырады. Президент Қазақстан халқына Жолдауында «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» (2007), Мемлекет басшысы мәдени жобасын «Тілдердің үштұғырлылығы» кезең-кезеңмен іске асыруды бастауды ұсынды. Сол сәттен бастап ол бүгінгі қоғамның білімі дәрежесін көтеруді көздеп отыр және осы жоспардың тиімділігі басқа елдер үшін үлгі бола алады, және ол тәуелсіз Қазақстанның жаңа тіл саясатын бастауы болды.

«Қоғамның трансформациясы және Еуразиялық өркениеттің қайта өркендеуі стратегиясында» Н. Назарбаев ... «Қазақстан бірегейлігімен және көпмәдениеттілігімен берік мемлекет болып табылады», деп атап көрсетті. «Қазақстанда бірегей көпұлтты кеңістік қалыптасқан... Мультикультурализм - қоғамның дамуындағы прогрессивті фактор болып табылады. Қазақстанда өмір сүріп жатқан Еуразиялық халықтарының тамыры Шығыс, Азия, Батыс, Еуропа ағындарын қосылуына және мультимәдениеттіліктің бірегей нұсқасын жасауға мүмкіндік береді». [1]

Көптілді білім беру түрлі этникалық және діни топтардың өкілдері, түрлі мәдени дәстүрлер топтасқан және шоғырланған көптеген елдердің білім беру саласында орталық мәселе болып табылады. Көптілділік - оның негізгі өлшемдерінің бірі, бұл адамдар арасындағы өзара келісім мен өзара түсіністік, сондай-ақ тілдік дағдылардылармен байланысты мәселелерді шешуге көмектеседі. Біздің заманымыздың білім беру стандартының басты міндетті тек білім емес, сонымен қатар қоғамда өмір сүру үшін жастарға көптілділік, еуразиялық мультимәдениет, қарым-қатынас және технократиялық сияқты негізгі құзіреттерді қалыптастыруға бағытталған. 1999 жылы ЮНЕСКО-ның бас конференциясында қабылданған қаулы бойынша білім беруде кем дегенде үш тіл, атап айтқанда, ана тілінде, аймақтық немесе ұлттық тіл мен халықаралық тілдерді пайдалануды ұсынды. Бұдан кейін «Көптілді білім беру» термині енгізілді. Сондықтан, біздің елімізде, қазақ тілі мемлекеттік тілден басқа, халықаралық қатынас тілі ретінде орыс тілі, ал ағылшын тілі - халықаралық тіл ретінде маңызға ие болуда.

Көптілді білім беру тілі білімі мен дағдыларын, тіл және сөйлеу қызметін қалыптастыруда адамзаттың әлеуметтік маңызды тәжірибесінің «фрагменті».

Қазіргі уақытта Қазақстанда күрделі лингвистикалық жағдай орын алуда. Бұл мәселе ресми ана тілімізді толық меңгермей жатып басқа тілдерді үйренуге деген қызығушылықтың артуынан туындап отыр. Ағылшын тілін үйренуге жастардың белсенді аймағы тез дамып келеді. Бүкіл әлемде ағылшын тілін меңгеру деңгейін анықтау мақсатында 63 ел мен аумақта 750,000 ересектер арасында жүргізілген жаһандық EF EPI сауалнамасының айтуынша, Қазақстан ересек тұрғындар арасында ағылшын тілін меңгеруде соңғы 7 жылда 11,23 тармаққа жақсарды. Оның басым тобы 18-ден 34 жастағы ересектер. Алайда, бұл прогресске қарамастан, Қазақстанда ағылшын тілін кәсіби деңгейде игеруде барлық елдер бойынша орташадан төмен болып қалуда (54-ші орында). Бұл жағдайда, кейбір сарапшылардың пікірінше, аралас орыс-қазақ-ағылшын немесе қазақ-орыс-ағылшын тілдерінде пиджин тілі таралу проблемасы бар.

Мемлекеттік 2001-2010 жылдарға арналған тілдерді қолдану мен дамыту бағдарламасы [2] және 2011-2020 [3], «Қазақстан-2030» стратегиясы [4] және «Қазақстан-2050» [5] Қазақстан Республикасының Президенті алға мынадай мақсат қойды: Қазақстанның болашақ ұрпағы бірдей үш тілде қатынас жасай алуы тиіс: қазақ, ағылшын және орыс тілдері.

Қазақстандағы өзбек, ұйғыр және тәжік тілді ұлттық мектептерді алайық. Бұл мектептерде ЕҚЫҰ-ның жобасы бойынша сабақ жүргізіледі. Яғни, бұл мектептердің оқушылары 4 тілде білім алады; ана тілі-өзбек, ұйғыр, тәжік, мемлекеттік-қазақ, ресми-орыс және ағылшын тілдері. Бұл жобаның мақсаты әр түрлі ұлттар (өзбек, тәжік, ұйғыр) шоғырланған ОҚО-да Қазақстанның көпұлтты қоғамында көптілді білім беруді қалыптастыру болып табылады. Кейбір зерттеушілердің айтуынша, көптілді білім беру тұжырымдамасы оқытушылық процестерді үйлестіру, оқыту мазмұны, принциптері, әдістері мен технологияларын тиісті таңдау арқылы қазақ, орыс және ағылшын тілдерін жеке оқыту, осы үш тіл көмегімен көптілді жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді. [6]

Қазақстандағы КТЛ мен НИШ мектептеріндегі тілдік білім

Қазақ Түрік лицейлерінде білім алушылар гуманитарлық пәндерді мемлекеттік тілде, ал жаратылыстану математика бағытындағы пәндерді яғни, физика, география, химия, биология пәндерін ағылшын тілінде үйренеді. Бұдан басқа, лицейде білім алушылар түрік және орыс тілдерін де меңгеруге мүмкіндіктері бар. Сонымен, КТЛ де оқушылардың төрт тілді меңгерулеріне мүмкіндіктері бар [7].

Назарбаев Интеллектуалды Мектептерінде үш тілде білім беру жүзеге асырылуда:

* Тілдік пәндерді оқыту (қазақша, орысша, ағылшынша)

* Арнайы пәндерді екінші шет тілінде немесе ағылшын тілінде оқыту

* Сабақтан тыс іс-шаралар үш тілде өткізіледі.

Тілдерді үйретуде коммуникативтік тәсіл арқылы, тілдің төрт әрекеттерін(тыңдау, сөйлеу, оқылым, жазу) дамыту жүзеге асырылуда.

Отандық ғалымдар білім беруде жоғары білімді, интеллектуалды тұлға қалыптастыруда Еуропалық тілдік тұлғаның моделін ұсынуда.

Отандық зерттеуші М.С.Ашилова қазақстандық дамудың еуропалық сипатын былайша түсіндіреді: «Қазақстан өзіне батыстық цивилизацияның ең жарқын жақтарын, жетістіктерін, әсіресе, олардың техникасы мен технологиясының деңгейін, әлеуметтік және саяси

демократиялық даму үлгісін алады. Бір мезетте шығыстық ойлау, ақыл мен әлемге деген шығыстық көзқарас та сақталады. Сонымен қоса, осы қатынас пен ерекшеліктер Қазақстанның білім беру жүйесінде бірге ұштасады» [8].

Бірқатар зерттеушілер көптілділік деңгейінде қазіргі кездегі тілдік тұлғаның табиғатын коммуникативтік тілдік тұлға мен билингвалды тұлға сипатында қалыптастырумен сипаттайды [9].

Осыдан кейін Қазақстанның білім беру жүйесінде мәдениетаралық қатынасқа негізделген жаңа өзгерістер пайда болды.

Қазақстанның көпұлтты және көптілді мемлекет ретінде мәдени және тілдік дамуы күрделі және қайшылықты уақытты бастан кешіруде, үш тілде оқытуды енгізу бойынша жаңа білім беру жобасын жүзеге асыруға байланысты және мемлекеттік тіл ретінде қазақ, ғылыми-техникалық ақпарат көзі ретінде орыс тілі, ағылшын тілі әлеуеті тілдік кәсіби және мансаптық даму маман үшін маңызды болып табылады. Қазақ, орыс және ағылшын тілдік құзиреттері қоғамда неғұрлым беделді әлеуметтік және кәсіби мәртебесін алуға нақты мүмкіндік береді және бұл бірнеше тілде практикалық және кәсіби білім қажеттіліктерінің табиғи көрінісі болып табылады [10].

Қазіргі қоғамда ағылшын тілін меңгеру адамның білім дәрежесін көрсетпейді. Ағылшын тілін меңгеру ол басты мақсат емес, басты мақсат жаңа үлгідегі көптілді тұлғаны даярлау болып табылады [11].

Осылайша, Қазақстанның тіл саясаты «мемлекетте үш тілді пайдалану, ұлтаралық және халықаралық қарым-қатынас негізінде тіл мәдениетін саналы пайдалану» қайта алға қоюға және бізге мобильдік мәдени әлем ішіне біртіндеп енгізуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғамдағы қазақ, орыс және шет тілдері меңгеру жеке және кәсіби қызметтің ажырамас құрамдас бөлігі болып отыр. Мұның бәрі бірге азаматтардың бірнеше тілде практикалық және кәсіби білім қажеттілігі болып табылады және әлеуметтік және кәсіби аренада беделді қоғамдағы орнын алуға нақты мүмкіндіктерімізбен байланысты болады.

Бүгін, шетел тілін білу, шын мәнінде, адамдарға ақпараттық және инновациялық ағынымен үлкен жаһандық әлемге есігін ашады. Үш тілді меңгеру біздің студенттерге сол тілдерде кез келген ортада коммуникативтік және бейімделгіш болуға үйретіп, болашағының жарқын болуына үлкен мүмкіндік береді.

Көптілді тұлға - ол белсенді көп тілді қолдана алатын; бірнеше тілде бір мезгілде сөйлеу қызметін жүзеге асыруға мүмкіндікке ие кешенді психологиялық-физиологиялық қасиеттерді бойына сіңірген тұлға. Б.А.Жетписбаева бойынша көптілді тұлға-коммуникативтік тұлғалық - ауызша мінез-құлық жиынтығы және түрлі тілдік өкілдерімен қарым-қатынас құралы ретінде бірнеше тілде пайдалану; сөздікке жеке - дүниетанымның жиынтығы, бағдар, мінез-құлық эксперименттер, бірнеше тілдің лексикалық жүйесінде көріністерді ықпалдастырушы тұлға болып табылады. [12]

Бүгінгі күнде көптілді білім берудің қуатты факторы және тиімді тетігі:

а) ол мәдени саладағы белсендірілген және әр түрлі басқа да маңызды ақпарат алу фактісіне байланысты ана тілінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;

б) біздің елімізде халықаралық қатынастар және ресми тілі ретінде орыс тілін бекіту (ортақ жұмыс істеу тілі объективті қажеттілік - медиатор);

в) Қазақ және орыс билингвизм деңгейінде ағылшын тілін насихаттау.

Көптілді және көпұлтты тұлғаны қалыптастыру және дамыту білім беруде жаңа тұлғаны қалыптастырудың көзі болып табылады. Тілдік тұлға ұлттық мәдениеттің тасымалдаушысы болып табылады.

Көп тілді тұлға кез-келген қоғамда сұранысқа ие. Бұл өз кезегінде бүгінгі қоғамдағы бәсекелестіктің артқанын көрсетеді. Сондықтан, көптілді тұлғаны қалыптастыру Қазақстандағы қазіргі заманғы білім беру жүйесіндегі ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Тіл білімі жеке тұлғалар үшін ғана емес, сондай-ақ жалпы қоғам үшін де пайдалы.

Уақыт өткен сайын білім беру саласы мектеп қабырғасының өзінде-ақ оқушыларға қазақ, орыс және бір шет тілін меңгеру қажеттілігін тудырып отыр. Сондықтан, оларды зерделеу үрдісі бар. Тіл біздің ата-бабаларымыздан қалған мұра, мәдени фактор ретінде көрінеді, ол арқылы өзге елдің мәдениетін үйренуге, ол қатынас жасаудың басты құралы; ол сондай-ақ, мәдени мақсатта барлық құбылыстардың ең маңызды ажырамас бөлігі болып табылады.

Жиырманшы ғасырдың ортасында ғалымдардың назары «тілдік тұлғаның» философиялық аспектілеріне, атап айтқанда, жалпы және нақты, авторлық шығармашылығын, хабарлаушы және кейіпкерлердің имиджін бейнелеуге аударған болатын. Терминнің өзі жалпы түрде қолданылған және тәуелсіз зерттеу нысанын ұсынбаған.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. – М., 2000.16-18стр
2. Указ Президента Республики Казахстан от 7 февраля 2001 г. № 550 «О Государственной программе функционирования и развития языков на 2001–2010 годы» // Собрание актов Президента и Правительства Республики Казахстан. – 2001. – № 7. – Ст. 73.] және 2011-2020
3. Указ Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 г. № 110 «О Государственной программе развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011–2020 годы» // Собрание актов Президента и Правительства Республики Казахстан.– 2011.– № 43.– Ст. 555
4. Послание Президента страны народу Казахстана от 10 октября 1997 г. «Казахстан-2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_ (дата обращения 01.01.2015)
5. Послание Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 г. «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // Казахстанская правда. – 2014. – 18 января.
6. Кажигалиева Г.А. Об общеобязательных языковых дисциплинах в контексте полилингвального вузовского образования Республики Казахстан
7. [http.kz.vechastana.kz\(sotsium/kazakhsko-turetskiy-litsey-mify-i-realnost%20/](http://kz.vechastana.kz(sotsium/kazakhsko-turetskiy-litsey-mify-i-realnost%20/)
8. Ашилова М.С. Философия образования Востока и Запада: Автореф. дисс. ... канд. философ. наук. – Новосибирск, 2012. – С.19.
9. Жолдасбаева С.А. Организация поликультурного пространства в школе-интернате как условие развития социокультурной компетенции старшеклассников //Образование и личности, 2013.-№ 4.-С. 100-109
10. Сулейменова Э.Д. Языковые процессы и политика. Алматы: Казах.ун-т, 2011. -117 с
11. Смокотин В.М. Европейское многоязычие: от государств-наций к многоязычной и поликультурной Европе. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2010.- С. 4
12. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук Республика Казахстан.- Караганда, 2009.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К
ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING
LANGUAGES

МРНТИ 16.41.21

Әсен Магия¹

¹СДУ 2 курс магистранты

СӨЗДІК ОҚЫТУДАҒЫ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Сөздік сатып алу - тіл үйрену мен оқытудың маңызды бөлігі. Соңғы жылдардағы озық технологиялардың арқасында соңғы жылдары білім беру саласындағы қазіргі жағдайды айтарлықтай жақсартты. Ұялы технологияларды кеңінен қолданып, дәстүрлі академиялық ортаны жылжымалы оқытуға ауыстыру үшін көп мүмкіндіктер ашылды. Технологияның мақсаты оқушыларға жаңа лексиканы меңгеруге көмектеседі. Технология - студенттерді лексиканы үйренуге қолдау көрсету және ынталандыру үшін пайдалы, мобильді технологияны пайдалану EFL мұғалімдері мен студенттеріне өте пайдалы және пайдалы.

Тірек сөздер: 1, ұялы технологиялар 2, сөздік жинау

Асен Магия¹,

¹магистрант 2 курса, СДУ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В ОБУЧЕНИИ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА

Аннотация

Приобретение словарного запаса является важной частью изучения и преподавания языка. В эпоху передовых технологий значительно улучшились существующие условия в мире образования в последние годы. Широко используемые мобильные технологии также создали больше возможностей для изменения традиционной академической среды на мобильное обучение. Цель технологии помогает учащимся приобрести новый словарный запас. Технология - это полезное средство для поддержки и стимулирования учащихся к освоению словарного запаса. Использование мобильных технологий очень полезно и полезно как для преподавателей, так и для студентов EFL.

Ключевые слова: мобильные технологии, приобретение словарного запаса

¹Assen Magiya,

¹2 year MA student, SDU

THE USE OF MOBILE APPLICATIONS IN TEACHING VOCABULARY

Abstract

Vocabulary acquisition is an important part of language learning and teaching. In the era of advanced technology has greatly improved the existing setting in education world in recent years. The widely used of mobile technologies also has established more opportunities to change the traditional academic environment to mobile learning. The goal of technology helps learners to acquire new vocabulary. Technology is useful means to support and to stimulate students to learn vocabulary, using mobile technology is very useful and helpful for both EFL teachers and students.

Key words: 1, mobile technologies 2, vocabulary acquisition

Vocabulary is a core of the English language acquisition because without vocabulary it would be impossible to express ideas or feelings in a meaningful way. Wilkins [1] once wrote that “. . . while without grammar very little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed”. This means that most of the message cannot be transferred without vocabulary and communication cannot occur. This point reflects my own experience with different languages, such as Chinese, English and Kazak language. Whatever language you speak, even without grammar, I can try to communicate with others, but without vocabulary it is impossible. As Schmitt [2] noted, “learners carry around dictionaries and not grammar books”. Teaching vocabulary helps students to understand and communicate with others in English. Students must pay attention to the importance of vocabulary in their language learning. Voltaire [3] purportedly said, “Language is very difficult to put into words.” We know learning vocabulary also can help students in mastering English for their purposes, their aims. However Rasekh and Ranjbary [4] put out that “vocabulary knowledge is known to play a key role in the individual’s proficiency in both first and second language.” This leads that vocabulary knowledge plays an important role in acquisition and learning language. So learners must pay more attention to the importance of vocabulary to master a language.

The process of language acquisition starts from vocabulary. Therefore the more words you know, the more you understand and you can easily to communicate with others. But there are other things you should understand before you can say that you know a language like a native speaker does. For example, you have to learn: how it is spelled, how it is pronounced, how it is inflected, other grammar information about it, how it collocates.

Nowadays there are various ways to teach and to learn vocabulary. The present article aims at describing some useful mobile applications, especially for Kazakh learners of English who knows Chinese as a second language. First, some information about mobile technology will be presented and then ways of vocabulary acquisition through mobile applications will be described.

It is well-known that mobile technology is the technology used for cellular communication. Mobile code division multiple access [CDMA] technology has evolved rapidly over the past few years. Since the start of this millennium, a standard mobile device has gone from being no more than a simple two-way pager to being a mobile phone, GPS navigation device, an embedded web browser and instant messaging client, and a handheld game console. Many experts believe that the future of computer technology rests in mobile computing with wireless networking. Mobile computing by way of tablet computers are becoming more popular. Tablets are available on the 3G and 4G networks. Mobile technology includes personal digital assistance or digital cell phones. It can be very helpful and useful for us in different ways. Mobile learning is defined as “learning by means of wireless technological device that can be pocketed and utilized wherever the learner’s device is able to receive unbroken transmission signals” [5]. Oller said that mobile technology is mobile learning through cellular technology such as tablets, computers, and personal devices (smartphones). They are used constantly in all lifestyles and in different settings. Whereas Ally [6] noted that “mobile learning (m-learning) is the process of using a mobile device to access and study learning materials and to communicate with fellow students, instructors or institutions”, he argued that mobile learning is a way to learn by various devices. It can be done anytime, anywhere.

Before the invention of smart phones, many of us searched and learned the words through the books and printed dictionaries. Then we took the paper and wrote English words, with their transcriptions and equivalents in mother tongue. Therefore, we cannot get rid of the dependence on paper, and the process of memory is extremely painful and boring. The era of smart phones brought a revolution in memorizing foreign words. There are many applications (APPS) on mobile phones that contain a significant number of words. They can handle a variety of examinations, and their setting is not the same. It can be said that they greatly expand the ways and means of memorizing English. Now there is much software that helps us memorize words. Today I have selected some of them to share my experience and evaluation. There are respectively 1) GRE carry records (GRE 随身记), 2) JINSHAN recites words (金山背单词) 3) hundred words (百词斩).

❖ GRE carry records (GRE 随身记)

As the name suggests, this software is specially set to remember GRE words, as we all know, GRE has largest vocabulary and covers a wide range of topics, it is a software presentation of the traditional

memory model. In other words, the software itself does not create an auxiliary word memory method. Its core mode is classifying words, and then the rest is given to the person who remembers the words itself, so the method it provides is related to our traditional method. The word method is the same. The software divides all GRE words using two classifications. One is based on the first letter on the word. The beginning of the A words, the beginning of the B words.....the beginning of the Z words. The other is according to the functional category of the word, including “ words describing the environment”, “ words about the time “, “ weather disaster words”, “religious religions ”, and so on ....it was divided in 58 categories , including all kinds of words. Here we use the second example to illustrate. We have chosen the “legal” word class. After clicking “legal” word class, by clicking enter, all the words in this chapter are legally relevant. For example, the two words on the home page, “amendment”, “abandon”, at the same time, the corresponding Chinese meaning is given below. You can click on the small speaker next to the word to read the pronunciation. Then you can click on the word to enter the specific explanation part of this word. For example we can click on amendment to enter a page. There are items such as “English – Chinese interpretation, English –English explanations, English –English explanations, synonyms, antonyms, and example sentences, etc. It is also beneficial for us to understand more deeply the word meaning to expand the vocabulary.

Advantage: the classification of words is clear and understandable. Especially the second division according to the functional categories of words helps everyone accumulate vocabulary in a specific subdivision professional field. At the same time, the sub-dictionaries have been subdivided into English, English and Chinese, English and Chinese, synonyms, antonyms, and example sentences. It is good for everyone to have a deeper understanding of the meaning of words and expand their vocabulary.

JINSHAN Back words (金山背单词)

The recitation mode of “JINSHAN Back Words” is summed up as “recruitment of tasks.” For example, I chose the GRE dictionary, a total of 7505 words. You have two modes. The first is to specify how many to remember each day, for example, 30; the second is to specify which day to finish 7505 words. For example, the one I chose to remember before February 5th, 2016, and then the word task assigned to me by the system every day is 53 words. Once you have selected a mode, click on “start” to enter the memory mode. The system will give you 53 words every day for you to remember. For example, the first word given by the software is “puissant.” On the same page, the software gives its explanation “strong and powerful.” In addition, it has a pronunciation and also gives an example sentence. If we follow the traditional steps of learning a word, there are these items, and basically memorizing one word is enough. Then when you finish your daily memory task, the system enters a test phase. The system will present the 53 words you just learned through a random pattern, allowing you to choose the corresponding paraphrase in order to test and reinforce the memory effect.

Advantage: the establishment of the task pattern helps to set goals every day and achieve word accumulation. At the same time, the daily detection process can further deepen the memory effect. At the same time, words appear randomly, avoiding the feeling of tiredness caused by excessive occurrence of a large number of words of the same type.

“100 words” Recitation mode (百词斩)

The core mode of the "Hundred Words" software is the organic combination of "image associative memory + scenario simulation deduction + memory curve enhancement". So that each strange word can be associated with a specific image, so that every word from the cold face, and greatly enhance the fun of me recite the word. After selecting the GRE lexicon, set up to learn about 48 vocabulary words per day. Then enter the word learning session. For each new word, the software does not directly give Chinese meaning, but gives four pictures on the right. There is a painting that either directly explains the intrinsic meaning of the word or is associated with the artistic conception of the word. At the same time, under the four pictures, there are two buttons “斩” and “提示”. “斩” means that you have fully grasped the meaning and usage of this word, and do not want the word to appear again; “Prompt” will give a series of relevant information about this word. Including specific Chinese explanations, analysis of roots, an example sentence, and sometimes there will be a video clip to concretely present the meaning and context of the word. At the same time, Hundred Words also set a lock screen to recite word patterns. The difference is that each time you unlock the phone screen, it will push five words of the day for you to review. Through the strengthening of fragmentation, the memory is more firm.

Advantage: the picture associative memory mode makes the process of memorizing words vivid and interesting. At the same time, it greatly enhances the efficiency and effectiveness of memory words. Every day when I enter software learning, I will first review the previously learned words and play an intensified role. At the same time, the review reminders of the five new words in the mobile phone screen effectively follow the theory of the memory curve and further strengthen the memory.

In summary, each software has its own model and has its own advantages. If a piece of software can synthesize the advantages of the above software and avoid deficiencies at the same time, I believe we can certainly get everyone's approval and at the same time set off a revolution in English word memory. So, with the development of high technology, we should benefit from it by applying it in teaching and in learning a foreign language.

References:

1. Wilkins, D. *Linguistics in language teaching*. London: Arnold, 1972.
2. Schmitt, N. *Researching Vocabulary: A Vocabulary Research Manual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
3. Voltaire
4. Rasekh and Ranjbar, 2003.
5. Oller, R. *The future of mobile learning*. Vermont: Marlboro College Graduate School, Centre for Applied Research, 2012.
6. Mohamed Ally. *Mobile Learning: Transforming the Delivery of Education and Training*. Athabasca, AB: Athabasca University Press 2009.

MPHTI:15.11.18

Aigerim Amanzholova¹

*¹Suleyman Demirel University, master's student
Almaty, Kazakhstan*

IMPLEMENTING TRILINGUAL EDUCATION POLICY AND CLIL IN KAZAKHSTAN

Abstract

This paper intends to promote a discussion on the issue of implementing trilingual education policy and Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach in Kazakhstan. The issue of languages in Kazakhstan has always been arousing many questions and debates. The trilingual policy set by the government is aimed at creating conditions for the full development of the personality of a young person

and providing guarantees in the sphere of education, employment and social protection. Although the transition to the trilingual education is under the government's endeavor, the most challenging part of the mentioned procedure is its implementation at primary and secondary schools. Implementation of trilingual education initiated significant changes in the education system of Kazakhstan drawing both positive and negative response in the society. Successful language acquisition in trilingual education schools is considered possible through introduction of CLIL approach. Exploration of teachers' CLIL practices at trilingual education secondary schools, their challenges and attitudes towards CLIL approach, the benefits and support they have is important as the results will not only shed light on the current state of trilingual policy implementation in Kazakhstan and give us understanding to what extent CLIL serves as a teaching practice in trilingual education secondary schools.

Keywords: trilingual education, language policy, CLIL, Kazakhstan, trilingualism.

Аманжолова А.С.¹

*¹Сүлейман Демирел атындағы Университет, магистрант
Алматы, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАНДА ҮШ ТІЛДЕ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ МЕН CLIL ТӘСІЛІН ЕНГІЗУ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы үш тілде білім беру саясатын және пәндік-тілдік интеграцияланған білім беру (CLIL) тәсілін жүзеге асыру қарастырылады. Қазақстанда тілдер мәселесі көптеген сұрақтар мен даулар тудырды. Үкімет ұсынған үштілділік саясаты адамның толыққанды дамуы мен білім беру, жұмыспен қамту және әлеуметтік қорғау саласындағы кепілдіктерді қамтамасыз етуге жағдай жасауға бағытталған. Үш тілде білім беруді жүзеге асыруда оның бастауыш және орта мектептерде енгізілуі қиын болып табылады. Үш тілде білім беруді енгізу Қазақстанның білім беру жүйесінде елеулі өзгерістерге алып келді, сонымен қатар қоғамда оң және теріс пікір туғызды. Үш тілде оқытатын мектептерде тілдерді меңгеру CLIL тәсілін жүзеге асырудың арқасында мүмкін болып отыр. Үш тілде оқытатын орта мектептерде CLIL тәжірибесін зерделеу, мұғалімдердің CLIL әдісіне қатысты көзқарастарын, мұғалімдерге көрсетілетін қолдау мәселелерін зерттеу өте маңызды, себебі ол Қазақстандағы үштілділік саясаты мен үш тілде оқытатын мектептердегі CLIL тәсілінің жүзеге асырылуының қазіргі жағдайын түсінуге ықпал етеді.

Кілт сөздер: үш тілде білім беру, тіл саясаты, CLIL, Қазақстан, үштілділік.

Аманжолова А.С.¹

*¹Университет имени Сулеймана Демиреля, магистрант
Алматы, Казахстан*

ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИТИКИ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И CLIL В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматривается реализация политики трехязычного образования и подхода Предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL) в Казахстане. Проблема языков в Казахстане всегда вызвала много вопросов и споров. Трехязычная политика, предложенная правительством, направлена на создание условий для всестороннего развития личности и обеспечение гарантий в сфере образования, занятости и социальной защиты. Наиболее сложным в реализации трехязычного образования является его внедрение в начальных и средних школах. Внедрение трехязычного образования привело к значительным изменениям в системе образования Казахстана, вызвавшем как положительный, так и отрицательный отклик в обществе. Успешное овладение языком в трехязычных школах считается возможным благодаря внедрению подхода CLIL. Изучение практики CLIL в трехязычных средних школах, проблем и отношения преподавателей к подходу CLIL, преимуществ и оказываемой преподавателям поддержки очень важно, так как полученные результаты будут способствовать в понимании текущего состояния

реализации трехязычной политики в Казахстане и практики CLIL в трехязычных средних школах.

Ключевые слова: трехязычное образование, языковая политика, CLIL, Казахстан, трёхязычие.

Introduction. The issue of languages is one of the most politicized and contentious in Kazakhstan [1]. Due to historical facts, Kazakhstan was subjected by Russification during the Soviet times [2], [3], and after gaining independence, the issue of the statuses and use of Kazakh and Russian languages has been a topic of disputes and discussions on both public and private levels [4]. The harmonious language policy is stated in the State Program of Development and Functioning of Languages of Kazakhstan for 2011-2020 [5], which is aimed at creating conditions for the full development of the personality of a young person, providing guarantees in the sphere of education, labor, employment and social protection [6]. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his annual address to the nation of Kazakhstan (2012) set education as one of the main priorities of independent Kazakhstan, and stated the importance of acquiring English for entering global arena successfully [7]. According to Syzdykbayeva, the opportunities provided by each of the three languages are considered as contribution to that goal [8, p. 2]. Thus, current reforms in language policy are focused on the need of trilingual education [9]. The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his address to the nation of the Republic “New Kazakhstan in the New World” (2007) said that “Kazakhstan must be regarded as a highly-educated country all over the world, the population of which speaks three languages: Kazakh as a state language, Russian as a language of international communication and English as a language of successful integration into global economics” [10].

Introduction of trilingual education due to the implementation of trilingual education policy initiated significant changes in the secondary education system of Kazakhstan. Kazakh schoolchildren switched to trilingual education and are taught Kazakh, Russian and English from the first class according to the new level programs [11]. Within trilingual education program, English is not only taught as a subject but also as a component of Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach, which enables to teach both subject content and language [12]. Thus, trilingual education is considered “one of the main trends in education system” of Kazakhstan (13, p. 4), and the targeted approach to be used in the secondary schools with trilingual education is Content and Language Integrated Learning [14]. Implementation of trilingual education through the CLIL approach is planned through translation of the piloting schools’ experiences into mainstream secondary schools from 2017 till 2023 [15, p. 38].

Analysis. As the background to the study shows, the national mandate for Trilingual Education in Kazakhstan is launched to implement trilingual education policy in the country and CLIL approach is introduced as a tool to successful acquisition of English in trilingual education schools. Although the transition to the trilingual education is under the government’s endeavor, the most challenging part of the mentioned procedure is its implementation at primary and secondary schools. Ministry of Education and Science of Kazakhstan states the statistics according to the Vice Minister Takir Balykbayev, as at the date of this research, that 63,000 students in 117 primary and secondary schools of Kazakhstan (2,3% of the total number of students) are practicing trilingual education within the Roadmap [16]. According to him, these schools provide in-depth study of the Kazakh, English and Russian languages.

Selected schools, such as Lyceums Bilim Innovation (former Kazakh Turkish Lyceums), state trilingual schools and Network of Nazarbayev Intellectual Schools (NIS) are implementing various methods to teach Kazakh through the content of social science subjects, such as Geography and History [17]. NIS schools are trying CLIL in subjects that are taught in Kazakh, Russian and English [18]. Geography, History of Kazakhstan, Kazakhstan in the Modern World and Law Essentials are among subjects that integrate the content and language using the CLIL approach. These schools considered a platform for implementation of trilingual policy. The role of piloting secondary schools is to transmit their experiences into other mainstream secondary schools.

It is necessary to mention, that the implementation of trilingual education in schools lacks clear and explicit guidelines [19]. As Bakytzhanova states, with no national guidelines, schools are interpreting and implementing trilingual policy based on various understandings and to varying degree of success [20, p. 3]. The number of Kazakhstani schools offering trilingual education for gifted children was 31 in 2007, and is planned to increase up to 700 by 2020 [17].

Trilingual education drew both positive and negative response in the society and prominent debates arouse around teaching ICT, Physics, Chemistry, and Biology through English [8]. While some see it as an advantage, other consider it a threat to Kazakh language and to the overall acquisition of these subjects [21-23]. Lack of education research and clear idea of CLIL practices [24] arouses much controversies and debates among researchers.

In this respect, it is important to explore stakeholders' perspectives if their experiences are going to be applied in the expansion of the program [25]. Many international studies highlight the relevance and need of studying teachers' perspectives because they are one of the main stakeholders in education system (Anzenberger, 2015; Breidbach & Medina-Suárez, 2016; McDougald, 2017; Milla Lara & Casas Pedrosa, 2018; Verjano, 2017). Due to the lack of research on stakeholders' views in Kazakhstani context, important factors can be overlooked in CLIL implementation [8]. While, substantial research has been carried out in the international context, no studies have been found in Kazakhstani context which deals with understanding how secondary school subjects are taught in English from the perspectives of teachers as one of the main stakeholders. Previous studies show the attitudes, perceptions and conceptualizations of CLIL approach from the students' perspectives (Syzykbayeva, 2017), however, it is unknown how teachers practice CLIL, what their struggles and successes are, what kind of support they get from institutional and government officials in Kazakhstani context. Study from this perspective could derive valuable information for researchers, policy makers, practitioners and CLIL teachers in further transmitting the CLIL experiences in mainstream schools and successful implementation of trilingual education policy.

Conclusion. Therefore, a problem of a need for more understanding and research on CLIL practices in trilingual education secondary schools from teachers' perspectives emerges. Exploration of teachers' CLIL practices at trilingual education secondary schools, their challenges and attitudes towards CLIL approach, the benefits and support they have is important as the results of this research will not only shed light on the current state of trilingual policy implementation in Kazakhstan and give us understanding to what extent CLIL serves as a teaching practice in trilingual education secondary schools. The findings can, moreover, suggest some insights into the ways to improve the CLIL practice and make more informed decisions in trilingual education policy implementation in mainstream schools in the future. We agree with Syzykbayeva, that studying CLIL in Kazakhstani context will contribute to the development of Kazakhstani and international empirical literature [8, p. 5]. CLIL's formation as a major area of interest within the field of multilingual education over the last decade indicates the topicality and necessity of investigation into CLIL approach.

Literature

1. Hays, J. Languages in Kazakhstan. Facts and Details. 2008. Retrieved from http://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub8_4b/entry-4636.html
2. Landau, J. M., & Kellner-Heinkele, B. Politics of language in the ex-Soviet muslim states: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Tajikistan. Michigan: University of Michigan Press, 2001. 252 p.
3. Fierman, U. Turn of language progress in Kazakhstan. *Ethnographic surveying*, 6, 2005. pp. 49-71.
4. Akanova, G. Language Ideologies of Kazakhstani Youth: The Value of Kazakh in the Context of a Changing Linguistic Marketplace. 2017. Retrieved from <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2374/Akanova%20G.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. The State Program of Development and Functioning of Languages of Kazakhstan for 2011-2020. Adopted by the Decree of the President of Kazakhstan No.110 dated June 29, 2011. Retrieved from <https://strategy2050.kz/en/page/gosprog5/>
6. Mazhitayeva, Sh., Akhmetova, A., Zhunusova A. & Azhigenova, S. Development of Languages in Kazakhstan. *Вестник РУДН, серия Вопросы образования: языки и специальность*, 2016, № 4. p. 50-56.
7. Nazarbayev, N. A. The Address of President of the Republic of Kazakhstan "Strategy Kazakhstan-2050": New political course of the established state. 2012. Retrieved from http://strategy2050.kz/en/page/message_text/

8. Syzdykbayeva, R. Students' Attitudes and Perceptions of Content and Language Integrated Learning in a Secondary School. 2017. Retrieved from <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2576/Rizagul%20Syzdykbayeva..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Khussainova, R.S. Introduction of Trilingual Education in The Framework of Updating the Content of Secondary Education: The State and Prospects. 2017. Retrieved from <http://orleuastana.kz/2017/11/13/introduction-of-trilingual-education-in-the-framework-of-updating-the-content-of-secondary-education-the-state-and-prospects/>
10. Nazarbayev, N. New Kazakhstan in a new world: Address by the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the People of Kazakhstan. 2007. Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g
11. Philipenko, E. The system of trilingual training is a sure step in the future. Almaty, 2016.
12. Coyle, D., Hood, P. & Marsh, D. CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.
13. MoES. Orta mektepte okytu procesinde koptyldilikti damyту maseleleru. On developing multilingualism in secondary schools. 2013. Retrieved from icrov-pvl.gov.kz/loader/load/46
14. Irsaliev, S., Karabassova, Ch., Mukhametzhanova, A., Adil, A., Bekova, M. & Nurlanov, Y. Teaching in three languages: International experience and recommendations for Kazakhstan. 2017. Retrieved from <http://iac.kz/ru>
15. State Program of Education and Science Development in the Republic of Kazakhstan, 2016. Retrieved from http://www.edu.gov.kz/sites/default/files/proekt_gpron_rus_0.pdf
16. KAZINFORM. Review: Education in Kazakhstan. 2016. Retrieved from https://www.inform.kz/en/review-education-in-kazakhstan_a2920404
17. Mehisto, P., Kambatyrova, A. & Nurseitova, A. (). Three in one? Trilingualism in educational policy and practice. In D. Bridges (Ed.), Educational reform and internationalization: The case of school reform in Kazakhstan. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2014. pp. 152-176.
18. NIS (Nazarbayev Intellectual Schools). Godovoy otchet 2013 [Annual Report 2013]. Retrieved from <http://nis.edu.kz/ru/about/reports/?id=2815>
19. Iyldyz, L. Trilingual education policy in secondary schools in Kazakhstan: Teachers' beliefs and classroom practices. Unpublished doctoral dissertation, Nazarbayev University, Kazakhstan, Astana, 2017.
20. Bakytzhanova, G. Policy Enactment of Trilingual Education in Kazakhstan: A Case Study of One NIS School. 2018. Retrieved from https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/3757/MA_2018_Gulnar%20Bakytzhanova.pdf?sequence=1&isAllowed=y
21. Baitukenov, T. Trilingualism: Utopia or reality? 2016. Retrieved from <http://news.1.kz/news/trekhjazychie---utopiya-ili-realnoct.html>
22. Kanafina, J. Trilingualism in Kazakhstan: Problems and prospects. 2014. Retrieved from <https://www.caravan.kz/gazeta/trekhjazychie-v-kazahstaneproblemy-i-perspektivy-76013/>
23. Mamashuly, A. When discussing on trilingualism, it was said "destroying a nation". 2016. Retrieved from <https://rus.azattyq.org/a/slushania-trekhjazychnoeobrazovanie/27827432.html>
24. Smagulova, J. The re-acquisition of kazakh in kazakhstan: Achievements and challenges. In E. S. Ahn & J. Smagulova (Eds.), Language change in Central Asia (pp. 89-107). Boston: Walter de Gruyter Inc, 2016.
25. Mehisto, P., Asser, H. Stakeholder perspectives: CLIL programme management in Estonia. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. 10 (5), 2007. pp. 683-701.

МРНТИ:15.11.18

*Кожамсугирова Б.О¹ Райханбекова Б.Ж²
Университет Международного Бизнеса,*

¹² *Магистранты 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В данной статье обсуждается возможность использования информационных и коммуникационных технологий при обучении иностранному языку, а в частности изучается использование инновационных технологий при формировании и развитии лексических навыков у студентов. Рассмотрены методы применения инновационных технологий и интернет-ресурсов на уроках иностранного языка и описаны коммуникативные навыки студентов, которые развиваются в результате использования новых технологий.

Ключевые слова: ИКТ, компьютер, лексические навыки, интернет-ресурсы, коммуникативные навыки.

*Қожамсүгірова Б.Ө¹ Райханбекова Б.Ж²
Халықаралық Бизнес Университеті,*

¹²*6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранттары*

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘРТҮРЛІ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ ШЕТ ТІЛІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Бұл мақалада шет тілін оқытуда ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану мүмкіндіктері талқыланып, оқушылардың арасында лексикалық дағдыларды қалыптастыру мен дамытуда инновациялық технологияларды пайдалану қарастырылады. Шет тілдеріндегі инновациялық технологиялар мен интернет ресурстарын қолдану әдістері қарастырылып, жаңа технологияларды қолдану нәтижесінде дамитын студенттердің коммуникативтік дағдылары сипатталады.

Тірек сөздер: АКТ, компьютер, лексикалық дағдылар, Интернет-ресурстар, коммуникативтік дағдылар.

*Kozhamsugirova B. ¹Raikhannbekova B.²
University of International Business*

¹²*Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages*

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE LEXICAL SKILLS AT DIFFERENT STAGES OF TRAINING

Abstract

This article discusses the possibility of using information and communication technologies in teaching a foreign language, and in particular studied the use of innovative technologies in the formation and development of lexical skills of students. The methods of application of innovative technologies and Internet resources in foreign language lessons are considered and the communicative skills of students which develop as a result of the use of new technologies are described.

Keywords: ICT, computer, lexical skills, Internet resources, communication skills.

At the present stage of development of education, serious changes are associated with the introduction of information and communication technologies in the educational process. In the field of

foreign language education, the use of information and communication technologies is an effective tool for the formation of various skills of students, including lexical. Innovative technologies help to improve the quality and accessibility of education.

Within the framework of this article, we attached special importance to the use of information and communication technologies to the formation of foreign language lexical skills of students. The question of improving the efficiency of the formation of students' lexical skills, methods and techniques of its organization is very relevant today. The main purpose of teaching lexical material is the formation of students' lexical skills as an important component of productive and receptive types of speech activity [1]. Each lesson of a foreign language should be aimed at practical results, at achieving communicative competence, i.e., a certain level of language, country knowledge, communication skills and speech skills that allow to develop foreign language communication.

Using ICT in the lessons of a foreign language, it is possible to solve the main types of linguodidactic problems, it is possible to widely use linguistic and methodological capabilities of computer learning tools for mastering aspects of the language and the formation of skills and abilities in various types of speech activity. There are certain problems in teaching foreign language vocabulary:

- the difficulty of mastering the vocabulary and its retention in memory of the students;
- establishment of an adequate ratio of training and proper speech exercises in teaching foreign language vocabulary;
- ensuring the repeatability of the already studied vocabulary in new situations of communication, within the studied topics of oral speech.

Analysis of literature and teachers' experience suggest that the use of ICT will solve the above mentioned problems.

In teaching the vocabulary ICT is used on the basis of test and game computer programs using visual clarity. They contribute to the expansion of passive and potential dictionaries of students, provide reference and information support (automatic dictionaries, selection of synonyms and antonyms). As a result of the use of innovative technologies in teaching a foreign language, students receive the following professionally significant communication skills: they can establish contact with foreign partners; organize written electronic communication with foreign partners; execute and verify documents related to future professional activities, including online; navigate in a large amount of information provided on the Internet; analyze information and process it through information and communication technologies [2].

In addition, when teaching a foreign language can also be actively used Internet resources. The basic set of services includes: e-mail; teleconferencing; video conferencing; the ability to publish your own information, create your own home page; access to information resources: reference directories; search systems; talk on the network.

Using the information resources of the Internet, it is possible, integrating them into the educational process, to more effectively solve a number of didactic tasks, in particular, in the English lesson: a) to form reading skills, directly using the materials of the network of varying degrees of complexity b) to improve the ability of perception of foreign speech by ear on the basis of authentic sound texts, c) to improve the skills of monological and dialogical statements on the basis of problematic discussion, presented by the teacher or someone from the students of the materials of the network; d) improve the skills of writing, individually, participating in the preparation of abstracts, essays, other types of correspondence in the process of joint activities of partners, e) improvement of lexical and grammatical skills, through training using programs, games, tests [2].

To achieve a communicative orientation in teaching foreign languages with the help of a computer, you can use a text editor. The word processor can be used as a tool for the development of students' written language, as a tool to stimulate the activities of students to create texts in the target language. Word – is one of the most advanced programs in the class of word processors, which provides hundreds of operations. Examples of tasks: *print the text, make changes to it; shorten the text, leaving the most important information; find, select the answers to the following questions in the text; divide the text into semantic parts; restore the correct order of sentences; there are no punctuation marks, capital letters, spaces between words, restore it; find and select passive constructions (in bold, in italics).*

E-learning tools are another effective means of ICT. Electronic textbooks are computer, software tools designed primarily for the presentation of new information that complements the printed

publications that serve for individual and individualized training and allow a limited measure to test the knowledge and skills of the student. Electronic textbooks allow to solve such basic pedagogical tasks as: initial familiarization with the subject, the development of its basic concepts and structures; basic training at different levels of depth and detail; development of abilities to certain activities. This product is created with a built-in structure, dictionaries, search capabilities, etc. There are following requirements for the development of electronic manuals: ease of use; user-friendly interface; the ability to search the book; the ability to add new information; the ability to delete outdated data.

Another effective tool in foreign language classroom is a Power Point program. The Power Point program allows the teacher to create high-quality learning materials to perform specific learning tasks. The advantages of multimedia presentations are a combination of a variety of text, audio and video; the possibility of using for presentation as an interactive, multimedia board, which allows you to explain new lexical, grammatical and even phonetic material, as well as to provide support in teaching all kinds of speech activity; the ability to use individual slides as a handout (tables, charts, graphs); activation of the attention of the whole class; ensuring the effectiveness of perception and memorization of new educational material; saving educational time; formation of computer multimedia competence of both teachers and students, the development of their creative abilities in the organization of educational work.

However, only the presence of ICT does not guarantee the effectiveness of the lesson, in addition, it is necessary to take into account the psychological and pedagogical characteristics of students according to their stage. So, let's look at the basic psychological and pedagogical peculiarities of pupils of *secondary phases*. Psychologists point to the development of such qualities of thinking in middle-aged students as a large logical sequence, criticality, independence, purposefulness of thinking, growth of self-consciousness, greater control over their own activities. At the middle stage, multiple meanings are included, the word is taken in several meanings relevant to students. Synonymy begins to be actively used along with antonymy. To memorize vocabulary requires its high repeatability, so the same vocabulary is included in all texts and exercises of the lesson. Memorizing words is not only active, but also passive. Along with the active dictionary, a passive dictionary of words is created, which consists of words that students need to understand when reading and listening to foreign language speech. Age psychological characteristics of the personality of students of the middle stage of training – the development of reflection, change in the content of self-esteem, the formation of a sense of adulthood, instability and diversity of interests, the desire for novelty, emotional instability – are the main factors that should be taken into account by the teacher when teaching vocabulary using ICT [3]. Work on the lexical material at the middle stage is carried out in three stages: presentation, training and application. The selection of lexical material is based on three principles: statistical, linguistic and methodological. Information technology makes working on vocabulary more effective, interesting and attractive. The use of information technologies gives impetus to the development of new forms and content of traditional activities of students, which leads to their implementation at a higher level. Work with the computer should be organized so that it becomes a powerful psychological and pedagogical means of formation of the need-motivational plan of activity of pupils, a means of maintenance and further development of their interest in the studied subject. Properly organized work of students with a computer can contribute in particular to the growth of their cognitive and communicative interest, which in turn will contribute to the activation and expansion of opportunities for independent work of students to master the foreign language, both in the classroom and outside school hours.

The use of internet and communication technologies can be effective at all stages of learning, even at entry level [4]. There are a huge number of sites in English, among which it is sometimes difficult to find what you need. When selecting information for students of the initial stage, it is necessary to take into account the following points: words, expressions, grammatical structures should not cause difficulties for students; information on cultural and historical facts, social phenomena should be reliable and should not cause difficulties in understanding the general content; information should be reliable, competent. It is necessary to use only proven sites, because even foreign sites may contain errors or profanity; whether the information is up-to-date or outdated; whether this information is necessary for primary school students (whether it corresponds to age, level of development), whether this material contributes to the development of the student's personality.

For more effective learning of a foreign language at the initial level, innovative technologies can be used as a method of *scaffolding*. Scaffolding is breaking up the learning into chunks and then providing

a tool, or structure, with each chunk [5]. When scaffolding reading, for example, you might preview the text and discuss key vocabulary, or chunk the text and then read and discuss as you go. Let's consider some scaffolding strategies teacher may use at lessons: show and tell, tap into prior knowledge, give time to talk, pre-teach vocabulary, using visual aids, asking questions. It is obvious that children learn best by seeing something rather than hearing about something. Every time teachers should show or demonstrate to students what they are expected to do [5]. Also, it is very important to ask students to share their own experiences and ideas about the content of new topic and have them relate and connect it to their own lives. Do not forget to offer them suggestions and hints. In order to process new ideas and information all learners need time. We know that structured discussions really work best with children. You can use turn-and-talk method. Another crucial strategy in teaching a foreign language to young learners is pre-teaching vocabulary. By pre-teaching vocabulary we don't mean just pulling new words from the text and having kids look up definitions and write them out. Instead, introduce the unknown words to children in pictures or in context with things they know and are interested in. There are different ways of using internet and communication technologies in this case: using Power Point Presentations, video-materials etc. All the visual aids as graphic organizers, pictures, photos and charts can be used as scaffolding tools. These scaffolding tools help guide and shape the students' thinking and develop their memory. It should be admitted that scaffolding a lesson may take longer to teach, but the end product is of far greater quality and the experience much more rewarding for all involved. Overall, scaffolding a lesson means to support every student by breaking learning up into chunks and providing a concrete structure for each. It is a very effective teaching strategy. This method can become even more effective if used in combination with innovative technologies. Underachievement is often due to the inattention, the cause of which – in the lack of interest of the student. Using interactive equipment, teachers have the opportunity to attract and successfully use the attention of the class. Interactive equipment brings the visual component of educational processes to a much higher level and significantly "unties hands" to teachers, providing an opportunity to create dynamic lessons that capture the attention of students.

In addition to the acquisition of lexical communication skills as a result of the use of information and communication technologies, students master the skills to work in a team, develop personal qualities such as independence, communication skills, initiative, increase the level of motivation to learn a foreign language, form a certain level of information competence. They effectively form professional and foreign language competence. Interactive language teaching on the basis of computer training programs allows to realize more fully the whole complex of methodical, didactic, pedagogical and psychological principles, makes the process of cognition more interesting and creative, allows to take into account the individual pace of work of each student. The practical use of ICT involves a new kind of cognitive activity of the student, the result of which is the discovery of new knowledge, the development of cognitive independence of students, the formation of skills to independently replenish knowledge, search and navigate in the flow of information.

References

- Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.
- Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.
- Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.
- Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.
- Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.

Chetverikova, L. I. (2004). Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.

1. Chetverikova L.I. Interactive forms and methods of teaching English. New production technologies in teaching foreign languages in high school and college, 137-141.
2. Чаброва А. И. Использование ИКТ на уроках английского языка как средство интенсификации образовательного процесса// Инновационные педагогические технологии: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2015 г.). – Казань: Бук, 2015. – С. 183-187.
3. Susana Perez Castillejo 100 Years of “New Technologies”: Teaching a Foreign Language with Technology from 1918 to 2018. <https://extemporeapp.com/2018/02/15/100-years-new-technologies-teaching-foreignlanguage-technology-1918-2018/>
4. Svetlana A. Asanova Innovative technologies at an early stage of teaching a foreign language – P. 117.
5. Rebecca Alber 6 Scaffolding Strategies to Use with Your Students, January 24, 2014.

MPHTI:15.11.18

Bekbolat A.B¹, Kanat .S²

Suleyman Demirel University

¹Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages

²Scientific advisor: Assistant professor

DEVELOPING LANGUAGE LEARNER'S LISTENING SKILL THROUGH FLT PODCASTS: PERCEPTIONS AND IMPACTS

Abstract

This research presents the importance of the podcasts in enhancing listening skills of intermediate learners in ESL classes. Listening is the skill which is acquired and mastered by learners firstly, and the other skills follow afterward. Through listening, students can be informed of the interactive language systems at different stages and thus establish a base for more fluent skills. Nowadays modern learning setting provides opportunity for learners to improve their listening skill autonomously outside the classroom. In order to develop listening skills and listening competence, podcast might play a significant role. Thus, the potential influence of podcasts on language learners will be proved in this research paper. Basing on the results of the experiment of 1st year students within the walls of Suleyman Demirel University, this paper represents qualitative and quantitative data on effective way of improving listening skill with the help of podcasts.

Key words: Listening comprehension, Podcast, ESL classes, Teaching of listening, Benefits of podcasting, Autonomous learners.

Бекболат А.Б¹ Сыздықов.К²

Университет Сулеймана Демиреля

¹Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² Научный руководитель, ассистент профессор.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ ЧЕРЕЗ ПОДКАСТЫ ДЛЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА: ВОСПРИЯТИЕ И ВЛИЯНИЕ

Аннотация

Это исследование показывает важность подкастов в улучшении навыков прослушивания среди учеников уровня intermediate в английских классах. Слушание - это навык, который приобретается и

усваивается учащимися в первую очередь, а остальные навыки последуют после. В наши дни современные технологии предоставляют возможность улучшить навыки слуха вне классов. Для развития навыков слушания и умения слушать, подкасты играют важную роль, в особенности для тех учеников у кого хорошо развито восприятие слухом. Основываясь на результатах эксперимента среди студентов 1-го курса в стенах Университета Сулеймана Демиреля, эта статья представляет качественные и количественные данные об эффективном способе улучшения навыков слушания с помощью подкастов.

Ключевые термины: понимание восприятия, подкаст, классы, обучение слушанию, преимущества подкастинга.

Бекболат А.Б.¹, Сыздықов Қ.²

Сулейман Демирел Университеті,

¹БМ011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

² Ғылыми жетекшіі, ассистент профессор

ТІЛ ҮЙРЕНУШІЛЕРДІҢ ТЫҢДАУ ҚАБІЛЕТІН ШЕТ ТИЛИН ҮЙРЕТУГЕ АРНАЛҒАН ПОДКАСТТАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ : ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Зерттеу жұмысында ағылшын тілін үйренуші сыныптардың тыңдау қабілетін жақсарту мақсатында подкасттерді пайланудың маңыздылығы көрсетіледі. Тыңдау қабілеті тіл үйренудегі ең тиімді тәсілдің бірі болғандықтан, басқа қабілеттерден бұрын игерілуі тиіс. Қазіргі таңдағы жаңа технологиялар тіл үйренушілерге тыңдау қабілетін сыныптан тыс уақытта жақсартуға мүмкіндік береді. Тыңдау қабілетін жақсартуда подкасттердің рөлі зор, әсіресе тыңдау қабілеті жоғары тіл үйренушілері үшін өте пайдалы, себебі олар сөйлеу, жазу, оқу дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Сулеймен Демирел университетінің қабырғасында оқитын 1 курс студенттерінің арасында жүргізілген тәжірибе нәтижесіне сүйене отырып подкасттердің тіл үйренудегі маңыздылығын нақты әрі сандық көрсеткіштері бар дәлелдер негізінде ұсынамыз.

Кілт сөздер: түсіну, подкаст, ағылшын тілі сыныптары, тыңдауды үйрету, подкастинг пайдалары.

Significance of the study. The findings of this study will redound to the benefit of both teachers and learners considering that listening takes main role in learning foreign language. Podcasts offer a 'real-life listening' source that allows all foreign language listeners to benefit from it. Constantine (2007) explained the importance of using podcasts in the L2 class: Even at the beginning levels, learners can benefit from global listening even if they only listen from three to five minutes a day. Beginning students will be exposed to the new language . . . [1]. The intermediate learner has a need for authentic texts and to be exposed to a variety of voices. By the time learners reach the advanced stage, they must be able to learn from listening. (pp. 1-2) With the help of podcast students will have great opportunity to enhance listening by using it autonomously.

Research problem. Nowadays English is being spread all around the world and considered to be an international language. The main aim of learning a foreign language and learning criteria was and still is the ability to understand and ability to produce competent proactive speech. English is taught in all schools and universities of Kazakhstan as well, so the question of finding effective ways of teaching this foreign language and solving problems connected with its acquisition, and this is very urgent. Mostly foreign language learning classes are able to use their writing and reading skills but they usually struggle to grasp the meaning of a given speech [3]. In listening there are no rules as in grammar teaching; thus, speaking and writing skills can be developed by the use of specific exercises or by training. This research proposal deals with the problems of teaching listening skill through the use of podcasts. Teaching listening skills is one of the most challenging tasks for any EFL teacher. This is because successful listening skills are acquired over time with lots of practice.

The aim of the study. The present study attempted to find out whether Podcast can be a useful technique in developing students' listening skills. It also intended to show the effectiveness of using podcast in promoting learner autonomy.

Research novelty. Kazakh educational system needs much more investigation in this field, as for mastering understanding skill is referred to the main tasks of learning foreign language. Novelty of this research is teaching foreign language through FLT podcasts in Kazakhstan have not been implemented yet in teaching

curriculum. Key to learn a language is to receive language input. Using the podcasts will be effective and beneficial for students and at the same time for teachers. It is well known that the listening enhances faster than the three other language skills, it simplifies process of learning of the other language skills. Numerous researchers conducted study related to this exploration, in order to identify impact of podcast to listening comprehension of language learners. According to investigations of researchers, considerably most of results showed positive outcomes.

As the curriculum of teaching, most of them mainly focus on reading and writing skills, that is why teachers avoid listening and speaking activities. Nowadays for most of educators listening comprehension causes problems.

As we have defined, listening comprehension is more complicated process that requires simultaneous use of the knowledge and skills required for understanding [2]. In order to understand the full meaning of speech in the target language, a learner must improve a listening process that relies upon prior knowledge and the listener's experience, and must be capable of careful listening. Through listening, learners can build an awareness of the interworking of language systems at different levels.

This paper is qualitative in its nature and involves instruments like taking pre- and post- tests and interview from students. In experiment students divided in two groups the 1st one experimental and the 2nd one control group. After experiment, first we will check students results with the help of the post- test and at the end we will take an interview from the concrete students who gained high results. Moreover with the help of the interview we will have an opportunity to get answer for how podcasts affect on students' comprehension and identify benefits of podcasting in enhancing listening skills..

Population and sampling

1. The population of study is defined as 20 students of intermediate level from 1st year students of Suleyman Demirel University.
2. These groups are considered to be right chosen groups as they are 1st year students of intermediate level of the same level.

Thus, in general, the experiment consisted of three steps:

- 1) Pre-test and post-test to define proficiency of students listening and to take students with the same level of listening to an experiment;
- 2) Experiment : using podcasts and movie to see students improvement during one month;
- 3) Interviewing students to identify podcasts benefits and influence to participants listening.

To accomplish the research all 20 participants passed of pre-test in order to see learners listening proficiency. In the result 16 students showed quiet similar results and other 4 students score were lower, so we took 16 students and divided them into 2 groups. For the first group was given task to listen podcast during one month. For this task I chose British Council's podcast which provides an opportunity to listen for certain level. The podcast was recorded with moderate speech rate, giving pauses between idea units, so that the listeners can understand the speech easily. Also in comparison with other podcasts this podcast has comprehension and vocabulary tasks. Students could check either understand they podcast at all. Students listened podcasts every day during one month. Lasting of podcasts contains from 3to11minute.

This study investigated the use of podcasts to improve listening skill of intermediate learners, it can be concluded that the result of research finding was satisfying. The research was successful according to the post test results, by using podcasts students could improve their listening ability in comprehension of English language. By answers of interview they were able to practice their pronunciation skills, participant would like to listen and practice podcast. What is more, most of the participants appreciated the fact that podcast can be used anytime, anywhere. Therefore, they were interested in carrying it in their mobile phones and listen to it during their leisure. For which their interest in becoming autonomous learner was quite vivid.

Recommended literature:

1. Segura Alonso and Rocío "The importance of teaching listening"
2. Abbas Pourhosein Gilakjani, Narjes Banou Sabouri "The Significance of Listening Comprehension in English Language Teaching" 2016

3. Lubaba Sanjana “Impact of podcast on listening skills of the students of higher secondary level ” 2014

МРНТИ:15.11.18

Utegenova K.Ch.¹, Aliyarova L.M.,² Halenova A.R.,³ Atabaeva G.K.⁴

¹teacher of Al-Farabi Kazakh National University,

^{2,3,4}senior teachers of Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan,

e-mail:

Kamilek2008@mail.ru

THE WAYS OF EXPRESSING EMOTION IN POLITICAL DISCOURSE

Abstract

In this article, there are shown works of linguists-scientists, like, Yu.V. Vannikov, V.V. Vinogradov, B.C. Vinogradov, who studied modern English lexicon, as well as its emotional, imaginative and appraisal components. Traditionally, Nowadays, emotive vocabulary is widely used in many discourses. That is why it is very difficult to translate them. There are many lexical, syntactical and other tools for providing emotional information. The actuality of the research is based on the fact that inside of the many works, the problem of emotional lexicography is not enough studied.

Key words: emotive vocabulary, lexical repetitions, zoomorphisms, political discourse. Antithesis, Gradation, Inversion, Parallelism.

Утегенова К.Ч.¹, Алиярова Л.М.,² Галенова А.Р.³ Атабаева Г.К.⁴

¹преподаватель КазНУ им. Аль-Фараби,

^{2,3,4}старшие преподаватели КазНУ им. Аль-Фараби,

Алматы, Казахстан,

Эл. адрес:

Kamilek2008@mail.ru

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация

В этой статье представлены работы лингвистов-ученых, например, Ю.В. Ванников В.В. Виноградов Б.С. Виноградова, изучавшего современную лексику английского языка, а также ее эмоциональную, образную и оценочную составляющие. Традиционно, в наши дни эмоциональный словарь широко используется во многих дискурсах, поэтому очень сложно их перевести. Существует множество лексических, синтаксических и других инструментов для предоставления эмоциональной информации. Актуальность исследования основана на том факте, что, помимо множества работ, проблема эмоциональной лексикографии недостаточно изучена.

Ключевые слова: эмоциональная лексика, лексические повторения, зооморфизмы, политический дискурс. Антитезис, градация, инверсия, параллелизм.

Утегенова К.Ч.¹, Алиарова Л.М.,² Халенова А.Р.,³ Атабаева Г.К.⁴

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің оқытушысы,

^{2,3,4} Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың оқытушылары,

Алматы, Қазақстан,

электрондық пошта:

Kamilek2008@mail.ru

САЯСИ ДИСКУРСТА СӨЗДЕРДІ СӨЙЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Андапта

Бұл мақалада лингвистикалық ғалымдардың жұмысы қарастырылған, мысалы, Ю.В. Ванников В.В. Виноградов Б.С. Ағылшын тілінің қазіргі заманғы сөздік қорын, сондай-ақ эмоционалды, шығармашылық және бағалау компоненттерін зерттеген Виноградов. Дәстүрлі түрде, бүгінгі күні көптеген эмоционалды сөздік кеңінен қолданылады, сондықтан оларды аудару өте қиын. Эмоционалды ақпарат беру үшін көптеген лексикалық, синтаксистік және басқа құралдар бар. Зерттеудің өзектілігі эмоционалды лексикография мәселесі көптеген жұмыстардан басқа, түсініксіз болып табылады.

Түйін сөздер: эмоциялық сөздік, лексикалық қайталау, зуморфизм, саяси дискурс. Антитез, градация, инверсия, параллелизм.

Introduction. The translation can be regarded as a complex form of conversation. Emotional lexicon is a complex system that determines the relationships of a person to a particular subject, such as estimation, expression, national thinking and perception of the world, which makes it even more difficult to translate from another language.

The issue of translation of emotional lexicon remains a matter of many studies. Recently, it is studied deeply in stylistics, lingvoculture, psycholinguistics, and other linguistic disciplines. This problem is relatively less studied.

Traditionally, emotional vocabulary is widely used in the discourse. That is why its transmission is one of the most complex forms of translation. The degree of emotions is different in each country's discourse. There are many lexical, syntactic and other tools in the language to provide emotional information. They show the interactions of man and the world, so it is seen as a feeling of emotion, as well as a human attitude towards the world.

The relevance of this study is based on the fact that, despite the great deal of work on the issue of emotional lexicography, this topic is not sufficiently studied. This issue creates special difficulty when considering it in simultaneous interpretation. In this regard, maintaining the stylistic language that is translated into the language is a very important task.

Theoretical materials on the subject considered in this work are analyzed and systematized, the basis of which are the works of domestic and foreign researchers: Yu.V. Vannikov, V.V. Vinogradov, B.C. Vinogradov, S. Vlahov, I.R. Galperin, A.B. Kunin, V. Coller, V.N. Komissarov, V.M. Mokienko, A.D. Schweizer and others. The analysis allowed us to create a reliable database of research. The results of the work were based on a detailed study of UN synthesis texts, the study of emotional lexicon, as well as studying the translation to Kazakh language from the English language.

The emotionally-expressive color of a particular word affects its meaning. The word may have many meanings that are different from the stylistic colors. In this regard, the interpreter should understand the meaning of the word to translate and transmit information correctly. To do this, it is important to take into account the context in which you use the word [1, p.43].

The words of politicians influence the views of listeners. This impression is based on political discourse. The politician, in his speech, emphasizes the actual position of his speech and emphasizes the words "not because he needs it, but because it is necessary."

Analysis. In political discourse, emotions can be showed at different levels: lexical, syntactic, stylistic. At the syntax level there are different styles of expression, their adequate translation is an important factor of the most accurate transfer of information and the category of emotions. [2, p.59].

It should be noted that, in some cases, the effect of exposure is achieved by strengthening or reducing the emotional score. It defines the translation strategy. Translation Strategy means a set of specific actions and translators' behavior when working with specific text. There are different ways to change the characteristics of the emotional value that define translation strategies, such as defining intensification strategies, initial assessment intensity, and emotional strategies.

For example, consider the intensification strategy: «The balance of powers will be absolutely destroyed and one of the parties will benefit from the feeling of complete security. This means that it will be able to act in its own self-interest not only in local but eventually also in global conflicts».

Translation: “Күш балансы толығымен бұзылады және тараптардың бірі толық қауіпсіздік сезімінен пайда көреді. Бұл дегеніміз, ол жергілікті мүдделерде ғана емес, сонымен қатар жаһандық қақтығыстарда да әрекет ете алады.”

In this case we are talking about the United States' efforts to set up anti-missile defense systems in European countries, which are negatively evaluated by Russia. In this context, the position of the author with the assessment of lexicon and logical argument is expressed in the following way: "the balance-offset - neutralization of interference from other states - the ability to carry out its own policy with regard to any other country".

The implementation of the intensification strategy is based on a variety of means of translation, such as infringement of the object of assessment, attention, a positive indication of a certain state policy, testing of a valuation object. For example:

«I don't really feel I need to say that in order to then go on to say, I think that a very significant amount of what does anti-Zionism is a rewriting of received anti-Semitic language in ostensibly anti-Zionist terms».

Translation: “Антисионизмді жасайтын көп бөлігі антисемиттік тілді антисионистік жағдайда қайта жазылуына байланысты екенін айта кету керек деп есептемеймін.”

In the given example, such phrases as "I do not really feel I need to say", "rewriting of received anti-Semitic language", "ostensibly anti-Zionist terms" make it possible to express the doubts of the speaker.

On a positive recommendation of a particular state, they use different methods to achieve the desired Expression and emotion when performing the installation. For example:

«In times of trouble, it was Russia that always helped Ukraine directly or indirectly and did that fairly unequivocally»

Translation: «Қиын қыстау уақытында дәл Ресей Украинаға тікелей немесе жанама көмектесті және оны бұлжыпай орындады».

In one sentence, the combination of the phrases like "in times of trouble", "help directly or indirectly" gives the sentence emotions and shows the state on the positive side. Consequently, the goal of Russia's positive assessment was achieved.

Such methods, for example, contribute to the implementation of multivectoral modulation, antonymic translation, deintegration strategies in the direction of "impact". For example:

«I am sure that the main problem in international relations today is that there is increasingly less respect for the basic principles of international law»

Translation: «Қазіргі кезде халықаралық қатынастардың негізгі мәселесі халықаралық құқықтық басты қағидаларына өсіп келе жатқан елемеушілік болып табылатындығына мен сенімдімін»

It should be noted that in the translation of the given phrase, in particular the words "increasingly less respect", the implicit antonymic translation method was used, which in some way facilitated the translation. However, it should be noted that less honor does not mean ignorance. The audience may or may not make the same conclusion. In this regard, the phrase translation shows a decentification strategy [3, p.64].

In some of the English vocabulary emotionally-expressive vocabulary is divided from other category of words by scientists linguists like "to love", "to admire", "beautiful", "divine" and more. [4, p.419]

Different lexicon groups do not have the same ability to express emotions. Therefore, it is worth mentioning the specific scale of emotional lexicon, considering that the hypothesis about the potential emotivity of any word is that words which "do not reach the emotional-expressive content at the same level".

Different moods and attitudes toward the listener and the reader can be expressed in different ways. This is accomplished by means of words that are expressive and emotionally depending on the various situations of the mood.

There are phonetic, lexical-semantic, morphological, syntactic-stylistic approaches to emotional expression and expressiveness.

One of the lexical ways of expressing emotion is lexical repetition. They represent the uniformity of repeated units in syntax structures (word spacing, sentence, paragraph, etc.). Repetition is used in the clause, text, and basic information in the paragraph.

Expression of sentences can be enhanced through lexical repetitions.

Among the lexical methods, one kind of transposition is zoomorphisms. It means the using names of animals, birds, or insects towards to humans. In this case phrases have emotional color. It can be traced by comparing these words directly and metaphorically.

For example: ass, bear, beast, bitch, bookworm, donkey, duck, kid, monkey, mule, pig, shark, snake, swine, tabby, toad, wolf, worm, angel, devil, imp, sphinx, witch., For example: He's only a silly kid.

In addition to emotional connotation, these words have negative, expressive, and stylistic connotations. When the names of animals are used towards to people, their meaning are varied according to human intensity and connotative character. Thus, the words pig, donkey, monkey have ironically meanings, and swine -шошқа, ass - есек, ақымақ, апе – маймыл words have harsh and unpleasant meanings.

For example: Old cow; what are you grinning at, you ape?; you pig. You filthy pig; poor lamb; you made it easy for me to behave like a cad.

Negative connotations are reinforced by epithets and empathic structures: you filthy swine – ты грязная свинья, you lazy dog – ты ленивая собака.

The transposition has not only merely a negative value, but it isn't limited with variable value. Expressiveness and emotionality can also be expressed using the following words. For example, in the lexicon towards to woman can be used such words like duck, angel, fairy; star, rose, jewel; honey, pearl, love, beauty. For example, of course darling, oh, my pet, do not talk such nonsense.

You rotten bitch” she said to herself.- Zoomorphism

What the devil do you mean by that?” – Zoomorphism

What the devil’s the matter with me? God, I can hardly breathe.”- Zoomorphism

Who the devil is Avic Crichton?” – Zoomorphism

Why the devil don’t you answer when I speak to you?”- Zoomorphism

You devil! – Zoomorphism

Silly old bitch,” he said when the door was closed behind her.- Zoomorphism

Poor lamb.- Zoomorphism

The simplicity of words is often the same as the sounds of a variety of human emotions. But they are not just sounds but should be understandable to the general public and used as words in a certain skill. They have become well-known in the public, and have become just a few words [1, p.20].

The real signs of emotions are literal words. These words do not call the inner state, feelings, effects, but only call their sounds: Oh!, Ah! - О!, Ах! Рооh! Тьфу! Уф!, Gosh! - Черт возьми!, О черт!, Hush! - Тыньш! Тс!, Fine!- Жақсы! Christ!, Jesus!, Jesus Christ!, Good gracious!- , Goodness gracious!, Good heavens! - , Oh my god!-

These words form a special part of the lexicon because they do not have logical meaning. For example: “Christ, what a sight I looked” (looking at the photograph of herself in her wedding dress), here the emotion of surprise comes.

“God, I’ve worked for it,” thought Julia, but aloud said: “How d’you know?”,

“Gosh, I am going down like a barrel of oysters.”; Oh, I couldn’t do that;

Vulgarism is an assessment of the subject matter being discussed and a means of expressing emotions through speaking emotionally. Their meaning is often related to the words hell, the devil. Contemporary English vulgarisms include damn, lousy, dam, blasted, the heck, on earth, the dickens, bloody, the fuck, fucking.

In this "Theatrical" vulgarisms are often used for the emotion of anger, for example,

“Who *the devil* is Avic Crichton?”;

“Why the *devil* don’t you answer when I speak to you?”;

“What the devil do you mean by that?”;

“What the devil’s the matter with me? God, I can hardly breathe; It’s my damned virtue;

Oh, God,if I could only tell him to go to hell; Of course, I should miss you like hell;

Why the hell should I educate her?; No, damn it, I can’t; A damned rotter like me; Damn your money; by gum (черт подери), if I had your looks what an actor I’d have been;

In this work, the expressive meaning of thing, when we replace it instead of word girl, it expresses its expressiveness, to give an expressive hint to a particular word or phrase. The word Thing is

used with words pretty, little, poor, replacing the word girl and expresses its feminine expression. Thing applies to the person, always with the adjective. It empowers its meaning, characterized by emotional adjectives.

For example:

You're a pretty little thing.

The poor thing was at the moment frightfully nervous.

She was hard, mercenary little thing.

The translation of impressiveness from English into Kazakh makes difficulties for the interpreter.

Expressiveness is currently one of the most studied linguistic categories. By expressing his or her thoughts in a linguistic way, the author of the message will definitely express his or her point of view on the topic or situation. This relationship is often subjective. Thus, the expression is defined by determining the personality of the speaker, the senses, emotion and evaluation of the subject. Thus expressionism is seen as a phenomenon of linguistic identity [5, p.23].

The expression often corresponds to its emotional meaning, and some words are expressed in terms of expression, while others are emotionally pronounced. The emotional effect of the word affects its meaning. Even the different meanings of a single word can have a significant difference in stylistic colors: in one word, solemn, high, and inevitably a misleading word [6, p.52].

Political discourse - the recipients are aimed at encouraging citizens - the need to take concrete steps. Its purpose is to instill confidence and action.

The following statements in a political discourse give a clear or indirect assessment of some events and phenomena:

- classified statements submitted as a question;
- statement and action ruling;
- Explaining and discussing problems facing the public;
- Promotion of solutions.

On the basis of the syntax, the following methods are distinguished:

Antithesis means sharp contrast of pictures, concepts, thoughts. The structure of the antitheses can be simple and complicated. Comprehensive antithesis involves multiple antonyms or three or more contraindications.

For example,

North and South, slave and free.

They write the checks and you get stuck with the bills, they get the access while you get to write a letter, they think they own this government, but we're here today to take it back.

This example is derived from President Barack Obama's pre-election speech. In this case, antithesis will allow him not only to confront the diverse groups of people, but also the paradox of the situation. Expressions were preserved in the translation, as in the Kazakh version of this sentence, the antithesis also helps to emphasize the gorge between the working class and the officials.

Gradation, that is, the construction of parts that have semantic or emotionally expressive (or reduced) sense in each of the following sections.

For example,

I accepted the job, sight unseen, motivated then by a single, simple, powerful idea - that I might play a small part in building a better America.

In this case, when translated into the Kazakh language, the level of expression increases. It can not be translated as "мықты идея", so it contradicts the syntax of the Kazakh language. Each of these words is added to growing emotionalism in the chain of "бірыңғай, қарапайым және ұлы идея," which enhances the emotiveness of the vocabulary.

Inversion, that is, the location of the words in a special order that violates the usual (direct) order of words. Like any syntax, inversion serves the word's expressions and emotionality. By using this syntax dictionary, the author enhances the effect of the text, which is vivid, livelier and requires expertise.

For example,

Never had I seen such a vast crowd.

In this case, the inversion has been preserved, the word "never" is at the beginning of the sentence that enhances the sense of meaning.

In English, there is the following word order:

Subject + predicate + add + circumstance.

Parallelism, that is, the syntactic structure of the sentence or adjacent speech segments, such as anaphora, ie repeating the same elements at the beginning of each parallel row, and the epiphase, that is, parallelisms, such as repeating the last elements of each row. It is a repetition of all poetic passion, a highly affective state that can increase the emotion level.

For example,

In the face of war, you believe there can be peace. In the face of despair, you believe there can be hope. In the face of a politics that's shut you out, that's told you to settle, that's divided us for too long, you believe we can be one people, building that more perfect union.

Here you can see parallelism like anaphora. Also in the Kazakh language, it saves its expressiveness.

-That's why we were able to reform a death penalty system. That's why we were able to give health insurance to children in need. That's why we made the tax system more fair and just for working families, and that's why we passed ethics reforms that the cynics said could never, ever be passed.

Unlike Kazakh, in English it is allowed many repetitions, so when synonyms are not translated, the synonymic designs are chosen.

A rhetorical question, that is, a questionnaire, a rhetorical exclamation point, a rhetorical complaint, and a question-and-answer session as an example of the interview.

For example,

How would we react if this was happening in Britain? How many of us would become deranged by grief and resolve to fight back, even against the other side's women and children?

In Kazakh, this proposal was also presented as an express question. This statement is emotionally stronger, much stronger, and therefore reflects the speaker's point of view on the subject.

The personal pronouns have very different stylistic functions. For example, the speaker should communicate with other people through words like "us", "our". For example,

All of us know what those challenges are today - a war with no end, a dependence on oil that threatens our future, schools where too many children aren't learning, and families struggling paycheck to paycheck despite working as hard as they can. We know the challenges. We've heard them. We've talked about them for years.

The offer was taken from Barack Obama's public speech. He speaks to people, and repeat "we", he emphasizes that America and its people are a whole.

Conclusion. Emotional and expressive categories were examined on the example of political discourse. For great emotional expression, not only different styles are used, but also stylistic prevails. The above examples have shown that the translation process sometimes reduces the level of expressiveness, but should be preserved as it can, because it is important in the field of public speech. Sometimes it grows on the contrary, depending on the peculiarities of English and Kazakh languages.

Thus, in order to maintain the emotional level, the translator uses a variety of strategies and methods that are consistent with the communicative situation and the emotional stress that emerges.

It can be found in many scientific papers that the expressive value can be expressed through this method, and language specialists are paying particular attention to this issue.

References

1 Цыбина Л.В. Лексико-грамматические средства выражения эмоции // Лингвистические и экстралингвистические проблемы коммуникации: теоретические прикладные аспекты: Межвуз. Сб. Науч.тр. / МГУ им. Н.П. Огарева; редкол.: Ю.К. Воробьев (отв.ред.) и др. – Саранск: Красный Октябрь, 2004. – Вып. 3. – С.40

2 Пинигин В.Г. Эмоциональность и ее возрастно-половые особенности: Дис. канд. психол. наук. – Санкт-Петербург, 2002. – 130 с.

3 Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 317 б.

4 Нюсупова Ж.А. О выразительных средствах казахского и русского языков // Филологияның өзекті мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1997.

5 Кенесбаев С., Жанұзақов Т. Русско-казахский словарь лингвистических терминов. – Алматы: Наука, 1966. – 208 с.

6 Кенесбаев І., Мұсабаев Ф. Қазақ тілі. – Алматы: Мектеп, 1971. – 235 б.

МАЗМҰНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ\CONTENTS

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

Ungutbayeva L.S. Developing students' writing skills with the help of project based learning in ESP in higher education institutions	5
Ushurova S.M, Mirzoeva L.Y English as a medium of instruction in teaching computer science at secondary schools.....	9
Ryskulova A. Relavance of CLIL technology.....	12
Smagulova Aigerim, Tussupova Alma, Orazova Zhansaya Modern methods of teaching foreign languages.....	16

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

Aiyim Zhumanova, Seydikenova A.S. Linguistic identity of translator in a view of modern scientific paradigm.....	22
Aiyim Zhumanova, Seydikenova A.S. Modern problems of general theory of translation.....	28
Gabdullin K.T., Balbayeva Zh. The role of the Middle East in ensuring the energy security of India.....	33
Ашимова З.А., Жумабекова А.К. Значение переводческого тезауруса языковой личности осуществляющей перевод художественного текста.....	38
Қалыбай А.А., Жумабекова А.К. Анализ некоторых терминов, касающихся «теорию перевода» в «dictionary of translation studies» м. Шаттлворта и м. Кови и «толковом переводоведческом словаре» Л.Л. Нелюбина.....	41
Оспан А. К. Алтайбаева Д. Ю. Применение переводческих трансформаций для качественного перевода художественного произведения.....	45
Шупанова Р.Э., Габдуллин К.Т. Политика Республики Казахстан на пути перехода к «зеленой» энергии.....	49
Смағұл Ж. К. Ешимбетова З.Б. Современные модели в теории перевода.....	53

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

Жұмажанова Ф.Т. Көптілеуова Д.Т. Иордан драматургиясының даму ерекшеліктері («Сикырлы Есік» пьесасы мысалында).....	59
--	-----------

Көптілеуова Д.Т. Ахметбекова А.К. Мақамадан новеллаға дейін.....	63
Smagulova Aigerim, Tussupova Alma, Baitukayeva Altynay English small literary-publicist genres in Kazakh theme.....	69
Қонқанова А.А. Ахметбекова А.К. Мысырлық жазушы Ибрахим Абд әл-Мажид шығармашылығы.....	77
Сахитжанова З., Әбдиева Ә. Бертольд Блехттың «Әйдік шешей және оның балалары» және Шыңғыс Айтматовтың «Ана, Жер - Ана» шығармаларының мотивтік ұқсастықтары мен ерекшеліктері.....	83
Сахитжанова З., Сырбаева Д. Гомердің «Одиссей» және қазақтың «Алпамыс батыр» поэмаларының мотивтік ұқсастықтары мен ерекшеліктері.....	87
Жумажанова Ф.Т. «Абай жолы» романындағы ислами көріністердің бейнеленуі.....	91
Т.К. Зайсанбаев, Г.А. Карипбаева Өзгетілдік қоғамдық саяси-сөздерді Латын әліпбиімен жазу мәселелері.....	97

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS

Zhaiykbay K.T. Kassymova G.M. Socio-cultural factors affecting the development of English language proficiency at non-linguistic department.....	103
Толеп Д.М. Сериккалиева А.Е Эволюция культурного развития современного Китая...	113

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES

Badayeva D.B. Kassymova G.M Developing pre-service foreign language teachers' competence in criteria based assessment.....	119
Kanatkyzy A. , Kassymova .G “The impact of project-based learning on developing Intercultural Communicative Competence at B1 level”.....	126
Отебай У.Ә. Болат А. Үштілділік-көптілді тұлғаны қалыптастырудың негізі.....	130

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES

Әсен Мағия Сөздік оқытудағы мобильді қосымшаларды пайдалану.....	136
Aigerim Amanzholova Implementing Trilingual education policy and CLIL in Kazakhstan.....	140
Кожамсугирова Б.О Райханбекова Б.Ж Использование инновационных технологий как средство формирования иноязычных лексических навыков на разных этапах обучения.....	144
Bekbolat A.B , Kanat .S Developing language learner's listening skill through FLT podcasts: perceptions and impacts.....	149
Utegenova K.Ch., Aliyarova L.M., Halenova A.R., Atabaeva G.K. The ways of expressing emotion in political discourse.....	152

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА
БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ**

ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

I. Қажетгі материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат А4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парактың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы-3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, *мысалы*, [1], [2, 3156.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін. Әр автор өз мақаласының мазмұнына, грамматикалық, стилистикалық және орфографиялық жіберілген қателеріне жауапты.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта: zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ
К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК»,
серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы

- 1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.
- 1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).
- 1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.
- 1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

- 2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата А4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;
- 2.2. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);
- 2.3. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;
- 2.4. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);
- 2.5. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);
- 2.6. Текст статьи - через интервал (кегель №14);
- 2.7. Список литературы (кегель №13);
- 2.8. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются. Каждый автор несет ответственность за содержание, грамматические, стилистические и орфографические ошибки.

Адрес: г. Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая контактный телефон- **8(727) -2 91-40-87**,
электронный адрес: zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Редакционный совет

**REQUIREMENTS
TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK"
SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES**

I. Required materials.

- 1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.
- 1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.
- 1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one), d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).
- 1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

- 2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;
- 2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);
- 2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;
- 2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);
- 2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);
- 2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);
- 2.7. References (type size 13);
- 2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned. The author of an article is responsible for the content, grammatical, stylistic and orthographic errors.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, AlmatyTel: **8 (727) -2 91-40-87**, e-mail: **zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru**

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS**

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ ВОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual Education and Philology of Foreign Languages»

№2(26) 2019

Басуға 14.12.2017. Пішімі 60X84 1/8.
Қаріп түрі «Тип Таймс» Сықтывқар қағазы.
Көлемі 14,25. Таралымы 300 дана. Тапсырыс №84

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды